

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

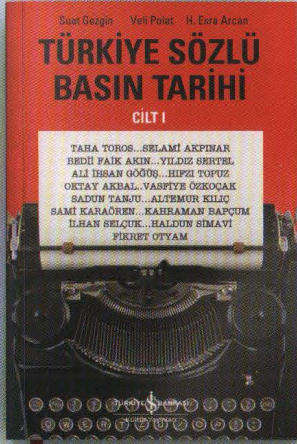
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bahar Gürsel

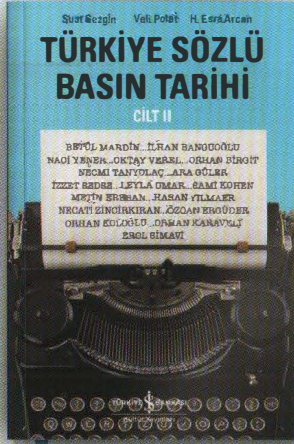

TÜRKİYE SÖZLÜ BASIN TARİHİ DİZİSİ TAMAMLANDI

1910-1944 tarihleri arasında doğan 54 gazeteciyle yapılmış görüşmelere dayanan ve İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü tarafından hazırlanan Türkiye Sözlü Basın Tarihi Dizisi III. Cilt ile birlikte tamamlandı.

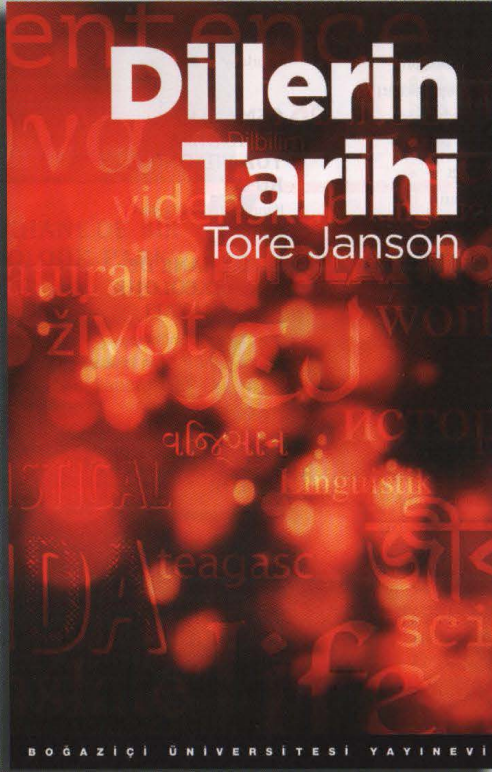
Türkiye Sözlü Basın Tarihi - I
Suat Gezgün, Veli Polat, H. Esra Arcan
552 s, 24 TL

Türkiye Sözlü Basın Tarihi - II
Suat Gezgün, Veli Polat, H. Esra Arcan
628 s, 26 TL

Türkiye Sözlü Basın Tarihi - III
Suat Gezgün, Veli Polat, H. Esra Arcan
808 s, 30 TL

Dilleri tarihsel koşullar belirler, ama tarihsel olaylar da insanların konuştuğu dillerin yarattığı koşullara bağlıdır. Dolayısıyla tarih dillerden etkilenir, dillerse tarihin parçasıdır. Tore Janson, hem tarihsel dönemeçlere hem de coğrafi farklara atıfta bulunarak dillerin tarihteki rolünü ortaya koyuyor.

Dillerin Tarihi dilbilim ile tarih disiplinleri arasında köprü kuran bir eser. Dünyanın kimi büyük dil bölgelerinin yanı sıra, dillerin tarihle ilişkisini gösteren ve daha az bilinen pek çok örnek de sunuyor.

Tarih, antropoloji, siyaset bilimi, dilbilim ve yabancı dil öğrencilerinin ve bu konulara ilgili genel okurun faydalanabileceği *Dillerin Tarihi*, diller ile toplumlar arasındaki ilişkilere dair bir perspektif sunarken, şimdiki zaman ile geleceği değerlendirme konusunda da önemli ipuçları veriyor.

MERHABA,

Bu sayıda dosyamız Osmanlı İmparatorluğu ile İtalyan kent devletleri arasındaki ilişkilere odaklanıyor. Yazarlarımız Güner Doğan, Serdar Çavuşdere, Zahit Atçıl, Mikail Acıpinar ve Selim Parlaş, farklı kent devletleriyle kurulmuş ilişkileri arşiv ve kütüphanelerdeki çalışmalarından elde ettikleri birinci el kaynaklar üzerinden inceliyor. Editörlüğünü Güner Doğan'ın üstlendiği bu dosya, okurları Venedik'in, Sicilya'nın, Floransa'nın, Vatikan'ın geçmiş yüzyıllarında noterlerle, tüccarlarla, dinadamlarıyla, elçilerle tanıştıracak.

Dosya dışı yazılarda İzzet Bahar, dergimizin sayfalarında daha önce de yaptığı gibi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fransa'da yaşayan, Türkiye kökenli ancak "gayri muntazam vatandaş" sayılan Yahudilerin akıbetinin izini sürüyor. Dönemin Türk hükümetinin bu insanları ölüm kamplarına gönderilmekten kurtardığı inanışını yine belgeler eşliğinde tersine çeviren İzzet Bahar bu kez de ABD'nin Ankara büyükelçisi Laurence A. Steinhardt'ın aracılık ettiği yanlış mesajları gün yüzüne çıkarıyor.

Bahar Gürsel "Türkiye'nin Efemera Arşivleri ve Koleksiyonları" başlıklı makalesinde özellikle genç araştırmacılara ışık tutacak bilgiler veriyor. Türkiye kütüphaneleri ve arşivleri, koleksiyonlarını dijital ortama taşıma konusunda son yıllarda önemli gelişmeler kaydetti. Herhangi bir malzemeye erişmek için bazen şehirden şehire gitmek, kütüphanede sıra beklemek, aradığını bulabilmek için uzunca süre katalog taramak zorunda olan araştırmacılar bugün bilgisayar başında basit arama teknikleriyle çok çeşitli koleksiyonlara erişebiliyor, bunların bir bölümünden yüksek çözünürlüklü dosyaları ücretsiz temin edebiliyor. Dünyanın önemli arşiv ve koleksiyonlarından da aynı yolla faydalanmak mümkün. Gürsel'in yazısı bu konuda bir başlangıç rehberi niteliğinde.

Türkiye'de İşçi Sınıfı, 1908-1946 adlı kitabı yakın zamanda Yurt Yayınları'ndan yayımlanan Zafer Toprak, bu konuyu *Toplumsal Tarih*'e "Modernite ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu" başlıklı makalesiyle taşıyor. Burak Çetintaş ise Haziran ayında yayımlanan *İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri* adlı kitabı eleştirel bir mercekke inceliyor.

Aralık ayında görüşmek üzere...

Nihal Boztekin

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
24 ŞUBAT 1923 TBMM VE LOZAN
Hazırlayan: Edhem Eldem

06 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

10 SARAÇHANE'DE BİR ARKEOLOJİK PARK HAYALI
Ayşe Ercan, Didem Toksöz, Fevza Daloğlu, H. Sinan Omacan

16 GENÇLER HAFIZANIN KARAKUTUSUNU AÇIYOR
Zeynep Adıgüzel

24 ŞAİRLERİN TANIKLIKLARI ÜZERİNE NOTLAR 971/1563 YILINDA İSTANBUL'DA YAŞANAN SEL BASKINI
Muhsin Macit

30 MODERNİTE VE TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU
Zafer Toprak

36 OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ VE OSMANLI TÜCCARLARI
Zahit Atçıl

42 FLORANSALILAR İSTANBUL'DAN NEDEN KOVULDU? BAŞLANGICINDAN NİHAyetİNE OSMANLI-FLORANSA İLİŞKİLERİNİN SEYRİ
Mikail Acıpinar

48 OSMANLI-CENEVİZ TİCARETİNDE GALATA'NIN (PERA) YERİ VE ÖNEMİ
Selim Parlaş

54 HAÇLILAR ÇAĞINDA PAPALIK VE TÜRKLER
Serdar Çavuşdere

62 OSMANLI İMPARATORLUĞU-İKİ SİCİLYA KRALLIĞI İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE İSTANBUL'DAN NAPOLİ'YE DİPLOMATİK BİR HEDİYE SULTANIN FİLİ
Güner Doğan

68 TÜRKİYE'NİN EFEMERA ARŞİVLERİ VE KOLEKSİYONLARI
Bahar Gürsel

80 MİMAR SİNAN'I SAKIN BU KİTAPTAN OKUMAYIN!
Burak Çetintaş

84 II. DÜNYA SAVAŞI'NDA FRANS'A'DAKİ "GAYRİ MUNTAZAM" TÜRK YAHUDİLERİ VE AMERİKAN BÜYÜKELÇİSİ STEINHARDT'IN İLGİNÇ TUTUMU
İzzet Bahar

90 İZLENİMCİ RESSAMLARIN PARİSİ
Hazırlayanlar:
Zerrin İren Boynudelik
Emine Önel Kurt

Kapak: Cenovalı Pietro Vesconte'ye ait dünya haritası (yak. 1320).

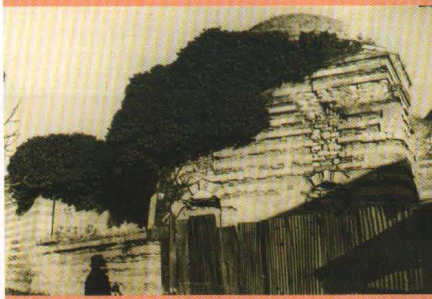

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER: TBMM VE LOZAN

Edhem Eldem, *L'illustration*'un 24 Şubat 1923 tarihli nüshasından, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi ve Lozan barış görüşmelerine ilişkin makaleyi aktarıyor.

10 SARAÇHANE'DE BİR ARKEOLOJİK PARK HAYALİ

Ayşe Ercan, Didem Teksöz, Feyza Daloglu ve H. Sinan Omacan, Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntılarını inceliyor ve bölgede kurulabilecek bir arkeolojik park için öneriler sunuyor.

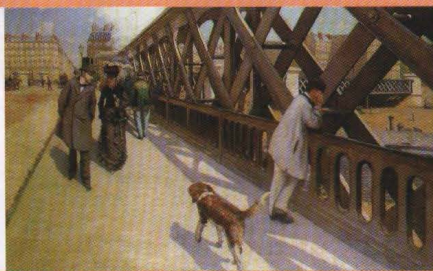

80 MİMAR SİNAN'I SAKIN BU KİTAPTAN OKUMAYIN!

Burak Çetintaş, eleştirel bir bakışla, *İbrahim Hakkı Konyalı'nın Arşivinden İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri* başlıklı kitaptaki yoğun maddi hataları açığa çıkarıyor.

90 İZLENİMCİ RESSAMLARIN PARİS'i

Zerrin İren Boynudelik ve Emine Önel Kurt, "Resimde Mimari Öğeler" serisine, 19. yüzyılın İzlenimci ressamlarının Paris betimlemelerine odaklanan yazıyla devam ediyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 275, Kasım 2016

TARİH VAKFI
ADINA SARIBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı Degirmen
Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan,
Adil Baktıyay, Murat Belge,
Fahmağul Berkay,
Bülent Bilmez, Aydan Çelik,
Doğan Çetinkaya, Esra
Danacıoğlu, Selçuk Dursun,
Edhem Eldem, Ahmet
Ersoy, Fırat Güllü, Nürsen
Gurbuğa, Murat Güvenç,
Mehmet Hacısalıhoğlu,
Murat Koralıurk,
Elçin Macar, Ayşe Ozil,
Mustafa H. Sayar,
İrvin Cemil Schick,
Canay Şahin, Öğüz Tekin,
Taner Timur, Meltem
Toksöz, Zafar Toprak,

Mete Tunçay, Omer Turan,
Nuran Yıldırım

S. YAZIŞLARI
MÜDÜRÜ VE YAYIN
YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ
YARDIMCISI
Selim Sezer

DERGİ VE
KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemek

KAPAK, SAYFA
TASARIM/ UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
info@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık
ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite
İş Merkezi A5 Blok
4. Kat No: 407
İktilal OSB - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Ekim 2016

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın
ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA
NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA
NUMARASI
32211

BİR YILLIK
ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130.00 TL
ABD 170 \$
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL

© Toplumsal Tarih Yazı
İşleri inden ve ilgili yazardan
iznin alınmaksızın alıntı
yapılamaz. İzni çerçevesinde
yayıncıların alıntılarında
Toplumsal Tarih'in ilgili
sayısını ve yazar ismini
belirtmek zorundadır.

24 ŞUBAT 1923

TBMM VE LOZAN

L'ILLUSTRATION

RENE BASCHET, dessin.

SAUMÉDI 24 FÉVRIER 1923
1re Année. — 10 413.

Château SORRETS, collection de l'État.

UNE SEANCE DE LA GRANDE ASSEMBLEE NATIONALE DE TURQUIE, A ANGORA
Mustapha Kemal, à la tribune, lit une déclaration.
1923, 10 413.

Ankara'da
Türkiye
Büyük Millet
Meclisi'nin
bir oturumu.
Kürsüden
Mustafa
Kemal
bir bildiri
okuyor.

L'illustration dergisinin 24 Şubat 1923 tarihli ve 4173 sayılı nüshasının kapakında Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin bir oturumundan bir sahne yer almaktaydı. Fotoğrafta kalabalık bir ortamın ortasında kürsüde ayakta duran Mustafa Kemal Paşa elinde tuttuğu kâğıtlardan bir metin okumaktadır. Etrafında kimisi oturmuş, çoğu ayakta milletvekilleri, arka plandaki balkonda ise oturmuş izleyiciler görülmektedir. Odanın ortasında bir sobanın bacası, tavanından sallanan bir gaz lambası seçilmektedir. Milletvekillerini teker teker seçmek mümkün değilse de, serpuşlarını birkaç kategori altında

toplamak mümkündür: fesler, kalpaklar, sarıklar.

Makalede iddia edildiği gibi bu fotoğrafın Meclis'in bir oturumu esnasında çekilmiş ilk görüntü olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylemek zordur, fakat her halükârda görüntünün ilginç olduğunu ve Meclis'in ilk zamanlarındaki halini iyi yansıttığını söylemek mümkündür. Metinde yer alan bilgilerle bir araya getirildiğinde, Birinci Meclis binası adıyla bilinen ve bugün Kurtuluş Savaşı Müzesi olarak hizmet veren yapı hakkında fikir sahibi olmaktadır. 1915 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti faaliyetleri için Salim Bey

adındaki Evkaf mimarı tarafından inşasına başlanan bu bina, bir türlü bitirilememiş ama gene de 23 Nisan 1920'de açılan Meclis'in kullanımına ayrılmıştı. Onun yerini, mimar Vedat İt'ekî Bey'in tasarladığı ve 18 Ekim 1924'te açılan bina almıştı.

Ne var ki *l'illustration*'da bu yazının çıkmasının nedeni Ankara'daki Meclis'in niteliği ve işleyişi konusundaki merakın çok, bir müddettir devam etmekte olan ve birdenbire sekteye uğramış olan Lozan Barış Konferansı müzakereleriydi. Bu süreçte 28 Ekim 1922'de İttihat devletlerinin Ankara hükümetini Lozan'daki barış konferansına davet etmesiyle girilmiş, 20 Kasım 1922 günü başlayan müzakerelerin anlaşma sağlanamaması üzerine 4 Şubat 1923'te kesilmesiyle tekrar savaş ihtimali belirmişti. Makalede söz konusu olan gerginlik tam da bu dönemde yaşanan bu belirsizlikle ilgiliydi. Gerçi bu kriz de karşılıklı tavizlerin verilmesiyle aşılabilmiş ve müzakereler 23 Nisan 1923 günü tekrar başlamış, nihai antlaşma 24 Temmuz'da imzalanmıştı. Ardından da antlaşma taraf olan devletlerin meclislerince onaylanmış ve yürürlüğe girmişti.

Bu konuda daha fazla ayrıntıya girmekense, bundan bir müddet önce yayımladığımız bir yazıya küçük bir ekleme yapmayı tercih edeceğiz. Mayıs 2016 tarihli 269. sayımızda "Mustafa Kemal Paşa" başlığı altında, derginin 27 Temmuz 1920 tarihli sayısında yer alan ve genellikle Anadolu Ajansı'nın kurulumuyla ilişkilendirilen bir fotoğrafı incelemiştik. Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Bey'i masa başında çalışırken gösteren bu fotoğrafın en ilginç özelliği, duvarda asılı ve ayetlerle süslü bir sancığın varlığıydı. Sancakta yer alan ayetlerin hangileri olduğu ve nasıl yorumlanabileceği konusunda bilgi verdikten sonra, bu görüntünün milli mücadelenin bu erken döneminde İslami kimlik ve etkinin ne kadar önemli olduğunu gösterdiğini vurgulamıştık. Geçen sayıya Mustafa Kemal Paşa'nın "karatahta" fotoğrafıyla uğraşırken

1934 yılına ait lise tarih kitabında bu fotoğrafın tekrar kullanıldığını tespit etmiştik; fakat bu defa fotoğraf çok farklı bir şekli almıştı. Kadraj çok daraltılmış ve sadece hareketin iki öncüsünü içerecek bir şekle sokulmuştu. Daha da önemlisi,

Mustafa Kemal'in arkasındaki ayetli sancak olduğu gibi silinmiş, yerine kapkara bir fon getirilmişti. Bu durum, olaylardan on beş yıl kadar sonra artık kendini laik olarak tanımlayan Cumhuriyet'in bu tür bir sansür uygulayarak söz konusu fotoğrafın

İslami boyutunu yok etmeye çalıştığını göstermesi açısından ilginçtir. Daha dikkatli bir çalışmayla konuyu işledikimizde bu fotoğrafı gündeme getirmemiz gerekirdi. Belgeyi gecikmeli olarak ancak bu sayıda sunabildiğimiz için özür borçluyuz.

ANKARA'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Tam da Avrupa hükümetlerinin Türkiye ile barış imzalanacağına inan-dıkları Lozan Konferansı'nın başa-rısızlığının nedenlerinin arasında, zaten İsmet Paşa tarafından da ifade edilen ve Müttefikler tarafından de-ğiştirilmiş olan antlaşmanın dele-gasyonların imza teatisinden sonra bile Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması korkusu bu-lunmaktadır. Gerçekten de bu meclis Türk politikasının asıl hâkimidir ve Fransız Devrimi dönemi haricinde tarihte çok nadiren görülmüş bir özelliğe sahip olarak yürütme yetki-sini de elinde tutan bir yasama me-clisidir. Diktatöre benzer görüntüsüne rağmen Mustafa Kemal bile ancak büyük Millet Meclisi'nin sor-gulanamayan kararlarının aracıdır. Meclisin bünyesinde Avrupa devlet-lerine karşı tavizsiz tavrıyla bu son aylarda daha da artmış olan köktenci üyeler de bulunmaktadır. Lozan'dan ayrıldıktan sonra İstanbul'a gitmiş olan İsmet Paşa, orada 17 Şubat günü müttefik devletlerin yüksek komiserleriyle görüşmüş, sonra da Ankara'ya doğru yoluna devam et-miştir. İzmir'deki İktisat Kongresi'ne başkanlık etmek üzere İzmir'e gitmiş olan Mustafa Kemal ise başkentine dönmüştür. İlk aşamada komiserler kurulu Lozan Konferansı konusunda bir rapor hazırlayacak, ardından da Meclis bunu inceleyecektir. Görüş-melerin devamı veya kesilmesi ko-nusundaki nihai kararı son kertede o verecektir.

Ankara'da birkaç hafta geçirmiş olan İstanbul muhabirlerimizden biri bugün gayet ilginç bir şekilde gün-demle önem kazanan bir fotoğraf yolladı. Fotoğraf, Mustafa Kemal'in kürsüde bulunduğu bir anda Büyük Millet Meclisi'nin bir oturumunu

göstermektedir. Bildiğimiz kadariyla oturumlarda çekilmiş ilk fotoğrafıdır. Muhabirimiz bu görüntüye ek olarak şu bilgileri de aktarmaktadır:

"Yasama, yürütme ve yargı olmak üzere bütün erkleri elinde tutan Meclis 342 üyeden oluşmaktadır. Aralarında 47 ulema, 46 subay, 14 he-kim, 14 hukukçu, 5 şeyh, 4 gazeteci, 3 denizci, 1 mühendis, 1 eczacı, 1 veteri-ner, 1 işçi, 206 taşra eşrafı, memur vs. bulunmaktadır.

Meclis sadece bir zemin katından oluşan ve kulüp olarak inşa edilmiş-ken milletvekillerini kabul etmek için hazır bulunan bir binada yer almaktadır. Oturumların yer aldığı salon yaklaşık sekiz metre en ve yir-mi beş metre uzunluğunda ve ancak iki yüz milletvekiline yetebilecek bir dikdörtgen şeklindedir. Allahtan üyelerin birçoğu daima izinde veya görevde bulunuyor. Halk ile seçil-miş dinleyicilere ayrılmış olan tribün

toplam elli kadar kişiye yetebiliyor. Meclis'in komisyonlarına ayrılmış birkaç salon, ilk başkan Mustafa Ke-mal Paşa'ya tahsis edilmiş küçüküç bir oda, başkan yardımcılar için bi-raz daha büyük bir oda, kâtipler ve arşiv için birkaç oda, işte o kadar. Gerçi milliyetçi hareket ile Türk or-dusunun yeniden düzenlenmesi bu mütevazı mekândan idare edildiği gibi, yakın bir gelecekte barışla veya savaşla sonuçlanacak olan nihai ka-rar da buradan çıkacaktır.

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa ve Erkânıharbiye Reisi Miralay İsmet Bey".

Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti (İstanbul: Devlet Matbaası, 1934), resim ekleri, s. 22, resim 28

"Ankara'da milliyetçi Türkiye'nin diktatörü Mustafa Kemal Paşa".

Illustration 403B (27 Temmuz 1928)

Ekmek Fiyatı

1 KASIM 1916

SABAH

Şehremaneti'nden:

Dersaadet'in ekmek ihtiyacı bir müddetten beri hükümetçe tedarik ve fırıncılara tevzi olunan dakik ile temin edilmekte ve beher çuvalı hükümete birkaç kat fazla fiyat ile mâl olduğu halde ekmeğin kıyyesi altmış paradan sattırılarak günde üç bin lira kadar bir meblağ kanun-ı mahsusuna tevfi kan hükümetçe ianeten tazmin olunmakta idi. Hayli vakitten beri ianeten verilregelen mebalîğ-i mezkûre mühim bir yekûna balığ olduğu ve Anadolu'nun birçok yerlerinde ekmek fiyatı İstanbul'a nisbetle daha yüksek bulunduğu cihetiyle hükümetin bu sırada yüksek fiyatla tedarik eylediği zahaiden dolayı tesviyesine mecbur olduğu fark-ı fiyatın teyazüdüne mahal kalmamak üzere ekmeğin beher kıyyesinin yarınki perşembe gününden itibaren iki kuruşa fûrûhu takarrür etmiş olduğu ilan olunur.

Kandilli İnas Mektebi

2 KASIM 1916

TANIN

Kandilli'de yeni tesis edilen ve istihbaratımıza nazaran bu günlerde kuşadı mukarrer bulunan inas mekteb-i sultanisi için Maarif Nezareti Berlin'de en maruf inas mekteb-i sultanisi olan Elizabeth Mektebi başmuallimlerinden Matmazel Grewe'yi müdire intihab ve tayin etmiştir. Matmazel Grewe cumartesi günü Balkan treniyle İstanbul'a muvasalatla yeni memuriyetine başlayacaktır.

Wilson'un Beyanatı

3 KASIM 1916

TANIN

New York'tan iş'ar olunduğuna nazaran Amerika Reis-i Cumhuru Wilson Cincinnati'de irad eylediği nutukta şu beyanatta bulunmuştur: Küre-i arzdaki akvam ittihad etmeli ve demelirdi ki bundan sonra efkâr-ı cihanın tasdik ve kabul eylemediği bir sebep ve vesile ile sulh-ı cihan ihlal edildiği zaman kimse bitaraf kalamaz.

Amerika hiç olmazsa bir hükümette hukuk-i esasiye-i beşeriyenin temsil eylesimini iltizam edecektir. Binaenaleyh Amerika aile-i akvamin azasından olmak sıfatıyla bu hukukun küre-i arz üzerinde temini için bütün kuva-yı maddiye ve maneviyesini sarfa amade bulunmalıdır. Wilson Cincinnati'de bulunduğu zaman birçok defa "Biz sulh isteriz" sedaları ile karşılanmıştır.

Türkiye'nin Sene-i Devriyesi

4 KASIM 1916

TANIN

Türkiye ilan-ı harbinin sene-i devriyesi münasebetiyle nesredilen bir baş makalede deniyor ki: Türkiye ile düvel-i merkeziye arasındaki ittifak meydan-ı harpte müşterek dökülen hün ile fevkalade kesb-i rasanet eylemiştir. Bu memleketler tarafından takip edilen gaye-i müştereke ittifak-ı mevcudu na-kabil-i tefrik bir hâle getirmektedir. Çar Nikola Türkiye'ye ilan-ı harp ederken neşreylediği beyannamede Türkiye harbe iştirak etmekle kendisinin harabisini ta'cil ve tesri eylediğini beyan eylemişti. Türkiye seçi ordusuna istinaden "Hasta Adam" efsanesini muzafferane bir surette tahrip ve igoze eylemiştir. Türkiye Çanakkale Boğazi'nda, İran'da, El Cezire'de ibraz eylediği hilaf-ı memul ve şayan-ı takdir bir measir-i kahramani ile canlı olduğunu isbat eylemiştir. Harb-i hazırda Rusya iki hedef takip ediyor. Bu hedeflerden biri Karpatlar üzerinde bayrağını rekzetmek ve diğeri Ayasofya üzerine Rus salibini dikmek ve birinci Çar Petro'nun vasiyetini yerine getirmektir. Hükümet-i Osmaniye'nin serkârındaki rical Rusya'nın amal ve niyatını keşfederek Moskof'un pençelerini kırmak için düvel-i merkeziye ile ittifak etmekte bir an tereddüt eylememiştir. Binaenaleyh Türkiye rical-i devletinin tedabir-i hakimanelerine istinaden muzafferiyet ve azimet ve ihtişam bahşedecek olan istikbale kemal-i

itminân ve emniyet ile nazar etmeye muktedir bulunuyor.

Somme Muharebatının Neticeleri

5 KASIM 1916

TANIN

Berlin— Büyük karargâh-ı umumiden sabah gazetelerine yazılıyor: Somme'da İngilizler ile Fransızların şimdiye kadar sarf etikleri mesai na-kabil-i tezelzül olan Alman cephesinde 300 kilometre murabba bir girinti hasil olduktan ibaret kalmıştır ki cephenin heyet-i umumiyesi itibarıyla bu girinti yok gibidir. Bu arazide haiz-i ehemmiyet kura ve kasabat olmadığı gibi sevkül-ceyş cihetinden mühim hiçbir istinad noktası dahi yoktur. Fransızların zayıfatı 180.000 ve İngilizlerin zayıfatı dahi 400.000 kişi ve mecmu zayıfat 600.000 kişi tahmin edilmektedir. Demek oluyor ki her kilometre murabba arazi 2.000 kişiye mal olmuştur. Istirdad olunan bu Fransız toprağı dahi altı üstüne gelmiş harabazardan başka bir şey değildir.

Kral Kostantin'e Nobel Mükâfatı

5 KASIM 1916

TANIN

Atina'dan alınan malumata göre bu sene Nobel Sulh Mükâfatı'nın bitaraflıkta sebat etmek hususunda azim ve metanetiyle temayüz eden Yunan Kralı Kostantin'e verilmesi mutasavverdir.

Esirlerin Ziraatta İstihdamları

5 KASIM 1916

İK DAM

Çiftlik sahiplerine muavenet-i asakeriye: İstanbul, Bursa, Edirne vilayetleri ile İzmit ve Çatalca livaları dahilinde vasi araziye malık olup da amele bulunamamasından dolayı arazisini sürdüremeyen eshab-ı araziye ve bilhassa çiftlik sahiplerine bir muavenet-i mahsusla olmak üzere kendilerine ihtiyaçları nispetinde esir efrat ita edilmesi Baş

Kumandan Vekili Paşa Hazretleri'nin emr-i devletleri iktizasındandır. Bu suretle verilecek üseranın iâşe ve iskânları ciftlik sahiplerine aittir. [...]

Çelenk Vaz'ı

5 KASIM 1916

İKDAM

Alman tayyareci zabitanından olup bir çok fedakârlıklarda bulunan ve ahiren sukut eden Illmann'ın mezarına Osmanlı tayyarecileri tarafından tuğra-yı gara-yı Osmanî ile muvaşşah bir çelenk konulacaktır.

Viyana Müzesi'nde

6 KASIM 1916

TANIN

Viyana'ya azimet eden Cenap Şahabettin Bey, edilen müsaade üzerine Viyana Müzesi'nde mevcut olan şark eserlerinden, burada bulunmayanları istinsah ettirerek şehrimize getirecektir. Mezkûr müzedeki şark eserlerinin ekserisi, Osmanlı tarihini yazan Von Hammer tarafından mehzaz olarak gösterilen kadim teliflerdir.

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi Müdüriyet-i Umumiyesi'nden

7 KASIM 1916

İKDAM

1- Yapağı taramak, eğirmek ve çorap örmek bilen İslam hanımlarının kendilerine iş verilmek üzere cemiyetin Çapa'daki şubesine müracaat etmeleri,
2- Bikes ve bivaye fakir kız çocuklarının aileler nezdine beslemeliğe verilme için doğrudan doğruya Divan Yolu'nda Müdafaa-i Milliye Merkez-i Umumisi binası dâhilinde cemiyetin idare-i umumiyesine müracaat olunması ilan olunur.

Lehistan İstiklali

8 KASIM 1916

İKDAM

Varşova'da istiklal nûmayişleri

Varşova'da pazar günü yapılan nûmayişler geç vakte kadar

devam eylemiştir. Sokaklarda vatanperverane manzumeler taganni edilerek birçok alaylar tertip olunduğu gibi hıncahınc dolu olan tiyatrolarda pek parlak tezahürat vuku bulmuştur. Opera tiyatrosu elbise-i resmîyeyi labis temaşageran ile dolmuştu. Opera başlayınca hazırlan tiyatro sanatkarları ile birlikte "Ey Lehistan" marşını taganni eylemiştir. Bu marş Rus idaresi zamanında son derecede memnu idi. Gazinoların hepsinde Leh marşı ve milli musiki parçaları terennüm edilmiştir. Akşamüzeri geç vakit binlerce ahali şapkalarını çıkarmış oldukları halde meşalelerle belediye dairesi önüne gelmişler ve burada da milli marşı terennüm eylemişlerdir. Pazar günü Varşova'da olduğu gibi Lehistan'ın Avusturya işgalindeki kısmının merkez-i idaresi Lublin şehrinde dahi Lehistan Krallığı ilan edilmiştir. Vali-i umumi beyannameyi Leh lisanında kıraat eylemiş ve Lehistan Krallığı'nın saadet-i atisi için "Hurra" diyerek hatm-i kelim eylemiştir. Aynı zamanda sarayın balkonuna Leh bayrağı müşeyyede edilmiş ve kıtaat tarafından resm-i selam ifa edilmiştir. Sarayın önünde duran bando dahi "Lehistan Henüz Kaybolmamıştır" manzume-i millîyesini terennüm eylemiştir. İki tayyare havaya yükselip ahaliye yüzlerce Leh bayraklarını atmıştır. Merkez Muavenet Komisyonu reis-i sanisi ahali namına vali-i umumiye cevap vermiştir. Mumaileyh ahalinin beyanname muhteviyatına temahıyla muvafakat eylediğini tabiiği ile demiştir ki: Tarihin netayic-i mantikiyyesinden olarak tekrar uyanan esasat-ı ırkıyye ve millîyesine kavi surette istinad eden, mevcudiyetini basiret ve hakkaniyetlerine medyun bulunan düvel-i müttefikeye vıfak-ı minnetdarane ile merbut bulunan Leh Hükümeti bugün, şerefine hurra nidalarını ref' etmekte olduğumuz hükümdar-ı muazzamın namını hatırasında ilelebet nakşedecektir. Bu merasimin hitamında büyük kilisede bir ayin-i ruhani icra

edilmiştir. Vali de aff-ı umumi ilan eylemiştir.

Finlanda

Ahalisinin Firarı

8 KASIM 1916

TANIN

Rusların 19'dan 25 yaşına kadar olan Finlandalıları Şark cephesinde siper hizmetlerinde istihdam edeceklerini söyleyerek celbe başlamış olmalarından dolayı Finlandalı erkekler İsveç limanlarına doğru firara başlamışlardır. Finlandalılar, bu suretle kendilerine mecburi hizmet-i askeriye tahmil edilceğinden korkmaktadırlar. Firariler Stokholm'de münteşir gazetelere Finlandiya'nın son zamanlarda büyük bir murakabe altına alındığını ve her yüz metrekil mesafede bir nöbetçiye tesadüf olduğunu söylemişlerdir.

Payitaht İçin

Ormanlık

8 KASIM 1916

TANIN

Ziraat Nezareti'nce Kağıthane sırtlarında bir ormanlık tesisi tasavvur edilmektedir. Bunun için orman müşaviri Mösyö Fayt, Orman Müdür-i umumisi Tevfik Beyler ormanlık vücuda getirilecek mahallerde tetkikat icra etmişlerdir. Haber aldığımız göre bu ormanlıklar Kağıthane sırtlarından Belgrat ormanlarına kadar imtidad edecektir. Bu sene amelîyat-ı garsiye ancak iki yüz dönümlük bir sahada icra ve seneden seneye amelîyata devam edilecektir. Bu hususla işgal etmek üzere Avrupa'dan bir teşcir mütehasssısı celbedilecektir. Teşcir için lazım olan tohumları ihzar etmek üzere "Henek" Orman Ameliyat Mektebi'nde bir tohumhane tesis edilmiştir. Vilayet ormanlarından buraya lazım olan mevad gönderilmektedir. İcra eden mahallere de bilahare meccanen tohum gönderilecektir. Aynı maksat için, bir de fidanlık tesis olunmuştur. Burada bilhassa fenni usuller dairesinde kat' edilen ağaçlar yerine yeniden

dikilmesi lazım gelen fidanlar ihzar edilecektir.

Buranın da, tahdid ve tefrik ameliyatı ile iştigal etmek üzere ikisi Avrupalı, ikisi yerli orman mühendislerinden mürekkep bir heyet teşkil edilmiştir.

Seyyar Bakteriyoloji Laboratuvarı

8 KASIM 1916

İKĐMAM

Müttefikimiz Alman İmparatoru canibinden Anadolu kıtaat-ı askeriyesine mahsus olmak üzere ihda buyrulan seyyar bakteriyoloji laboratuvarının teşhir ve tefişi merasimi dün sabah saat on raddelerinde icra kılınmıştır. Fenn-i tıbbın en son ihtira eylediği bilumum alat ve edevatla mücehhez olan bu seyyar bakteriyoloji laboratuvarı her biri müteferrik surette cer ve nakl edilebilecek ve fakat icabında, sa'bü'-l müdür olmayan yollarda, demiryolu katarı gibi yekdiğerine raptı mümkün olacak müstakıl altı arabadan müteşekkildir. [...]

Harb-i Umumi ve Amerika

9 KASIM 1916

SABAH

Günde bir milyon dolar kazanç
Harb-i Umumi yüzünden en ziyade müstefid olan memleketin Amerika olduğu defaatle yazılmıştır. Bu kere Neue Freie Presse gazetesi dahi bu babda yazmış olduğu bir fıkreda Harb-i Umumi'nin bidayetinden beri Amerika'nın günde bir milyon dolar kazandığını beyan ediyor. Filvaki eyleyem Amerika'nın hemen bütün demirhaneleri ile mühimmat fabrikaları gece gündüz çalışmakta ve netice itibariyle Amerika'ya cesim servetler temin etmektedir. Ancak bu servetler zaten gayet zengin olan müessesat-ı sanayi şirketlerine gidiyor. Ahali ise bilhassa bu sene Amerika'da mahsulâtın bereketsiz olması yüzünden fena surette muzdarip bulunuyor. Amerika'da mahsulatın bereketsizliğinden dolayı buğday

fiyatı çok yükselmiştir. Bu sebeple bir taraftan sanayi-i harbiye şirketleri büyük kârlar temin ettikleri halde diğer taraftan ahali yiyecek hususunda şiddetli bir zaruret içinde çırpınıp durmaktadır.

Hayat-ı Sanayimizde Büyük Bir Hatve

11 KASIM 1916

TANIN

**Mühim bir fabrikanın
resm-i küşadı**

Dün memleketimizin hayat-ı sanayisi için mühim bir gündü. İzmit havalisinde bir müddetten beri inşasıyla iştigal edilen fabrikanın resm-i küşadı dün icra edildi. Dün işe başlayan fabrika vüsat ve mukemmeliyeti itibariyle memleketimiz için büyük bir ehemmiyeti haiz olduğu gibi milli bir teşebbüsün mahsulü olması cihetiyle de şayan-ı iftihar bir hatve-i teceddüd teşkil eder. Hiç şüphesiz bu teşebbüs yalnız bırakılmayacak, sair emsali birbirini takip edecek ve bu sayede memlekete yeni bir hayat girecektir. En mübrem ihtiyaçlarımıza ait masnuatı celb etmek mecburiyeti eskiden beri erbab-ı hamiyetimizin yüreğini sızlatan bir şeydi. Harp zamanında ordu levazımına ait eşyanın celbindeki müşkülât, memleket dâhilindeki imalat-ı sanayiye tevsi arzu ve ihtiyacını bi't-tabi bir kat daha takviye etti. Teşebbüs ve hamiyet sahibi bir iki zat bu mübrem ihtiyacı hissederek ortaya atıldılar. Harbiye Nezareti kuvvetli bir surette muavenet gösterdi. Alman müttefiklerimiz de şayan-ı teşekkür bir derecede yardımda bulundular. Bu sayede harp zamanı mühim bir fabrika sahibi olduk. [...]

Aldığımız tafsilata göre yeni fabrikanın tahrik makineleri 400 beygir kuvvetindedir. Bundan başka şehir suyunu tasfiye edip içilecek bir hale getirmek için ayrı makineler vardır. Bu makineler Anadolu'ya ilk defa olarak giriyor. Fabrikadaki tertibat ancak kendi ihtiyacına kifayet edecek

dercede ise de civar kırsallarla hastaneler de bundan müstefid olabileceklerdir. Şimdiki halde fabrikada dört yüz amele çalışıyor. İlleride fabrika tevsi edilecek ve kereste işlerinden başka her türlü ev eşyası, ziraat makineleri, değirmen alatı, tulumbalar vesair ufak tefek makineler yapmak mümkün olacaktır. Bu takdirde 1.200 kadar amele istihdam olunabilecektir. Ameli surette sanat öğrenmeleri için fabrikaya darüleytlara mensup elli kadar çocuk verilmiştir. [...]

Tetkikat-ı İklimiye İdaresi

17 KASIM 1916

SABAH

Coğrafya-yı tabiiyenin bir kısm-ı mühimi olan ilm-i ahval-i iklimin memleketimizde muntazaman tetkikine Maarif Nezaret-i Celilesi'nin himmetleriyle başlanmış addedebiliriz. İstanbul Darülfünunu Coğrafya Müderrisi Doktor Obesi Bey, Tetkikat-ı İklimiye İdaresi Müdürlüğü'ne tayin buyrulduğu gibi müfettiş ve muavin sıfatıyla Almanya'dan iki mütehasıs daha celp olunuyor. Almanya'daki Türk muhbirleri bu teşebbüs-ü azimin vücut bulmasına lazım gelen masarif-i tesisiyenin kısm-ı mühimini iane etmişlerdir. Şimdiye kadar tetkiye edilen ianatın miktarı yüz bin markı bulmuş ve seksen bin mark daha verileceği Doktor Obest Bey'e vaat edilmiştir. Bu ianat ile Rumeli ve Anadolu'da birkaç yüz rasadat-ı iklimiye merkezi tesis edilerek alat-ı lazimesi tedarik edilecek ve bu suretle Memalik-i Osmaniye mevaki-i muhtelifesinin hararet, rutubet, tazyik-i hava, yağmur, rüzgâr vesairenin miktarına dair malumat-ı lazime alınmakla memleketimizin ilm-i ahval-i iklimi anlaşılacak coğrafya-yı tabiiyemizin bir kısm-ı mühimi hakkında büyük bir noksan-ı ilmi bertaraf edilmiş olacak ve memleketin ziraat, ormancılık ve hayvanat-ı ehliye yetiştirilmesi ile umur-ı nafiasına büyük bir hizmet ifa edilecektir.

Flemenk'te Kadınların Hakk-ı İntihabı

19 KASIM 1916

SABAH

Berlin- Lahey'den iş'ar olunuyor: Flemenk Meclis-i Mebusanı Kanun-ı Esasiye'nin tadiil müzakeratında kadınların Flemenk Mecalis-i Umumiyesi'ne intihab edilebilmesi hakkındaki maddeyi kabul eylemiştir. Halbuki evvelki gün kadınların bilfiil hakk-ı intihab sahibi olmaları reddedilmişti.

Avusturya İmparatorunun Vefatı

23 KASIM 1916

TANIN

Müttefikimiz Avusturya-Macaristan'ın asırdide ve tecrübekâr hükümdar-ı muazzam ve muhteremi Birinci Fransuva Jozef hazretlerinin vefatı haber-i müessifini bize dünkü telgraflar isal etmiş ve bütün Osmanlı milletini müteessir eden bu elim haber her tarafta sadık ve samimi mütefikimize karşı perverde olunan hissiyat-ı muhadenet ve meveddet tezahuratına sebebiyet vermiş, bütün Osmanlılar bütün yükleriyle Avusturya-Macar kardeşlerimizin matemine iştirak eylemiştir.

Kadın İşçi Aranıyor

23 KASIM 1916

SABAH

İmalat-ı Harbiye-i Müdüriyet-i Umumiyesi'nden. İmalat-ı Harbiye Tophane fabrikalarınca beş kuruş yevmiye ile kadın işçi kayıt ve kabul edileceğinden talip olanların doğruca mezkûr fabrikalar müdüriyetine müracaat eylemeleri ilan olunur.

Bebek Fukara Mutfağının Resm-i Küşadı

26 KASIM 1916

İKDAM

Bebek Kadınlar Cemiyeti-i Hayriyesi

tarafından vücuda getirilen fukara mutfağının resm-i küşadı evvelki cuma sabahı cemiyet-i mezkûre azası ile memurin-i mahalliye ve Müdafaa-i Milliye heyeti tarafından icra edildi.

Mabeyn-i Humayun erkân-ı sabıkasından Cevat Bey'in haremi hanımefendi kısa bir nutuk irad ettikten sonra imam efendi tarafından dua edilmiş ve bu hayırlı teşebbüsün ehemmiyeti Müdafaa-i Milliye azasından biri tarafından izah buyrulmuştur.

Fukara mutfağı, tesise iştirak buyuran hanımların ianesiyle vücuda gelmiş ve ianenin nisfı mahallî Alman muteberan aileleri tarafından ita edilmiştir. Bu mutfaktan haftada üç yüzü mütecaviz fukaraya yemek tevzi edilecektir. [...]

Fukara mutfağı Cevat Bey'in haremi hanımefendi (reise) ilk cuma gününe muktezi bilmüme erzakı bizzat ita buyurarak hamiyet-i fevkaladelerini ibraz buyurmuşlardır. Biz de memleketimizde taraf taraf asarı görülmekte olan fikr-i hayr cümlesinden olan şu tesisi alkışlarız.

Amerika Kongresi'nde İlk Kadın Mebuse

27 KASIM 1916

İKDAM

Miss Jeannette Rankin'in Amerika'da kadın olmak üzere ilk defa olarak Kongre azalığına intihap edildiği New York'tan bildirilmektedir. Binaenaleyh Miss Rankin Washington'da Kongre'nin içtima ettiği muhteşem Kapitol Saray'ında ilk kadın mebuse olmak üzere ahz-ı mevkî edecektir. Bu vakarın bütün Amerika'da pek büyük bir tesir icra edeceğinde şüphe yoktur. Miss Rankin'in Kongre azalığına intihabı üzerine Amerika'da nisvanın dahi intihabat-ı umumiyeye teşrik edilmesini temin yolunda çalışan kadınlar komitesinin dahi faaliyeti bir kat daha tezyid edeceğine şüphe edilemez. Kadınların dahi intihabat-ı umumiyeye iştirakini temin için en müessir ve en büyük propagandaların Amerika'da icra

edilmekte olduğu malumdur. Amerika kadınları, icabında askerlik vazifesine dahi katlanmayı göze alarak kadınlarla erkekler arasında tesavvi hukuk teminine çalışıyorlar. Hatta birçok zaman evvel bir Amerikalı kadın riyeset-i cumhur intihabında namzetliğini vaz' etmiş idi. Amerika'nın birçok devair-i resmiyesinde memure sıfatıyla kadınlar çalışmaktadır. Resmi memuriyetlerde bulunan kadınlar hakkında erkek olan amirleri tarafından şikâyet edildiği işitilmemiştir. İntihabat-ı nisvan taraftarı olan kadınlar, bu kere yeniden cumhuriyet riyesetine intihab edilen Wilson'un zevcesinin muavenetini temine teşebbüs etmişlerdir. Wilson tevhül ettiği zamana kadar kadınlar ile erkekler arasında tesavvi-i hukuk temini davasına hiç ragbet göstermemiş olduğu halde zevcesi, onun fikrini bu noktada bir dereceye kadar tebdile muvaffak olmuştur. Amerika Reiscumhuru Wilson'un zevcesi Kadınlar Cemiyeti'nin davasına elinden geldiği kadar müzaheret ediyor. [...]

Amerika'nın başlıca memleketlerinde bugün kadınların intihabat-ı umumiyeye teşrik ettirilmeleri meselesi hayat-ı siyasiye üzerinde başlıca bir tesir icra etmektedir. [...]

Amerikalılar tabiaten kadınlara riayet etmeyi pek severler. Bu sebepten dolayı Miss Rankin'in Kapitol Saray'ında erkek olan rüfekasının müzaheretlerine mazhar olacağı şüphesizdir.

Finten

27 KASIM 1916

İKDAM

Serhatta dın için, vatan için dövüşen asker kardeşlerimize hediye-i şitaiye almak için Şehzade Abdülmecid Efendi Hazretleri'nin himayelerinde Burhanettin Bey heyet-i temsiliyesi tarafından perşembe günü hanımlara ve akşama umuma Tepebaşı Tiyatrosu'nda üstad-ı dahi Abdülhak Hamid Beyefendi'nin şaheseri Finten Celal Nuri Bey'in yedi perde tashini üzerine vaz'-ı sahne olunacaktır. Pek az kalan biletler tiyatro gişesinde bulunuyor.

SARAÇHANE'DE BİR ARKEOLOJİK PARK HAYALI

Gözden Kaçanlar yazı dizimiz için bir giriş yazmamız istendiğinde " Kentin ... çitlerle gizlenmiş görünmeyen kalıntılarını hatırlatmayı hedefliyoruz" demiştik. Aslında bu cümle yazılırken aklımıza gelen ilk yerlerden biri Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntılarıydı. Kent içinde arkeolojik kazısı yapılmış, arkeoloji literatürüne katkı sağlamış bir alandı burası. ama sonuçta etrafı çitle çevrilmiş, günlük yaşamdan soyutlanmıştı. Bu nedenle, sadece bilenler ya da bilgi tabelalarını okumaya niyetlenenler için bir şeyler ifade eden Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntılarını bu sayıda gündeme getirip kentin tam merkezinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yanı başında tel örgülerin ardında "gözden kaçan" bu alandan neler öğrendiğimizi ve bu alanı nasıl yeniden kent yaşamına kazandırabileceğimizi tartışalım istedik. Bu çerçevede Gözden Kaçanlar'a yazan Columbia Üniversitesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji Bölümü doktora öğrencisi arkeolog Ayşe Ercan ve mimarlar Didem Teksoz, Feyza Daloğlu, H. Sinan Omacan'a teşekkür ederiz.

istanbul@arkeologlarderne.org

SARAÇHANE'DEKİ AZİZ POLYEUKTOS KİLİSESİ KALINTILARI

AYŞE ERCAN

Konstantinopolis, bir diğer adıyla Byzantium, imparatorluk başkenti

olarak kuşkusuz politik rekabetin mimari anıtlar vasıtasıyla en hararetili yaşandığı kentlerden biriydi. Tahta çıkan her yeni imparator ve hatta

yeni yönetimle güç kazanan her ileri gelen saray eşrafı, politik manifestolarının olmazsa olmazı olarak İstanbul'a yeni bir mimari yapı ya

Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları genel görünüm.

Fotoğraf: Ayşe Ercan, Ağustos 2016

da anıt kazandırmıştır. Böylece Geç Antikçağ'dan 15. yüzyıla dek, Bizans İstanbul'unda yüzlerce dini yapı ve en az bir o kadar da anıtsal sütun, heykel, çeşme gibi kamusal anıt inşa edilmiştir.

İstanbul'da günümüze ulaşabilmiş ve kimliğinden kuşku edilmeyen çok az sayıda Bizans yapısından biri de, Saraçhane'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi binası karşısında, Haşim İşcan Geçidi bitişiğinde yer alan "Arkeolojik Park"taki Erken Bizans dönemi kilise kalıntısıdır.

1950'li yılların sonuna doğru, Başbakan Adnan Menderes döneminde, Valens/Bozdoğan Sukemi altından geçirilmesi planlanan yeni bulvar güzergahının inşaat kazıları sırasında, söz konusu hat üzerinde birtakım Bizans yapı kalıntılarına rastlanır.

Tarihçi Ihor Şevçenko, 1960 yılında bu bölgeyi ziyaret ettiğinde mermer bir mimari blok üzerinde gördüğü bir yazıtın, *Palatin Antolojisi*'nden bilinen, 6. yüzyılda İstanbul'da yaşamış bir aristokrat olan Anicia Juliana'ya adanan şiirin bir bölümü olduğunu iddia eder. Bu bağlamda da Saraçhane'deki kilise kalıntısının Anicia Juliana'nın bu bölgede yaptırdığı ve kaynaklardan bilinen Aziz Polyektos Kilisesi kalıntıları olduğunu söyler.

Şevçenko'nun bu iddiası üzerine, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Nezih Fıratlı ve Oxford Üniversitesi'nden R. Martin Harrison'ın başkanlığında, Amerika'daki Dumbarton Oaks Enstitüsü'nün maddi desteğiyle Saraçhane'de 1964-1969 yılları arasında birkaç sezona yayılan bir arkeolojik kazı başlatılır. Günümüzde hâlâ bilimsel kapsamının yanı sıra sonrasında gerçekleştirilen yayınlar itibarıyla Saraçhane kazıları, Türkiye'de gerçekleştirilmiş önemli Bizans dönemi kazılarının biri olarak değerlendirilebilir. Harrison ve Fıratlı tüm bu araştırmaları Şevçenko'nun iddiasını, yani Saraçhane'deki kalıntıların Anicia Juliana'nın yaptırdığı, Anadolu'da bir aziz olan Aziz Polyektos'a adanmış bir kilise yapısı olduğunu doğrular.

ANICIA JULIANA: 6. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA ARİSTOKRAT BİR KADIN BANI

Anicia Juliana, MS 472 yılında Batı Roma İmparatorluğu'na dek yükselmiş olan Flavius Anicius Olybrius ve imparator ailesinden Placidia'nın kızıdır. MS 480 yılında Doğu konşülü Flavius Areobindus Dagalaifus ile evlenir. Areobindus 512 yılında, İstanbul'da mevcut imparatoru devirmek amacıyla patlak veren bir halk ayaklanmasında isyan eden halkın yeni imparator adayı olarak gösterilse de, başarısız olan ayaklanma nedeniyle bu konuma asla ulaşamaz.

Anicia Juliana, İmparator II. Theodosius'un mirasçılarından biri

olarak kendini sanat baniliğine adanmış ve birçok kilise inşa ettirir. Söz konusu kiliselerden biri de adeta Bizans imparatorluk sarayı ve Ayasofya ilişkisinde olduğu gibi, aile sarayının bitişiğindeki Mese Caddesi üzerindeki Aziz Polyektos Kilisesi'dir.

Iustinianos'un Ayasofya'sından önce yapımı tamamlanmış olan bu görkemli kilise, 6. yüzyıl İstanbul'unun en özgün ve ihtişamlı yapılarından biridir. Tours'lu Gregorius, Anicia Juliana'nın mimari manifestosunun İmparator Iustinos'ta yarattığı olası çekinceleri sembolik bir şekilde özetleyen anekdotla günümüze aktarmıştır. Gregorius'a göre, İmparator kilise inşaatını takiben Juliana'dan kamu hazinesine katkıda bulunmasını ister. Bu çağrı üzerine Juliana varlığındaki tüm altını eritirip, sarayının uzantısı olan Aziz Polyektos Kilisesi'nin üst yapısını altın varaklarla kaplatır. Ardından İmparator'u sarayına davet eder. Davet sonrasında davetlilere kilisesini gezdiren Juliana, kilisenin üst yapısını işaret ederek, tüm kişisel hazinesinin bu kilisede yattığını belirtir.

AZİZ POLYEUKTOS KİLİSESİ'NİN KISA TARİHİ

Bizans kaynaklarına göre, kilisenin inşaatı MS 512-527'de başlamış ve

Anicia Juliana'yı tasvir ettiği düşünülen büst.

Metropolitan Müzesi, New York

Aziz Polyektos Kilisesi mimari dekorasyon detayı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Bahçesi.

Fotoğraf: Ayşe Ercan.

Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları hakkında mevcut bilgilendirme elemanı.

Fotograf Ayşe Ercau, Ağustos 2018.

beş yıl gibi kısa bir süre içinde de tamamlanmıştır. 10. yüzyıl kaynaklarından olan *Patria Konstantinopolensis* adlı anonim eser, aktardığı bilgilere ihtiyatla yaklaşılması gerekse de, kilisenin mimari dekorasyonu için Roma'dan dahi taş ustaları ve heykeltıraşlar getirildiğini özellikle vurgular.

Birbirini tekrar eden taş ve tuğla sıralarından oluşan, tipik 6. yüzyıl duvar örgüsüyle inşa edilmiş olan kilise, tonozlarla taşınan anıtsal bir platform üzerinde yükselir. Günümüze büyük ölçüde korunmuş olarak gelen bu platformun boyutları yaklaşık 52x84 metre civarındadır. Kilise planı üç temel birimi barındırır: kilisenin ana yapısı (naos), giriş imkânı veren avlu-atrium ve yapının batısında yer alan apsisli bir ikinci yapı. 6. yüzyıl Bizans kilise mimarisinde sıkça rastlanmayan bu apsisli birimin bir azizin kemiklerini barındıran bir şapel ya da martyrium (şehitlik) tipinde bir yapı ya da vâfızthane olabileceği, kazıyı gerçekleştiren arkeologlarca düşünülmüştür.

Günümüze sadece alt yapısı korunmuş olan ana mekânın planı, kazıları gerçekleştiren Harrison'a göre, olasılıkla bazilikalı tiptedir. Ancak kazıda bulunan mimari parçalardan yola çıkarak, altı adet eskedra (yarı daire planlı ve yarım kubbeyle örtülü mekân birimi) ile desteklenen bir kubbeyle örtülü merkezi bir birimin de bazilikalı kilise planında bulundu-

ğu, son zamanlarda kabul görmese de, düşünülmüştür. Kilisenin yenilikçi mimarisinin yanı sıra, Doğu etkisini yansıtan heykeltıraşı programıyla 6. yüzyıl İstanbul'unda bir eşinin daha bulunmaması da özellikle dikkat çekicidir. Kilisenin temponunun (apsisi sınırlayan birim) günümüze ulaşmış sütunları, Sultanahmet'teki Aziz Euphemia Kilisesi'ndeki gibi ametist, renkli cam, agat ve inci kakmalarla süslenmiştir.

Arkeolojik kazılarda parçalar halinde tespit edilmiş olan Mısır porfiri, lasos, Lakonya, Thessalya, Numidya, Frigya ve Bithyna bölgelerine ait çok renkli mermer levhalar, Anicia Juliana'nın kilisesini sembolik olarak Akdeniz dünyasını yansıtan bir mikrokosmos gibi düşünüp tasarladığını anlatır.

6. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KİLİSENİN HAYATI

Anicia Juliana'nın yaptırmış olduğu kilisenin 6. yüzyıl sonrasında geçirmiş olabileceği değişimler günümüzde hâlâ tüm detaylarıyla anlaşılmış değildir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Aziz Polyeuktos Kilisesi koleksiyonunda yer alan İsa, Meryem ve Havari kabartmalarının yüzlerinin sistematik bir şekilde kırılmış olması, kilisenin ikonoklazma taraftarlarıncı 7. veya 8. yüzyıllarda tahrip edilmiş olabileceği ihtimalini akla getirir. Bu dönemde mimari strüktürü büyük ölçüde korunan ki-

lisenin alt yapılarının doldurulmaya başlandığı düşünüldü. Bu teori sonraki yüzyıllardaki olası kilise kullanımı süresince de alt yapıların gözden çıkarılmış olabileceği anlamına gelir. 1010 yılında gerçekleşen şiddetli bir depremde ciddi hasar gördüğü düşünülen kilise, bu tarihten sonra yavaş yavaş tarih sahnesinden silinmeye başlar.

İstanbul'un 1204-1261 tarihlerindeki Latin işgali sırasında, mimariye bağlı heykeltıraşı parçalarının hemen yakındaki Pantokrator Kilisesi/Zeyrek Camii'nden Venedik'teki San Marco Kilisesi'ne dek taşınmış olması, yapının söz konusu yıllarda yıkıntı halinde olduğu ihtimalini güçlendirir. Yine bu yıllarda kentin diğer yapılarına devşirme parça sağlayan kilise, kazılardan anlaşıldığı üzere gömü alanı olarak da kullanılmaya başlanmıştır.

Sonraki yıllarda yapı üzerine inşa edilen Mimar Üstad Ayas ve Karagözü mescitleri ve Sadrazam Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı gibi yapılarla kilise tamamen örtülmüştür, alt yapıları da depo ya da sarnıç olarak değerlendirilmiştir.

1950'lerde hayata geçirilen bulvar projesi vesilesiyle de olsa, yüzyıllardır unutulmuş olan Sarāçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları yüzyıllar sonra tekrar İstanbul mimarî mirasına dahil olmaya aday olmuş, ancak bu eşsiz fırsat günümüze dek değerlendirilememiştir.

SARAÇHANE ARKEOLOJİ PARKI İÇİN BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ

Kent dokusu içerisinde arkeolojik alan-
Fori Imperiali, Roma.

Atölye Mimarlık arşivi.

DİDEM TEKSÖZ
FEYZA DALOĞLU
H. SİNAN OMACAN

KENT İÇİNDE ARKEOLOJİK ALANLAR VE ARKEOLOJİ PARKLARI

Arkeoloji parkları, kazılar sonucu ortaya çıkarılan arkeolojik bulguların, bilimsel ve akademik çalışmaların konusu olmanın yanında genel ziyaretçiyi de bilgilendirecek şekilde sergilendiği açık alanlardır. Özellikle kent içerisindeki arkeolojik alanlar söz konusu olduğunda, ziyaretçiler arkeoloji parklarında kentin tarihi katmanları ve mekânsal gelişimi hakkında yerinde bilgi sahibi olma fırsatı elde eder. Yerinde ziyaretin bir diğer katkısı da kentin ya da bölgenin geçmişi hakkında kitabı bilgilerin yanı sıra, mekânsal deneyim edinme şansının ve hatta bazen de arkeolojik çalışmanın kendisine tanık olup bu

çalışmayı yerinde inceleme fırsatının bulunmasıdır.

Özellikle İstanbul gibi çokkatmanlı ve binyıllara yayılan bir geçmişi olan kentlerde, kentin tarihi katmanlarının arkeolojik bulgular sayesinde yerinde deneyimlenebilmesi, kentin kimliği ve kentlilerin tarih bilinci için de bulunmaz fırsatlardır. Bu alanlar aynı zamanda kentin turistik ziyaret mekânları içerisinde yer alarak turizm potansiyeline de bir katkı sağlamaya imkânına sahiptir.

İstanbul ile kıyaslanabilecek tarihi derinliğe sahip ender kentlerden biri olan Roma, kent içerisindeki arkeolojik katmanların açığa çıkarılarak sergilenmesi konusunda pek çok örnek barındırır. 18. ve 19. yıllarda inşa edilmiş kent dokusunun içerisinde ve özellikle de merkez bölgesinde, antik Roma kentine ait Pantheon gibi yapıların yanı sıra arkeolojik bulgular da

açık alanlarda kazılarak gün ışığına çıkarılmakta ve sergilenmektedir. Roma kent içindeki arkeolojik alanlar ve arkeoloji parkları, İstanbul tarihi kent merkezi için önerilebilecek projeler için örnek teşkil edebilecek niteliktedir.

İSTANBUL VE ARKEOLOJİ PARKI

İstanbul'da belirli bir bölgenin arkeoloji parkı olarak ayrılması, ilk olarak şehir plancısı Prost'un İstanbul Nazım Planı'nı hazırladığı 1930'lu yıllarda gündeme gelmiştir. Sultanahmet'te Topkapı Sarayı'nın bulunduğu alan ve eski Bizans Büyük Sarayı'nın kalıntılarının bulunduğu alan, Prost tarafından imar planında "Arkeoloji Parkı" olarak işaretlenmiştir. Büyük Sultanahmet yangınından sonra Bizans Büyük Sarayı üzerindeki pek çok yapının yıkılmış olmasını da bir fırsat olarak değerlendiren Prost, bu saraylar bölgesinin eski kentin

Kent dokusu içerisinde arkeolojik alan-
Torre Argentina, Roma.

Atölye Mimarlık arşivi.

Sultanahmet Arkeoloji Parkı, hava fotoğrafı üzerine çizilmiş sınırlar, 1947, H. Prost İstanbul Planlaması (1936-1951).

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü/Sergi Katalogu, s. 101, (949A4.71/3/doc, IHP.DES.32-2.1) Academie d'architecture / Archives d'architecture du Xxe siècle)

merkezinde bir arkeoloji parkı olarak düzenlenmesini önermiştir. Arkeoloji parkı olarak işaretlenmiş alana komşu olan Ayasofya, Sultanahmet Camii ve Hipodrom'un bulunduğu alan da kentin tarihi çekirdeği olarak düşünülmüştür. Böylelikle kentin çekirdeğindeki tarihi yapıların yanı sıra, kazılarak ortaya çıkarılacak arkeolojik bulgular da sergilenecek gezilebilecek ve kent mekânına katılabilirler. Sultanahmet'te bugün kısmen kazılmış saray kalıntıları dışında, Hipodrom etrafındaki Lausus ve Antiochos saraylarının kalıntıları da yerüstünde görünebilir durumdadır ve korunarak kent içerisinde sergilemeye hazırlanmayı beklemektedir. Prost, İstanbul'da çalışmalarının sürdüğü 1950'li yıllara kadar bu arkeoloji parkının gerçekleştirilmesi için uğraş vermişti ise de bunu tam anlamıyla başaramamıştır. İstanbul'da Sultanahmet'teki arkeolojik bulguların yanı sıra Beyazıt Meydanı etrafındaki Tauri Forumu kalıntıları, karsuları kenarındaki yapı kalıntıları ve

suricine yayılmış pek çok arkeolojik yapı kalıntısı da belirli ölçülerde sergilenecek kent mekânına katılabilir potansiyelini barındırmaktadır; Sarayane de bu alanlardan biridir.

SARACANE ARKEOLOJİ PARKI VE AZİZ POLYEUKTOS KALINTILARI

Sarayane Arkeoloji Parkı kentin merkezi bir noktasında, ziyaretçilerin kentin geçmişini hakkında derin bilgi edinebilecekleri, aynı zamanda çevrede uzun tarih dönemlerini kapsayan pek çok katmanı bir arada deneyimleme imkânı bulabilecekleri alanlardan biridir. Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı'nda "Arkeoloji Parkı" olarak işaretlenmiş olan bölüm yaklaşık 14.500 m²'lik bir alandır. İki farklı kottan oluşan alanın üst kotunda tekil buluntuların dağınık bir şekilde serpiştirilmiş olduğu 7.500 m²'lik bir park alanı yer almakta, alt kotunda ise Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin kalıntıları'nın bulunduğu 7.000 m²'lik alan bu-

lunmaktadır. Yapının doğu bölümü kısmen Haşım Işcan altgeçidi inşaatı içerisinde kalmış olup, tahrip edilmiş durumdadır.

YAKLAŞIM STRATEJİSİ

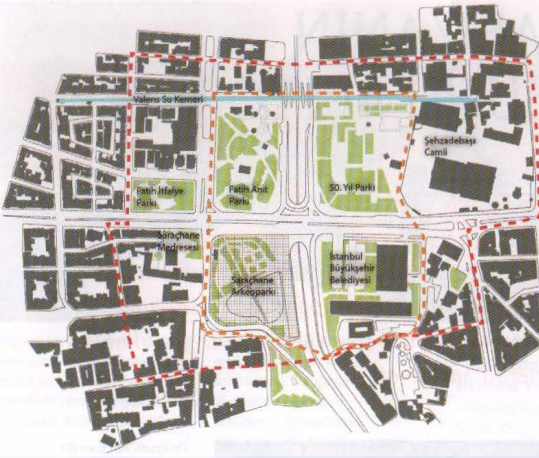
Sarayane Arkeoloji Parkı ancak yakın çevresinde bulunan tarihi eserler, arkeolojik buluntular, kent imgeleleri ve yeşil alanlarla beraber bir bütün olarak ele alındığında, toplumsal ve de turistik potansiyelleri tam anlamıyla değerlendirilebilir. Alan, Zeyrek ve Süleymaniye dünya miras alanlarına hemen komşu bir konumda bulunmakla birlikte İstanbul'daki dünya miras alanları içinde yer almamaktadır. Buna rağmen, hatta belki de tam da bu sebeple bu alan için uzun vadeli bir plan yapılması düşünülmelidir. Sarayane Arkeoloji Parkı, etkileşim alanında kalan İstanbul Büyükşehir Belediyesi binasının, çevredeki parkların ve açık alan sisteminin ve Valens Sükemeri'nin de içerisinde bulunduğu daha geniş kapsamlı bir açık alan düzenlemesi olarak ele alınabilir.

Alana yaklaşım stratejisi adına atılabilecek ilk adım, kısa ve uzun vadede ne gibi sorunlarla karşılaşabileceğinin belirlenmesi, alanın gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için alınması gereken önlemlerin detaylı bir şekilde ortaya çıkarılması olabilir. Kent yaşamına entegrasyonundan, korunması için gerekli toplum bilincinin oluşturulmasına kadaryöntemler belirlenmeli ve bunların sürdürülebilir olması için bir işletme modeli oluşturulmalıdır. Bölge, yakın çevresi ve etkileşim

Sarayane Arkeoloji Parkı ve Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları 2015.

Arçöve Mimarlık arşivi.

alanları belirlenerek bir bütünlük içinde ele alınmalı ve hem stratejik hem de fiziki müdahaleler bu çerçevede değerlendirilmelidir.

İki kota yayılmış Saraçhane Arkeoloji Parki'nin alt kotu Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin arkeolojik kazısının ve korumasının yapılacağı alan (arkeolojik kot), üst kotu (park kotu) ise arkeolojik kotu da sararak yakın çevreyle ilişkilerin kurulacağı alan olarak ele alınabilir. Park kotu, tüm çevre bağlam ilişkilerinin ve güvenlik sorunlarının çözüleceği alan olabilir. Bu alanın gerek duyulan yöntemlerle taranması ve ihtiyaç programı dahilinde arkeolojik ince-

lemeye tabi tutulması düşünülebilir. Park kotunun aynı zamanda ziyaretçilerin alanla ilgili genel bilgiyi edinebilecekleri ve ivedi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir ziyaretçi merkezini de içermesi uygun olacaktır. Alanda halihazırda bulunan tekil buluntulara ait sergilenme ve koruma sorunları da yine park kotunda ele alınmalıdır.

Arkeolojik kot olarak adlandırılan alanın bakımı ve korunması için konservasyon projesi üretilmeli, ayrıca ziyaretçilerin kalıntıları en iyi algılayacakları şekilde ve alana zarar vermeden gezebilecekleri şekilde ziyaretçi güzergâhları tasarlanmalıdır.

Arkeoloji Parki'nin tümü için, araç ve yaya ulaşım rotalarının etkileşim alanları da göz önünde bulundurularak düzenlenmesi, yönlendirme ve bilgilendirme gibi katmanların yere özgü şekilde ele alınarak çözümlenmesi önemli olacaktır. Bölgedeki tüm kent mobilyaları, aydınlatmalar, yer imleri, güvenlik, yaya sirkülasyonu ve alana hizmet eden fonksiyonların tamamlayıcı bir şekilde düşünülmesi, sert ve yumuşak zemin tasarımlarının dil birliği içerisinde olması dikkat edilecek unsurlar arasındadır.

Prost'tan bugüne gerçekleştirilmeyi bekleyen İstanbul tarihi merkezindeki bir arkeoloji parkı fikri, İstanbul'da bulunan en önemli Bizans kültür mirası alanlarından birinin içinde bulunduğu Saraçhane Arkeoloji Parkı ile hayata geçebilirse, İstanbul'un kent kimliğine, kentlilere ve hatta dünya mirasına büyük katkı sağlayan bir proje olacaktır.

Saraçhane Arkeoloji Parkı yakın çevre ve etkileşim alanları.

Atölye Mimarlık arşivi.

Saraçhane Arkeoloji Parkı Bölgeleme / Farklı kotlar.

AtölyeMimarlık arşivi.

SON SÖZ

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

İstanbul Büyükşehir Belediyesi binasının gölgesinde Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin kalıntıları olabilecek en hüzünlü biçimde varlığını sürdürmektedir. Kazısının yapıldığı 60'lı yıllardan bu yana, gelen geçenin burayı, hemen yanı başında gerçeği olmasına rağmen, umumi tuvalet olarak problemsiz kullanması aslında arkeolojik mirasa gösterilen ilgiyi çok iyi yansıtıyor. Kazısı yapıldığında bu alan için bir arkeolojik park projesi R.E. Griswold tarafından hazırlanmışsa da alanın bir "arkeolojik

park"a dönüştürülmesi için gerekli çalışmalar tamamlanmamıştır. Kent merkezinde, ulaşım sorunu olmayan bir yerde konumlanan bu alanın, tüm arkeolojik önemine ve potansiyeline rağmen güvenlik eksikliği, koruma sorunları, çevre düzenlemesinin olmayışı, gündelik yaşamda arkeolojik varlığıyla bir yer bulamıyor olması nedeniyle bugünkü haliyle "arkeolojik park" vasfını taşıdığını söylemek güçtür. İBB yetkilileriyle yaptığımız bir görüşmede burası için bazı girişimler olduğunu duymak memnuniyet vericiydi, ancak bu girişimlerin akıbeti ne yazık ki belirsiz. Gönül ister ki buradan sorumlu ve

buraya komşu olan İBB, bu gibi alanlarda kullanıcılar, çevre sakinleri ve uzmanların katılımına, gözetimine açık yollarla çağdaş, evrensel ve bilimsel koruma ilkerine göre karar alıp hareket etsin. Kent içindeki arkeolojik alanlarımız çitlerin ardında unutulmuş ya da bilet gişelerinin gerisinde nesneleşmiş kalıntılarla değil, yaşayan, korunan ve kullanılan, yaşamımızı zenginleştiren kamusal alanlarımız olsun. Umarız Prost zamanından bu yana kentin farklı yerleri için kurulan bu arkeolojik park hayalleri Saraçhane'de ve kentnin diğer arkeolojik alanlarında bir gün gerçekleşir.

GENÇLER HAFIZANIN KARAKUTUSUNU AÇIYOR

Karakutu Derneği, Türkiye'li gençlere geçmişle yüzleşme üzerinden sorgulama yeteneklerini geliştirebilecekleri ve toplumsal barışa katkıda bulunabilecekleri bir platform olanağı sunuyor. Derneğin Hafıza Yolculuğu Programı'nın hedeflerinden biri, toplum tarafından ötekileştirilmiş kişi ve grupların yaşadıkları haksızlıkların tanınmasıyla herkesin eşit haklarda yaşadığı bir toplum inşasına katkıda bulunmak. Bir diğer hedef ise gençlerin toplumsal bir özne olarak barışın inşası ve geçmişle yüzleşme süreçlerinde yer almalarını ve önceki nesillerin hatalarından öğrenmelerini sağlamak.

ZEYNEP ADIGÜZEL

Barış, yalnızca çatışma durumunun ve savaş halinin sona ermesi demek değildir. Gerçek anlamda barış, içinde geçmişle hesaplaşmayı ve çatışma halinin yeniden ortaya çıkmasına neden olabilecek tüm koşulların tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan uzun bir süreçtir. Bu süreçte, geçmiş dönemlerde yaşanan travmalar ve insan hakları ihlalleriyle yüzleşmek, bunların yeniden yaşanmasının önüne geçmek için gereken tüm önlemleri almak gerekir. Türkiye'de toplumun farklı kesimleri arasında yaşanan –ve bugün de süregelen– çatışmalarda, yakın geçmişimizdeki insan hakları ihlalleri ve

bu ihaller sonucu yaşanan travmatik olayların yeri yadsınmayacak bir gerçek. Kalıcı bir toplumsal barışın inşa edilmesinde geçmişten yeniden ele almak, geçmişe resmi tarihin dayattığından farklı ve eleştirel bir gözle bakmak, tabulaşmış konularda yüzleşmek önemli rol oynamakta. 2014 yılının Ocak ayında kurulan Karakutu Derneği, geçmişle yüzleşmenin barış sağlama ve demokratikleşmede vazgeçilmez olduğu inancından hareketle, Türkiye'li gençlere geçmişle yüzleşme üzerinden sorgulama yeteneklerini geliştirebilecekleri ve toplumsal barışa katkıda bulunabilecekleri bir platform olanağı sunuyor. Karakutu Derneği'nin "Hafıza Yürüyüşleri"ni de içeren Hafıza

Yolculuğu Programı'nın iki temel hedefi var. Bunlardan birincisi, toplum tarafından dışlanmış, ötekileştirilmiş, sessizleştirilmiş kişi ve grupların yaşadıkları haksızlıkların tanınması yoluyla herkesin eşit haklarda yaşadığı ve toplumsal uzlaşının egemen olduğu bir toplum inşasına katkıda bulunmak. İkincisi ise gençlerin toplumsal bir özne olarak barışın inşası ve geçmişle yüzleşme süreçlerinde yer almalarını ve önceki nesillerin hatalarından öğrenmelerini sağlamak. Hafıza Yolculuğu Programı üç aşamadan oluşan bir döngüye sahip: • Gençlerin Kapasite Gelişimi, • Araştırma Süreci ve Hafıza Mekanlarının Keşfi • Hafıza Yürüyüşü. "Gençlerin Kapasite Gelişimi" adımı, Hafıza Yolculuğu

Programı'nın sonraki aşamalarında sorumluluk alacak gençlerin bu süreçte ihtiyaç duyacakları bilgi ve becerileri edinmelerini ve geliştirmelerini, kavramsal altyapılarını güçlendirmelerini hedefleyen bir eğitim süreci. Bu aşamada gençlerin araştırma sürecinde kullanacakları yazılı ve görsel kaynakların, arşivlerin, süreli ve süresiz yayınların taranması, sözlü tarih yöntemleri, mülakat tekniklerinin geliştirilmesi gibi konularda eğitim veriliyor. Eğitime katılan gençler, uygulanan simülasyonlarla ilgili kaynakları bulmak ve yöntemleri kullanmak konusunda bilgi ve deneyim elde ediyor.

"Araştırma Süreci ve Hafıza Mekanlarının Keşfi", Hafıza Yolculuğu Programı'nda kritik öneme sahip olan bir adım. Bu adımda yapılması gereken ilk iş, araştırma mekânının seçimi. Programın temel hedefi Türkiye tarihinde sessizleştirilmiş grupların hikâyelerinin gençler tarafından duyulması olduğundan, araştırmaya konu olacak ve Hafıza Yürüyüşü yapılacak mekânın bir insan hakkı ihlali veya bu ihale karşı yürütülen mücadeleyi konu almış olması gerekiyor. Mekân belirlemede bir zaman kısıtlaması da mevcut. Hak ihlalleri araştırmaları Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet dönemiyle sınırlı tutuluyor. Temayla ilişkilendirilen mekânın fiziksel olarak anlatılma ve anlatıcının güvenli beklemesine olanak

sağlayacak özelliklerde olması, aynı yürüyüşe dahil edilecek mekânların birbirine yakın mesafede olması da mekân seçiminde dikkat edilen diğer unsurlar.

Araştırma sürecinin ikinci aşamasında araştırmacının temasıyla ve mekânıyla ilgili kaynakları okuması ve olayın yaşandığı dönemle ilgili arka plan bilgisine sahip olması, uzman ve tanıklarla görüşmeler yapması gerekiyor. Bu süreçte mentorler, kaynak seçimi ve kaynaklara nasıl ulaşılabileceği konusunda araştırmacılara destek oluyor. Araştırmacılar bu sürecin sonunda topladıkları bilgi ve verileri düzenleyerek "Mekân Kimlik Kartları"nı ve katılımcıları hafıza mekânına ulaştıracak şifreleri oluşturuyor. Bu şifreler, Hafıza Yürüyüşü'ne katılacakların mekânlara merak ve keşfetme heyecanıyla gitmesini sağlayan, mekâna ilişkin ipuçları veren metinler ve görsellerden oluşuyor.

Programın son aşamasında yer alan Hafıza Yürüyüşü resmi tarih söylemine girmeyen anlatıları ortaya koymayı ve katılımcıların egemen tarih anlatısına karşı eleştirel bir düşünce geliştirmesini hedefliyor. Bu aşamanın içeriği büyük ölçüde Hafıza Yolculuğu Programı'nda yer alan gençlerin araştırmalarını dayanıyor. Interaktif ve yaratıcı eğitim metodlarının kullanıldığı Hafıza Yürüyüşleri bir günlük bir sürede gerçekleşiyor. Katılımcılar iç mekânda atölye çalışmalarına katılırken dış mekânda da kendilerine verilen şifreleri çözüp ellerindeki haritayı kullanarak hafıza mekânlarını keşfediyor. Bu

mekânları keşsettiklerinde merkezle bağlantı kurup anlatıcılarla buluşuyor ve onlardan mekânın sessizleştirilmiş öyküsünü dinliyorlar. Böylece programa katılanlar egemen olan tarafından ötekileştirilmiş, sessizleştirilmiş olanların hikâyelerini öğrenip onlara temas etme olanağı buluyor. Bu, katılımcıların aynı zamanda egemen anlatının zihinlerde yarattığı "düşman" toplemesinin aslında gerçek olmadığı fikriyle de tanışmalarını sağlıyor.

Hafıza Yürüyüşleri, birden fazla tema etrafında birden fazla mekâna yapılabildiği gibi tek bir tema etrafında bu temayla bağlantılı farklı mekânlara yönelik de olabilir. Karakutu Derneği tarafından bugüne dek yapılmış olan Hafıza Yürüyüşlerinde ele alınan bazı tema ve temalarla ilişkili mekânlar işe şunlar:

- Agios Georgios, 6-7 Eylül ve 1964 Sürgünü
- Aras Yayıncılık, Zabel Yesayan
- Demirciyan Apartmanı,

1915 ve Emlal-ı Metruke

- Eski Taksim İlkayardımlı Hastanesi: Kürtaj Hakkı
- Hemdat İsraël Sinagogu: Varlık Vergisi
- Galatasaray Meydanı: Cumartesi Anneleri ve Zorla Kaybetmeler
- Ülker Sokak: Transların Yerinden Edilmesi
- SALT Galata: Elza Niyego.

Derneğin ayrıca Aralık 2015'te "Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet" konulu tematik bir Hafıza Yürüyüşü gerçekleştirdiğini de eklemek gerek.

Hafıza Yolculuğu Programı, lise ve üniversitelerde ilgili bir dersin içeriğine rahatlıkla entegre edilebilecek bir nitelik taşıyor. Konusu programın hedefiyle örtüşen bir ders içinde, dersin ana hedeflerini gözetenek ve eğitim dönemi takvimine uygun olacak şekilde Hafıza Yolculuğu Programı'nı düzenleyip uygulamak ve nihayetinde Hafıza Yürüyüşlerini gerçekleştirmek, böylece öğrencilere derslik dışında da bir öğrenme deneyimi

yaşatmak mümkün.

Hafıza Yürüyüşlerini deneyimlemek isteyenler Karakutu Derneği'nin sosyal medya hesaplarındaki etkinlik duyurularını takip ederek bireysel olarak başvurup katılımcı olabiliyor. Dernek ayrıca talep halinde okullar, öğretmenler, akademisyenler, öğrenci kulüpleri, dernekler, çeşitli kurum ve topluluklar için de gruplar halinde Hafıza Yürüyüşleri düzenliyor.

Toplumların kolektif belleğinin korunmasında mekân oldukça önemli bir yer tutuyor. Hafıza Yürüyüşleri ile inkâr edilen, unutturulmaya çalışılan, sessizleştirilen hafızanın bir mekânda canlandırılması, toplumsal hafızanın bu mekân üzerinden diri kalmasını sağlıyor.

Karakutu Derneği, Hafıza Yolculuğu programıyla Türkiye tarihinde önemli yer tutan toplumsal adaletsizlik ve ayrımcılıkla mücadele konularında kamuoyunu bilgilendirmeye adına bir sivil toplum kuruluşu olarak üzerine düşeni görevi yerine getiriyor.

ULUSLARARASI KADIN MÜZELERİ KONFERANSI DÜZENLENDİ

Salt Galata, 20-22 Ekim tarihleri arasında, "Kadın Müzesi: Toplumsal Bellek ve Kapsayıcı Mekân" başlıklı bir uluslararası kadın müzeleri konferansına ev sahipliği yaptı. İstanbul Kadın Müzesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından ortaklaşa düzenlenen konferans, kadın müzelerini İstanbul'da buluşturdu.

"Kadın Müzesi: Toplumsal Bellek ve Kapsayıcı Mekân" konferansının ana destekçiliğini Açık Toplum Vakfı üstlendi. Global Fund for Women, İstanbul Kadın Kültür Vakfı, İsveç Krallığı İstanbul Başkonsolosluğu, Berlin Rosa Luxemburg Vakfı, İstanbul'da bulunan Avusturya Kültür Ofisi, Heinrich Böll Vakfı, İtalyan Kültür Merkezi ve Fransız Kültür Merkezi de destekçiler arasında yer aldı. Açılış konuşmalarını Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) Başkanı Suay Aksoy ile Genel Müdür Anne Catherine Robert-Hauglustaine'in yaptığı etkinlikte Frankfurt

Goethe Üniversitesi'nden Helma Lutz, Yeditepe Üniversitesi'nden Hande Birkalan Gedik, Sanatçı CANAN, Avukat Yasemin Öz, Danimarka Kadın Müzesi Müdürü Merete Ipsen, Hacettepe Üniversitesi'nden Aksu Bora, Marmara Üniversitesi'nden Ahu Anımen, Avusturya Kadın Müzesi Müdürü Stefania Pitscheider Soraperra, Küratör Bettina Bab, İtalya Kadın Müzesi Müdürü Sigrud Prader, Oda Projesi'nden Özge Açıkkol, İstanbul Üniversitesi'nden Fatmagül Berktaş, Kadın Haber Ajansı'ndan Dilan Karamanoğlu, Küratör Deniz

Koç, İsveç Kadın Tarihi Müzesi Müdürü Maria Perstedt, Global Fund for Women Projeler Sorumlusu Catherine M. King, Laos-Yeni Zelanda Kız Müzesi Müdürü Ashley E. Remer, Uluslararası Kadın Müzeleri Birliği Koordinatörü Astrid Schönweger, Küratör Merve Elveren, İstanbul Bienali Yöneticisi Bige Örer, Tokyo Kadın Savaş ve Barış Müzesi Genel Sekreteri Mina Watanabe, Küratör Meral Akkent, Küratör Gaby Franger, Sabancı Üniversitesi'nden Ayşe Betül Çelik, Boğaziçi Üniversitesi'nden Feyza Akınerdem, Kuzey Kıbrıs milletvekili Doğu Derya ve

Yazar Karın Karakaşlı da tebliğ sundu. Konferans kapsamında ayrıca "Kadın Müzeleri: Teoriler ve Kavramlar", "Kadın Müzeleri Hakkında Bilmek İstediğiniz Ama Sormaya Cesaret Edemediğiniz Her Şey!" ve "Kadın Müzeleri: Küresel İletişimin Gelecekteki Formları" başlıklı üç atölye düzenlendi.

Sunumunda dünya nüfusunun yarısını kadınların oluşturmaya rağmen hâkim eril uygulamalar nedeniyle kadınların kendilerini azınlık gibi gördüğünü söyleyen Merete Ipsen, kadınların da homojen bir topluluk olarak görülmemesi gerektiğini

belirterek toplumsal cinsiyete odaklanma ihtiyacına işaret etti ve kendi müzelerinde kadın tarihinden ziyade toplumsal cinsiyete yöndiklerini belirtti. Maria Perstedt ise "tarihin erkekler için erkekler tarafından, tercihen de beyaz, Hristiyan ve üst kademelerde bulunan erkekler tarafından yazıldığını" söyleyerek, bir alternatif tarihe katkı sunmayı amaçlayan müzelerinde, koleksiyonu yapılmamış ve görünmez kılınmış objeleri bir araya getirerek politik bir mekân oluşturmayı amaçladıklarını anlattı. Kurdukları müzeyle kız çocuklarının hakları için eyleme geçmelerinin ve kendi hikâyelerini paylaşımlarına olanak yaratıklarını söyleyen Yeni Zelanda Kız Müzesi Müdürü Ashley E. Remer, bir süre önce internet üzerinden sanal sergilerde başladıklarını, bu gençlerin

büyük ilgi gördüğünü ve binlerce ziyaretçinin olduğunu ifade etti. Mina Watanabe ise, müzelerinin başta II. Dünya Savaşı esnasında işlenen cinsel suçlar olmak üzere, kadınların savaş dönemlerindeki cinsel istismarına odaklandığını belirterek, "Muhafazakarlardan tepki alacak olsak bile bu yaşananların unutulmaması en büyük sorumluluğumuz" şeklinde konuştu. Konferansın son gününde düzenlenen "Kadın Müzeleri: Küresel İletişimin Gelecekteki Formları" başlıklı atölyede, geleceğe yönelik öneriler ve eylem planları öne çıktı. Dayanışma, katılım, görünürlük ve kaynak yaratma olmak üzere dört konu üzerinden daha somut örneklerle eylem planı oluşturulması önerisinde bulunan moderatör Nazan Haydari, uluslararası bağları güçlendirmek gerektiğini ve bu alanda çalışırken imgelerin

nasıl kullanacağı üzerine düşünülmesine ihtiyaç duyulduğunu söyledi. Konferans, tüm katılımcılara açık olarak düzenlenen forumun ardından, Folia Chorale korosunun dinletisiyle son buldu. 20-22 Ekim tarihlerinde düzenlenen kadın müzeleri konferansı, otuz yılı aşkın süredir bu alanda yürütülen çalışmaların geldiği noktanın görülmesi ve deneyimlerin buluşturulması açısından önemli bir misyonu yerine getirmiş oldu. Kadın tarihini görünmez yapan ve kadını müzede obje olarak sunan geleneksel müzecilik anlayışına karşı alternatifler üreten kadınların, müzelerde kadınları görünür kılma çalışmaları 1980'lerde başlamıştı. Dünyada "kadın müzesi" tanımı ilk kez Bonn'da 1981 yılında açılan Frauenmuseum tarafından kullanılmıştı. 2016 yılı

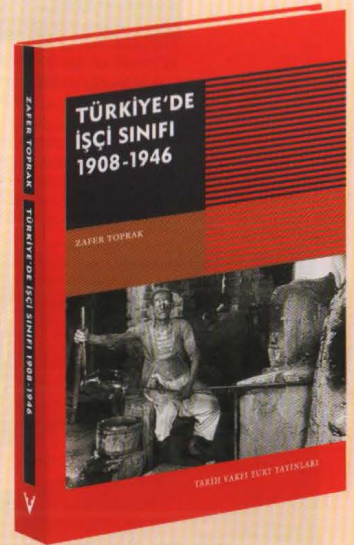

itibarıyla etnolojik, arkeolojik, tarihsel, siyasal içerikli veya sanat ve kadın konusunda çalışan tüm kitalara yayılmış 70'den fazla kadın müzesi bulunuyor.

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFI 1908-1946

Türkiye'de sosyal ve beşeri bilimler, 1960'lı ve 70'li yıllarda Aydınlanmacı bir "modernite" paradigması ışığında gelişmişti. Bu evrede "sosyal"ın ayrı bir ağırlığı vardı ve "sınıf" kavramı Türkiye ve dünya çözümlemelerinde yoğun bir biçimde kullanılıyordu. Batı'da kapitalizm altın çağını yaşamış, refah devletini belirli bir noktaya taşımıştı. Her türlü sınıf çelişkisine rağmen, emekçi kesim bu refahtan görece payına düşeni almıştı. Ancak, 70'li yılların ilk yarısında Bretton Woods'un çöküşü, petrol krizi ve stagflasyon sonucu "refah devleti" tökezledi. "Sosyal devlet"in yükü giderek altından kalkılamayacak bir düzeye ulaşmış, sürdürülebilirliğini yitirmişti. Hayek'in, Friedman'ın, neo-liberal anlayışın yıldızı bu tarihlerde parladı. Reagan, Thatcher bu tarihlerde iktidara oldular. Dünya ekonomik düzeninde bu denli köklü dönüşümlerin yaşandığı bir evrede sosyal ve beşeri bilimlerin bundan etkilenmemesi olanaksızdı. Böylece "modernite" den "post-modernite"ye geçildi. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bunun etkileri görüldü. 24 Ocak ve 12 Eylül ertesi "post-modernite" ile birlikte "sosyal" den "kültürel" e kayılıyordu. Artık bilim çevrelerinde "sınıf" kavramı dışlanıyor, yerini "kültür kodları," etnik ve dinsel ayrımlar alıyordu. Bu sürecin olumsuz etkileri özellikle çalışanların üzerinde görüldü. Etnik ve dinsel çatışmalar su yüzüne çıkarılırken örgütlü sendikal yaşam büyük darbe yedi. Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946, emeğiyle geçinen bir "sınıf"ın doğuş öyküsünü gündeme getirerek Aydınlanma'ya olan inancımızı bir kez daha vurgulamış oluyoruz.

Zafer Toprak

Online Satış: www.tarihvakfi.com

TÜRKİYE-ERMENİSTAN SEYAHAT FONU 8. DÖNEM SONUÇLARI AÇIKLANDI

Erant Dink Vakfı'nın Ermenistan-Türkiye Normalleşme Süreci Destek Programı kapsamında, iki ülke halkları arasındaki temasların artırılması ve işbirliklerinin teşvik edilmesi amacıyla oluşturduğu Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu'nun 8. dönem yararlanıcıları belli oldu. Vakıf, 9. dönem için 24 Kasım tarihine kadar başvuruları bekliyor.

8. dönem Seyahat Fonu için Erant Dink Vakfı'na Türkiye ve Ermenistan'dan toplam 84 başvuru iletildi. Yapılan değerlendirmeler neticesinde Türkiye'den 29, Ermenistan'dan 11 kişinin, seyahat amaçları ve programları doğrultusunda komşu ülkeye yapacakları ziyaretlerin fon tarafından destekleneceği açıklandı. 8. dönem yararlanıcıları ve seyahat amaçları şöyle: İstanbul'dan Kadir Has Üniversitesi Araştırma Görevlisi Ecem Sarıçayır, "Sınır Alanları ve Mimarlık" konulu tezi için araştırma yapmak amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Forumu (AÇMÖF) üyeleri Ahsen Eravcı, Batuhan Kaya, Fatma Murat, Furkan Demirbaş, Hale Kaşka, Melike Bilgin, Nur Cansu Yardımcı, Özgür Kaya, Rabia Kutlu ve Selen Duruşkan, Suriyeli Ermeniler ve göç hikâyeleriyle ilgili mulakatlar yapmak amacıyla Yerevan'a yapacakları ziyaret için destek alacak. Abovyan'dan ve Yerevan'dan 4Plus Belgesel Fotoğrafçılık

Merkezi üyeleri Anahit Hayrapetyan ve Nazik Armanyan, Diyarbakır Uluslararası Fotoğraf Günleri'ne katılmak amacıyla Diyarbakır'a yapacakları ziyaret için destek alacak. Uşak'tan Elif Yağmur Turan, Birleşik Dünya Kolejlere Türk Milli Komitesi tarafından aday gösterilerek UWC Dilijan Koleji'nde Bahar 2017 döneminde eğitim almak amacıyla Dilijan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. Yerevan'dan Miqayel Voskanyan ve Friends müzik grubu üyeleri Miqayel Voskanyan, Guren Ghazaryan, Movses Ghazaryan, Arman Peshmaljyan ve Davit Melkonyan, Dünyada Bir Köşe adlı festivalde sahne almak amacıyla İstanbul'a yapacakları ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan Sabri Umut Bozylı, sınır köyü Bagaran'da geçen filmle ilgili olarak köylülerle tanışmak ve filmde rol alacak kişilerle ilgili ön çalışma yapmak amacıyla Bagaran Köyü'ne yapacağı ziyaret için destek alacak. İzmir'den Mehmet Akar, sivil toplumun Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki rolü konusundaki teziyle ilgili olarak sivil toplum temsilcileriyle mulakat yapmak amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan AFS Gönüllüleri Derneği Genel Sekreteri Serdar Güneri, Türkiye ve Ermenistan'dan gençlerin katılacağı değişim programlarını planlamak amacıyla Gümrü Gençlik Girişim Merkezi ile görüşmek üzere Gümrü'ye yapacağı ziyaret için destek alacak. Yerevan'dan Andranik İsravelyan, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme sürecinde

futbol diplomasinin rolünü konu alan doktora tezi kapsamında akademisyenler, araştırmacılar, bürokratlar ve gazetecilerle görüşmeler yapmak amacıyla İstanbul ve Ankara'ya yapacağı ziyaretler için destek alacak. İstanbul'dan Hayrat Canlandırın ve Araştıran Mimar ve Mühendisler Derneği (HAYCAR) Yönetim Kurulu üyesi Şant Zincir, yeni işbirlikleri geliştirmek amacıyla mimar ve mühendislerle görüşmek üzere Yerevan'a yapacağı ziyaretler için destek alacak. Yerevan'dan Sputnik Ermenistan Haber Ajansı, Veradardz Vakfı, Ararat dergisi ve Ermenistan Radyosu çalışanları Anna Vardanyan, Anahit Davidyants, Gohar Hakobyan ve Lusine Nazaryan, Veradardz Vakfı tarafından Sevan Nişanyan'a madalya vermek üzere düzenlenecek törenle ilgili haber yapmak amacıyla İstanbul'a yapacakları ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan Kalem Ajansı çalışanı Gizem Özgüven, Türkiye ve Ermenistan'daki yayıncılar arasında ileriyeye yönelik olası işbirliği ağlarını kurmak ve geliştirmek üzere yayıncılarla görüşmek amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan İstanbul Tanpınar Edebiyat Festivali (ITEF) koordinatörü Fatma Yılmaz, Türk edebiyatını tanıtmak, edebiyat kuruluşları ve yayınevleriyle görüşmek amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. Antalya'dan Cem Koray Sezer, Esra Kuzucu, Sevdâ Baysal ve Tanyel Süzer, genç kızların güçlendirilmesi ve gençlik çalışmaları yapan sivil toplum kuruluşlarıyla deneyim

paylaşımı yapmak ve işbirliği programlarının geliştirilmesini görüşmek amacıyla Yerevan ve Gümrü'ye yapacakları ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir Planlama ve Mimarlık Bölümü öğrencisi Güneş Ünal, Ermeni mimarisi üzerine devam eden araştırması kapsamında ortak kültürel miras çalışmalarında işbirliği ağırları kurmak ve bu alanda çalışanlarla görüşmek amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan Kars Şehir ve Kültür Araştırmaları Derneği başkanı ve danışmanı İhsan Karayay ve Gamze İnceli İpek, restoran sahipleri ve şeflerle görüşmek, Türkiye ve Ermenistan'dan şeflerin katılacağı yemek sanatları mirası üzerine açılış atölyeleri düzenlemek amacıyla Gümrü, Yerevan ve Dilijan'a yapacakları ziyaret için destek alacak. Çanakkale'den Çanakkale Koza Gençlik Derneği üyeleri Aylin Cilasın ve Mustafa Emir Cilasın, ABCD İnovasyon Merkezi'yle devam eden işbirliklerini geliştirmek ve gelecek dönemdeki projeleri görüşmek amacıyla Yerevan'a yapacakları ziyaret için destek alacak. Diyarbakır'dan Stephan Emreman geleneksel Ermeni halk müziği ve folklorunu araştırmak üzere Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak.

9. DÖNEM BAŞVURULARI VE SEYAHAT FONU

HAKKINDA

Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu, Avrupa Birliği desteğiyle, Mart 2014-Mayıs 2015 arası dönemde toplam

beş başvuru çağrısı yapmış, bu çağrılar neticesinde 850'den fazla başvuru almış ve 210 kişinin komşu ülkeye seyahatini desteklemiştir. Fon daha sonraki dönemlerde yeni işbirliklerini de içine katarak devam etti.

Seyahat Fonu, Türkiye ve Ermenistan vatandaşlarının, Türkiye ve Ermenistan'da ikametli olan bireylerin, Türkiye ve Ermenistan merkezli veya bu iki ülkenin birinde kayıtlı, kâr amacı gütmeyen grup, inisiyatif ve kuruluşların Ermenistan'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den Ermenistan'a yapacağı seyahatlere destek

sunuyor. Tüzel kişiliği olmayan grup ve inisiyatifler de Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu'ndan yararlanabiliyor. Fon kapsamında temel olarak, sivil toplum, gençlik ve gönüllülük politikaları, insan hakları ve demokrasi, eğitim, çevre, tarih, kalkınma, tıp, hukuk, teknoloji, toplumsal cinsiyet, kültür-sanat, spor, bölgesel işbirliği, Avrupa entegrasyonu gibi tematik alanlarda yapılacak seyahatlere destek veriliyor. Ana seçim kriteri ise Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine ve kapalı sınırın açılmasına yönelik sivil toplum faaliyetlerini

destekleyerek, iki ülke halkı arasındaki temasların artırılması, ekonomi ve iş dünyası arasında bağların güçlendirilmesi, eğitim ve kültür faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve her iki toplumda tarafsız bilgiye erişimin kolaylaştırılması" olarak tanımlanıyor.

Hrant Dink Vakfı tarafından 9. Dönem Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu başvuruları için belirlenen son tarih, 24 Kasım 2016. Seçici kurul üyeleri ise Anahit Minassian, Dikran Altun, Feray Salman, Gayane Mkrtchyan, Gülesin Nemutlu ve Nelli Minasyan'dan

oluşuyor.

Seyahat Fonu'na <http://form.jotformeu.com/hrantdinkfoundation/travelgrant> adresi üzerinden form doldurarak başvurmak mümkün. Fon hakkındaki ayrıntılı bilgiyi içeren yönetmelik <http://www.armtrbeyondborders.org/seyahat-fonu/yonetmelik/> adresinde çevrimiçi olarak mevcut. Adaylar ayrıca proje koordinatörleri Nazlı Türkler (seyahatfonu@hrantdink.org), Anna Yeghoyan ve Armenuhi Nikoghosyan'la (travelgrant@hrantdink.org) iletişime geçebilir.

"ÇEPERDE: İSTANBUL'UN KARA SURLARI" SERGİSİ AÇILDI

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Merkezi (ANAMED) tarafından hazırlanan Çeperde: İstanbul Kara Surları sergisi 19 Ekim günü açıldı. Küratörlüğünü Figen Kuvılcım Çorakbaş'ın, tasarımı Yeşim Demir Proehl'in yaptığı sergi, 5. yüzyılda inşa edilmiş ve konte karakterini veren en önemli anıtlardan biri olarak kabul edilen İstanbul Kara Surları'nı konu ediyor.

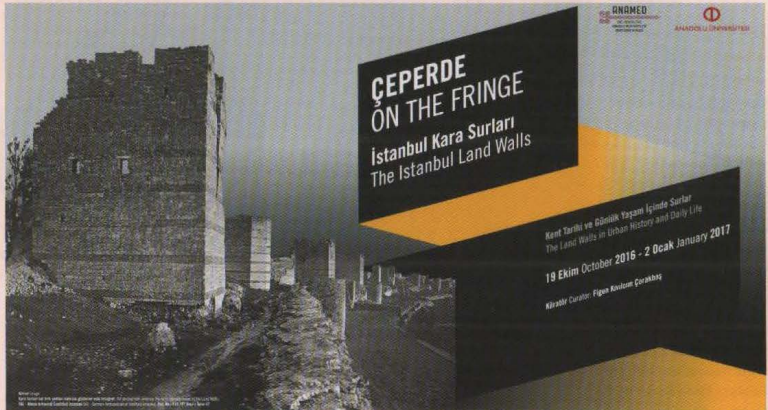
Bizans İmparatoru II. Theodosius döneminde (408-450) inşa edilen ve Theodosius Surları olarak da bilenen, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) Dünya Mirası listesinde yer alan kara surlarının ve yakın çevresinin incelendiği sergide, surların kentin su sistemiyle ve yeşil alanlarıyla ilişkisi, surlarla bütünleşmiş ruhani ve dinsel hafıza, surların çevresinde yaşamış insanların hikâyeleri ve surları ziyaret etmiş kentliler ile seyyahların anıları gibi temalara yer veriliyor. Sergi bu yönüyle kentin 1600 yıllık tarihinden kesitler sunuyor ve kentin izlerini taşıyan çokkatmanlı kültürel peyzajı gözler önüne seriyor. Sergi için özel olarak, İstanbul'un kara surlarının 1/500 ölçekli, 13 metre uzunluğunda bir maketi hazırlandı. Bu tasarımla, sergi ziyaretçilerinin İstanbul'u çevreleyen kara surlarının

ölçeğini, konumunu ve surların çevresiyle ilişkisini incelemesine olanak veriyor. Öte yandan surlar üzerinde ve çevresinde iz bırakmış olan olaylar ve durumlar, söz konusu maketin ve haritaların üzerinde işaretlenmiş olarak anlatılıyor. Sergide seyyahların anı defterlerinden anıtlar üzerine hazırlanmış bilimsel raporlara, tarihi fotoğraflardan, edebi eserlerde yer alan surlarla ilgili metinlere pek çok kaynaktan surların anıtsal ve sosyal değeri aktarılıyor. 1453'ten bu yana savaşlara sahne olmamış bir savunma yapısının kent yaşamı içindeki varoluşu incelenirken, anıtların, bakış açılarının ve

temsillerin çoğulluğunun gösterilmesi hedefleniyor. Yapımı beş yılda tamamlanan Theodosius Surları, 1453 yılına kadar 29 kez kuşatma altına alınmış, gerek 1453 öncesinde, gerekse de İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olduğu dönemler boyunca pek çok kez seyyahlar

tarafından ziyaret edilmiş ve sayısız hikâyeye ev sahipliği yapmıştır. 2 Ocak 2017 tarihine kadar devam edecek olan sergiyi salı, çarşamba, perşembe, cuma ve cumartesi günleri 10.00-18.30 arası, pazar günleri ise 12.00-18.30 arası ziyaret etmek mümkün.

TARİH VAKFI'NDAN HABERLER

TARİH VAKFI'NDA

YUNANCA VE OSMANLICA SEMİNERLERİ

Ekim ayı itibarıyla Tarih Vakfı'nın İstanbul'daki merkezinde Yunanca, Ankara şubesinde ise Osmanlıca dersleri başladı. Bu dönem Yunanca seminerleri yalnızca orta düzeyde (B1) veriliyor ve salı ve cuma akşamları, 17:30-20:30 saatleri arasında düzenleniyor. Ankara şubesinde düzenlenen Osmanlıca seminerleri ise başlangıç, orta ve ileri olmak üzere üç ayrı seviyede ve haftanın farklı günlerinde gerçekleştiriliyor. Ayrıntılı bilgi ve kayıt için vakfın İstanbul'daki merkezine (212) 522 0202 no'lu telefondan, Ankara şubesine (312) 424 0510 no'lu telefondan ulaşmak mümkün.

TARİH VAKFI ADALET

AĞAOĞLU TEZ TEŞVİK BURSU SONUCU AÇIKLANDI

Tarih Vakfı tarafından edebiyat-tarih ilişkisini konu alan çalışmalar yürüten doktora öğrencilerine verileceği açıklanan "Tarih Vakfı Adalet Ağaoğlu Doktora Tez Teşvik Bursu"nu kazanan aday belirlendi. Adayların başvuru larını tamamlamalarının ardından gerçekleştirilen değerlendirme sürecinin sonucunda, Gündüz Vassaf, Öğüz Demiralp, Erol Koroğlu, Namık Sinan Turan ve Z. Gülçin Özkışiden oluşan jüri, oy çokluğuyla Hazal Halavut'un "Türk Edebiyatı Felaketi: Failin Edebiyatında Soykırım, Yasa ve Tanıklık" isimli tez önerisini bursla layık gördü.

Hazal Halavut'un doktora tezi, "Ermeni soykırımının izlerini Türkçe edebiyatta sürmeyi, Ermenilerin 'Felaket'inin Türklerin edebiyatındaki temsillerini, izlerini, semptomlarını incelemeyi, Türk edebiyatının 'Felaket'le mesafesinin nasıl bir edebi deneyim ortaya çıkardığını" analiz etmeyi hedefliyor. Tezin Refik Halit'in 1915, 1916, 1917 tarihlerinde Çorum, Ankara ve Bilecik'te yazdığı hikâyelerden Vedat Türkal'nin 2014 tarihli *Bitti Hitti Bitmedi* romanına kadar uzanan bir dönem merceği altına alması öngörülmüyor.

KRİSTAL ELMA

FESTİVAL'INDEN TARİH VAKFI'NA BRONZ ÖDÜL

5-7 Ekim 2016 tarihleri arasında Uniq İstanbul'da düzenlenen ve reklamcılık sektörünün temsilcilerini bir araya getiren Kristal Elma Festivali'nde dağıtılan çok sayıda ödülün bir de Tarih Vakfı'nın oldu. Festival kapsamında Açık hava, Basın, Bölge Yarışması, Dijital, Doğrudan Pazarlama, Entegre Kampanyalar, Film-TV Sinema, Kampanyalar, Medya, Radyo ve Uygulamada Mükemmellik olmak üzere 11 kategoride ödül verilirken, Radyo kategorisinde Tarih Vakfı tanıtım kampanyası için hazırlanan "Dingo'nun Ahır"ı adlı radyo spotu, jüri tarafından bronz ödüle layık görüldü.

ELEŞTİREL OKURYAZARLIK ATÖLYESİ BAŞLIYOR

Tarih Vakfı Tarih Eğitimi Atölyeleri kapsamında, Kasım ayı ortasından itibaren "Eleştirel Okuryazarlık Atölyesi" çalışması hayata geçirilecek. Tarih Vakfı'nın öğretmen donanımını güçlendirmek ve çeşitlendirmek amacıyla planladığı bu atölye çalışması, önceliği okuma ve yazmaya vererek bu konuda bir giriş yapmayı hedefliyor. Program boyunca düşünceye dayalı yazıların belirli bir teknik doğrultusunda yazılma ve geliştirilme yolları üzerinde durulacak. Yazma becerisine geliştirilebilir bir süreç olarak yaklaşılabilecek ve bu sırada, hem kendi yazdıklarımızı geliştirmeye

hem de okuduklarımıza eleştirel ve analitik bakmaya yardım edecek teknik ve araçlar gösterilecek. Bu yöndeki eğitimle bağlantılı olarak, konuşma ve dinlemenin de nasıl analitik ve eleştirel biçimlerde geliştirilebileceği ve öğretmenden öğrenciyi aktarılabilirliği tartışılacak.

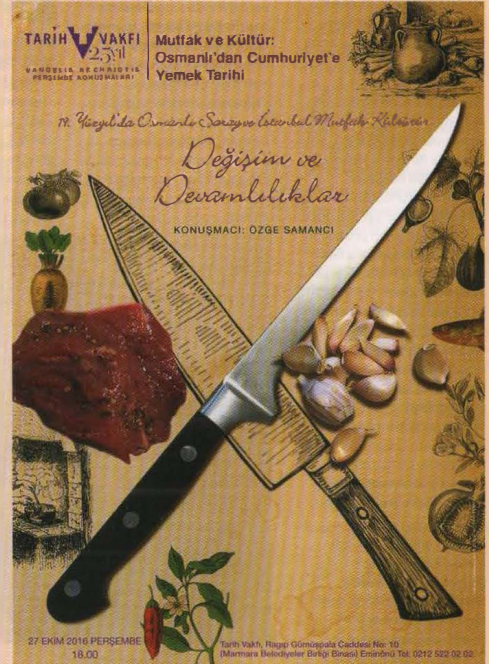
Eleştirel Okuryazarlık Atölyesi, öğretim yılı başında, dört haftaya yayılan birer günlük çalışmalar biçiminde planlandı. Atölye yöneticiliğini Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Erol Koroğlu üstleniyor.

VANGELİS KECHRİOTİS

PERŞEMBE KONUŞMALARI YENİDEN BAŞLIYOR

2015 yılında kaybettiğimiz Tarih Vakfı Yönetim Kurulu üyesi ve tarihçi Vangelis Kechriotis adına düzenlenen Perşembe Konuşmaları, sonbahar döneminde yeniden

başlıyor. Bu yılın teması "Mutfak ve Kültür: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yemek Tarihi" olarak belirlendi. 27 Ekim akşamı için planlanan ilk etkinlik, Özge Samancı'nın "19. Yüzyılda Osmanlı Sarayı ve İstanbul Mutfak Kültürü: Değişim ve Devamlılıklar" başlıklı konuşması. Geçtiğimiz yılın teması, "Tarihlin Sesi: Müzik Kültürüne Yaklaşımlar" olmuştu. Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları çerçevesinde bu dönem çeşitli yönleriyle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye tarihinde yemek konusunda odaklanılacak. Türkiye'de yemek tarihçiliği alanının inşasında rol oynamış isimler kadar, alandaki yeni çalışmalara da yer ayrılacak olan konuşma dizinde mutfakın tarihi kültürel, toplumsal, ekonomik ve çevresel bağlarıyla beraber, malmelerden tariflere, pişirme tekniklerine, araç gereçlerine, sofranın düzenine, adabına uzanan bir alanda konu edilecek.

Adım Adım Anadolu®

12-13 Kasım

Haftasonu Edirne

19-20 Kasım

Çeşm-i Cihan Amasra

26-27 Kasım

Haftasonu Eskişehir

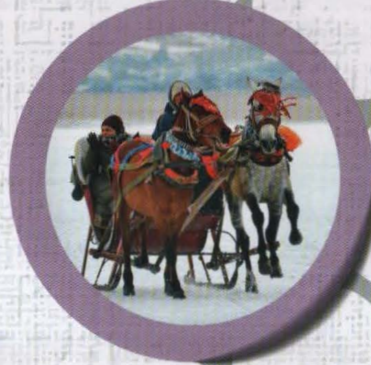
8-9/10-11/12-13 Aralık

Konya Şeb-i Arus Töreni

30 Aralık - 1 Ocak

Yılbaşında Kars

Kızakla Çıldır Gölü-Anı

ŞAİRLERİN TANIKLIKLARI ÜZERİNE NOTLAR 971/1563 YILINDA İSTANBUL'DA YAŞANAN SEL BASKINI

MUHSİN MACİT

971/1563 yılında İstanbul'da yaşanan sel felaketi, sebep olduğu yıkımların ötesinde farklı uzmanlık alanlarına mensup kişilerce yorumlanmaya elverişlidir. Ahmet Paşa Divanı'nın sonunda rastladığım Hamidi'nin tarih manzumesi ve Osmanlı sarayındaki ilgi çekici öyküsüyle tanınan Abdülatif Efîlatun b. Şeyh Dervîş Muhammed Şirvani'nin mesnevisi Osmanlı sosyal tarihini ve ekonomisini etkileyen doğal afetlerin sanat ve kültür hayatına da yansıdığını, bu bakımdan sosyal tarih araştırmalarında edebi metinlerin göz ardı edilmemesi gerektiğini teyit etmektedir.

Yazma eserlerde müstensihler, kitap sahipleri veya okurlar tarafından ana metnin dışında kalan sayfalara gündelik hayata dair pratik bilgiler, önemli notlar, dualar veya

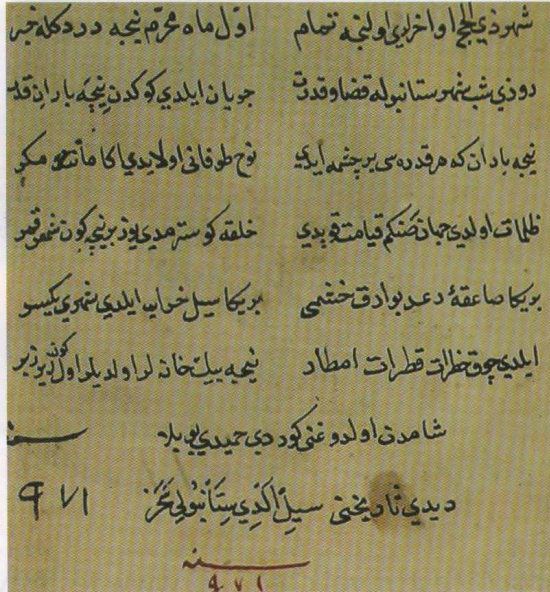
başka şairlere ait şiirlerin eklenmesi olağandır. Gündelik hayata ve okuma kültürüne dair notlar, dönemin sanat ve kültür hayatına yönelik yorumlar için oldukça elverişlidir.

Eklenen şiirler ise divan veya mesnevîleriyle günümüze ulaş(a)mayan kimi şairlerin tanınmasına imkân sağlar. Onun için uzmanlık alanının temel metinleri olan divan ve mesnevîlerde rastladığım bu nevi notları, karşılaştığım şiirleri bir kenara kaydedirim. Sırf bu merakımı tatmin etmek için karıştırdığım yazmalar olur. Fakat bu defa rastlantıların yönlendirmesiyle değil de Şah İsmail'in Tebriz'deki sarayından Topkapı Sarayı'na getirilen kitaplar arasında iki nüshası kayıtlı bulunan *Ahmed Paşa Divanı'nın*⁴ bu yazmalarından birine rastlarım ümidiyle bütün nüshalarını gözden geçirirken, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi 3722'de kayıtlı divanın sonunda Hamidi mahlaslı bir şairin yazdığı tarih manzumesiyle karşılaştım.

SEYL ALDI SİTANBUL'U SEHER

971/1563 yılında İstanbul'da yaşanan sel baskını üzerine Hamidi aşağıdaki manzumeyi yazmış, "Seyl aldı Sitanbul'u seher" ibaresiyle tarih düşürmüştür:

Hamidi'nin şiiri.

Şehr-i zî'l-hicce evâhirleri olinca
temâm
Evvel-i mâh-ı Muharrem nicedür
dinle haber

Rûz [u] şeb şehr-i Sitanbul'a kazâ vü
kudret
Cereyân eyledi gökden nice bârânı
kader

Nice bârân ki her katresi bir çeşme
idi
Nüh tûfânı olaydı ona mânend
meğer

Zulumât oldu cihân san kim kıyâmet
kopdı
Halka göstermedi yüz bir nice gün
şems ü kamer

Bir yana sâika-i ra'd u bevârik hışmı
Bir yana seyl harâb eyledi şehri
yek-ser

Eyledi çok hatarât[ı] katarât-ı emtâr
Nice bin hâneler oldılar o gün zir ü
zeber

Şamdan olduğunu gördi Hamidi böyle
Didi târihini seyl aldı Sitanbulı seher

[100+45+559+268-971]

Bu ibaredeki harflerin ebced hesabına göre sayısal değeri 972'ye tekabül etmektedir. Oysa şiirin altında 971 tarihi yazılıdır ve sel felaketinin bütün tanıkları da bu olayın 971/1563 yılında gerçekleştiği hususunda hemfikirler. Dolayısıyla şairin "İstanbul" sözcüğünün başındaki elif harfini kaldırarak "Sitanbul" biçimine dönüştürmesi ebced hesabına göre istediği sayısal değeri elde etmesine yetmemiştir. Sözcüğün bu yazılış biçiminde de ancak "İstanbul" şeklinde ortadaki elifi de kaldırarak 971 rakamını elde etmek mümkündür. Tarih düşürmede istenen rakamı elde etmek için şairlerin bu tür uygulamalara giriştiği bilinmektedir.³ Fakat sel baskınının gerçekleştiği ay konusunda da Hamidi'nin tanıklığı kuşku uyandırmaktadır. Şöyle ki, Selaniki, olayın 971/1563 yılı Muharrem ayının sonu Safer ayının başında Salı günü [21 Eylül 1563] gerçekleştiğini açıkça belirttiği halde Hamidi, Zilhicce ayı-

Dönemin padişahı, av esnasında sele yakalanan Sultan Süleyman.

www.commank.wikimedia.org

nın sonu Muharrem ayının başında vuku bulduğunu söyler.

Manzumenin *Ahmed Paşa Divanı*'na sonradan eklendiği, yazısının karakterinden ve imlasındaki tutarsızlıktan bellidir. Hangi meraklı tarafından nüshaya eklendiğini bilmediğimiz bu şiire Hamidi, olayın gerçekleştiği ayı belirttikten sonra Allah'ın ezeli gücü ve kudretiyle İstanbul'a gündüz başlayıp ertesi güne kadar yağmur yağdığını söyleyerek başlar:

Öyle bir yağmur yağmıştır ki her damlası sanki bir çeşmedir. Bir tek Nuh tufanı ona benzer. Sanki kıyamet kopmuş, her yer kapkaranlık olmuştur. Günlerce ay ve güneş kimseye yüzünü göstermemiştir. Bir taraftan gürleyen gök kubbenin ve çakan yıldırımların öfkesi, öte yandan

sel, şehri baştan başa harap etmiştir. Yağmurun tahribatıyla binlerce ev o gün yerle bir olmuştur. Bu belanın olduğunu Hamidi, akşam/Şam'dan görmüş ve tarih düşürmüştür: "Seyl aldı Sitanbulı seher."

Hamidi bu kıtasının mahlas beytinde "şâm" kelimesini "seher"le ihâmı tenasüp oluştursun diye kullandıysa, İstanbul'dan uzakta, Şam'da bulunduğu sırada olayı duyup tarih düşürmesi yazmış olması ihtimalini gözden irak tutmamak gerekir. Şairlerin bizzat tanık olmadıkları olaylara, görmedikleri yapılara tarih düşürmeleri divan şiiri geleneği içinde istisnai bir durum değildir. Biyografisine dair oldukça sınırlı bilgiye sahip olduğumuz için şairin sel felaketine tanıklığından tam olarak emin değiliz. Bu manzumenin şairi, büyük ihtimalle

Gülşen-i Şuara'nın "İstanbullu ve silahdar bölüğünden" olduğunu belirttiği Hamidi'dir.⁴

Hamidi'nin divan tertip edip etmediği belli değildir. Günümüze herhangi bir eseri ulaşamamakla birlikte *Pervane Bey Mecmuası*'nda ve *Mecmua-i Letaiif*'te Hamidi mahlasıyla kayıtlı on

diği tezkirelerde kaydedilen, şairliğinden ziyade Şah İsmail'in şehzadelerinden Elkas Mirza (ö. 1548) ile olan yakınlığı ve Osmanlı sarayındaki ilgi çekici öyküsüyle tanınan Abdülatif Eflatun b. Şeyh Derviş Muhammed Şirvani'dir. Abdülatif Eflatun (ö. 1569), *Hikâyet-i Âmeden-i Seyl be-İstanbul* adlı Farsça mesnevisinde

lıkta, Kanunî'nin ava çıktığı sırada yağmur emarelerinin belirmesiyle İskender Çelebi'nin bahçesine sığınması nazmedilmiştir. Dördüncü başlıkta Padişah'ın sel sonrasında Allah'a yakarışı aktarılmış, beşinci başlıkta hayvanların boğularak nasıl telef olduğuna yer verilmiştir. Eserin sonuna doğru başlık için boş bırakılan satırın ardından, Padişah'ın sel sonrasında gerçekleştirilmesini istediği imar faaliyetleri ve selden zarar gören halkın yaralarının sarılması için nelerin yapıldığı anlatılır.

Esiri, mesnevisinin tamamında asıl görevi olan şehnameciliğe yakışır tarzda oldukça abartılı ve sanatlı dil kullanır. Padişah'tan bahsettiği beyitlerde şairaneliği zirveye çıkar. Öyle ki eski şiirin bu tarafına aşına olmayan biri Kanuni mi sele maruz kaldı, sel mi Kanuni'ye ikilemine düşebilir.

Eserin en önemli bölümünü hiç kuskusuz Kanunî'nin sel baskınına maruz kalışı ve boğulmaktan kurtuluşunun anlatıldığı beyitler oluşturur. Padişah ava çıktığı gün dinlenmek üzere İskender Çelebi'nin o civarda bulunan bahçesine yönelir. Atından indiği esnada oraya çadır kurulumu ve Yakup Ağa, Ferhat Ağa ve bostancıbaşı tarafından büyük bir tazimle karşılanır. Allah'ın hikmetiyle o esnada aniden hava kararır ve şiddetli bir yağmur başlar. Trafta irili ufaklı seller oluşunca durumdan haberdar edilen Kanunî, durumun korkunçluğunu görür ve sel suları her tarafı kaplamadan derhal bir gemi getirilmesini emreder. Tabii bu esnada dağlardan gelen sel, bir ejderha gibi önüne kattığı bağ, bahçe, at ve katırı yalayıp yutmakta, önüne çıkan ağaçları kökünden söküp sürüklemektedir. O çevrede yaşayan insanların bir kısmı boğularak, bir kısmı da yıldırım çarpmasından ölür. Selin bütün evlere altına aldığı sırada hayatlarını kurtarma telaşına düşen bazı insanlar bir tepeye çıkar. Her taraftan bastıran sel, Sultan'ın sığındığı evdeki kıymetli eşyalar dâhil ne varsa önüne katıp denize sürükler. Bir müddet sonra evin çatınsındaki tahtın üzerinde Sultan belirir. Selin etkisiyle o ev bütününle suyla dolar ve kapısı darmadağın olur, duvarları yıkılır. Maiyetindeki insanlar ve halk, çıplak bir halde suya atlayarak Kanunî'ye doğru yüzer ve sudan fırsat buldukça bir anda atını getirerek binmesini sağlarlar. At Sultan'ı aldıktan sonra rüzgâr gibi gemiye doğru ilerlemeye başlar ve gemiye varıp Sultan'ı boğulmaktan kurtarır.

yedi gazel vardır.⁵ *Pervane Bey Mecmuası*'ndaki dokuz gazelin başında Hamidi mahlasına ilave edilen "Beg" unvanı Ahdi'nin "silahdar bölüğünden" nitelendirmesiyle uyumludur. Aynı şekilde *Mecmua-i Letaiif*'te yer alan Hamidi mahlaslı sekiz gazelin başında ise şairin "silahdar" zümresinden olduğuna dair açık notlar vardır. Dolayısıyla 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başında yaşadığı bilinen şairlerin gazellerine söylenmiş nazireler arasında yer alan bu şiirlerin ve 971/1563 yılında İstanbul'da yaşanan sel felaketine düşürülen tarih manzumesinin aynı Hamidi'ye ait olma ihtimali yüksektir. Hamidi hakkında, tek kabiliyetinin başka şairleri taklit etmek olduğunu söyleyen Ahdi'nin tanıklığına itibar edersek bu olaya daha kabiliyetli şairler de tarih düşürmüş olabilir. Yaptığım taramalarda devrin meşhur şairlerince söylenmiş başka bir tarih manzumesine henüz rastlamadım. Fakat şehnameci unvanıyla tanınan Eflatun'un, *Hikâyet-i Âmeden-i Seyl be-İstanbul* adlı Farsça mesnevisinde aynı olayı daha ayrıntılı biçimde anlattığını fark ettim.

EZ-SEYL CİHÂN HARÂB: DÜNYA SELDEN HARAP OLDU

Meşhur sel felaketinin tanıklarından biri de Farsça şiirlerinde Esiri, Türkçe şiirlerinde Hazani mahlasını kullan-

aynı sel baskınına anlattığı halde, şehnameci unvanıyla tanındığı için 466 beyitten oluşan eseri edebiyat ve tarih araştırmacılarının pek ilgisini çekmemiş, hat ve süsleme sanatındaki şöretinden ötürü sanat tarihçilerinin metinlerinde yer almıştır.⁶ Oysa müellif hattı olan bu nadir eser sadece hattı, tezhibi ve 971/1563 yılında vuku bulan sel baskınına dair içerdigi bilgiler açısından değil, şairin kısa künyesine ketebe kaydında yer verdiği için de mühimdir. Bu eser sayesinde Eflatun'un şuara tezkirelerince eksik bırakılan tam adı ve babasının kim olduğu açıklık kazanmaktadır. Bu notlara *Mecmu'a-i Letaiif*'te yer alan üç Türkçe gazeli de ilave edildiğinde şair olarak portresi daha belirginleşmektedir.

Eflatun'un Esiri mahlasıyla yazdığı *Hikâyet-i Âmeden-i Seyl be-İstanbul*'un metni, ne yazık ki çevirisi yapılmadan, başına kısa bir tanıtım yazısı eklenerek yayımlanmıştır.⁸ Eser, geleneksel mesnevi formuna uygun biçimde planlanmış, altı bölüm halinde konu işlenmiştir. Bölümleri belirlemek için Esiri, başlıklar kullanmıştır. İlk başlığın altında Allah'a övgü ve Allah'ın gökyüzünden yağmur yağdırması işlenmiştir. İkinci başlıkta Hz. Nuh zamanında meydana gelen tufan ve Nuh'un gemi yapması anlatılmıştır. Üçüncü baş-

Esiri, mesnevisinin tamamında asıl görevi olan şehnamecilige yakışır tarzda oldukça abartılı ve sanatlı dil kullanır. Padişah'tan bahsettiği beyitlerde şairaneliği zirveye çıkar. Öyle ki eski şiirin bu tarafına aşına olmayan biri Kanuni mi sele maruz kaldı, sel mi Kanuni'ye ikilemine düşebilir. Şair mesnevi nazım şekliyle 464 beyit söyleyerek anlattığı konuyu yine geleneğe uygun biçimde duayla tamamlar. Eserin en sonunda bir rubai söyleyerek olaya tarih düşürür:

چون گشت نجوم زاهره روی به روی
شد چون شط بغداد ز باران هر جوی
شد عالمی از کثرت باران ویران
از سيل جهان خراب تارخش گوی

[8+100+59+803+970+1=971]

Parlak yıldızlar karşı karşıya gelince
Her ırmak yağmurdan dolayı
Bağdat'ın Şat(tü'l-Arab)'ına benzedi
Yağmurun şiddetinden bir dünya
vıran oldu
"Ez-seyl cihân harâb" (Selden cihan
harap oldu) ifadesi tarih düşürüldü.

Görüldüğü gibi Esiri olaya tamiyeli tarih düşürmüştür, yani olayın tarihini elde etmek için i (bir) sayısını eklemek suretiyle tamiye kullanmıştır. Bunu da "âlemi" sözcüğünün sonundaki i (bir) anlamına gelen "i" harfini kullanarak gerçekleştirmiştir.

Esiri, bu eserini yazdığı sırada Osmanlı sarayında şehnameci olarak görevlidir.⁹ Onun olay esnasında Padişah'ın yanında bulunan Ferhat Ağa ve Yakup Ağa'nın bulunduğu ilişkin tespitleri, Nuh tufanını andıran selden kurtulmak için Kanuni'nin önce Iskender Çelebi'nin bahçesine sığındığı ve oradan da atına binerek gemiye kadar gittiğine dair anlatımı olayın görgü tanıkları arasında yer aldığına dair izlenim uyandırmaktadır. Son derece sanatlı bir dil ve şairane bir anlatım tarzı benimsemiş olmasına rağmen Selaniki'ye nispetle gerçekçi görünmektedir.

Hamidi'nin tarih düşürdüğü, Efla-tun'un tarih düşürmekle yetinmeyip ayrıntılı biçimde anlattığı sel baskınına, Kanuni Süleyman'ın imar faaliyetlerine dair yazdığı *Menâkıb-ı Sultân Süleyman* adlı eserinde Eyyubi de yer vermiştir. Eyyubi, şiddetli yağmur ve rüzgârın etkisiyle İstanbul'un sukemelerinin harap olduğunu anlatır, fakat nedense Kanuni'yi olayın kahr-ramanı veya görgü tanığı değil, keramet ehli bir sultan olarak resmetmeyi tercih etmiştir:¹⁰

Yıkıldı sedd-i âb-ı pür let âfet
Sitanbul kavmi çekdiler kasâvet

Göğüs germiş iken ehl-i cihâna
Anı dest-i kader atdı yabana

İşitip kıssayı Sultan Süleyman
Kerâmet sâhibi ol nûr-ı Yezdân

Yıkılduğın haber alınca ol şâh
Derûn-ı dilden itdi derd ile âh

HAVÂDİS-İ RÜZGÂR: SEYL-İ AZİM

Sai Mustafa Çelebi'nin "seyl-i azim"¹¹ sıfatıyla nitelendirdiği doğal afeti, Selaniki Mustafa Efendi "Defter-i havâdis-i rüzgâr ve vâkı'ât-ı devrân..." başlığı altında, geleneğin pek de alışık olmadığı bir tarzda anlatarak eserine giriş yapar. *Tarih-i Selâniki* müellifinin naklettiği "havadisi" şöyle özetleyebiliriz:

971/1563 yılı Muharrem ayının sonu Safer ayının başında Salı günü [21 Eylül 1563] İstanbul'a daha önce benzeri görülmemiş yağmur yağar. Afak inler. Yetmiş dört kez yıldırım düşer. Ayastefanos [Yeşilköy] yakınında Halkalı Deresi'nden derya-misal sel kopar. Sel öylesine şiddetlidir ki o sırada ava çıkmış bulunan Sultan Süleyman, Iskender Çelebi'nin bahçesine sığınmak zorunda kalır. Orada da sele kapılmaktan emin olamaz. İçoğlanlarından güçlü bir yiğit, Padişah'ı omuzuna alıp musandırıya çıkarmak suretiyle olası bir tehlikeden kurtarır. Padişah sağ salım kurtulsa da selin tahribatı büyüktür. İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan kemerler, köşk-

Mağlova Sukemeri.

Institut Français
d'Etudes Anatoliennes
(IFEA)

Mimar Sinan'ı Sultan Süleyman'ın türbesinde gösteren bir tasvir (1566).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/MimarSinan-Detail.jpg>

ler, konaklar selden ve fırtınadan zarar görmüştür.

Padişah, Piyale Paşa ve Ali Ağa'nın maiyetindeki görevlileri "sermi'mârân ve mühendisân-ı devran" Sinan'ın emrine vererek kısa sürede sukemlerinin tamir edilmesi için ferman buyurur. Sermimar ve emrindekiler hemen işe koyulur. İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan kemerlerin yapımına, tam işinin ehli bir bürokrat olarak Sofi Ali Bey refakat eder. 972 yılında kemerlerinin inşası tamamlanır.¹⁴

Sukemlerinin tahrip oluş biçiminde ve ardından nasıl tamir edildiğine dair bu anlatıya Selaniki, Sadrazam Ali Paşa'nın memleket ve millet işlerindeki feraseti ve ileri görüşlülüğüne dair "bir garib hikâyet" ilave eder. Kimden rivayet edildiği belli olmayan hikâye şöyledir: Kanuni, Kâğıthane civarında ava çıktığı esnada Kiriz Nikola adlı meşhur bir zimmî ustayla suyuyla ilgili görüş alışverişinde

bulunur. Veziriazam bunu duyunca Kiriz Nikola'yı birkaç gün hapseder. Bu olayın kulağına ulaşması üzerine Padişah, Sadrazam'a ne olup bittiğini sorar. Sadrazam da "Ben kulunuzun haberi yokken..." sitemiyle başladığı sözlerini, Nikola'nın suyuyla ilgili inşası hususunda verdiği bilgileri tahkik için bu yola başvurduğunu söyleyerek tamamlar. Sonra su getirmek gibi faziletli bir iş olamayacağına vurgu yapmakla birlikte, bunun sebep olabileceği muhtemel problemleri sıralar: İstanbul'un her mahallesinde çeşmeler yapıp sular sebil olunca yoğun bir göç yaşanacağını, artan nüfus baskısıyla İstanbul'da sorunlar ortaya çıkacağını belirtir. Kanuni zamanında ortaya çıkacak her meşakkat çekilebilirse de daha sonra gelecek sultanlar döneminde problemlerin artacağını ifade ederek sözlerini tamamlar.

Selaniki'nin bu kıssanın ardından çıkardığı "hisce" mühimdir: "Fîl-hakika otuz yıldan sonra lâzım gelecek

muzâyakayı kayırup haber vermışlerdür."¹⁵

Selaniki'nin otuz yıl sonra ortaya çıkacağını belirttiği "muzâyaka" (sıkıntı, yokluk), Celali ayaklanmalarının sebepleri arasında sıralanan "isyan iklimi"¹⁶ ile ilişkilidir. Yukarıda özetlediğim hikâye, Selaniki'nin Kanuni dönemindeki imar faaliyetleriyle daha da cazip hale gelen İstanbul'a göçün yarattığı sosyal ve ekonomik problemlerin Celali isyanlarını tetiklediğine dair bir kanaate sahip olduğu biçiminde yorumlanmaya elverişlidir. Bu kanaatını geleneğin imkânları içinde dolaylı olarak ifade eden Selaniki, sel felaketiyle ilgili anlatımına üç de kıssa ekleyerek eserinin başına yerleştirmiştir. Nitekim anlatım biçimi ve kurgusu bakımından *Selaniki Tarihî*'nin bu bölümü "padişahın başkente su getirme projesinin 'devlet elyile' engellenmesi" biçiminde yorumlanmıştır.¹⁵

Selaniki'nin, Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatını etkileyen bir olay olarak resmettiği, neticelerinden ötürü önem atfettiği bu sel baskını gerçekleştiği tarihte mühimme defterlerine yansiyacak kadar "mühim" bir olay olarak algılanmamıştır.¹⁶ Fakat Sai Mustafa Çelebi'nin Mimar Sinan'a dair tezkiresinde bu afetten "seyl-i azîm" diye bahsetmiş olması, Selaniki ve Eflatun'un anlatımlarındaki abartıyı anlayışla karşılamayı telkin etmektedir. Buna rağmen Selaniki'nin eserinden özetlediği belli olan Solakzade dışındaki Osmanlı müverrihleri bu sel felaketine dair bilgi paylaşmamıştır. Solakzade de Selaniki'nin "tetimme-i kıssa" başlığı altında anlattığı hikâyelere eserinde yer vermemiştir.¹⁷ Böyle olduğu halde Ahmet Refik'in, Mimar Sinan'ı tanıtan Kanunî'nin İstanbul'u su getirme teşebbüsünü *Tezkiretül-Bünyan*'a ve *Selaniki Tarihî*'ne uygun bir biçimde anlattığı halde, başka bir kaynağa atıf yapmadan Selaniki'nin anlatımında Kiriz Nikola'nın yer aldığı hikâyenin kahramanlarından Sadrazam Ali Paşa'nın yerine, o tarihte hayatı olmayan Rüstem Paşa'yı ikame etmesi ilginçtir.¹⁸

Esiri'nin bir kitap konusu haline getirdiği, Sai Mustafa Çelebi ile Eyyubi'nin değinip geçtiği, Hamidî'nin tarih düştürdüğü ve Selaniki'nin Osmanlı yönetimine yönelik dolaylı eleştirisi için araçsallaştırdığı bu sel felaketi popüler tarih yazımının olduğu kadar İstanbul'un mimarisıyla ilgili olan araştırmacıların da ilgisini çekmiş, kentin mimari yapılarında doğal afetlerin yaptığı tahribatı araştıran Mustafa Cezar eserinde bu sel felaketine de yer vermiştir.¹⁹ Mehmet Demirtaş ise Selaniki'nin anlattığı bu olaya, diğer doğal felaketlerle birlikte İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatındaki etkileri çerçevesinde değinmiştir.²⁰ İstanbul'un sukemelerine dair bir yığın araştırma yapan Kâzım Çeçen de sel baskınında zarar gören yapıların yeniden inşasına dair Selaniki, Sai ve Eyyubi'nin verdiği bilgilere ilave olarak Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 12005'te kayıtlı bulunan bir belgeyi de yayımlamıştır.²¹ Kâzım Çeçen sel baskınının ayrıntılarından ziyade sel sonrasında onarılan ve yeniden inşa edilen sukemelerinden bahsetmiştir. Gülrü Necipoğlu da Mimar Sinan hakkında yaptığı çalışmada İstanbul'un maruz kaldığı bu sel felaketinden sonra gerçekleştirilen faaliyetler çerçevesinde olaya değinmiştir: "Mimarbaşı o si-

rada, payitahtın 1563'te selden yıkılan sukemelerinin inşası ile meşguldü. 1563 ile 1565 yılları arasında inşa ettiği Mağlova Kemerli, yapısalcılık ve biçimsel zarafeti birleştiren 'iskeletsel estetik' kavramı ile anıtsal bir taş heykeltıraşlığı başyapıtıdır."²²

Farklı nedenlerle de olsa bu sel baskınının söz eden araştırmacıların hiçbirisi Esiri'nin tanıklığına başvurmamıştır.

Ahmet Paşa Divanı'nın sonunda rastladığım tarih manzumesi vesilesiyle Hamidî'nin yaşadığı dönem nispeten belirginlik kazanmış, Ahdi tezkiresinde alıntılanan bir beytine ilave olarak şairin on yedi gazeli ve bir tarih kitabı saptanmıştır. Yine başka bir şairin, Abdullatif Eflatun'un künyesi tam olarak belirlenerek portresi daha tanınır hale getirilmiştir. Hamidî'nin tarih manzumesi ve Eflatun'un mesnevisi Osmanlı sosyal tarihini ve ekonomisini etkileyen doğal afetlerin sanat ve kültür hayatına da yansıdığını, bu bakımdan sosyal tarih araştırmalarında edebi metinlerin göz ardı edilmemesi gerektiğini teyit etmektedir. 971/1563 yılında İstanbul'da yaşanan sel felaketi, sebep olduğu yıkımların ötesinde farklı uzmanlık alanlarına mensup kişilerce

yorumlanmaya elverişlidir. "Türleri ne olursa olsun, bütün doğal afetler, tarihin aktörü olan birey açısından olağandışı ve beklenmedik olaylar olarak kaza kategorisine dâhildirler; bu kategorinin genel tarih süreci içindeki rolü ise daima tartışma konusu olmuştur."²³ Dolayısıyla Mustafa Efendi'nin, Kanuni Süleyman'ın aynı yıl içinde gerçekleştirdiği kayda değer başka bir olay yokmuş gibi Padişah'ın da maruz kaldığı bir doğal afetin anlatımıyla eserine başlaması ilginçtir. Mustafa Efendi'nin bu tercihini daha ilginç kılan bir başka husus ise yazarın tam bir kıyamet provasını andıran anlatımına "tetimme-i kıssa" başlığıyla eklediği hikâyelerdir. Bu hikâyelerden üçüncüsünü sel felaketinin tasvirile ilgili sıradan bir ayrıntı gibi okumak yerine, Kanuni'nin imar ve inşaa politikalarının uzun vadede İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatı üzerindeki sonuçlarına yönelik Selaniki Mustafa'ın dolaylı eleştirisi olarak yorumlamak mümkündür. Selaniki'nin anlatısını, olayın diğer tanıklarının şiirleriyle, özellikle de Esiri'nin mesnevisiyle birlikte değerlendirmek daha doğru olacaktır.

MUHSİN MACİT

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM
FAKÜLTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1. Tülün Değirmenci, "Bir kitabı kaç kişi okur? Osmanlı'da okumak ve okuma biçimleri üzerine gözlemler", *Tarih ve Toplum/Yeni Yaklaşımlar* 13 (Güz 2003): 7-43; Elif Sener, *The Oral and the Written in Ottoman Literature: The Reader Notes on Story of Fırıldaklı*, (İstanbul: Libra Yay. 2015), s. 77-90.
2. Vural Genç, "Heği Belşi Sarayından Topkapı Sarayına: Şah İsmail'in Çaldıran Savaşından Sonra Alınan Hazine ve Eyalet", *Toplumsal Tarih* 208 (Nisan 2016): 24-36.
3. Ömür Ceylan, "Mezzen Paşa'nın Vefatına Tarih Yahut Tarih Manzumelerinin Okumak Üzerine", *Hicret Türkmen Armağanı*, ed. İbrahim Dilok-Ferah Türkler (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. 2015), s. 241-244.
4. Ahdi ne Gülsen / Şu'arâsı, haz. Süleyman Solmaz (Ankara: AKM Yay., 2002), s. 225. Diğer Hamidî mahlaslı şairler için bkz. <http://www.turkdebaytisimlensozlugu.com>.
5. Kâmil Al Gynas, *Pervane Bey Meemusu*, c. 2 (Eskişehir: Eskişehir Valfi Yay. 2014), s. 353, 390, 428, 487, 498, 870; c. 3, s. 185, 195, 703. İncinur Aık Gurbiz, *Meemû'î-i Letâif*, c. 1 (Ankara: Gazî Üniversitesi DT. 2011), s. 180, 202, 302, 452, 585; c. 2, s. 679, 750, 994.
6. Serpil Bağcı-Filiz Çagman-Günsel Zenderen Tanındı, *Osmanlı Resm Sarayı* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006), s. 111.
7. Gurbiz, *Meemû'î-i Letâif*, c. 2, s. 984, 1024, 1100. Özellikle son gazelin başında yer alan

- "Eflâk-ı Şirvân-ı Seh-nâmo-çû" ibaresi, bu şiirlerin hanet Hazanî'ye ait olduğunu belirleyici niteliktedir.
8. Rahman Moshagh Mehr-Nihat Değirmenci, "Kanuni Döneminde Yazılan ve İstanbul'daki Sel Felaketini Anlatan Bir Mesnevi", *Doğu Araştırmaları* 9 (Güz 1970): 169-180. Eserin motifli hattı nüshası: Topkapı Sarayı, Müzesi Kütüphanesi'nde Hazine 1570'de bulunmaktadır.
9. Hilal Kazan, "16. asırda telif ettikleri eserler çerçevesinde tarihçilerin himayesi hakkında bazı notlar", *Kitaplar Vakyedilen Bir Ömrü Tuhfe: İsmail E. Erbuğal'a Armağan* (İstanbul: Ülke Yay. 2014), s. 405-422.
10. Eyyubi, *Menâkıb-ı Sultân Süleyman*, haz. Mehmet Akkoy (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991), s. 164.
11. Sai Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı-Tezkiret-i Bünyon ve Tezkiret-i Ebniye*, haz. Samih Rifat-Arzu Karaman Pekin (İstanbul: K. Kitaplığı, 2003), s. 60.
12. Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki*, haz. Mehmet İspirli, c. 1 (Ankara: TTK Yay., 1999), s. 1-2.
13. Selaniki Mustafa Efendi, *ese*, s. 3-4.
14. Sim Whise, *Osmanlı'da İlayn İlimi*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013).
15. Emine Sonnur Özcan, "Bir Sosyal Tarih Kilavuzu Olarak Tarih-i Seliniki", *OTAM* 37 (Bahar 2015): 269-288.
16. Orhan Kılıç, "Mühtemmel Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde

- Doğal Afetler (Fırtınalar, Su Baskınları, Sıdıklı Soguklar ve Yıldırım Düşmesi Olayları)", *İzmir Otomania. Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç* (Ankara: Sözcükçü Türkiye, Harlem, 2001), s. 793-820.
17. Selaniki'nin anlatımıyla Solakzade'nin aktarmasının karşılaştırılması için bkz. Selaniki Mustafa Efendi, *ese*, s. 23.
18. Ahmet Refik, *Âlîmler ve Sanatkarlar*, haz. Vahit Çabuk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1980), s. 11-12.
19. Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yaşanan Tahrifat* (Yapı Yayıncılık ve Tabii Afetler (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yay. 1963), s. 60-61.
20. Mehmet Demirtaş, "XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Mısırlar", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/2 (2004): 37-50.
21. Kâzım Çeçen, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suçları*, haz. Celal Kolay (İstanbul: İSKİ Yay., 1999), s. 46-52.
22. Gülrü Necipoğlu, *Sinan Çağ: Osmanlı İmparatorluğunda Mimarî Kültür*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay. 2013), s. 409.
23. GY. Hazan, "Osmanlı Tarihinde Doğal Afetlerin Rolü Hakkında Birkaç Gözüt", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, ed. Elizabeth Zacharadou (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 2001), s. 3-4.

MODERNİTE VE TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU

ZAFER TOPRAK

Türkiye'de sosyal ve beşeri bilimler 1960'lı ve 70'li yıllarda Aydınlanmacı bir "modernite" paradigması ışığında geliştirdi. Bu evrede "sosyal"ın ayrı bir ağırlığı vardı ve "sınıf kavramı Türkiye ve dünya çözümlemelerinde yoğun bir biçimde kullanılıyordu. Batı'da kapitalizm altın çağını yaşamış, Fransızların deyişiyle "görmekli otuz yıl" refah devletini belirli bir noktaya taşımıştı. Her türlü sınıf çelişkisine rağmen emekçi kesim de görece bu refahtan payına düştü. Ancak "refah devleti" 70'li yılların başında tökezledi.

19. yüzyılın ikinci yarısında giderek güçlenen küreselleşme süreci bir yandan sömürge paylaşım kavgasını kızıştırıyor, öte yandan emek-sermaye çelişkisini yatıştırmaya yönelik arayışlara neden oluyordu. Karl Marx'ın sınıf kavgası öngörüsü sermaye kesimini önemli ölçüde ürkütmüştü. Nitekim başta sosyoloji olmak üzere birçok sosyal ve beşeri bilim sermaye-emek çelişkisine çö-

züm aramaya yönelik kuramlar üretmeye başlamıştı. Emile Durkheim'in ve Max Weber'in çabaları son kertede bu doğrultuydu.

İngiltere'nin başını çektiği Sana-yi Devrimi'nin ardından Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı liberal ve ulusçu düşünce 19. yüzyılda kapitalizmin küreselleşmesini daha bir ivmelemiş, sermaye birikimi sınır tanımaksızın dünyanın dört bir yanında etkisini göstermişti. 20. yüzyılın başlarında sömürge edinim süreçleri belirli bir sınıra dayanmıştı; sınıfsal nitelikte sorunlar kapitalizmin ana sorunlarına dönüşmüştü. Küreselleşme olgusu 1914'le birlikte kesintiye uğrayacak, I. Dünya Savaşı Avrupa'yı katastrof evresi diye nitelenen karanlık bir çağa sokacaktı. II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin sürgit devam edecek bu süreçte kimi coğrafyalar da bağımsızlığa yönelik ilk çabalar gündeme gelecekti. Böylece Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük'ün Bosna'da suikasta kurban gitmesinin ardından küreselleşmenin ilk evresi kesintiye uğruyor, 1914'te Dünya Savaşı, 20. yüzyılı başlatıyordu.

1914'ü beklemeye tahammülü olmayan Türkiye, 1908 Jön Türk Devrimi'yle kendi yeni yüzyılını baş-

lattı. Abdülhamid'e karşı başkaldırı 23 Temmuz'da anayasal düzenin, Meşrutiyet'in ilanıyla sonuçlanacak, mutlak monarşi bundan böyle sona erecekti. 1908 Devrimi bir dizi köklü dönüşümü beraberinde getirecekti. Belli başlı temel özgürlükler uygulamaya sokulacak, görece çoğulcu bir siyasal ortam oluşacak, toplumda her türlü fikir hareketi özgür ifade ortamı bulacaktı. Avrupa'daki liberal görüşler geniş bir kesimi etkilerken sosyalizm akımının da Osmanlı topraklarında gündeme gelmesi kaçınılmazdı. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa'da radikal görüşler çalışan kesim arasında taraftar bulmuş, siyasal iktidarların en büyük sorunu gelişen sosyalist anlayışa karşı sosyal politik araçlarıyla önlem almak olmuştur.

Kuşkusuz, tarihin değişik evrelerinin kendilerine özgü emek sorunları ve mücadele yöntemleri görüldü, ama sermayenin hâkim olduğu evreyle birlikte emeğin hak arayışı farklı boyutlar edindi. İşçi-işveren ilişkileri, grev-lokavt türü yaptırım güçleri, sendikalar ve toplu sözleşme anlayışı kapitalizm denen üretim sürecinin ayrılmaz bir parçası oldu. Nitekim Batı'da da çalışma yaşamının çağdaş mücadele yöntemleri 19. yüzyıla bir-

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFI 1908-1946

ZAFER TOPRAK

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

likte kristalleşti. Fikir düzeyinde de emek-sermaye ilişkileri 19. yüzyılla birlikte sosyal ve beşeri biliminin ana kaygılarından birini oluşturdur.

II. Meşrutiyet Türkiye'de işçi hareketlerinin ve sendikal tarihin dönüm noktalarından biri olarak bilinegelirdi. Türkiye'de emek-sermaye ilişkileri Jön Türk Devrimi'yle yeni bir evreye girdi. Kavala'dan Hayfa'ya, Samsun'dan İzmir'e ülkenin dört bir yanında baş gösteren grev hareketleri günlük yaşamı önemli ölçüde etkiledi. Ancak tatil-i eşgal mevzuatı ve birbiri ardı sıra girilen savaşlar işçi hareketlerine ket vurdu. Mütekeyle birlikte işçi taleplerinde yeni bir evre açıldı. Bu dönem kabaca 1927'ye kadar devam etti. Takrir-i Sükun erresinde her türlü muhalefet zapturapt altına alındı. İşçinin en güçlü silahı olan grev hakkı kırk yılı aşkın bir süre boyunca gündem dışına kaldı. 1960'lara kadar yasa dışı eylemler olarak nitelendi.

Kuşkusuz, Osmanlı topraklarında 1908 öncesi birçok çalışanı bir araya getiren yapılanma ve işçi eylemi gözlemlendi. II. Mahmud döneminden itibaren Osmanlı topraklarında o günkü ölçülerle fabrika sayılabilecek girişimler görüldü. 19. yüzyılın ikinci yarısında Babiâli —sınırlı da olsa— sanayileşmeyi özendirici önlemler almıştı. Sanayi odaları kurma girişiminde bulunmuş, sanayi mektepleri açılmış, Islah-ı Sanayi Komisyonu deneyinin ardından girişimcilere imtiyaz tanınmış, fabrikaların kuruluşları sırasında Avrupa'dan getirilecek makine, araç ve gereçlerin gümrük rüsumu ödenmeksizin ithaline izin verilmiş, bu fabrikalarda üretilen mallar dahili ve harici gümrüklerden muaf tutulmuştu. Bu arada sanayi alanında bazı düzenlemelere gidilmişti. Babiâli 1862 tarihli nizamnamayla fabrikalarda kullanılacak sabit buhar makinelerine belirli standartlar ve kurallar getirmişti. Bu gelişmeler ışığında tabii ki Osmanlı'da bu işyerlerinde çalışanlar "işçi" kimliğini kazandı. Zamanla, 1860'lı yıllardan itibaren işçi yardımlaşma ve tekaüt cemiyetleri ya da sandıkları, işçilere yönelik hayır ve yardım dernekleri

kuruldu. Bunların bir kısmı devlet tarafından gerçekleştirildi. Zaman zaman grev olarak nitelenebilecek işçi eylemleri de görüldü.

Ancak "ilân-ı hürriyet"le birlikte kitlesel nitelik kazanan ve dağınık da olsa o günün ölçüleriyle genel grev niteliği taşıyabilecek bir evre öncesi-

olarak bilinçlenme sürecini başlattı. Bir diğer deyişle 1908'le birlikte çalışanların sınıf bilincinin belirginleştiği bir evre yaşandı. Bu süreçte "işçi" sözcüğü de literatüre girdi. O güne kadar reaya, amele, ırgat, müstahdem, bekâr uşağı hatta uğraşına göre esnaf, memur olarak nitelenen bir kesimin Weberyen boyutuyla "statü"

lerinden farklı bir ortamla karşı karşıya olduğunu kanıtlıyordu. 1908 Devrimi'nin tetiklediği kitle hareketleri Osmanlı'nın geleneksel kabuğunu kırdığının somut kanıtlarıydı. Çalışanların "yabancılaşma" sürecinden giderek arındığı, çalışan kesimin kendi geleceklerini belirleme kaygısıyla eyleme giriştikleri bir dönem doğal

kazandıği bir evrede "işçi" sözcüğü icat edilmişti. *Sanayi Meemuası* bu konuda başı çekti. Tabii terimin geniş kesimce benimsenmesi zaman aldı. 1920'ler radikal işçi örgütlenmesinin adı hâlâ Amele Teali Cemiyeti'ydi.

1946 yılı Türkiye emek tarihi açısından farklı bir dönemin başlangıcını

oluşturdu. Artık çokpartili bir döneme geçiliyordu. Türkiye'de siyasal demokrasiye yönelik ilk adımlar atılıyordu, ancak emek tarihi açısından 1946 önemli bir dönüm noktasıydı. 26 Nisan 1946'da Millî Şef İsmet İnönü CHP'yi olağanüstü kurultaya çağırarak, bu kurultayda Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılmasına

rultusunda Batı demokrasilerine yaklaşılmak kaygısıyla Çalışma Vekâleti'ni kurmuştu. İki dünya savaşı arası Milletler Cemiyeti'nin belki de tek başarılı olduğu alan, çalışma yaşamına yönelik girişimleriydi. Uluslararası Çalışma Ofisi Türkiye'de de yankı uyandırmış, Tek Parti döneminde Ofis'in toplantılarına hükümet bilfiil

talep olmuş, devlete liberal iktisadın ötesinde istihdam yaratmaya yönelik yeni görevler yüklenmişti. Türkiye el yordamıyla benzer bir noktaya varmış, devletçiliği bir iktisat politikası olarak benimsemişti.

II. Dünya Savaşı ertesi Bretton Woods'ta benimsenen ilkelerle güdümlü piyasa ekonomisi hemen tüm Batılı ülkelerde "sosyal devlet" ilkesinin benimsenmesine neden olmuştu. Bu tür bir ekonomik model devletin işçi-işveren ilişkilerine de dahlini gerektiriyordu. Türkiye'de zaten devletçilik adı altında işçi-işveren ilişkilerinde bir tür vesayetçi anlayış hâkimdi. 1936 İş Kanunu bu kaygıların yürürlüğe sokulmuştu. Ancak II.

Dünya Savaşı ertesinde beklenmedik bir gelişme yaşandı. Büyük ölçüde Marksist çizgide olan ve 1946 Sendikacılığı diye tarihe geçecek örgütlenme girişimleri Ankara'da yöneticileri büyük ölçüde tedirgin etmişti. Savaş ertesi, iç ve dış politikada sorunlu bir evreydi. Türkiye'nin savaşa girmeyişi ve faşizme karşı savaşa yükün büyük ölçüde Sovyetler'in sırtına yüklenmesi, Türk-Sovyet ilişkilerini çıkmaza sokmuştu. Savaş sonrası Sovyet talepleri Türkiye'yi köşeye sıkıştırmış, bu arada sola her türlü yeni komünizm tehdidi olarak nitelendirilmişti. Özellikle Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin ve Türkiye Sosyalist Partisi'nin İstanbul başta olmak üzere ülkenin birçok kentinde kuruldukları sendikalar kısa sürede çok sayıda işçiyi örgütlemişti. Sosyalist partilere ve sendikalara gösterilen ilgi, iktidarı köklü önlemler almaya sevk etti. Savaş sırasında yürürlüğe sokulan sıkıyönetim, sendikaların kuruldukları yıl sonlanmadan söz konusu siyasal partileri ve sendikaları kapattı. Birkaç ay sonra 1947'de alelacele bir Sendikalar Yasası çıkarıldı ve CHP'nin çatısı altında bir tür vesayet sendikacılığı dönemi başlatıldı. Bu arada artık Türkiye'de bir "işçi sınıfı" doğmuştu.

Türkiye sosyal ve beşeri bilimleri, 1960'lı ve 70'li yıllarda Aydınlanmacı bir "modernite" paradigması ışığında gelişmişti. Bu evrede "sosyal"ın ayrı bir ağırlığı vardı ve "sınıf" kavramı

5 Haziran 1946'da kabul edilen yasayla sınıf esasına dayanan örgütlerin, sendikaların, partilerin kurulmasına olanak tanındı. Böylece işçilerin özgürce örgütlenebilmesi için yasal dayanak doğmuş oluyordu.

Sanayi mecmuasının 30 Eylül 1333 (30 Eylül 1917) tarihli nüshası.

karar verilmişti. 5 Haziran 1946'da kabul edilen yasayla sınıf esasına dayanan örgütlerin, sendikaların, partilerin kurulmasına olanak tanındı. Böylece işçilerin özgürce örgütlenebilmesi için yasal dayanak doğmuş oluyordu. Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında sosyalist siyasal partilerin de desteğiyle işçiler hatırı sayılır ölçekte örgütlendi; sendikalarını kurdular. Bu evrede hükümet de kendi çapında bir çaba göstermiş, bir yandan II. Dünya Savaşı'nın zor koşullarında gittikçe yoksullaşan işçi kesiminin yaşam koşullarını düzeltmek, bu arada Batı'yla olan ilişkileri doğ-

katılmıştı. Daha I. Dünya Savaşı ertesinde, savaşın neden olduğu yıkım ve kıyım, hükümetleri sosyal sorunlara eğilmeye zorlamıştı. Yetimler, savaş gazileri, çözülmüş aileler, işsizlik devlete yeni görevler yükliyordu. Nitekim savaş öncesi gayrisıfai yurtiçi hasıladan yüzde 10 dolaylarında pay alan devlet savaşa birlikte payını yüzde 40, hatta 50 dolayına yükseltmişti. Bu oran bir daha düşmedi, zira devletin "pasif" konumdan "aktif" konuma geçmesi gerekiyordu. Öte yandan savaş yıllarında kapitalist düzen önemli ölçüde yara almıştı. Çarlık Rusya'sında yeni bir "işçi" düzeni kurulmuş, işçi hiç olmazsa söylemde baş tacı edilmişti. Türkiye'de ilk kez Mülkiye Mektebi'nde Millî Mücadele'nin hemen ardından "içtimai iktisat," bugünkü deyişle sosyal politika dersi okutulmaya başlanmıştı. 1929 Buhranı emeğiyle geçen kesimin durumunu daha da vahimleştirmiş, gelişmiş ülkelerde yüzde 25-30 arası oranda işsizlik baş göstermiş, ABD'de Roosevelt'le birlikte "New Deal" dönemi sosyal kaygılara öncelik tanımıştı. Türkiye'de de uzun yıllar Meclis'te tartışılan Mesai Kanunu en sonunda 1936'da İş Kanunu olarak yasallaşmıştı. Aynı tarihlerde 1929 Buhranı'na panzehir olacak bir iktisat kuramı, John Maynard Keynes'in Genel Teorisi, kuramsal bağlamda işsizliğe çözüm aramıştı. Bundan böyle en azından 1970'lerin stagflasyonuna kadar ekonomilerde belirleyici olan arzdan çok

Türkiye ve dünya çözümlemelerin de yoğun bir biçimde kullanılıyordu. Batı'da kapitalizm altın çağını yaşamış, Fransızların deyişle "gökemli otuz yıl" refah devletini belirli bir noktaya taşımıştı. Her türlü sınıf çelişmesine rağmen emekçi kesim de görece bu refahtan payına düşeni almıştı. Ancak "refah devleti" 70'li yılların başında tökezledi. Bu tökelemede birçok faktör rol oynamıştı. 1944'te Bretton Woods'ta dünya ticaretini I. Dünya Savaşı öncesi konumuna getirmek ve serbestçe işleyişini sağlamak amacıyla bir tür "altın standardı"na dönüş sağlanmıştı. Doların altına orantılandırılması ve diğer ülke para birimlerinin dolara göre konumlandırılması işe yaradı ve dünya ticareti savaş sonrası hızlı bir biçimde gelişti. Ancak 1960'lı yıllarda ABD'nin Vietnam Savaşı nedeniyle keskin ağızını açması, Bretton Woods'un da sonu oldu. Nixon bundan böyle doların altına bağlı kesi ve dilediğince dolar bastı. Bu karar dünya para düzenini alt üst etmeye yetmişti. Öte yandan Arap-İsrail Savaşı sonucu Arapların yenilgisi OPEC aracılığıyla dünya petrol fiyatlarını belirleyen Arap ülkelerinin bir tepkiyle karşılaşmış ve petrol fiyatları 1973-74 arası dört kat yükselmişti. Bu doğal olarak maliyetlere yansıtacak ve enflasyonu körükleyecekti. Ve nihayet "sosyal devlet" in yükü giderek altından kalkılamayacak bir düzeye ulaşmış, sürdürülebilirlikten uzaklaşmıştı. Bu koşullar altında Keynes'in öngöremediği bir yapı ortaya çıkmıştı. Bunun adı stagflasyondu. Kapitalist ülkelerde hem fiyatlar yükseliyor hem de işsizlik giderek ayyuka çıkıyordu. İşte bu ortamda II. Dünya Savaşı'ndan beri görüldüğü bir köşeye atılmış olan Friedrich Hayek'e 1974 yılında Nobel İktisat Ödülü verilecekti. İki yıl sonra da onun görüşlerini savunan Şikago ekolünün baş temsilcisi Milton Friedman aynı ödüle layık görülecekti. Yeni bir çağ doğuyordu. Bunun adı neoliberalizmdi ve neoliberalizmin faturası büyük ölçüde çalışan kesimlere çıkarılacaktı.

Dünya ekonomik düzeninde bu denli kokulu dönüşümlerin yaşandığı

bir evrede sosyal ve beşeri bilimlerin bundan etkilenmemesi olanaksızdı. Böylece "modernite"den "postmodernite"ye geçildi. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bunun etkileri görüldü. Postmoderniteyle birlikte "sosyal"den "kültürel"e kayılıyordu. Artık "sınıf" kavramı dışlanıyor, yerini "kültür kodları", etnik ve dinsel ayrılmalar alıyordu. Bu, sermayenin de işine gelen bir süreçti. Artık işçi kesiminin örgütsel yapısı gücünü yitiriyor, sınıf bilinci yerini dinsel ve etnik kimliklere bırakıyordu. Ülkenin hemen hemen tüm sosyoloji bölümlerinde kültürel sosyoloji tezleri yazdırılmaya başlanmıştı. Modernitenin "makro" aralıkları bir kenara bırakılmıştı ve "mikro" ile yetiniliyordu. Modernitenin tek boyutlu nesnel gerçeğinin yerini, her araştırmacının kendi gerçeği almıştı. Kuşkusuz, postmodernitenin gündeme getirdiği kimi olgular sosyal bilimlere önemli katkıda bulunmuştu. Sivil toplum kavramı, kişi özgürlükleri, bunlara yapılan vurgu önemliydi. Ancak örgütlenme olgusu, bu arada sendikal örgütlenme geri plana itilmiş, demokrasi salt sandık sonuçlarına odaklanmıştı.

İşte yukarıdaki veriler ışığında Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946 başlıklı kitabımızda dönem olarak bir bilincin oluştuğu 1908-1946 evresini kapsadık ve özellikle "sınıf"

kavramını kullanma gereği duyduk. Bu, "aydınlanma"ya olan inancımızın gereği idi.

1 Mayıs için, Ey İşçi!..

Bugün hür yaşamak hakkı seninken
Patronlar o hakkı almış serin elinden.

Say'ınle edersen de "tufeyli"leri zengin,
Kalbimde niçin yok ona karşı yine bir kin?

Rahat yaşıyor, işçi onun emrine münkad;
Lakin seni fakir etmiş günden güne berad.

Zenginlere pay verme, yazık tir emeginden
Azmi et de esaret bağı kopsun bileğinden.

Sen boynunu kaldır ki onun boynu bükülsün
Bir parça da evladlarının çehresi gülsün

...

Ey İşçi!

Mayıs Bir'de; bu birleşme gününde
Bi'suphe bugün kalmadı bir mani önünde.

Baştanbaşa işte koca dünya hareketsiz;
Yıllarca bu birlikte devam eyleyin siz.

Patron da fakir işçilerin karını bilsin
Ta'zim ile hürmetle sana bağlar eğilsin.

Dün sen çalışırken bu cihan böyle değildi
Bak fabrikalar uyku; dalmış gibiydi.

Herkes yaya kaldı, ne tren var, ne tramvay
Sen bunları hep kendin için şan ve şeref say.

Bir gün bırakınca işi halk şaşkına döndü
Ses kalmadı, her velvele bir mum gibi söndü

...

Sayende saadetlere mazhar beşeriyet,
Sen oımasan eimezdi teali medeniyet.

Boynundan esaret bağını parçala, kes. attı
Kuvvettidir hak. Hakkı hakslarla anlat.

Yaşar Nezihe İbükümezl, "1 Mayıs için", *Aydınlık Bülteni*
Dünyanın İşçileri Birleşsin, sayı 15, Mayıs 1339 hı231, s. 337.

Osmanlı İmparatorluğu ve İtalyan Kent Devletleri

GÜNER DOĞAN

II. yüzyıldan itibaren Anadolu'yu yurt edinen Türklerin, Bizans tebaası olan etnik gruplara ve dinlere bağlı yerli halk dışında karşılaştıkları Avrupalıların başında hiç şüphesiz İtalyanlar gelmekteydi. Bu İtalyanlardan Pisalılar, Floransalılar, Amalfililer, Cenevizliler ve özellikle Venediklilerin önde geldiğini söyleyebiliriz. Osmanlı devletinin kuruluşundan İstanbul'un 1453'te alınmasına kadarki dönemde Ege ve Karadeniz kıyıları ile Anadolu coğrafyasını İtalyan kent devletleri için eskiden olduğu gibi yoğun bir ticaret bölgesiydi ve bu ticaretin bir yönünü aralarında özellikle Venedik kent devletinin egemen konumda olduğu batılı tüccarların ticari faaliyetleri oluşturmaktaydı.¹ Ticari faaliyetler taraflar arasında meydana gelen savaşlar haricinde her ülkenin temsilcileri vasıtasıyla çoğu zaman aksamadan devam etti. Bu dosya da uzun yıllar türlü açılardan bağları bulunan İtalyan kent devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkileri ıslık tutmak için hazırlandı. Elbette uzun yılları kapsayan ve içerisinde türlü meselelerin yer aldığı bir mevzuyla böyle küçük bir dosyada ele almak mümkün değil. Buradaki amacımız, İtalya'nın farklı arşiv ve kütüphanelerinde çalışmış biz akademisyen ve araştırmacıların yeni kaynaklar ve farklı bir bakış açısıyla konuya eğilmelerini sağlamak. Bu maksatla oluşturduğumuz dosyada Osmanlı İmparatorluğu açısından önemli beş kent devletini ele aldık.

Hiç şüphesiz bu kent devletlerinden en önemlisi ve Doğu dünyasıyla çok sıkı ilişkileri olan, uzun zaman arşiv ve kütüphanelerinde araştırma yapma imkânı yakaladığım, içerisinde bir Türk hanı (*Fondaco dei Turchi*) barındıran, Fatih'in meşhur portesini çizen Gentile Bellini'nin vatani, Thomas Mann'ın

ünlü romanının geçtiği, Ece Ayhan'ın ifadesiyle "dragomanlarıyla denize kayan bir kent" olan *La Serenissima* yani Venedik Cumhuriyeti'dir. Bu kenti "Osmanlı-Venedik ilişkileri ve Osmanlı Tüccarları" makalesiyle Zahit Atçıl ele aldı. Venedik ile Osmanlı arasında ticari ilişkilerin doğasına değinilen makalede, çeşitli sorular ve kişiler etrafında şekillenen örneklerle Müslüman tüccarların durumu anlatılıyor.

Bir diğer kent devleti, hümanizm hareketinin beşiği, *La Divina Commedia* yazarı Dante'nin aşkı Beatrice'ye övgüler dizdiği, Giovanni Boccaccio'nun vatani ve Petrarca'nın uğrak yeri olan Floransa. Bu kentin Osmanlı ile olan ilişkisini İstanbul'dan kovulan Floransalılar merkeze alarak anlatan, Mikail Acıpinar oldu. Acıpinar, Medicilerin izlediği dış siyasetin sonuçlarının Osmanlı İmparatorluğu karşısında bu İtalyan kent devletinin kaderini nasıl etkilediğini belgelerleriyle anlatıyor.

Cenevizliler de Osmanlı ile ilişkilerinde Venedik ve Floransalılar kadar etkin oldu ve Pera'da kurdukları siyasi ve ekonomik bağlantılar sayesinde evvela Bizans, ardından Osmanlı ile ilişkilerini uzun yıllar sıcak tuttular. Selim Parla, Cenevizlilerin oluşturduğu ticaret bağlantılarının Osmanlı özelinde Pera'daki durumuna ışık tutuyor, noter kayıtlarından yola çıkarak bu faaliyetlerin değişen doğasına eğiliyor.

İtalya dendiğinde başkent Roma ve onun içindeki Vatikan kent devleti akla gelen ilk mekânlardandır. Papalık makamının Türk dünyasıyla ilişkisi yoğun ve çoğu zaman gergin bir seyir izledi. Bu gerginliğin temelinde şüphesiz din etkisiyle tetiklenen bir egemenlik mücadelesi başrol oynuyordu.

"Haçlılar Çağında Papalık ve Türkler" makalesinde Serdar Çavuşdere bu sınırlı ilişkilerde vurgu yaparak, Batı'ya doğru yönelen Türk tehdidinin Papalık tarafından nasıl bertaraf edilmeye çalışıldığını ayrıntısıyla anlatıyor.

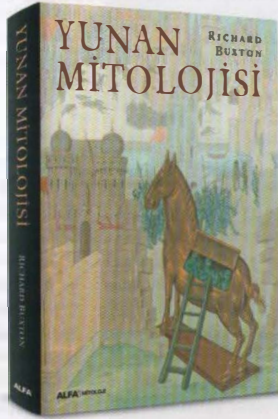
Dosyanın son konusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun nispeten geç bir dönemde ilişki kurduğu, Stendhal'in dünyanın en güzel kenti saydığı İki Sicilya Krallığı'nın merkezi Napoli. Tarafından yazılmakta olan kitabın özeti sayılabilecek makalede, I. Mahmud zamanında İran Şahı'nın elçisi Hacı Han tarafından İstanbul'a getirilen bir filin Napoli Kralı Carlo Sebastiano di Borbone'ye hediye edilmesi anlatılıyor. Hediyeeler kültür tarihinin olduğu kadar siyasi tarihin de anlaşılmasının önemli araçlarındandır. Bu maksatla İstanbul, Venedik ve Napoli arşiv ve kütüphanelerinden istifade edilerek yazılan bu makaleyi Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı ilişkilerinin başlamasının önemli bir aracı olarak düşünmek yerinde olacaktır.

Sonuç olarak farklı açılardan ele aldığımız bu makalelerde okura sadece İtalya'yı anlatmadık, Osmanlı İmparatorluğu özelinde İtalyan kent devletlerinin durumunu arşiv belgeleri ve değerli bilgiler ışığında vermeye gayret ettik. Şüphesiz, okurlar her bir makalede hocam Nedim Gürsel'in ifadesiyle kendi *Italia mia*'sını bulacaktır.² En azından biz yazarlar bunu tasavvur ederek makalelerimizi kaleme aldık.

DİPNOTLAR

1. Şerafettin Turan, *Türkiye İtalya İlişkileri: Selçuklular'dan Bizans'a Sonra Erime*, c. I (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), s. 15-39.
2. Nedim Gürsel, *Bana İtalya'yı Anlat* (İstanbul: Doğan Kitap, 2016), s. 200.

ALFA® MİTOLOJİ

YUNAN MİTOLOJİSİ
Richard H. Wilkinson
Çeviren: Ahmet Fethi Yıldırım
21x27 cm / 256 sayfa
Ciltli ve şömizli

ESKİ MİSİRİN BÜTÜN TANRI VE TANRIÇALARI
Richard H. Wilkinson
Çeviren: Ahmet Fethi Yıldırım
21x27 cm / 256 sayfa
Ciltli ve şömizli

OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ VE OSMANLI TÛCCARLARI

ZAHİT ATÇIL

Osmanlı Sadrazamı ve Divan-ı Hümayunu, Osmanlı-Venedik ilişkilerini Müslüman tüccarların menfaatlerini korumayı amaçlayarak şekillendirmekteydi. Devlet erkânı Venedik'e ve diğer Avrupalı devletlere sunulan kapitülasyonların sadece Avrupalı tüccarlara imtiyaz sağlamadığının, aynı zamanda Osmanlı tebaası olan Müslüman tüccarların da Avrupa piyasalarında aynı haklardan yararlanabilmelerini öngördüğünün farkındaydı.

Osmanlı devletinin verdiği kapitülasyonların sadece yabancı tüccarların yararına olduğu fikri artık geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.¹ Kapitülasyonların (başka bir deyişle ahidnamelerin), ilk verilışinden sonraki yenilenme sürecinde geçirdiği aşamaları ve zamanla ne tür anlam-lar kazandığını göz önünde bulundurmak Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer Avrupalı devletlerle olan ilişkilerinin seyrini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Özellikle Venediklilere verilen ahidnameleri mukayese ettiğimizde Osmanlı-Venedik ilişkilerinin dinamikliğini ve var olan güç dengesinin ahidnamelerin içeriğini de etkilediğini görmekteyiz.²

Elimizde bulunan, Venedik Cumhuriyeti'ne verilmiş 15. yüzyıl ahidnamelerinde Venedikli tüccarların serbestçe Osmanlı limanlarına ulaşip ticaret yapabilecekleri ve Osmanlılar tarafından da dostça muamele göceklerinin garantisini verilmekteydi. Mesela, 1482 senesinde II. Bayezid'in cülusunu müteakiben verilen ahid-namede bu durum şöyle ifade edil-mektedir:

... ve mezkur beğlerin bezirgânları ve adamları fîl-cümle sefer ehli olan kimesneleri ki Venedik

adına olalar benim memâlik-i mahrûseme yaşdan ve kurudan kadirğalarıyla ve gökeleriyle ve gayr uşak gemileri ile İstanbul'a ve Galata'ya ve Trabzon'a ve Kefe'ye ve cem'i bana müteallık olan yerlere yaşdan ve kurudan olsun boğazın içinden ve taşın-dan geleler ve gideler hiç ahad ayinen men kâne anlara bir elem ve zarar yetiştirmeye ve avarız-dan emin olalar. Mezklûrlara ken-dülere ve kendülere müteallık olan horendelerine fîl-cümle her neleri kt var ise hiç ahad ziyan ve gezend yetiştirmeye ne vakt dilerlerse geleler ve dilerlerse gideler.³

Buradan anlaşıldığına göre, her ne kadar İstanbul ve Karadeniz'deki birçok liman Osmanlılar tarafından fethedilmiş olsa da, Venedikli tüccarlar boğazlara serbestçe girebilmekte ve Osmanlı limanlarında istedik-leri gibi alışveriş yapabilmekteydi. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki fetihlerinden sonra da Venedikli-ler Suriye ve Mısır limanlarında da eskiden olan faaliyetlerini aynı şekil-de sürdürmeye devam etti. Nitekim II. Bayezid döneminde verilen 1503 ahidnamesi ve I. Selim döneminde

verilen 1513 ve 1517 ahidnameleri ile Sultan Süleyman döneminin başında verilen 1521 ahidnamesi de aynı (veya çok benzer) ifadeleri barındırmakta, Venedikli tüccarlara başta İstanbul, Galata, Trabzon, Kefe, Iskenderiye ve diğer Arabistan limanları olmak üzere bütün Osmanlı limanlarında serbestçe alışveriş yapma hakkı ver-mektedir.⁴

Fakat 1540 yılında verilen ahidna-mede serbestlik içeren bu ifadeler kaldırıldı ve yerlerine şu ifadeler kullanıldı:

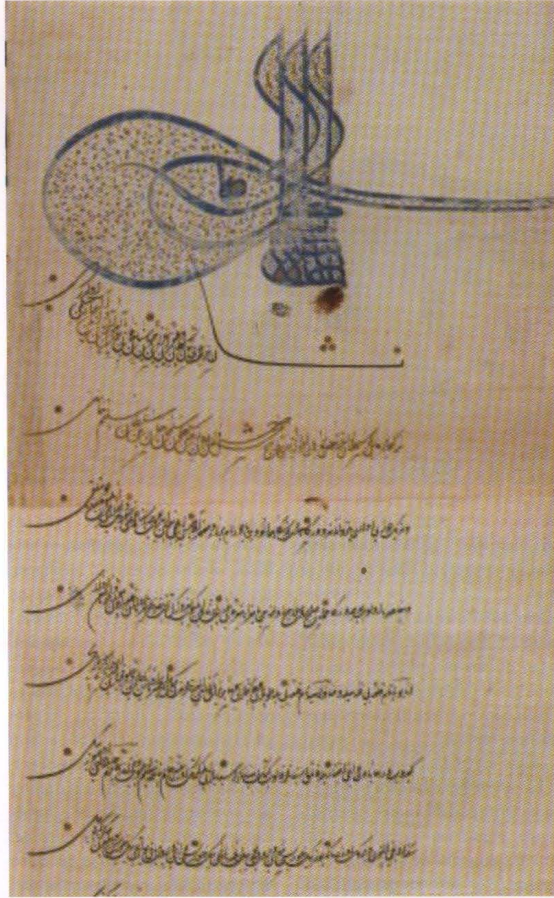
... Benim memâlik-i mahrûseme yaşdan ve kurudan kadirğaları ve kökeleri ile ve gayri küçük ge-mileri ile mahrûse-i İstanbul'a ve Galata ve diyar-ı Arabistan'dan Iskenderiye-i Mısır'a ve Gelibolu'dan aşağı olan boğaza ve İnebahtı ve Preveze boğazla-rına ve Moton limanına gâflet ile gelüb girmeyüb mukaddema diz-darlarına tenbih eyleyüb icâzet ile gelüb girüb meğer ki rûzgâr şiddet üzere furtuna olub veya-hut anları harami levend kayıkla-rı kovub ol iskeleden gayri kona-cak biri olmayub zaruret ola, ol vakit gelüb gireler. Eğer mümkün ise tenebbüh eyleyeler ve gitme-

lülü olıcak icazetsüz gıtmeyeler ve
icazetsüz gıdub muhalefet eden-
lerin haklarından geline.⁵

Ahidnameye eklenen bu maddeyle artık Venedikli tüccarlar Osmanlı limanlarında ancak oranın yetkili idarecisinin izniyle alışveriş yapabilecekti. Aynı madde benzer ifadelerle 1567, 1573, 1575, 1576, 1595, 1604, 1619, 1625 ve 1641 ahidnamelerinde de yer aldı.⁶ Dolayısıyla Venedikliler 16. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı-Venedik ticari ilişkilerinde eski rahatlıklarını hukuken kaybetmişti.

Peki, ahidnameler Venediklileri ticaretten faydalanacak imkânlardan mahrum bırakmayı öngörüyorsa da, bu gerçekten olmuş muydu? Yani Venedikli tüccarlar Osmanlı limanlarının önemli bir yer tuttuğu Akdeniz ticaretinde öncekine göre daha az mı yer edinme sürecine girdi? Bu konuda Venedik balyosu Bernardo Navagero'nun aktardıkları, önemli ipuçları sunmaktadır:

Şu anda İstanbul'da az sayıda [Venediklil] tüccar var. Aslında bu az sayıda tüccarın olması da şaşırtıcı, çünkü hepsi az para kazandıklarından şikâyetçi. Ticaretteki bu düşüşün sebepleri, alınan yüklü komisyon ve bahşişler, hava paraları, yanlarında çalışanların sayısının artması, depo kiralari ve altın paranın değer kaybetmesi. [...] Bu masraflar bir zamanlar, mesela İbrahim varken olduğu gibi, saray bol miktarda yün ve ipek kumaşı iyi fiyatlarla nakit olarak satın aldığından belki karşılanabiliyordu. Fakat şimdi, eskiden bir haftada irsal edilen malın artık ancak iki yılda gönderilebilmesine neden olan sıkı harcama politikası tüccarları Yahudilerle pazarlık yapmaya zorluyor. Yahudiler eğer aldıkları malları nakit öderlerse maliyetlerini bile altında fiyatlar teklif ediyorlar; takas olarak satın alırlarsa da bu durum mutlaka satan kişinin zararına sonuçlanıyor. [...] Bu Yahudiler ticari seferleri bütünüyle zarara uğratmış durumda. Bütün yünleri alıp kendi

1540 Osmanlı-Venedik Ahidnamesi.

ASV, Document
Turchi, Busta 3, n. 426.

fiyatlarında satıyorlar. Ayrıca işlenmiş keçi yünü piyasasını ele geçirmişler, hepsini alıp satıyorlar ve [Venediklil] tüccarların eskiden edindikleri kârları artık Yahudiler kazanıyor.⁷

Buradan anlaşıldığına göre 16. yüzyıl ortalarında Venedikli tüccarlar en azından yüzyılın ilk çeyreğine göre ticaretteki etkilerini gözle görülür şekilde kaybetmiş ve onların yerini Yahudi tüccarlar almıştı. Aslında bu dönemde Osmanlı tebaası olan Yahudi tüccarların piyasaya hâkim olması bir rastlantı değil, yönetici elitin yerli girişimcileri ve tüccarları desteklemesi sayesinde gelişen bir durumdur. Mesela, İspanya'da Hristiyanlığa geçen veya geçmeye zorlanan Ya-

hudiler (*Marranos*) İngizisyon'dan kaçarak görece daha hoşgörülü bir sosyal ve siyasi ortam bulabildikleri Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamıştı. Bunlar arasında önemli diğerlerine göre daha fazla olan, Portekizli banker Mendes ailesinin üyesi Doña Gracia (Beatrice Mendes), Sadrazam Rüstem Paşa'nın davetiyle 1500'lerin başında, pek rahat olamadıkları Venedik'ten İstanbul'a getirildi. Bu arada Doña Gracia'nın yeğeni Yusuf Nası de İstanbul'a geldi. Tüm Yahudiliğe geri döndü ve Osmanlı ekonomik ağlarının finansmanında önemli bir rol oynadılar. Şirketin başına geçen Yusuf Nası iltizam kontratlarına, yün ve kereste ticaretine yatırım yaptı. Osmanlı'nın da desteğiyle Polonya'ya yapılan

Venedik'te ticaretin merkezi olan Rialto Köprüsü.

balmumu ihracatının en önemli tüccarı olan Nası, Ege denizinde şarap ticaretinin tekeli eline geçirdi ve böylece uzun zamandır bu sektöre hâkim olan Venedikli tüccarları zarara uğrattı. Birçok Osmanlı elitinin de tasarruflarını yatırmasıyla, Nası'nın kurduğu ve *dolab* diye isimlendirilen bir banka, Avrupa krallarına borç vermeye başladı.⁸

Peki, Müslümanlar bu kârlı ticaretten ne kadar faydalanıyordu? Tarih yazımında, Müslüman tüccarların uluslararası ticaretle uğraşmadığı veya ilgilenmediği tezi bir süredir terk edilmiş durumdadır.⁹ Bunun yerine, Müslümanların da özellikle Akdeniz ticaretinde aktif olduğu ve sermaye birikimi konusunda da istekli olduk-

ları argümanı dilendirilmeye başlandı. Fakat istatistikî çalışmaların hâlâ eksik olması sebebiyle Müslüman tüccarların Akdeniz ticaretinin ne kadarını elinde tuttuğunu bilemiyoruz. Bununla birlikte anlatılardan, Müslüman tüccarların sayısının küçümsenemeyecek kadar çok olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu verilere göre, Osmanlı'dan gelen tüccarların sayısının artması Venedikli yöneticileri Müslüman tüccarlar için özel bir han ayarlamak zorunda bile bırakmış ve sonunda 1621'de *Fondaco dei Turchi* olarak bilinen *Casa del Duca di Ferrara* kiralayıp Müslüman tüccarların hizmetine verilmişti.¹⁰

Burada şu soru sorulabilir: Osmanlı yöneticileri sayısı artan Müslüman

tüccarları ne kadar destekliyordu ve onların haklarını ne seviyede savunuyordu? İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan kayıtların bize gösterdiğine göre, Osmanlı Sadrazamı ve Divan-ı Hümayun'u Müslüman tüccarların faaliyetlerini desteklemekte ve Osmanlı-Venedik ilişkilerini onların menfaatlerini korumayı amaçlar biçimde şekillendirmektedir. Osmanlı devlet erkânı Venedik'e ve diğer Avrupalı devletlere sunulan kapitülasyonların sadece Avrupalı tüccarlara imtiyaz sağlamadığının, Osmanlı tebaası olan Müslüman tüccarların da Avrupa piyasalarında aynı haklardan yararlanabilmelerini öngördüğünün farkındaydı. Burada 16. yüzyılda Müslüman tüccarların Osmanlı devleti tarafından nasıl korunduğuna ilişkin iki örnek vereceğiz.

BURSALI AĞA BEY'İN VENEDİK MACERASI

1545 yılında Bursa'dan Ağa Bey isimli bir tüccar baharat (ve muhtemelen beraberinde başka mallar) satmak üzere Venedik'e gider ve Cenevizli Innocenzo olarak bilinen Venedikli bir tüccara, getirdiği malları 4200 duka karşılığında satmak üzere anlaşır. Fakat Venedikli tüccar Ağa Bey'in parasını ödeyemeden ölür; sonra da kardeşi Luca sadece 87 duka öder ve toplamda da 2500 duka ödeme-yi teklif eder. Ayrıca Ağa Bey, (her ne kadar aksını iddia etmiş olsa da) gümrük vergilerini ödemediği suçlamasıyla hapsolunur ve 50 duka ceza ödemekle yükümlü tutulur. Bunun üzerine 1546 yılının Haziran ayı sonlarına doğru Sadrazam Rüstem Paşa, meseleyi araştırması ve sorunun giderilmesi için Cafer isimli bir çavuşu Venedik'e gönderir.¹¹ Cafer yaz sonuna doğru Venedik'e ulaşır, Venediklilerce çok iyi karşılanır.¹² Yaptığı görüşmeler sonucunda, Ağa Bey'in satmak için getirdiği baharat ve kâdife kumaşın karşılığı olan paranın hepsini Cenevizli Innocenzo'nun adamından (muhtemelen kardeşi Luca'dan) tahsil eder ve Venedikli yetkililere ödemenin yapıldığına dair 27 Receb 953/23 Eylül 1546 tarihli bir makbuz verir.¹³

Venedik'te Müslüman tüccarların kaldığı *Fontego dei Turchi* (Türk Hanı).

Cafer'in Venedik'te bulunduğu sıralarda Rüstem Paşa, Venedik Dükü Francesco Donato'ya gönderdiği mektubunda bu hususta şöyle demektedir:

... Her gâh memâlik-i mahrûse-i padişahiden ol caniblere ticaret için varan tüccar ve re'âyâ Âsitane-i sa'adete gelüb bey've şîrâ hususunda ve derya yüzünde ve kara caniblerinde envâ'-ı zarar u ziyan olduğunu arz idüb bu hususlardan her gâh 'atebe-i' ulyâda izhar-ı tazallüm ve teşekkî olunmaktan hâli değildir. Bu husus için her gâh pâye-i serirlerinde utanuruz. Devletlü Padişah-ı âlempenâh hazretleri Venedikliye bu denlû inayetidüb' ahdnâme-i şeriflerin virmekden emr-i hümayûnları bunun üzerinedir ki mahza iki canibin dahi re'âyâsı eyyâm-ı sa'âdetlerinde emn ü emân ve refahiyyet ve itminân üzere olalar. Her gâh sizün memleketlerinizden sa'âdetlü padişahımızın memleketleri re'âyâsına ve tacirlerine bu vec'hile te'addiler ola bunun sonu iyi olmaz. Devletlü padişahımız hazretleri Venedikliye inayet ettikleri ni'metin kadrin bilüb sa'âdetlü Âsitanelerine olan ihlas ve sadakatınız muktezâsınca daima basiret ve intibah üzere olub bu canibden varan tüccara ve re'âyâyâ ahdnâme-i hümayûna muhalif asla ve kat'a bir ferde zulüm etdirmeye ruhsat vermeyüb hüsn-i ihtimam üzere olalar ve zulüm ve te'addi idenleri gereği gibi men' ve def' idüb vâkı' olan hakların eğlendirmeyüb alıvrüb ahdnâme-i şeriflerini bir vehile ri'âyet eyleseniz ki tüccar ve re'âyâ talfesi emn ü emân üzere varub gelüb ticaret idüb bir ferde zarar u ziyan irişmeyüb Âsitâne-i sa'âdete envâ'-ı ihlas ve ihtisâsınz istimâ' oluna. Ziyade ne demek lazımdır.¹⁴

Rüstem Paşa mektupta ahidnamenin karşılıklı ilkesini hatırlatıcı ticari imtiyazlardan hem Venedikli hem de Osmanlı tüccarlarının yararlanmasi

gerektiğini vurgular. Eğer Osmanlı tüccarları temelsiz suçlamalarla rahatsız edilecekse ahidnamenin iptal edilebileceğini söylemektedir. Anlaşılan, Rüstem Paşa'nın tehditvari hatırlatmaları Venedik'te karşılık bulmuştur. Venedikli yetkililer, biri Sultan'a, diğeri Rüstem Paşa'ya hitaben, Osmanlı tüccarının Venedik

satışını yasaklar; fakat Venedik'in İstanbul'daki elçisi balyos Marino Cavalli'nin mallara el koyan komutanın elindekileri tüccarlara geri vereceği sözünü verir. Bunun üzerine Rüstem Paşa zeytinyağı satışına yeniden izin verir.¹⁵ Fakat durumu incelemesi için Elbasan sancakbeyi ve Draç kadısını görevlendirir ve on-

Rüstem Paşa'nın Venedik Dükü'ne yazdığı mektup (1546).

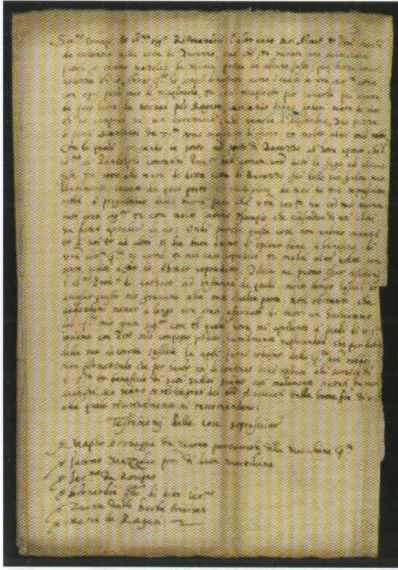
şehrine ve Venedik'e bağlı diğer limanlara serbestçe gelebileceklerini ifade eden iki mektup gönderir (16 Eylül 1546).¹⁶

AHMED VE PİRİ'NİN BAŞINA GELENLER

1559 yılında Ahmed ve Piri isimli iki Müslüman tüccarın gemisine Draç (Durazzo) limanına yakın bir yerde Venedik donanma komutanı (*provveditore dell'armata*) Pandolfo Contarini tarafından el konur. Iskenderiye limanından yola çıkan bu gemi el konmadan önce üç yüz kile pirinç, iki pağtav kırmızı çuka (*due pezze di panni scarlatini*) ve başka türden kumaşları Venedik'te satmaya götürmektedir.¹⁷ Bu tüccarlar Sadrazam Rüstem Paşa'ya durumu ilettilerinde, Paşa ilk önce Venedik'e o zamanlar yapılmakta olan zeytinyağı

lardan alıkonan malların bir listesini alır. Bu sırada balyosun sunduğu raporda listelenen malların gerçekte olması gerektiğinden daha az olduğunu anlar. Bu durumda Rüstem Paşa balyosun verdiği söze güvenmez ve Venedik Dükü'ne Sultan adına yeni bir mektup yazdırır. Bu mektupta *provveditore*'nin tüccarlara mallarını tam olarak teslim etmelerini gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

Siz dahi esbâbı alınan âdemlerinüz irsâl eyleseniz ki emr-i şerifüm mücebince görölüp aşâb-ı hukûka ba'de's-sübût hakları alıvrise ve memâlik-i mahrûsem serhaddinde vâkı' olan begler kullaruma tenbîh ü te'kid olupnû mâdâm ki sizün tarafınızdan ahdnâme-i şerifüme muğâyir bir vâz' sâdır olmaya, berü cânibden dahi ahde muhalif

Ahmet ve Piri'nin Venedik Dükü'ne yazdıkları arzualar.

kimesneye iş itdirmeyüp l..l
Şöyle ki zâhir ola, mecâl virmeyüp
cevâzü sezâşin virezis ki, bir

dahi ahde mugâyir kimesnenün
iş itmeğe mecâli olmaya.¹⁸

Bu mektubun ardından Venedikli yetkililer durumu inceletirler¹⁹ ve Senato balyosa talimat göndererek sadrazama meseleyi halledilmesini olarak kabul edebileceğini bildirir.²⁰ Tüccarlar ise, İstanbul'dan aldıkları talimat üzerine,²¹ doğrudan Venedik Dükü'ne başvurup mallarını geri alır.²²

Sonuç olarak, ahidnamelerin (veya kapitülasyonların) Osmanlı devleti ve tebaası için kısa vadede birtakım siyasi faydaları olsa da gerçekle iktisadi açıdan hep Osmanlı devletinin zararına ve karşı tarafın faydasına oldukları varsayımında bulunmak yerine, bu ahidnamelerin şartlarının hangi dönemde taraflara ne sunduğuna bakmak daha faydalı olacaktır. Zira yukarıda verdiğimiz örnekler ve Osmanlı-Venedik ahidnamelerinin zaman içindeki seyrinin gösterdiğine göre, Osmanlı tüccarları da iktisaden bu uluslararası düzenlemelerden

faydalanma imkânı bulmuştur. Dahası, merkezi devletin yöneticileri de ahidnamelerin Osmanlı tüccarları için sunduğu imkânların savunucusu olmuş ve bunu ticari ve diplomatik alışverişte hukuki bir mekanizma olarak kullanmışlardır.

Özetlemek gerekirse, Osmanlı-Venedik ilişkileri 16. yüzyılın ortalarında yeni bir şekle bürünmüş, önceden beri varılmakta olan ahidnamelerin içeriğinde değişiklikler olmuştur. Bu durum, Akdeniz ticaretinde Venedikli tüccarların eskiden beri olan üstünlüğünü ve etkinliğini kırmış ve Osmanlı tebaasından olan Yahudi ve Müslüman tüccarların daha etkin olması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı yönetici eliti de değişen durumun bilincinde olarak Müslüman tüccarların Akdeniz'de korunması ve desteklenmesi için girişimlerde bulunmuştur.

ZAHİT AÇIL
İSTANBUL MEBENİYAT ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

ASV, Documenti
Turchi, n. 764.

DİPNOTLAR

- 1 Bu makaleyi okuyup önemli katkılarda bulunan eşim Zehra Açıllı'a teşekkür ederim.
- 2 Genel olarak Osmanlı-Venedik ilişkileri hakkında son zamanlarda yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Maria Pia Pedani, *Venezia Porta d'Oriente* (Bologna: Il mulino, 2010); Paolo Preto, *Venezia e i Turchi* (Firenze: G.C. Sansoni, 1975); Hans Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomacies: The 'ahd' names: the Historical Background and the Development of a Category of Political-commercial Instruments Together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents* (Rijksuniversiteit Utrecht, 1993); Eric Dursteler, *Venetians in Constantinople: Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006); M. Tayyib Gökbilgin, "Le relazioni Veneto-Turche nell'età d' 'Solimano il Magnifico," *Il Vetro XXIII/ 2-4* (1979): 265-288.
- 3 Archivio di Stato di Venezia (bundan sonra ASV), Documenti Turchi, Busta 1, no. 26; Ayvancık Bk. M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devleti Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler," *Belgeler V-VIII/9-12* (1968-70), Belge no. 127.
- 4 Bu ahidnamelerin mukayessesi için bkz. Hans Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomacies*; Diana Gilliland Wrighi and Pierre A. MacKey, "When the Serenissima and the Gran Turco Made Love: The Peace Treaty of 1478" *Stud Veneziani LIII* (2007): M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devleti Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler," *Belgeler V-VIII/9-12* (1968-70), Belge 127, 128, 129, 130.
- 5 ASV, Documenti Turchi, Busta 2, n. 426; M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devleti Arşivindeki Vesikalar," *Kültüratında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri*, *Belgeler V-12* (1964), Belge 1; Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomacies*. Bu ahidnamelerin ilk versiyonu için bkz. Luigi Bonelli, "Il Trattato Turco-Veneto Del 1540," *Centenario della Nascita di Michele Amari (1868-1859)* (Palermo: Stabilimento Tipografico Virzi, 1910), c. II, s. 32-363.

- 6 ASV, Documenti Turchi, Busta 6, n. 793, 818, 827 ve 828; Busta 7, n. 861; Busta 9, n. 1086; Busta 10, n. 145; Busta 11, n. 1236; Busta 12, n. 1398; Feridun Ahmed Bey, *Münşe-i Selâtilin* (İstanbul: 1274-1275/1858), c. II, s. 483-487. Bu ahidnamelerden bazıları şu çalışmalarda yayımlandı: Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomacies* (Ekler), Ayrica Mahmut Şakrçoğlu, "II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnameler," *Erklem II/5* (1986): 527-553.
- 7 Bernardo Navagero, "Relazione dell'Impero Ottomano del Clarissimo Bernardo Navagero, Stato Balo a Constantinopoli/Fatta in Pregradini Mesedi Febbrajo del 1553," *Relazione degli Ambasciatori al Senato*, ed. Eugenio Albeni III, (Firenze: Tipografia e Calcografica all'Insegna di Clio, 1840), l. 101-102.
- 8 Cecil Roth, *Donna Gracia o the House of Nasi* (Philadelphia, PA: Jewish Publication Society of America, 1977); Marianna D. Birnbaum, *The Long Journey of Gracia Mendes* (Budapest: Central European University Press, 2003); Cecil Roth, *The House of Nasi: The Duke of Naxos* (Philadelphia, PA: Jewish Publication Society of America, 1948); Norman Rosenblatt, "Joseph Nasi: Court Favorite of Selim II" (Yayınlanmamış doktora tezi University of Pennsylvania, 1957); Halil İnalçik, "Foundations of Ottoman-Jewish Cooperation," *Jews, Turks, Ottomans: A Shared History, Fifteenth through the Twentieth Century*, ed. Avigdor Levy (Syracuse: Syracuse University Press, 2002), 3-14; Mark Alan Epstein, *The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries* (Freiburg: K. Schwarz, 1986), 89-92; Paul Frédéric Jeary Grunbaum-Ballin, *Joseph Naci, Duc de Naxos*, c. 13 (Paris: Mouton, 1968); Maria Pia Pedani-Fabris, *In Nome Del Gran Signore: Inviati Ottomani a Venezia Dalla Caduta Di Constantinopoli Alla Guerra Di Candia* (Venezia: Deputazione veneta, 1994), 154-158.
- 9 Müslüman tüccarların etkinliği fikri özellikle şu makalede sonraya yönelik kazanmaya

- başladı: Cemal Kafadar, "A Death in Venice (1573): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima," *Railway Rissimur: Essays Presented to Halil İnalçik*, *Journal of Turkish Studies* 10 (Cambridge, MA: Harvard University Office of the University Publisher, 1986), s. 191-217 (Türkçesi için bkz. *Kim Varımız Biz Burada* Yeşilten İstanbul: Metis, 2009), s. 73-122).
- 10 Seralettin Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco de Turchi)," *Buletten 32/126* (1968): 261-262, Preto, *Venezia e i Turchi*, 131-134.
- 11 ASV, Documenti Turchi, Busta 5, n. 598; Gökbilgin, "Venedik Devleti Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri," Belge no. 7.
- 12 ASV, Senato, *Deliberazioni Segrete*, Reg. 65, 55v/76v.
- 13 ASV, Documenti Turchi, Busta 5, n. 609.
- 14 ASV, Documenti Turchi, Busta 5, n. 606; Gökbilgin, "Venedik Devleti Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri," Belge no. 3; Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco de Turchi)," Ek. 1, s. 276.
- 15 Rüstem'e gönderilen mektupta şöyle yazıyor: "La ne ha scitto con bona intensione et la facemo certa firma volozata della Signoria nostra esser, che li mercadanti et subditi di quel Serenissimo et Felicissimo Imperatore siano non solamente in questa città ma in tutto il dno ioniorino ben trattati, veduti et accarezzati." ASV, Senato, *Deliberazioni Segrete*, Reg. 65, 55v-56v/76v-77v.
- 16 Bıyıklınlık Osmanlı Arşivi bundan sonra BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 831. ASV, Documenti Turchi, n. 764.
- 17 BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 204.
- 18 BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 206.
- 19 Senato tarafından gönderilirdi Marino Pisani'nin olay hakkındaki raporu için bkz. ASV, Documenti Turchi, n. 765.
- 20 ASV, Senato deliberazioni Costantinopoli, Registro 1, 133v-134r/146v-147r.
- 21 ASV, Documenti Turchi, n. 766; BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 831.
- 22 ASV, Documenti Turchi, n. 764.

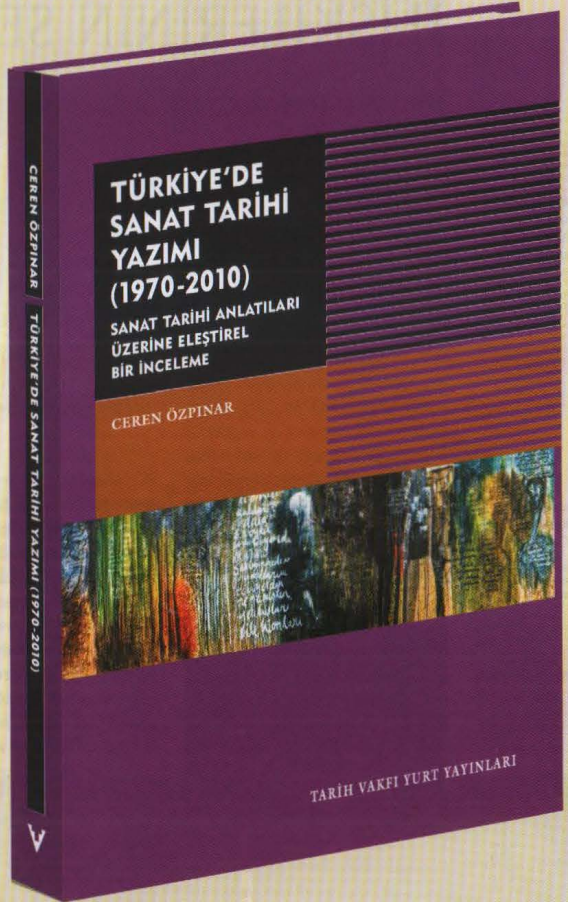
TÜRKİYE'DE SANAT TARİHİ YAZIMI (1970-2010)

SANAT TARİHİ ANLATILARI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR İNCELEME

Türkiye'de sanat tarihi yazımı Cumhuriyet'in modern ulus-devlet anlayışıyla şekillenir. Ulusal kimlik olarak kabul edilen Türklük, sanat tarihini milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde kurar. Batılılaşma politikaları nedeniyle de Avrupa-merkezci ve Batıcı bir bakış açısı sanat tarihi yazımında etkili olur. Ancak, 1970'lerden itibaren tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sanat tarihi yazımı dönüşmeye başlar.

Ceren Özpınar, Türkiye'de Sanat Tarihi Yazımı'nda hem bu dönüşümü kayıt altına alıyor hem tartışmaya açıyor: Sanat tarihinin sanat yapıtlarını, özelliklerini veya kimlikleri temsil etme biçimi bize ne söyler? Sanatsal geçmişin zamansal olarak farklı dönemlere ayrılması ne ifade ediyor? Sanat tarihinin farklı biçimlerde kurgulanmasının anlamı nedir?

Özpınar, Türkiye'de Sanat Tarihi Yazımı'nda bu sorulara yanıt arıyor. Sanat tarihi ve siyaset bilimi gibi disiplinlerin, feminizm ve postkolonyalizm gibi kuramların ışığında, sanat tarihi metinlerini söylem, zamansallık, tarihsel anlatı modelleri, ulusal ve etnik kimlik, toplumsal cinsiyet, dil ve terminoloji gibi farklı bağlamlarda inceliyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: [0212] 522 02 02 - Faks: [0212] 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T [0312] 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

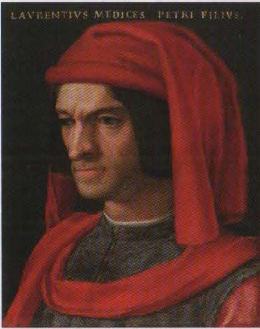
FLORANSALILAR İSTANBUL'DAN NEDEN KOVULDU? BAŞLANGICINDAN NİHAYETİNE OSMANLI-FLORANSA İLİŞKİLERİNİN SEYRİ

MİKAIL ACIPINAR

Floransalıların Osmanlı topraklarındaki varlıklarının esasını teşkil eden ticari çıkarlarının sürdürülebilir olması sadece Osmanlı-Floransa ilişkilerinin değil Osmanlı-Venedik münasebetlerinin de seyrine bağlı gibi görünmektedir; çünkü Floransalıların Osmanlı topraklarındaki en büyük ticari rakipleri durumundaki Venediklilerin doğudaki gelişmiş ve köklü ticaret ağları ile diplomatik ve ticari bağlantıları Floransalılar için en büyük tehdidi oluştuyordu. Bu tehdit Venediklilerin Osmanlılarla barış halinde olduğu dönemlerde daha yoğun hissedilmekteydi.

**Muhteşem
lakaplı Lorenzo
de' Medici.**

Agnolo Bronzino,
Galleria degli Uffizi-
Floransa

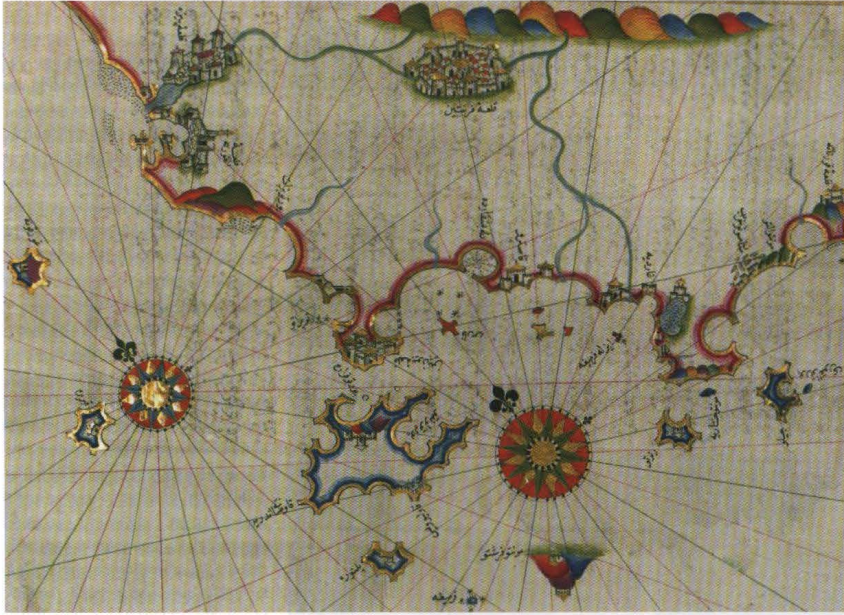
Rönesans'ın en canlı gelişme sahasına sahip olduğu ve himaye gördüğü Orta İtalya'nın en önemli kültür bölgesi olan Toskana'nın kalbi durumundaki Floransa, karşımıza hem bir şehir devleti, hem de 15. yüzyılın en önemli sanat, ticaret ve kültür merkezlerinden biri olarak çıkar. Medici ailesinin iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik ve ticari bakımdan büyük bir gelişme kaydeden ve yüzyılın

ikinci yarısında Medicilerin idareye tam manasıyla hâkim olması sonucunda bu özelliğini sağlamlaştıran Floransa, aynı tarihlerde doğunun yeni hâkimleri Osmanlı sultanlarıyla da yakın ilişkiler kurmaya başladı. İstanbul'un fethinden sonraki yıllardan itibaren Osmanlı sarayına giren ve Sultan II. Mehmed'de doğrudan temasa geçme fırsatı yakalayan Floransalı tüccar ve ajan Benedetto Dei'nin geride bıraktığı çok kıymetli bilgiler ile bir kısım arşiv belgeleri, Rönesans dönemi İstanbul-Floransa yakınlaşmasını ve işbirliğini gözler önüne sermektedir.

Rönesans'ın hâmisî olarak görülen "Muhteşem" lakaplı Lorenzo de' Medici ile *imperator theocorum* yani "Türklerin imparatoru" II. Mehmed arasında görülen diplomatik, siyasi ve kültürel yakınlaşmayla Osmanlı-Venedik çekişmesi ve yine Fatih'in Avrupa, özelde ise İtalya siyaseti de hemen hemen aynı tarihlere rastlar.

1463 yılında başlayan on altı yıllık Osmanlı-Venedik Savaşı, Osmanlı topraklarındaki ticari pazarlara hızla nüfuz eden ve en büyük rakipleri Venediklilerin yerini almaya başlayan Floransalıları ziyadesiyle memnun ediyordu. İtalya ve Avrupa'daki her türlü gelişmeyi casusları vasıtasıyla düzenli olarak Osmanlı sarayına ileten Floransalılar, kısa süre sonra Galata'da bir baylosluk evi tesis etmeyi ve *nazione fiorentina* dedikleri bir Floransa topluluğu oluşturmayı başardı.² İlk ticari imtiyazlarına da aynı yıllarda sahip olan Medici idaresine mensup tüccarların Osmanlı devletinin elinde tuttuğu Doğu pazarlarındaki bu hızlı yükselişi, rakipleri olan Venedik ve diğer İtalyan şehir devletlerini endişelendirmekte, buna mukabil Floransalıların İstanbul'la olan ilişkilerini ise derinleştirmektedir.

Venediklilere göre, bu yıllarda Fatih'in sarayında başta Benedetto

**Surlarla çevrili
Floransa şehri ve
kıyı bölgesini
gösteren harita.**

Piri Reis, *Kitab-ı
Bahriye*, (The Walters
Art Museum Nüshası),
Baltimore, vr. 237a

Dei gibi Floransalılar olmak üzere Cenevizli danışmanlar da bulunuyordu. Hatta Dei'nin savaş halindeki Venediklilere ait gizli yazışmaları İstanbul'a ulaştırdığı, yine Osmanlıların resmi uluğu sıfatıyla Memlük devletine gönderildiği dahi ileri sürülüyordu. Floransalıların Osmanlı başkentindeki etkinliği o kadar artmıştı ki, muhtemel savaş halini sonlandıracak müzakereler için İstanbul'a gönderilen Venedik elçilerinin girişimleri yine onlar tarafından baltalanmıştı. Fakat Osmanlı topraklarındaki ayrıcalıklı durumunu kaybetmek istemeyen Lorenzo de' Medici'nin Floransa içindeki rakipleri de boş durmuyordu. 1478 yılında kendisine karşı Papalığın desteğiyle gerçekleştirilen Pazzi suikastı başarısız olmuş, suikastçı Bernardo Bandini Baroncelli ise İstanbul'daki yakınlarına sığınmıştı. Ancak bu kaçış uzun sürmemiş, duruma bizzat müdahale eden II. Mehmed'in emriyle 1479 yılında İstanbul'da tutuklanan Bandini, Floransalı yetkililere teslim edilmişti. Bandini'nin aynı yılın Aralık ayında Floransa'da idamından sonra Lorenzo de' Medici'nin teşekkürlerini içeren mektubu İstanbul'a ulaşmış, Fatih'e şükranının bir nişanesi

olarak da Bertoldo di Giovanni'ye üzerinde Fatih'in kabartma portresinin yer aldığı bir madalyon yapması emredilmişti.³

Saltanatının son yıllarında II. Mehmed'in huzuruna çıkan Floransa elçilerinin yaptığı çok gizli görüşmelerin o tarihlerde İtalya'nın fethi için başlatılan hazırlıklarla ilgisinin olup olmadığı tam olarak kestirilemese de, aynı sıralarda Papa IV. Sixtus'un Floransa'ya hâkim olma çabaları nedeniyle İtalya'da ortaya çıkan karışıklık ve 1479 yılında Venediklilerle sürdürülen uzun savaşın sona erdirilmesi, Fatih'in İtalya'yı

fethetme politikası için gerekli olan şartları olgunlaştırmışa benziyor. Bu politika her ne kadar uygulamaya konmuşsa da Sultan'ın beklenmedik ölümü Osmanlı-Floransa ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil eder. Osmanlı tahtının yeni sahibi II. Bayezid'in babasının Floransa politikasını devam ettirdiği bilinmekle birlikte, kardeşi Cem Sultan meselesinin Avrupa'ya taşınması yeni sultanın önceliklerini değiştirmişti. Böyle nazık bir durumda İstanbul'la ilişkilerin gerilmesinden imtina eden Medici hükümeti, casusları vasıtasıyla Cem Sultan olayıyla ilgili Osmanlı sarayını bilgilendirmekten geri kalmıyordu.

**Bertoldo di
Giovanni
tarafından
yapılan portre
madalyon.**

Victoria&Albert
Museum.
A 202-1910.

**Fatih Sultan
Mehmed.**

Cristofano
dell'Altissimo, Galleria
degli Uffizi-Floransa

Ancak Muhteşem Lorenzo'nun aynı esnada Cem Sultan olayının tarafları arasında yer alan Memlük sultanı Kayıtbay'la görüşmeler yapması Osmanlı yönetiminin Floransa'dan kuşkulandırılmasına neden oluyor. Floransa yönetimi ise bu müzakerelerin ticari konular dışında bir içerik taşımadığını izah etmek yoluyla II. Bayezid'i teskin etmeye çalışıyordu.⁴

Cem Sultan meselesi Osmanlılar ile Floransa arasındaki işbirliğini artırmış, Osmanlı tarihinin belki de çok az bilinen bir yönü olan casusluk faaliyetlerine ilişkin bazı gelişmeler de bu dönemde yaşanmıştır. İsmail Bey, Barak Reis ve daha Fatih zamanında İstanbul'da görülen Floransalı Paolo da Colle gibi önemli casusların, II. Bayezid adına Şehzade Cem'i bulmak üzere İstanbul'dan başlayıp Floransa üzerinden Fransa'ya kadar süren maceraları, Fatih döneminde zirveye ulaşan Osmanlı-Floransa işbirliğinin bu tarihlerde de devam ettiğini gösterir. Öyle ki söz konusu Osmanlı casuslarının İtalya'ya ayak basmaların-

dan itibaren her türlü ihtiyaçlarının Lorenzo de' Medici tarafından karşılandığına ilişkin kayda değer malumat mevcuttur. Hatta bizzat Paolo da Colle tarafından aynı konuyla ilgili II. Bayezid'e sunulan İtalyanca raporun içeriği, dönemin karanlıkta kalmış birçok boyutu hakkında çok kıymetli ipuçları sunar.⁵ Nitekim bu örnek, her ne kadar Medicilere karşı kullanılmış diplomatik bir söylem olsa da, Venediklilerin daha II. Mehmed döneminde Floransalıları "Türklerin casusu" şeklinde itham etmesini destekler niteliktedir.

Osmanlı casuslarının Avrupa'da gördüğü tarihlerde henüz yeni Osmanlı padişahının cülusunu tebrik etmek için resmi bir elçilik heyeti göndermeyen Mediciler, nihayet 1488 yılında Andrea de' Medici'yi II. Bayezid'in tahta çıkışının kutlanması ve eski imtiyazların yenilenmesi gibi konular başta olmak üzere bir dizi sorunu görüşmek için İstanbul'a gönderdi. Ancak Floransa yönetimi muhtemelen Cem Sultan meselesinin

henüz çözülmemiş olmasından dolayı umduğu sonucu elde edememiş olsa da, Lorenzo de' Medici'nin 1491 yılında II. Bayezid'e yazdığı mektuba cevaben gönderilen Grekçe mektup,⁶ iki hanedan arasındaki gizli görüşmelerin devam ettiğini gösterir. Aynı mektupta Sultan II. Bayezid'in Lorenzo de' Medici'ye "dostum" şeklinde hitap etmesi, ilişkilerin arka planı hakkında kayda değer çıkarımlar yapmamıza imkân verir.

1494 yılında Fransızların İtalya seferi neticesinde şehirden uzaklaştırılan Medicilerin 1512 yılına kadar sürecek sürgün döneminde Floransa, cumhuriyet rejimiyle idare edildi.⁷ Bu bakımdan yüzyılın son on yılında siyasi ve askerî gelişmelerle çalkalanan cumhuriyet yönetimi, uzun süredir uğraş verilen imtiyazların yenilenmesine ancak 1499 yılında muvaffak olabildi. Aynı tarihte meydana gelen ilgi çekici bir başka gelişme, Osmanlıların Venediklilerle gerilen ilişkilerinin hızla bir savaşa (1499-1503) dönüşmüş olmasıydı. Bu durum Floransalıların bir kez daha Venediklilere karşı alternatif bir müttefik olarak ön plana çıktığını gösterse de mevcut durum fazla uzun sürmedi.

Floransalıların Osmanlı topraklarındaki varlıklarının esasını teşkil eden ticari çıkarlarının sürdürülebilir olması sadece Osmanlı-Floransa ilişkilerinin değil Osmanlı-Venedik münasebetlerinin de seyrine bağlı gibi görünmektedir; çünkü Floransalıların Osmanlı topraklarındaki en büyük ticari rakipleri durumundaki Venediklilerin doğudaki gelişmiş ve köklü ticaret ağıları ile diplomatik ve ticari bağlantıları Floransalıların en büyük tehdidi oluştuyordu ve bu tehdit Venediklilerin Osmanlılarla barış halinde olduğu dönemlerde daha yoğun hissedilmekteydi. Bu bakımdan Venediklilerin 1503 yılından itibaren Osmanlı ülkesinde yeniden etkin olması belli başlı Osmanlı şehirlerinde Floransa ticaretini doğrudan etkilemiş, 1510'lardan itibaren bu durum fazlasıyla hissedilir olmuştur. Zaten Fransızların İtalya'yı istilasıyla Floransa'daki iktidarı kaybeden Medicilerin 1512 yılında

İspanya'nın askeri desteğiyle tekrar yönetime gelmesi de Floransalıların doğudaki etkinliğine katkı sağlamamıştı. İtalya üzerindeki Fransız-İspanyol çekişmesi ve Floransa yönetimi içinde kısa aralıklarla yaşanan değişiklikler devleti siyasi bir bunalımın ve karışıklığın içine itmiş, bu durum ancak I. Cosimo de' Medici'nin (1537-1574) iktidarı döneminde durulmaya başlamıştı. Aynı tarihlerde Fransızlara karşı İtalya üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesini kazanan İspanyolların Floransa üzerindeki artan etkisi, Osmanlı-Floransa ilişkilerinde ikinci bir kırılma noktası oluşturdu.⁸

Bütün bunlar olurken Floransa bayloslarının İstanbul'da ikameti konusunda herhangi bir kesinti yaşanmadı. Özellikle Floransa elçisi Antonio Nori'nin 1513 yılında I. Selim tarafından huzura kabul edilmesi ve önceki ayrıcalıkların yenilenmesinin ardından⁹ I. Cosimo'nun iktidarının ilk yıllarına kadar sırasıyla Giuliano Lapi, Zanobi de' Medici, Giuliano de' Pitti, Giovanni Lotti, Alessandro Sacchetti ve Luigi Gherardi gibi isimler İstanbul'daki Floransa baylosları oldu. I. Selim döneminde Osmanlı dış siyasetinin ağırlık merkezi devletin doğu ve güneydoğu sınırlarına kaydı için, Osmanlı-Floransa münasebetlerine ilişkin arşiv belgeleri baylos atamalarına dair bilgi vermekten öteye gitmemektedir. I. Süleyman döneminde gelindiğinde ise Fransız-İspanyol çekişmesi, İtalya'nın büyük kısmında olduğu gibi Floransa'da da devam ediyordu. Nitekim Medicilerin 1527 yılında bir kez daha iktidardan düşmesinden sonra kurulan cumhuriyet rejimi de ancak üç yıl sürmüş, ardından Mediciler tekrar şehrin yönetimini ele geçirmişti. Osmanlıların Floransalılara bahsettiği son ahidname de Medicilerin şehirden sürüldüğü 1527 yılına denk gelmektedir.¹⁰

1527 yılında Floransa'da idareye yeniden hâkim olan soyluların Osmanlı devletiyle iyi ilişkileri devam ettirme politikalarının bir göstergesi olarak özel elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderilen Piero delgi Albizzi'nin beraberiinde getirdiği güven mektuplarının dışında bir diğer önemli mesele,

Floransa'da yaşanan buğday kıtlığına çare bulmaktır.¹¹ Kıtlık bir kenara, ilerleyen tarihlerde Osmanlı ordusunun Viyana önlерinde görünmesi, İtalya üzerine kâbus gibi çöken Habsburg baskısının azalacağına inanan Floransalıları heyecanlandırmıştı. Osmanlı devletinin Viyana'daki başarısızlığı hayal kırıklığına neden olsa

Venediklilerin 1503 yılından itibaren Osmanlı ülkesinde yeniden etkin olması belli başlı Osmanlı şehirlerindeki Floransa ticaretini doğrudan etkilemiş. 1510'lardan itibaren bu durum fazlasıyla hissedilir olmuştur.

da Floransalı idareciler onları hâlâ Habsburglara karşı desteklenmesi ve işbirliği yapılması gereken en önemli güç olarak görüyor, bazı ileri gelenler ise ihtiyaç halinde Habsburglara karşı Osmanlılardan yardım istenmesi gerektiğini yüksek sesle dile getiriyordu. Bütün bu gelişmeler ve tartışmalar aslında Floransalıların hâlâ Osmanlılarla işbirliğini öncelikli dış politika konusu olarak gündemlerinde tuttuğunu göstermektedir. Öyle ki Osmanlı ordusunun 1530 yılında yapacağı sefer için büyük bir donanmayı Avlonya'da toplaması üzerine Sinyora, İstanbul'daki temsilcileri Sacchetti'ye büyük bir gizlilikle yürtmek koşuluyla bir kısım talimat da göndermişti.¹²

Anlaşıldığı kadarıyla Floransa yönetiminin bütün çabaları ve beklentileri boşa çıkmıştı. Medicilerin 1532 yılından yeniden iktidara gelerek Floransa Dukalığı'nı kurması şehrin görece bir sükûnet havasına kavuştuğunu göstermektedir. Bilhassa Dukalık tahtına çıkan I. Cosimo de' Medici, Levant'a yönelik politikalar geliştirmeye hız

vermiş, Osmanlı topraklarındaki eski ticaretlerini canlandırmak ve şehre eski itibarını kazandırmak amacıyla daha aktif bir siyaset takip etmeye başlamıştı. Ancak 16. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz havzasında ortaya çıkan çıkar biriktirlikleri ve değişen devlet politikaları neticesinde, Osmanlılarla Fransızlar arasında yeni ve daha güçlü bir ittifak zuhur etmiş, müttefikler özellikle 1543'ten itibaren içerisinde Toskana sahil kesiminin de bulunduğu İtalya kıyılarını hedef alan donanma seferlerine girişmişti. Bu durum I. Cosimo'nun bir taraftan Osmanlı-Fransız akınlılarına karşı ülkesinin sahil kesiminde birtakım önlemler almasına, diğer yandan dönemin sadrazamı Rüstem Paşa ile kurulacak yakın ilişkiler sayesinde yeni bir ahidname elde etmek için girişimlerde bulunmasına yol açtı. Hatta kendisini kazanmak amacıyla baylos Alfonso Berardi aracılığıyla Sadrazam'a çok kıymetli hediyeler gönderilmesi dahi planlanmıştı.¹³

Duka I. Cosimo de' Medici

Ludovico Cardi
(Cigoli)-Palazzo Medici
Riccardi, Ertiv, 1890
no 3784

Floransa Dukası'nın Toskana kıyı şeridinde aldığı tedbirler ve denizlerde etkili olmak adına Livorno başta olmak üzere diğer önemli liman kentlerinde donanma faaliyetlerine hız vermesi, aslında Venedik ve Ceneviz gibi devletleri rahatsız etmekteydi. Akdeniz'de bir Floransa donanmasının varlığı gerek ticari gerekse askeri açıdan bu devletlerin Osmanlılarla ilişkilerinin aleyhine birtakım gelişmelere yol açabileceğine dair

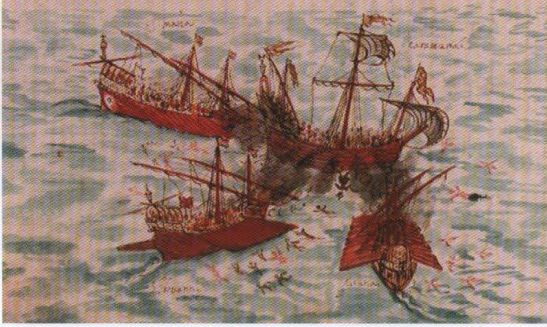
Santa Maria, San Giovanni ve Pisana kadirgalarının bir Osmanlı karamürsefine saldırısı.

Erasmus Masijn, *Imprese delle galere turche, 1597-1600*, Ricc. 1978, c. 1297.

kaygılara sebebiyet verdiği gibi, I. Cosimo'nun bu politikası, gerekli hallerde donanma ihtiyacını Ceneviz ve Floransa gibi devletlerden karşılayan İspanya'nın da hoşnutsuzluğuna neden olmaktaydı.¹⁴ Nitekim İspanya'nın Floransa üzerindeki etkisi ve gün geçtikçe artan hegemonyası Osmanlıların Floransa'ya baki-

gemilerinin faaliyetlerinden ve yaşananlardan ne kadar rahatsız olduklarını gözler önüne sermektedir.¹⁵

Osmanlı Sultanı nezdinde imajı zedelenen I. Cosimo'nun sonraki yıllarda Floransa baylosu vasıtasıyla çeşitli Osmanlı görevlilerini ve Osmanlı yönetimini teskin etmek ve imtiyazları

şını da olumsuz yönde etkiliyordu.¹⁵ Tabii ki bu olumsuz havada Osmanlı sultanları nezdinde büyük bir itibara sahip olan Fransızların, İspanya boyunduruğuna giren Floransa'ya karşı giriştiği diplomatik savaşın da etkisi vardı.¹⁶

Yukarıda bahsedildiği üzere Osmanlı donanmasının 1540'lardan itibaren yoğunlaşan İtalya seferleri, 1552'den sonra birbiri ardında düzenlenen farklı akınlarla bunaltıcı bir hal almıştı. Özellikle Turgut Reis'in 1553 yılında Elba Adası ve Pianosa çevresine düzenlediği yağmaların ardından karşılaştığı direniş ve 1555'te Piombino önlerinde karaya çıkan Osmanlı askerleri ile İspanyol ve Alman birlikleriyle desteklenen Floransa güçleri arasında yaşanan çatışma, Osmanlı-Floransa ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturmaktadır.¹⁷ Turgut Reis kumandasındaki Osmanlı birliklerinin Piombino önlerindeki mağlubiyeti Osmanlı idaresinin Medicilere bakış açısını değiştirmiş ancak ilişkilerin tamamen sona ermesine yol açmamıştır. Nitekim son olayların ardından İstanbul'daki Floransa baylosunun 1558 yılında Duka'ya gönderdiği mektup Osmanlı yönetiminin birkaç yıl önce Turgut Reis'e karşı mücadele eden Floransa

yenilemek için yoğun bir çaba sarf ettiğine şahit olmaktadır. 1550'lerin sonunda baylos Giovanbattista Buondelmonti aracılığıyla çeşitli Osmanlı idarecilerine ulaşmaya çalışan Duka, bir kez daha Rüstem Paşa'nın itimadını kazanmanın yollarını aramaya başlamıştı.¹⁸

1559 yılında Fransızlara üstünlük kuran İspanya Kralı'nın hâkimiyetine geçen Siena şehrinin I. Cosimo'ya tımar olarak verilmesi, dukanın tamamen İspanya etkisine girmesine zemin hazırladığı gibi bunun için yapılan antlaşmayla da Floransa yönetimi, sık sık Osmanlı denizcilerinin akınlara uğrayan Napoli Krallığı'na karşılıksız gemi ve asker yardımı yapmayı da taahhüt etmiş oluyordu. Bu antlaşmadan bir yıl sonra Cerbe'de meydana gelen ve Floransa Dukalığı'nın da birkaç gemiyle destek verdiği Haçlı donanmasının Osmanlılarca yok edilmesi ve 1562 yılında I. Cosimo'nun Malta Şövalyeleri'ni örnek alarak Toskana kıyı şeridinin deniz güvenliği ile Osmanlılara karşı mücadele etmek amacıyla tesis ettiği askeri-dini içerikli Santo Stefano Şövalyeleri Tarikatı'nın faaliyetleri, Floransalılar için yakın gelecekte karşılaşılabileceklerin hazin sonun alsında başlangıcını oluştuyordu.²⁰

KANUNİ'NİN GAZABİ: FLORANSALILARIN İSTANBUL'DAN KOVULMASI

Floransa Dukası'nın denizlerdeki etkinliğini artırmak için uzun yıllar takip ettiği politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkan tarikat, faaliyetlerine 1563 yılında başlamış, en büyük sınavını 1565 yılında Malta kuşatması esnasında vermişti. İlk Osmanlı saldırılarına 1550'lerde maruz kalan Malta Adası'nın, adada üslenen şövalyelerin korsanlık faaliyetleri neticesinde zamanla Müslüman esirlerin toplandığı büyük bir esir toplama merkezi haline dönüşmesi ve şövalyelerin Akdeniz'deki Osmanlı ticaret trafiği ve seyahat güzergâhlarına verdiği büyük zarar, adanın ele geçirilmesini zaruri kılmıştı.²¹

Piyale Paşa komutasında yaklaşık 240 gemiden müteşekkil donanma, bahar mevsiminin başlangıcında yola çıkarak Mayıs sonlarına doğru Malta'ya çıkarma yaptı. Karşı taraf ise Osmanlı donanmasına karşı koyabilmek için Floransa'nın sadece şövalyeler tarafından savunulmasının mümkün olmayacağını göterek, başta İspanya olmak üzere Floransa, Ceneva ve Savoy gibi ülkelerden de gemi ve asker desteği talep etmişti. Floransa hükümeti müttefik donanmaya Santo Stefano Şövalyeleri'ne bağlı tarikat kadirgalarını da dâhil olmak üzere toplam 12 gemiyle destek vermişti. Floransa tarafından Malta'ya verilen bu askeri destek aslında daha 1562 yılında Malta surlarının güçlendirilmesi için adaya gönderilen askeri mühendislerle başlamıştı. Malta kuşatması Osmanlılar açısından tam bir başarısızlıkla sonuçlanmış, bu durum müdafilere destek veren Floransa'nın Osmanlı sarayı nezdindeki durumunu daha da zedelemişti. Bozgunun İstanbul'da uyandırdığı infialin ve öfkenin neticeleri ise sonraki yıl daha açık olarak görülmeye başlanacaktı. Osmanlı yönetimi Malta'ya yardıma giden çeşitli İtalyan şehir devletlerine karşı açıkça tavrı olarak, Batı'ya seyahat eden Osmanlı tüccarlarının varış güzergâhlarını Dubrovnik ve Venedik'e sınırlandıracaktı.²²

Osmanlı başkentinde esen olumsuz hava 1566 yılının bahar aylarında bir fırtınaya dönüştü. Bu hayli sert tepkiye ise Floransalılarla birlikte en çok Cenevizliler ve Ankonalılar maruz kalmış gibi görünmektedir. İstanbul'daki Floransalıların Osmanlı ülkesinden kovulmasıyla sonuçlanacak gelişmeleri yine o tarihlerde İstanbul'da bulunan Floransa baylosu Albertaccio degli Alberti ve diğer Floransa görevlilerinin başkentlerine gönderdiği rapor ve mektuplarında rahatlıkla takip edebilmekteyiz. 1559 yılında baylosluk görevine başlayan Alberti'ye ait mektuplar, 1566 yılının Mart ve Nisan aylarında İstanbul'da esen havayı aksettirmektedir. Duka I. Cosimo'nun Malta kuşatmasına verdiği desteğe ilk tepkinin Sokollu Mehmed Paşa'nın Floransa baylosunu huzuruna çağırarak başkentte bulunan bütün Floransalıların bir an önce İstanbul'u terk etmelerini istemesiyle başladığı anlaşıyor. Sokollu Mehmed Paşa tarafından ilerleyen yıllarda gerçekleştirilen barış müzakereleri münasebetiyle yazılan bir mektup, Floransalıların İstanbul'dan kovulma sebebini birinci ağızdan açıklamaktadır: Sokollu'nun ifadesine göre, Floransa kadirgaharının Osmanlıların kadim düşmanı İspanya'ya yardım etmeleri ve Malta kuşatmasında yer almaları Sultan Süleyman'ı öfkelenmiştir, bunun neticesinde de, baylosun tüm çabalarına rağmen Osmanlı topraklarındaki Floransa vatandaşlarının kovulmasına karar verilmiştir.²¹

Gerçekten de baylos Albertaccio degli Alberti'nin, Sokollu'nun kendisine ülkeyi terk etme talimatı vermesinden sonra zaman kazanmak adına kuşatmaya katılan gemilerin Floransa'ya ait olmadığını iddia etmesi neticeyi değiştirmedigi gibi, Floransa Dukası'na tarikatın faaliyetlerini derhal sonlandırması gerektiği, aksi takdirde bunun Floransa vatandaşları için iyi neticeler doğurmayacağı yönünde telkinlerde bulunması da bir işe yaramamıştı.²⁴ Mevcut siyasi krizi aşmak için Osmanlı sarayı nezdinde bütün diplomatik yolları kullandığı anlaşılan baylosun girişimleri sonuçsuz kalmış, İstanbul'da bulunan Floransalılar ise bu esnada mallarını kurtarmanın telaşına düşmüştü. Kendilerine ülkeyi terk etmeleri için verilen sürenin dolmasının ardından Nisan ayı sonlarında veya Mayıs ayının ilk günlerinde daha güvenli olarak görüldükleri Dubrovnik'e deniz yoluyla gitmek üzere limanda demirli bir Dubrovnik gemisine mallarını yükleyen Floransa vatandaşları, şehirden ayrılmadan önce Kapudan Paşa'nın müdahalesiyle karşılaşmıştı. Söz konusu gemide bulunan bütün Floransa vatandaşları, limanda demirli bir Fransız gemisine zorla bindirilerek Sakız Adası'na gönderilmişti. Bu kargaşa esnasında Floransalı tüccarlara ait çok sayıda mala da el konmuştu.²⁵

Böylece yaklaşık yüz yıldır Osmanlı ülkesinde ticaret yapan ve Osmanlı idaresiyle dostane ilişkiler kuran Medicilerin son yıllarda takip ettiği

Akdeniz politikası kendilerini Osmanlı pazarlarından mahrum etmiş, ekonomik açıdan da Floransa'nın dış ticaretine önemli bir darbe vurmuş oldu. Buna karşılık ilerleyen yıllarda Osmanlı devletiyle barış tesis etmek üzere girişimlerde bulunarak birkaç kez elçilik heyeti gönderen Medici hükümdarlarının bir türlü istedikleri barışı sağlayamadıkları görülmektedir. Söz konusu barış müzakerelerinin sonuca ulaşmasının önündeki yegâne engel Santo Stefano Tarikatı Şövalyeleri'nin varlığı ve Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleriydi. Medici idaresinin, Osmanlı yönetiminin tarikatı lağvedilmediği sürece hiçbir şekilde barış yapılmayacağı yönündeki net tavrına karşı takındığı anlaşılmaz tutum da çözüm sürecini daima baltaladı. Öyle ki Mediciler 16. yüzyıl boyunca süregelen üç ayrı müzakere sırasında bu gemilerin Floransa'ya bağlı olmadığını, aksine İspanya Kralı'nın hizmetinde olduğu şeklinde, pek de inandırıcı olmayan argümanlarla kendilerini savundukları görüldü. Buna karşılık tarikatın Osmanlı gemileri ve topraklarına düzenledikleri korsan saldırıları yüz yılın son çeyreğinden itibaren artış gösterdi, 17. yüzyılın ilk yarısında ise doruk noktasına ulaştı. Tarikatın her geçen yıl artan saldırıları ise iki ülke arasındaki muhtemel barış ihtimalini yok etmekten başka bir sonuç doğurmadı.²⁶

MİKAIL ACIPINAR

İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1. Benedetto Dei, *La cronica dall'anno 1400 all'anno 1500*, haz. Roberto Barducci (Firenze: F. Pappalardo, 1985).
2. İstanbul'daki Floransa kolonisi ve yönetmelikleri için bkz. M. Berza, "La colonia fiorentina di Costantinopoli nei secoli XV-XVI e suo ordinamento secondo gli statuti", *Rivista Storica del Sud-Est Europeen*, Vol. XXI (1944), s. 138-154.
3. *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa: Akdeniz'de Diplomat, Ticaret ve Korsanlık (1453-1599)* (Ankara: TTK, 2008), s. 46-48.
4. Age, s. 56-57.
5. Franz Babinger, *Spätmittelalterliche fränkische Briefschreibern aus dem grobherrenlichen Seraj zu Stambul* (Münch: Verlag R. Oldenbourg, 1963), s. 23 vd; Franz Babinger, "Lorenzo de' Medici e la Corte ottomana", *Archivio Storico Italiano*, CXXI, Dispensa III (1963) (Firenze: 1963), s. 305-361.
6. Herbert Hunger, "Engrichischer Brief Sultan Bajazids II an Lorenzo de' Medici", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft*, Bd. XI/XII (1962/63), s. 105-120.

7. Mahmut H. Şakaroğlu, "Toskana", *DİA*, C. 41 (2002), s. 268.
8. Acipinar, a.g.e., s. 114 vd.
9. Giuseppe Müller, *Documenti sulle Relazioni delle Città Toscane coll'oriente Cristiano e col Turchi fino all'anno MDCCC*, Società Multigrafica Editrice (Roma: 1966), s. 267.
10. Feridun Bey, *Mermürün Mühtesemi*, s. 84-85.
11. Müller, a.g.e., s. 78-80.
12. Cecil Roth, *The Last Florentine Republic* (New York: Russell and Russell, 1968), s. 144.
13. Niccolò Capponi, *The Victory of the West: The Great Christian-Muslim Clash at the Battle of Lepanto* (Cambridge, MA: Da Capo Press, 2007), s. 84-85.
14. Marco Gemignani, "The Navies of the Medici: The Florentine Navy and Navy of the Sacred Military Order of St. Stephen, 1547-1648", *War at Sea in the Middle Ages and the Renaissance*, ed. John B. Hattendorf and Richard W. Unger. (Woodbridge: Boydell Press, 2003), s. 172.
15. ASF, *Mediceo del Principato* 486, c. 5r.
16. Giorgio Spini, "Il Principato dei Medici e il

- sistema degli stati Europei del Cinquecento", *Firenze e la Toscana dei Medici nell'Europa del '500*, Vol. I, Firenze 1983, s. 161.
17. ASF, *Carte Stroziane*, Seconda Serie, I 147, cc. 223r-227vr 212r-213r.
18. ASF, *Mediceo del Principato* 477, c. 379v.
19. ASF, *Mediceo del Principato* 477, cc. 379r-v, 380r.
20. Gino Guarnieri, *I Cavalieri di Santo Stefano nella storia della marina italiana (1562-1599)* (Pisa: Nistri, 1960), s. 41-42.
21. İdris Bostani, "Malta", *DİA*, C. 27 (2003), s. 540.
22. Acipinar, a.g.e., s. 160-164.
23. ASF, *Miscellanea Medicea* 28/26, c. 14r-v.
24. ASF, *Mediceo del Principato* 518, c. 456, 578.
25. Acipinar, a.g.e., s. 164-167.
26. Tarikatın kuruluşu ve Osmanlı karşıtı faaliyetleri için ayrıca bkz. Mikail Acipinar, "Anti-ottoman activities of the Order of the Knights of St. Stephen during the second half of the 16th century", *Seapower. Technology and Trade. Studies in Turkish Maritime History*, (eds) D. Couto-F. Günergun-M. P. Pedarar (İstanbul: 2014), s. 165-172.

OSMANLI-CENEVİZ TİCARETİNDE GALATA'NIN (PERA) YERİ VE ÖNEMİ

SELİM PARLAZ

Cenevizliler 1261 yılında Galata'ya yerleşerek son derece önemli bir adım attı. Bu dönemde bölge özellikle ekonomik anlamda gelişti ve 14. yüzyılın ortalarında Osmanlılar ile Cenevizliler arasında zamanla artış gösteren diplomatik ve ticari ilişkiler başladı. Osmanlıların 1453 yılında Galata'yı alması ise ikili ilişkilerin seyrini değiştirdi. Galata'nın kaybı, Cenevizlilerin Karadeniz ile Sakız Adası arasındaki irtibatını sekteye uğrattı. Ancak, Osmanlı-Ceneviz ticari ilişkileri tamamen sona ermedi; Ceneviz tüccarları Galata'da varlıklarını devam ettirdi.

Christoforo
Buondelmonte'nin 15.
yüzyılda
İstanbul ve
Pera'yı gösteren
haritası.

www.christoforo-
buondelmonte.org/
uni-mainz.de/10-11-
15-vortrag-prof-dr-a-
effenberger/

İlkçağlarda önce Sykai (Συκαε: incirlik), ardından Ioustinianai, daha sonra da Pera ya da Galata olarak adlandırılan bölgenin bu son iki ismi zaman içinde seyyahlar tarafından, hem Konstantinopolis'in karşısında yer alan Haliç'in kuzey kıyılarını hem de surlarla çevrili olan asıl şehri ifade etmek için kullanıldı. Osmanlı hâkimiyetine kadar şehri adlandırmada Galata ve Pera isimleri genellikle birlikte anıldı ve birbirinin yerine geçti. Osmanlılar tarafından şehrin fethedilmesinden sonra bu iki isim bir süre daha birlikte kullanıldı.'

1261'de Cenevizliler son derece önemli bir adım atarak, Galata'yı Bizans'tan aldı ve civara yerleşti. Cenevizliler zamanında bölge özellikle ticari ve ekonomik anlamda hızlı bir gelişim gösterdi; bunun altında yatan unsurlardan biri de Osmanlılarla yapılan ticaret antlaşmasıydı. Sultan Orhan zamanında, 1352 yılında Osmanlılardan ilk ticaret imtiyazını alan devlet olmaları, Anadolu ticaretinde önemli bir konuma olduklarını göstermektedir. Osmanlılar, Anadolu şap madenlerinin işletilmesi tekeline Cenevizlilere vermişti. 8 Haziran 1387'de yenilenen ahidnameye göre

Osmanlı tebaası Galata'ya serbestçe ticaret yapabilecekti; Galata'ya yapılan ihracat için de, Galata'dan yapılan ithalat için de gümrük vergisinden muaf olacaktı. Buna karşılık satın aldıkları ya da sattıkları malların değerinin yüzde 8'ini vergi olarak verecek, 100 hyperper için 8 karat ödeyeceklerdi. Cenevizliler de Osmanlı topraklarında ticaret için alınan olağan vergileri ödemek zorundaydı.

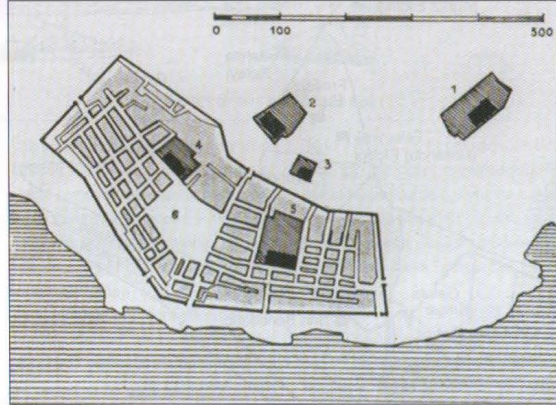
14. yüzyılda Galata, Ceneviz kolonisi için özellikle Anadolu'dan yiyecek maddeleri ithalinde hayatı bir önem taşıyordu. Bunun için 1387 tarihli antlaşmada I. Murad, kendi ülkesinden hububatın (*viertualibus*) ihracına izin veriyor ve diğer mallara göre daha az gümrüğe tabi tutulmasına razı oluyordu. Kıtık yıllarında buğday ihracına yasak konuyor, bolluk olunca izin çıkıyor, mud (*modio*) başına yarım veya bir hyperper ödeniyordu.¹ Kapitülasyon, Cenevizlilere Osmanlı ülkesinde serbestçe dolaşma, istedikleri her çeşit malı gümrük ödeyerek alıp ihraç etme izni veriyor, şahısları ve malları için tam güvence vaat ediyordu. Antlaşmada Osmanlı ülkesinden şap ihracına ilişkin maddede özel bir önem taşıyordu.

OSMANILAR DÖNEMİNDE GALATA

Osmanlı devleti İstanbul'u fethettiğinde, şehirde özellikle Galata'ya yerleşmiş, içinde Cenevizlilerin olduğu çok sayıda yabancı tüccar yaşamaktaydı. Sultan II. Mehmed, Galata'nın Bizans döneminde özerk statüsünü ilga etmekle birlikte, ekonomisini geliştirmeye ve İstanbul'un Avrupa'ya olan ticaretinin başlıca limanı haline getirmeye yönelik önlemler almaktan geri durmadı. Sultan, burasının bir ticaret merkezi ve Batılı tüccarlar için bir üs olma özelliği taşımasından dolayı kıyı boyunca uzanan kısımlara Rumları, Ermenileri ve Türkleri yerleştirdi. Bölgenin eski bir Ceneviz kolonisi ve İtalyanların ticari faaliyetleri için bir merkez olmasından dolayı, İtalyanları ve aynı zamanda Yahudileri diğer Batılılara tercih etti. Hatta Sakız Adası'nda şap

rezervlerine sahip olan ve Sakızlılardan önemli miktardaki alacağını tahsil edemeyen Francesco Draperio adlı nüfuzlu bir Galata tacirinin çıkarını korumak için 1454 yılında donanmasına Sakız Adası'na müdahale edilmesini dahi emretti.² Bütün bu gelişmeler buradaki nüfusu artırdığı gibi, Galata limanı uluslararası ita-

sanova, kuzenler Antonio Torriglia ve Niccolo Torriglia, Domenico de Alsario, Battista Bonavei gibi isimler ön plana çıkar. Özellikle fetihten sonraki süreçte Galata, Kefe ve Sakız arasında Cenevizlilerin ticari faaliyetlerine devam ediyor olması oldukça önemlidir.³ Nitekim Galata'nın ve civarının kaybedilmesi, sömürgeci

1301 yılında Pera'daki bazı sokak isimleri
1. Saint-Benoit
2. Saint-Pierre
3. Saint-Georges
4. Saint-Paul
5. Saint-François
6. Tahmini pazar yeri ve belediye binası.

J. Suuvcu, "Notes sur la Colonie gènoise de Pera", Syria, T. 15, Fasc. 3, Paris, 1934, s. 256.

lat ve ihracat merkezi olarak hizmet vermeye başladı. Yabancı elçiliklerin Galata'ya yakın bölgelerde bulunması da, tüccarların burada yaşamayı tercih etmesinin bir nedeniydi.⁴

İstanbul'un fethinden sonra Galata'da oturan Rum, Ermeni ve Yahudilerin büyük kısmının yapmış olduğu gibi Galata Cenevizlilerinden birçoğu da Osmanlı tabiyetine geçmişti. Bazıları da fetihten sonra bölgeyi terk ederek Sakız ve Kefe'ye kaçmıştı. Bu nedenle Galata'da ticari işlemler başlangıçta fetihten öncesi-ne göre azalma gösterdiyse de, Sakız ve Kefe'ye kaçan bazı Cenevizli tüccarların, kapitülasyonların sağladığı güvenceler sayesinde ilerleyen zamanlarda geri dönmeleriyle ticari canlılık tekrar kendini göstermeye başlamıştı.⁵ Galata'daki Ceneviz noterlerine ait, 1408-1490 yıllarını kapsayan belgelerin incelenmesi neticesinde bu yargıyı destekleyici bilgilere ulaşılmıştır. Söz konusu belgelerin bir kısmı İstanbul'un fethinden öncesi-ne, bir kısmı ise fetih sonrasında aittir.

Galata'da görev yapan noterler arasında Lorenzo Calvi, Francesco Ca-

Cenova dünyasıyla İtalyan ve Ege adaları arasındaki ayrımı derinleştirse de Cenevizli tüccarlar ticari hayatlarını sürdürüyordu.

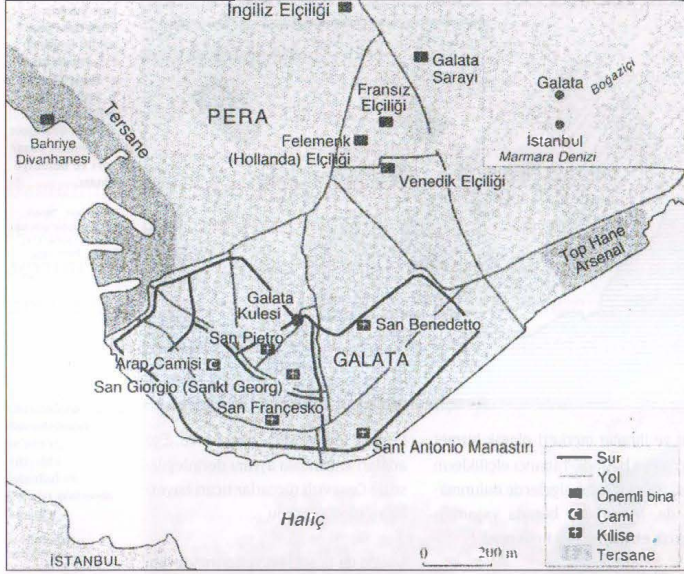
Galata'da ticari faaliyetlerine devam eden Ceneviz tüccarları, kentin düşmesinden sonra oluşacak yeni şartların kendilerini nasıl etkileyeceği konusunda endişe içindeydi. Ticari işleri yürütmek eskisi kadar kolay değildi ve güvenlik anlamında neyle karşılaşacaklarını bilmiyorlardı. Ayrıca, Cenevizlilerin Galata'dan sonra ticari alışverişlerini yürüttükleri bir başka yer olan Kefe'nin de düşme olasılığı vardı. Cenevizlilerin Ege'deki başkentleri Kefe ile Karadeniz'deki başkentleri Kefe arasında bir ana köprü olarak Galata'nın rolünün sona ermesi, Osmanlıların bölgedeki hâkimiyeti ve Osmanlı kurumlarının sağlanması gibi sebeplerden ötürü Galata'daki Ceneviz kolonisinin kaçınılmaz bir şekilde gerilemeye mahkûm olacağını düşünen Ceneviz tüccarları, ticari faaliyetlerini eskiden olduğu kadar serbest yürütemeyeceklerini ve şartların uygunluğu bakımından öncekinden çok farklı bir ortamın

kendilerini beklediğini tahmin ediyordular.

Yukarıda bahsedilen şartlara rağmen Ceneviz tüccarları, Osmanlı idaresinde 1453-1490 tarihleri arasında rastlayan Galata Ceneviz noter kayıtlarının ortaya koyduğu üzere, ticari faaliyetlerine eskisi kadar olmasa da

ter Manuele Granello ve Abramodi Torriglia⁸ adlı iki Ceneviz vatandaşı (civea), Milano'dan siyah renkli yün, yedi ince deri ithal etmişti ve bu malları Antoniodi Valditaro'ya ait bir gemiyle Galata'ya getirterek 269 Sakız dukası karşılığında Cristoforo de Odericodi Taddeo'ya satıyorlardı. Alıcılar emtianın ödemesini 1466 yı-

de Cavo, Aralık 1469'da Cop'a'dan⁹ (Coparium) havyar taşıyan gemisiyle hareket ederek Galata'ya ulaştı.¹⁰ Balık ve havyar İstanbul'un tüketiminin tedarikine yönelik olarak ilk önce İstanbul limanına girirdi ve sadece ihtiyaç fazlasının ihraç edilmesine izin verilirdi.¹¹ Devlet tutulan balığın yüzde 10'unu alır, geri kalan kısmını fiçilerde tuzlanmış halde depolar ya da gemilere yükleyerek ihraç ederdi.

Yeni çağ başlarında Galata ve Pera.

Eric R. Dursteler,
İstanbul'daki
Venedikliler,
çev. Taciser Ulaş
Belge: İstanbul, 2012,
s. 38.

devam ediyor ve serbest yaşamlarını fetihten önceki gibi sürdürüyorlardı. Ancak, siyasi denetim artık tamamen Osmanlıların kontrolündeydi ve Galata devlet ekonomisiyle bütünleştiği bulunuyordu. Galata Cenevizlileri de harac (genellikle cizye karşılığı kullanılan bir terim) hariç tüm vergilerden muaf tutuluyordu. Osmanlı topraklarında birkaç yıl, hatta birkaç ay geçirenler yabancı tüccar değil, devletin kalıcı sakinleri kabul ediliyordu.⁷ Osmanlı tebaası Ceneviz cemaati de Magnifica Comunita di Pera adını alıyordu.

İstanbul ve Galata'nın Osmanlıların eline geçmesinden sonra bu bölgelerde Cenevizli tüccarların ticaretlerine devam ettiğini gösteren örnekleri çoğaltmak mümkündür. Cenevizli tüccarlar Galata'da çok çeşitli malları müzakere eder ve iyi bir kârla satarlardı. Örneğin, no-

lunun Kasım ayından 1 Mayıs 1467'ye kadar Sakız'da yapacaklarına söz verseler de, kararlaştırılan tarihte bunu gerçekleştiremediler.⁸

15. yüzyılda bazı Cenevizlilere, Karadeniz'den morina (mersin) balığı ve havyar satın alma izni verilmişti. Karadeniz'deki Kefe'nin ve etrafındaki diğer limanların ellerinde olması, Cenevizlilerin Galata'yı kaybetmelerine rağmen bu ticareti sürdürmelerine olanak sağlıyordu. Bazı Cenevizliler daha çok münferit olarak izin almıştı. Bunlardan biri olan Babilano Adorno adlı tüccar her sene morina balığı ve havyar almak üzere Karadeniz'e açılmaktaydı; 1468 yılının Eylül ayında Cenevizli vatandaş Raffaele Machiavello'ya varıl başına 17 dukadan olmak üzere toplam 170 Venedik dukası¹² karşılığında 10 varıl morina balığı satmıştı. Yine Cenevizli bir tüccar olan Giovanni

Galata limanı, Batı gemilerini ve Cenevizli olan ve olmayan denizciler ile tüccarları ağırlayan tarzıyla önemli bir ticaret merkeziydi. İstanbul'a yakın olma özelliğinin yanı sıra, büyük gemilerin bile yanaşabilmesine imkân sağlayan rıhtımı sayesinde Cenevizli tüccarlar için de çok uygun bir yerdi.¹⁴ 1469 yılının Kasım ayında Ceneviz tüccarlarından Antoniodi Valditaro'nun gemisi (navia) Galata'ya demirlemiş ve oradan geçmişti (ad passionatam). Aynı ay içinde Cenevizli bir vatandaş olan Francesco de Cavalorto, Sakız Adası'na gitmek üzere güzel bir zamanda denize açılmak için "primo bono tempore pro Chio aut alio loco sibi commodo" beklerken, Francescodi Montaldo da Girit Adası'na gitmek için Galata'daydı. 1469 yılının Aralık ayında Quiricodi Rapallo, Galata'dan Kefe'ye uygun bir zamanda gitmek için plan yaparken Perino de Vicho uygun bir zamanda ayrılmak üzere Galata'da beklemekteydi. Yine Giuliano Burletodi Chiavari, Sakız Adası'na, Andrea Schiaffinodici Camogli¹⁵ İzmir'e gitmek için, Baldassaredi Savignone, Tommasinodici Ronco ve Lodoso Frigono da uygun bir zamanda Sakız'a gitmek için Galata'daydı. Görüldüğü üzere isimlerini belirttiğimiz bu Cenevizli tüccarlar, amaçları sadece fetihten önce olduğu gibi sonra da ticari faaliyetlerini devam ettirmek isteyen ve bir fırsatını bulduğunda bunun için harekete geçmeyi bekleyen insanlardı.

Noter senetlerinden anlaşıldığı üzere 15. yüzyılın sonlarına doğru Ceneviz tüccarlarının Galata limanına gelişleri devam etmiştir. Nitekim noter Agostino Foglietta'nın düzenlediği

1544 yılında
Galata.

J. Sauvaget, "Notes
sur la Colonie senoise
de Pera", Syria, T. 16,
Fasc. 1, Paris, 1914,
s. 257.

bir belgeye göre Cenevizli tüccar Ambrogio Giustiniani, rüzgâr ve hava koşullarına göre deniz yolculuğunun yaklaşık olarak bir-iki ay sürdüğü Galata'ya gelebilmek için bir başka tüccar olan Vincenzo Giustiniani'den 300 Sakız dukası borç para almıştı.¹⁶ Ambrogio da bu parayı altı ay içerisinde ödeyeceğine dair Vincenzo'ya garanti vermişti.¹⁷

Galata'da Ceneviz prosedürleri geçmişte olduğu gibi fetihten sonra da uygulanmaya devam ediyordu. Noter kayıtlarına göre örneğin Ticaret Ofisi'nin (*Ubbiciodi Mercanzia*) kararları ya da hakemlik sistemi gibi Ceneviz prosedürleri 1460'lı yıllarda Galata'da hâlâ yürürlükteydi. 1467 yılında Ticaret Ofisi, Sakız'da teslim edilemeyen iki varil palamut¹⁸ ve bir fıçılık havyar hususunda Antonio Albino'yu hakem olarak atadı ve o da bu konuyu çözmeye çalıştı. Nitekim 24 Kasım 1469 tarihinde Galata'dan Sakız'a götürülmez üzere Mauriziody Porto'nun ağırlarına iki fıçı palamut ve bir küçük fıçı havyar yükleniyor ve bu şekilde ürünler varmak istediği yere ulaştırılıyordu.¹⁹

Galata'da görev yapan noterler, ticari faaliyetlere şahitlik ettikleri gibi Galata'daki Ceneviz yaşamı için resmi bir yargı rolünü de üstleniyordu. Her zaman için Sakız mahkemesi ve podestasi tarafından verilen kararlar başvurmak mümkün ise de noterler de aktif bir rol oynuyordu. Osmanlı yönetimi ise Galata'daki Ceneviz kurumlarına ya da onların Cenova'ya ve Doğu Akdeniz'deki kolonileriyle ilişkilerine herhangi bir

şekilde karışmamayı tercih ediyordu. Önemli bir nokta olarak, kendilerini Pera burjuvası olarak tanımlayanların sayılarında kademeli bir düşüş olmasına rağmen Osmanlı devletinin Pera'yı ele geçirmesinden sonra yasal bir tanım artık uygulanabilir değildi. Osmanlı topraklarında sık görülen Ceneviz tüccarları ya yerleşik olarak yaşamlarına devam ediyor ya da geçici bir süre kaldıktan sonra memleketlerine geri dönüyorlardı. Diğer bir deyişle kolektif kimlikleri, Pera'da Ceneviz kurumlarından kaynaklanan temel hukuki karakterleri yavaş yavaş kayboluyordu. Yasal veya idari problemlerin ortaya çıkması durumunda Cenova ile Pera arasında mesafe olduğu için Cenova'ya başvuru yapmak çok zor olurdu ve meseleler Sakız Cenevizlilerinin idarecilerine sevk edilirdi.²⁰

Galata'da Ceneviz tüccarlarının kendi aralarında yaşadığı ticari problemler, Osmanlı kadısının yetkisinde çözülüyordu. Nitekim Galata'da oturan bir tüccar olan Spinola, Kefe'deki Stefano de Nigrono'ya 1469 yılında astarlama için 1.000 pamuklu kadife (*boccasini*) teslim etmişti. Ancak Stefano bu işleri bitirmek yerine ondan Galata'da kalacak bir yer istediğinde bu talebi Spinola tarafından geri çevrildi. Spinola, Stefano'nun iflas ettiği ve Kefe'den kaçmak istediği gerekçesiyle dava açarak bu malların tespit edilmesini ve alacaklı olduğunun ortaya konmasını istiyordu. Stefano'ya mallarını geri göndermesini söylese de başarılı olamadı. Bunun üzerine tedbir olarak 9 Kasım 1475'te davasını destekleyen yeminli

ifade verecek üç Cenevizliyi kaydetmek için bir noter organize etti. Bu noktada Galata'daki Ceneviz sakinleri arasında yaşanan bir anlaşmazlıkta, Osmanlı kadısı müdahalede bulundu ve dava Spinola'nın lehine neticelendi.²¹

Galata'da iş yapan Ceneviz tüccarları, Kefe'nin fethinden önce bazı mallarını elden çıkarmıştı. Örneğin, 16 Kasım 1475'te Francesco Fieschi, Santa Maria adlı 1.300 kantar taşıma gücündeki ağırlarını Obertodi Rovereto'ya toplam 10.000 Osmanlı akçesi karşılığında satmıştı. Fieschi, Kefe'nin fethinden sonra Osmanlılar tarafından Galata'da Latinlere ve Cenevizlilere karşı gelecekte uygulanması muhtemel hukukî ve ekonomik yaptırımları düşünerek kendine göre akıllıca bir davranış sergilemişti. Yine ikisinin arasında bir bağlantı var gibi görünen başka bir satış 15 Ocak tarihinde gerçekleşmişti. Giacomo Ponsono, aynı adı taşıyan benzer bir gemi olan 800 kantar tonajlı *Santa Maria*'yı 2.700 Osmanlı akçesi karşılığında kardeşleri Bartolomeo ve Giovanni Battista Bederi'ye, 900 akçesi peşin, geri kalanı da altı ay içinde ödenecek şekilde satmıştı.²²

Galata'da bulunan Ceneviz tüccarlarından bazıları Kefe'nin Osmanlılar tarafından alınmasından sonra bazı sıkıntılarla yüz yüze geldi. Örneğin, Kefe alındıktan sonra Sultan Mehmed bütün Kefe Latinlerini İstanbul'a göndermeden önce, Ceneviz tüccarlarından Niccolodi Torriglia, yeğeni Giovanni'di Onzo'ya Temmuz 1475'te 14.000 Kefe akçesi

Cenova'daki
Galata Caddesi.

emanet etti. Bu, tamamiyla Osmanlı malı envanterinden kurtulmak için yapılan bir girişimdi. Yeğeni ise Kefe'den Copa'ya gitmek için ayrıldı. Niccolo da İstanbul'a sürgün edildikten sonra bir süre orada hapis hayatı yaşamasının akabinde Galata'da özgür bir adam olarak yeniden ortaya çıktı. 1475 yılının Aralık ayının sonunda İstanbul'da bulunan Niccolo, Ceneviz vatandaşı Goffredo Lercari'yi Sakız'daki ve diğer yerlerdeki işlerini gözetmek, alacaklarını toplamak ve borçlarını düzenlemek üzere yasal temsilcisi olarak atadı.²³

Şartlar gün geçtikçe daha da fazla aleyhine olacak şekilde ağırlaşan Niccolo, 5 Şubat 1476'da Galata'da noter Domenico de Alsario'ya bir belge düzenletirdi. Galata'da zor koşullar altında olduğu için artık kendisinden beklenmeyen davranışlara yönelmişti. Niccolo daha sonra yeğenine emanet ettiği 14.000 Kefe akçesini geri almayı denedi. O sırada Copa'da olan yeğenine aralarında Meliaduce Spinola ve Galeoto Musca'nın da olduğu Ceneviz tüccarları aracılığıyla haber gönderdi, ancak girişimleri sonuçsuz kaldı ve hiçbir şey alamadı. Yeğeni Giovanni Onzo, Meliaduce Spinola'ya Niccolo di Torriglia'nın kayınpederi Lorenzo Spinola'ya borçlu olduğunu ve bunun karşılığında parayı elinde

tutmak istediğini söyledi. Aynı zamanda Galeoto Musca'ya parayla ilgili gerçekleri de itiraf etti.²⁴

Dava sırasında Giovanni di Onzo farklı şekillerde cevaplar vererek 14.000 Kefe akçesinin ne olduğunu açıklamaya çalıştı. Daha sonra Trabzon'daki Osmanlı kadısına başvuruldu ve orada Niccolo'nun Giovanni'nin kayınpederi Lorenzo Spinola'ya ait olan bir gemiye keyfi olarak el koymanın tazminatı kabul edilen 2.000 Osmanlı akçesini ödemesi emredildi. Mesele Galata'daki iki hakemin yargısına sevk edilse de, dava delil yetersizliğinden düşüldü (*domini arbitratores possint et debeant eorum domino cad. magistratus Turcorum, testimoniare veritatem sentencie ferende, et hoc secundum morem Turcorum*). Hakemlik prosedürü açıkça, Latin metodunu takip edemez hale gelmişti. Artık her şey Osmanlı hukuk sistemine göre uygulanacaktı.²⁵

1479 yılının sonları ile 1480 yılının başları arasında Niccolo di Torriglia, uzun uğraşlar sonucunda İstanbul'dan ayrılarak Sakız'a göç etmeyi başardı. Bunun için Osmanlı devleti tarafından talep edilen ve İstanbul'dan ayrılma (*avaria*) hakkı adıyla zorunlu kılınan özel bir ödeme-yi yaptı.

Galata'daki noter Domenico de Alsario'nun kaydettiği belgelerden birine göre Niccolo di Torriglia, Galata'da bir ev inşa ettirdi. 3 Şubat 1485 tarihinde düzenlenen belgede kaydedildiği üzere bunu, Cristoforo di Camogli ile beraber Osmanlı sultanından aldığı izin yoluyla gerçekleştirmişti. Bu tip izinlerle, İstanbul'daki Kefeli Latin nüfusun mensuplarına ev yapmaları için izin veriliyordu.²⁶

Niccolo di Torriglia'nın yeğeniyle olan davası bu süreçte devam ediyordu ve nihayet Giovanni Battista Gentile ve ortaklarının hakemliği aracılığıyla Torriglia'nın avukatı Pantaleone Coressi, borçlu Giovanni'den 7.000 Osmanlı akçesi olan borcunun 5.000 akçesini tahsil etti.²⁷ Ancak Giovanni'de bu karardan sonra boş durmayarak Edirne'deki sultanın bir mektup elde etmeyi başardı ve bunu Galata kadısına sundu. Trabzon'dan yalancı tanık olarak Rumlara başvurdu ve arabulucu olarak Niccolo de Amigdola'yı kullanarak Pantaleone Coressi'yi 5000 akçeyi geri ödemeye zorladı. Pantaleone, Galata'daki noter Domenico de Alsario aracılığıyla 13 Aralık 1484'te Torriglia'yı karar hakkında bilgilendirdi. Torriglia, yeğenine karşı itirazda bulunmak için her türlü hakka sahipti.²⁸

Galata-Pera'da hazırlanan noter kayıtları 15. yüzyılın sonuna doğru sayı bakımından azalmaya başladı. Buna paralel olarak Galata'daki istikrarlı ve sağlam Ceneviz varlığı yavaş yavaş düşmektedir. Buradaki aileler her zaman en büyük ailelerin üyeleri olmayı sürdürmüş görünmektedir: Adorno, Campofregoso, Cibo, De Franchis, De Nigro, De Nigrono, Doria, Fieschi, Giudice, Giustiniani, Grillo, Lercari, Pallavicino, Pinelli, Salvago, Spinola, Squarcialco, Valvadi. Sonraki yıllarda bahsedilen meslekler ve zanaatkarlar arasında noterler Domenico de Alsario, Nicola de Mauro, Teramodi Castellazzo; ayakkabı yapımcıları Constantinodi Mitilene ve Luca di Voltaggio; tekstil tüccarı Battista de Ripa; fırıncı Giovanni di Torriglia ve baharat tüccarı Pietro de Eliano'yu buluyoruz.

HAÇLILAR ÇAĞINDA PAPALIK VE TÜRKLER

SERDAR ÇAVUŞDERE

14. yüzyılın başlarında Ege'de ortaya çıkan siyasi tablo, başını Papalık ile Venedik'in çektiği Hristiyan Batılı kuvvetler ile Aydınöğulları Beyliği'nin öncülüğündeki Türkler arasında yüzyılın ortalarına kadar sürecek olan büyük bir egemenlik mücadelesinin başlayacağını habercisiydi. Hristiyan Batı dünyası bu mücadele dönemine iki Haçlı Seferi sıgıracak, Batı Anadolu'daki en güçlü Türk beyliği olan Aydınöğulları'nın merkezi İzmir üzerine 1334 yılında Venedik'in, 1344 yılında ise Papa VI. Clemens'in öncülüğünde olmak üzere iki Haçlı İttifak Donanması saldırısı gerçekleştirilecekti.

KUTSAL TOPRAKLARIN YENİDEN ZAPTI

Memlük Sultanı El-Eşref Halil komutasındaki orduların 43 günlük bir kuşatmanın ardından 18 Mayıs 1291'de Akka şehrini Haçlıların elinden alması, Doğu Akdeniz'de yaklaşık 200 yıl süren Haçlı varlığının da sonunu getirmişti. Bu kayıp, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ticaretinin keşişme noktası olan Doğu Akdeniz'de politik ve ekonomik çıkarları sekteye uğrayan Hristiyan Batı dünyası üzerinde şok etkisi yaratmıştı. Müslümanların bu başarısı karşısında Batı'da Kudüs'ü ve kaybedilen diğer yerleri geri almak için yeniden Haçlı Seferleri düzenlenmesi yönünde çağrılar yapılmaya ve bu yönde eserler yazılmaya başlandı. Böylece 14. yüzyılın başlarında Batı'da "De Recuperatione Terra Sancte" (Kutsal Toprakların Yeniden Zaptı) adıyla yeni bir literatür doğdu.

Önemli bir bölümü muazzam bir Hristiyan donanması teşkil edilerek Müslümanlar üzerine saldırıya geçilmesi esasına dayanan bu eserler, dönemin papaları ve Fransa kralları gibi Avrupa'nın dini ve dünyevi liderlerine sunulan teklif metinleridir. Ancak, teşkil edilmesi düşünülen bu donanmanın hedefi artık

yalnız Kutsal Topraklar ve Memlük Devleti değildi ve peyderpey bütün dikkatler, 200 yılı aşkın bir süredir Anadolu'nun siyasi ve toplumsal yapısını kalıcı bir surette yeniden şekillendiren ve Ege kıyılarına yerleşerek oyunun kurallarını değiştirmiş olan Türklerle çevrilecekti.

Türkler 14. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa iç siyasetinde gündem teşkil etmeye ve Hristiyan Batı dünyası açısından bir sorun olarak görülmeye başlamıştı. Türkleri Avrupa iç siyasetinde önemli bir koz olarak kullanmaya başlayan Avignon papalarının bu konudaki yaklaşımını belirleyen ve başrolünde yer aldıkları olayların zeminini hazırlayan temeller ise 13. yüzyılda atılmıştı. Bu nedenle Avignon papalarının öncülüğünde 14. yüzyılın tamamına yayılan "Türk karşıtı ittifak" veya "Haçlı Seferi" teşebbüslerinin arka planını anlayabilmek, 13. yüzyılda gerçekleşen ve bölge siyasetinde kırılma anları veya dönüm noktaları olarak tanımlayabileceğimiz üç önemli gelişmeye doğrudan ilgili görünmektedir.

13. YÜZYIL: EGE'DE LATİN ÇAĞI

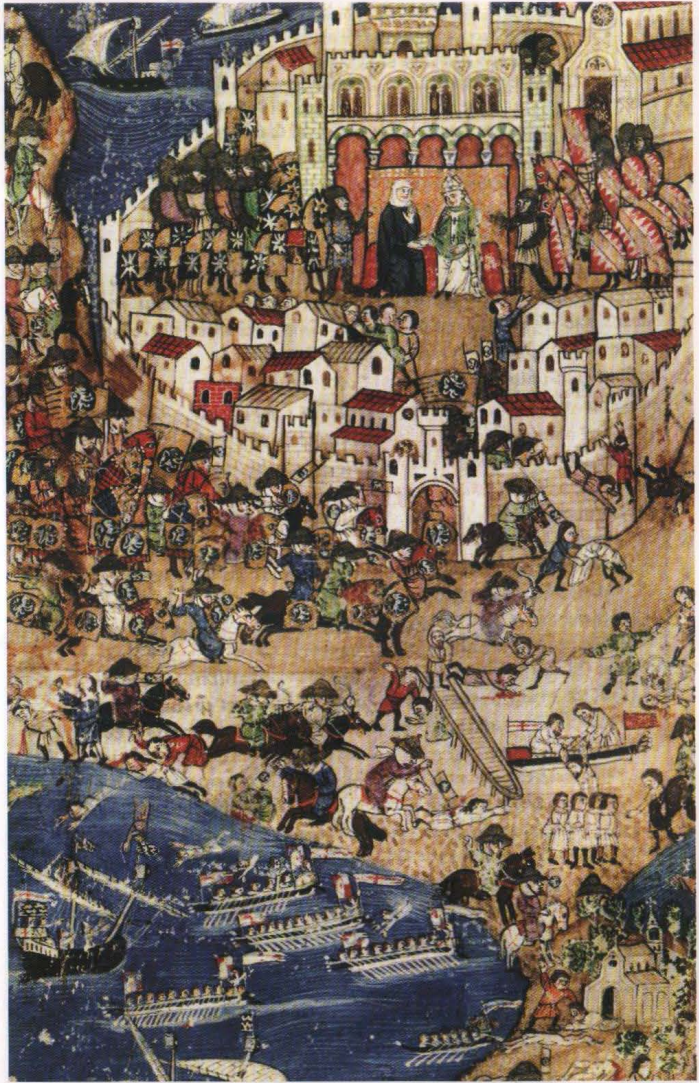
Bu gelişmelerden ilki, Avrupa'dan yola çıkan Haçlı ordusunun Ve-

nedik Doğu Enrico Dandolo'nun (1195-1205) yönlendirmesiyle 1204 yılında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i (İstanbul) zapt ettiği ünlü IV. Haçlı Seferi'dir.¹ Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu'nun kurulduğu ve Bizans İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşıldığı bu seferin akabinde Venedik'in başını çektiği Latinler, Ege'nin ticari ve stratejik öneme sahip adalarında ve kıyılarında politik erki ele geçirdi.

IV. Haçlı Seferi'nden sonra Konstantinopolis dışında varlığını sürdürmek zorunda kalan üç Rum imparatorluğundan birinin yöneticisi olan İznik Rum İmparatoru VIII. Mihail Palaiologos'un (1259-1282) Cenovalıların da desteğini alarak 1261 yılında Konstantinopolis'i yeniden ele geçirmesi yüzyılın ikinci dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.² Bu eylem ve sonrasında gelişmeler bazı önemli sonuçları da beraberinde getirdi. Öncelikle İmparator'a verdikleri desteğin ödülünü alan Cenovalılar, Ege'deki Venedik gücüne karşı bir denge unsuru teşkil etmeleri için Ege ve Karadeniz'de imparatorluğa ait topraklarda önemli ayrıcalıklara ve istihkamlara kavuştular. İkinci olarak, başkentin yeniden

Konstantinopolis'e taşınması ve imparatorluğun Balkanlar'daki gelişmelere öncelik vererek Batı Anadolu'daki savunma hattını ihmal etmesi, doğudan gelen, Moğol baskısı altındaki Türklerin Batı Anadolu'ya doğru ilerleyerek buradaki Bizans şehirlerini ele geçirmesine ve kısa süre içerisinde de siyasi teşekküller kurarak Ege kıyılarına ulaşmalarına neden oldu.³

Yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen ve bölgedeki dengeleri sarsan üçüncü ve son kırılma ise 1291 yılında Memlük ordusunun Doğu Akdeniz'deki son Haçlı dayanak noktası olan Akka'yı fethetmesiydi. Bu fetih, Hristiyan Batı dünyasının dönemin papaları öncülüğünde dikkatini Doğu'daki meselelere çevirmesine, daha önce de ifade edildiği üzere Kutsal Toprakların yeniden zaptı için Haçlı Seferi projeleri geliştirilmesine ve bölgenin Hristiyan Latin unsurlarının Türklerle, Müslümanlara ve hatta şizmatik (ayrılıkçı) olarak görülen Bizans İmparatorluğu'na karşı askeri girişimlerinin desteklenmesine yönelik bir politikanın uygulamaya konmasına yol açtı. Bu politika çerçevesinde 13. yüzyılın sonlarından itibaren çok çeşitli mesleklerle ve sınıflara mensup kişiler tarafından yazılan ve önemli bir kısmı dönemin papalarına sunulan Haçlı Seferi plan, proje ve teklif metinleri değerlendirilmeye alındı;⁴ Papalık makamının Roma'dan Avignon'a taşınmasından sonra Papa V. Clemens (1305-1314) ile birlikte Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı'nın 1309 yılında Bizans İmparatorluğu'nun elindeki Rodos Adası'nı zapt etmesi⁵ ve Cenovalı Zaccaria ailesinin 1305 yılında yine Bizans İmparatorluğu toprağı olan Sakız Adası'nı işgal etmesi⁶ gibi askeri girişimler ve Fransa Kralı IV. Philippe'nin (1285-1314) kardeşi Valois Kontu Charles'ın (1270-1325) 1304-1307 yılları arasında Venedik'in de desteği ni aldığı, Konstantinopolis'i yeniden zapt ederek Latin İmparatorluğu'nu kurma projesi⁷ gibi siyasi girişimler, "Türk tehdidine maruz kalan Hristiyan topraklarını savunulması" baha-nisiyle Papalık makamınca onaylandı ve hatta destek gördü.

Bütün bu gelişmelerin neticesinde 14. yüzyılın başlarında Ege'de ortaya çıkan siyasi tablo, başını Papalık ile Venedik'in çektiği Hristiyan Batılı kuvvetler ile Aydınöğulları Beyliği'nin öncülüğündeki Türkler arasında yüzyılın ortalarına kadar sürecek olan büyük bir egemenlik mücadelesinin başlayacağını haber-cisiydi. Hristiyan Batı dünyası, aşağıda ayrıntılarıyla ele alınan bu mücadele dönemine iki Haçlı Seferi sığdıracak, Batı Anado-

lu'daki en güçlü Türk beyliği olan Aydınöğulları'nın merkezi İzmir üzerine 1334 yılında Venedik'in, 1344 yılında ise Papa VI. Clemens'in (1342-1352) öncülüğünde olmak üzere iki Haçlı İttifakı Donanması saldırısı gerçekleştirilecekti.

MARINO SANUDO TORSELLO VE 1334 İZMİR HAÇLI SEFERİ

Venedikli diplomat Marino Sanudo Torsello'nun Papa V. Clemens'e

Memlük ordusunun Trablusşam Kuşatması (1289).

Christopher Tyerman, *God's War*, s. vii.

sunduğu *Liber Secretorum Fide-
lium Crucis* adlı eserinde kaydet-
tiği üzere, daha 1310'lu yılların ba-
şında bölgedeki Latin adalarını ve
Mora Prensliği'ni tazyik ve Memlûk
Devleti'yle siyasi ve ticari ilişkiler
tesis ettiklerinden bahsedilen
Türklerin ilk defa Papalık nezdinde
Müslümanlara karşı oluşturulacak

yılında olduğu gibi Haçlı Seferi'ni
yine kendi menfaatleri doğrultusunda,
bu defa Türklerin üzerine yönelen-
dirmeye çalışmasıyla Türk meselesi,
Papa XXII. Ioannes'in birinci gündem
maddesine dönüşmüştü.

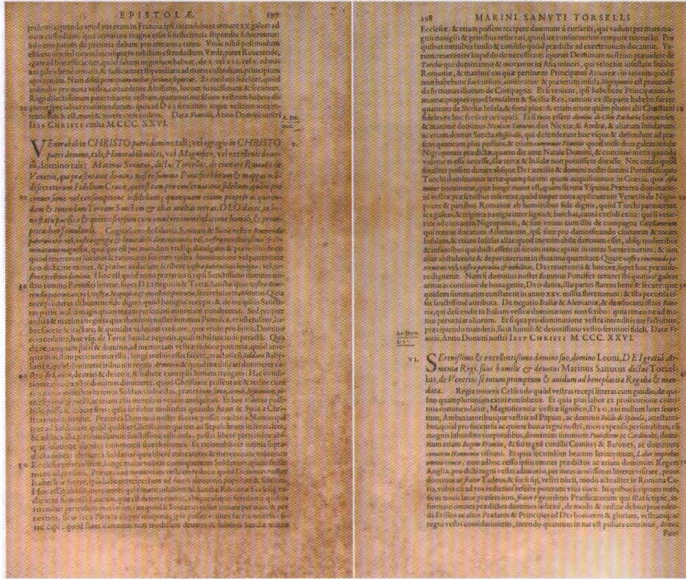
Venedik'in başta Papa ve Fransa
Kralı olmak üzere Avrupa'nın önde

Şövalyeleri arasında 20 kadirgalklık bir
donanma oluşturulmasına yönelik
bir antlaşma imzalanmış,¹¹ akabinde
ittifakı daha da genişletmek isteyen
Venedik, 1332-1333 yılları arasındaki
resmî yazışmaların bir sonucu olarak
Fransa Kralı VI. Philippe (1328-1350)
ve Papa XXII. Ioannes ile birlikte
Kıbrıs Kralı iv. Hugues'un (1324-1359)
da ittifakı dâhil olmasıyla 40 kadir-
galk Haçlı İttifakı Donanması'nın vü-
cud getirilmesini sağlamıştı.¹⁴

Papa XXII. Ioannes'in 8 Mart 1334
tarihinde Venedik Doğu Francesco
Dandolo'ya hitaben yazdığı cevabı
mektubunda belirtilen şartlar çerçe-
vesinde Türk karşıtı donanma ittifakı
resmen Haçlı Donanma İttifakı hüvi-
yetini kazandı ve böylece Venedik'in
bir propaganda aracı olan Türk me-
selesi bir anda Hristiyan Batı dünya-
sı nezdinde Haçlı Seferi'ne dönmüştü.

1334 yılının Mayıs ayında Eğriboz'dan
harekete geçen İttifak Donanması,
alınan haber üzerine 17 Eylül 1334
tarihinde Karesi Beyliği'nin limanla-
rından olan Edremit Körfezi'ne doğru
ilerleyerek, Karesioğlu Yahşi Han'ın
250 küçük gemiden oluşan donan-
ması imha etti;¹⁵ akabinde Girit,
Koron, Modon ve Eğriboz Adaları
ile Yunanistan'a akinlar düzenleyen,
böylece Ege Deniz'i'nin korkulu rüya-
sı hâline gelen Umur Bey'in İzmir'deki
donanma ve tersanesini yok etmek
için kıyı boyunca güneye doğru iler-
leyerek İzmir Körfezi'ne saldırılarda
bulundu, ancak kenti ele geçiremedi
ve geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁶

1334 tarihli bu Haçlı Seferi, Hristi-
yan Batı dünyası açısından istenen
neticeyi vermediği gibi, donan-
ma ve tersanesini muhafaza eden
Umur Bey, Bizans İmparatoru III.
Andronikos'un Büyük Domestikos
Ioannes Kantakuzenos ile de dost-
luk kurarak¹⁷ Ege'de ortak düşman
statüsündeki Latinlere karşı yeniden
harekete geçti ve bölgedeki Latin
senyörleri haraca bağladı. Bizans-
lı tarihçi Nikephoros Gregoras'ın
ifadesiyle "Denizlerin, Ege adaları-
nın, Eğriboz'un, Peloponnesos'un,
Girit'in, Rodos'un ve Bizans'a kadar
tüm Tesalya sahillerinin hâkimî"¹⁸
olan Umur Bey, Bizans İmparatoru

**Marino Sanudo
Torsello ya ait 1326 tarihli
bu taminde
Türk-Katalan
ittifakının
Ege'de
oluşturduğu
tehditin
ve alınması
gerekten
önemlerden
bahsediliyor.**

Jacques Bougars,
Marino Sanuto di Torsello, Epistole,
edn. Gesta De
Per Franco, vol. III,
Harmening, 1910, III,
Mekup, s. 297-298

olan albulka donanmasını ve Haçlı
ordularının açık hedefi haline ge-
tirdiği görülmüştür.⁸ Diğer taraftan
özellikle Aydınoğulları Beyliği'nin,
1311 yılında kenti ele geçirmelerine de
yardım ettikleri Atina'daki Katalan
Kumpanyası'yla 1310'lu yılların son-
larına doğru kurdukları askeri ittifak
neticesinde Girit ve Eğriboz adalarını
tehdit etmeleri⁹ ve 1327 yılından itibaren
Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in
son derece güçlü kara ordusuna
donanma kuvveti de ekleyerek Ce-
novali Martino Zaccaria'yı İzmir'den
çıkarması,¹⁰ Venedik'i Türklerle kar-
şı resmen ittifak oluşturulması için
Papa ve Avrupa'nın Hristiyan kralla-
rı nezdinde girişimlerde bulunmaya
yönelmişti.¹¹ Böylece Ege'deki siyasi
ve ticari çıkarları tehdiye maruz ka-
lan Venedik'in, hâlihazırda Batı'da
Papa XXII. Ioannes'in (1316-1334) ö-
ncülüğünde sürmekte olan Haçlı Seferi
girişimlerine müdahale ederek, 1204

gelen güçleriyle elçilik teatileri ve
resmî yazışmalarla başladığı 1332 yı-
lından çok daha önce Türklerle karşı
Haçlı Donanma İttifakı kurulmasına
ve Türklerin Ege'de oluşturduğu te-
hdidin ortadan kaldırılmasına yönelik
propaganda çalışmaları yürüttüğü
bilinmektedir. Bu amaçla Marino
Sanudo Torsello'nun, dönemin önde
gelen piskoposlarına, Papalık elçi-
lerine ve liderlerine hitaben yazdığı
ve ortaya çıkan Türk tehlikesinin
bertaraf edilebilmesi için Papa'nın
öncülüğünde en az dört kadirgalklık
bir donanma kuvvetinin bölgeye
gönderilmesinden bahsettiği 1326,
1327, 1329 ve 1330 tarihli mektuplar
bu propaganda çalışmalarının en iyi
örneklerini teşkil etmektedir.¹²

Venedik'in yürüttüğü yoğun diploma-
tik çabalar neticesinde önce 6 Eylül
1332 tarihinde Venedik, Bizans İmpa-
ratorluğu ve Rodos'taki Hospitalier

III. Andronikos'un 1341 yılında ölmesinden hemen sonra imparatorlukta taht mücadelesine giren dostu loannes Kantakuzenos'un daveti üzerine birçok kez Rumeli, Yunanistan, Trakya ve Makedonya topraklarında faaliyetlerde bulunma fırsatı elde etti ve böylece bir kez daha Hristiyan Batı dünyasından gelecek olan Haçlı Seferi tehdidine maruz kaldı.

PAPA VI. CLEMENS ÖNCÜLÜĞÜNDE YENİ BİR HAÇLI SEFERİ, 1344

Türklerle karşı, özellikle de bölgedeki Latin senyörleri haraca bağlayan ve Girit'ten her yıl Venedik Senatosu'na gönderilen mektup ve raporlara göre Ege'deki Venedik otoritesini iyiden iyiye sarsan Umur Bey'e karşı girişilen Haçlı Seferi'nin hazırlıkları Mayıs 1342'de VI. Clemens adıyla Papa seçilecek olan Pierre Roger önderliğinde 1341 yılında başlamıştı.¹⁹ Papa seçildikten sonra başta Venedik olmak üzere İtalya'nın önde gelen dük, kont ve senyörleriyle de temasa geçen VI. Clemens, neredeyse 1343 yılının tamamını bütün Hristiyan Batı dünyasını Türklerle karşı birlik olmaya çalışmakla geçirdi. Bu çerçevede bir taraftan İngiltere-Fransa arasındaki savaşlara, Venedik-Cenova çekişmesine ve Katalanlar ile Atina Dükü II. Gautier de Brienne arasındaki sürüşmelere son verilmesini sağlayarak Avrupa'da barışın tesisine çaba sarf eden Papa VI. Clemens, diğer taraftan da Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki ihtilafı gidermeye, Haçlı Seferi için gerekli olan parayı temin etmeye ve at, asker, kadirga gibi temel savaş gereksinimlerini sağlamaya çalışıyordu.²⁰

Bütün bu çabaların neticesinde Venedik ve Rodos'un altışar, Papalık ve Kıbrıs Krallığı'nın da dörder olmak üzere, İttifak üyelerinin toplam yirmi kadirgayla donatılması, müttefik donanmasındaki Venedik kadirgalarının amiralliğine Pietro Zeno, Papalık gemilerinin amiralliğine Martino Zaccaria ve Haçlı Donanma İttifakı'nın başkomutanlığına da İstanbul Patriği Henri de Asti'nin tayin edilmesi ve bu kadirgaların 1343

yılının Kasım ayında Eğriboz'da toplanması kararlaştırıldı.²¹ Öngörülen tarihte Eğriboz'da bir araya gelen Haçlı İttifak Donanması'nın kadirgaları, burada son hazırlıklarını yaptıktan sonra 1344 ilkbaharında İzmir'e doğru yelken açtı. Umur Bey'in beklediği ölüde hızlı hareket eden Haçlı İttifak Donanması, Ekim 1344'te İzmir önlerinde görüldü; Trakya seferinden henüz dönen Umur Bey'in, askerlerini dağıtarak yurtlarına göndermesinden de yararlanarak hiç zaman kaybetmeden saldırıya geçen donanma, 28 Ekim 1344 tarihinde şehrin liman kesimini ele geçirdi.²² Hristiyanların İzmir'de elde ettiği bu zaferin haberini bütün Avrupa'ya yayan Papa VI. Clemens ile müttefik kuvvetler arasındaki yazışmalar ve dönemin Bizans kroniklerinin ifadeleri, söz konusu zaferin Hristiyan dünyası açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Hatta dönemin önemli bir Bizans kroniği olan Nikephoros Gregoras, İzmir'in liman kesimini ele geçiren Haçlıların, burayı bir

üs olarak kullanıp Türkleri Anadolu kıyılarından tamamen temizlemeyi hedeflediklerini kaydetmektedir.²³

Haçlıların şehrin liman kesimini işgalinin ardından şehrin yukarı kesimindeki Kadifekale bölgesine çekilen Umur Bey'in, Anadolu'nun muhtelif Türk beylerinden de yardım temin ettikten sonra kısa sürede yeniden toparlanarak karşı saldırılarda bulunması üzerine daha fazla ilerleyemeyen Haçlılar, şehrin kıyı kesiminde sıkışıp kalmıştı. Umur Bey'in bu saldırıları, Papa VI. Clemens'in 1345 yılı Mart ayı ortalarında haberdar olduğu ve Hristiyan Batı dünyası için büyük bir felaket olarak nitelendirilen bir Türk zafarıyla neticelendi. Taraflar arasında 17 Ocak 1345 tarihinde İzmir ile Ayasuluğ arasında bir yerde şiddetli bir kara savaşı vuku buldu ve bazı Hristiyan kaynaklarının kilise baskını,²⁴ bazılarının da karadaki bu muazzam Türk gücünün bilinmesi durumunda Hristiyan ahalisi ve askerinin za-

Papa
VI. Clemens
(1342-1352).

British Library
koleksiyonu.

lere olan inancının sarsılabileceği korkusulya Hristiyan zaferi²⁵ olarak nitelendirildiği bu savaşta, Haçlı Donanma İttifakı kadirğalarının yukarıda isimleri zikredilen üç komutanı hayatını kaybetti.²⁶

VIENNOIS VELİAHTI II. HUMBERT'İN SEFERİ, 1345-1347

İzmir'de içinde bulundukları zor duruma bir de söz konusu savaşta yaşadıkları kayıplar eklenince, Haçlıların kentin liman kesimindeki pozisyonlarını dahi kaybetme tehlikesi baş gösterdi. Bunun üzerine Haçlı Donanma İttifakı'nın baş mîmarı Papa VI. Clemens, yazdığı mektuplarla bir taraftan Avrupa'nın her yerinden İzmir'e yardımcı kuvvetler gönderilmesini sağlamaya çalışırken diğer taraftan da hayatlarını kaybeden başkomutan ile kaptanların yerine yenilerini getirmek için hummalı bir arayış içerisine girdi. Papa'nın

26 Mayıs 1345'te İzmir'deki Hristiyan kuvvetlerinin yeni komutanı olarak atadığı Viennois veliahtı II. Humbert, maiyetindeki kuvvetlerle 2 Eylül 1345'te Marsilya'dan hareket edip önce Cenova'ya, ardından karayoluyla Venedik'e geçti.²⁷ Papa VI. Clemens'in diplomatik girişimleri neticesinde bulunduğu her yerde kendisine kolaylık gösterilen ve destek sağlanan II. Humbert, 1346 yazına doğru Eğriboz'dan İzmir'e intikal etti; burada Türklerle karşı küçük çaplı bazı başarılar elde ettikten sonra nihai bir zaferin kazanılmasını mümkün görmeyerek, aynı yılın yaz mevsimi sonlarına doğru önce Rodos'a, ardından 1347 yılının Mayıs ayına doğru Venedik'e, buradan da ülkesine döndü.²⁸

UMUR PAŞA'NIN ŞEHADETİ, 1348

Askeri mücadelenin bir sonuç vermediği ve müttfikler arasında yaşanan

anlaşmazlıklardan dolayı ittifakın dağılma noktasına geldiği bu dönem, öngörülemez gelişmelere, sürpriz diplomatik manevralara ve askeri girişimlere sahne olacaktı. Nitekim ittifaka destek vermeyen Cenovalılar yakın zamanda kaybettikleri Sakız Adası ile Yeni ve Eski Foça'yı yeniden işgal etti.²⁹ İzmir'in kontrolü konusunda aralarında sürekli sorunlar yaşayan Rodos Şövalyeleri ile Venedikliler, müttfikten ziyade birbirlerinin düşmanıymış gibi hareket etmeye başladı.³⁰ Öte yandan İstanbul'da tahtı ele geçiren İoannes Kantakuzenos, Papa VI. Clemens'e temasa geçerek, Balkanlar ve Anadolu'daki düşmanlarına karşı kendisine destek verilmesi durumunda Kiliseler Birliği meselesini görüşmeye hazır olduğunu ve Papa'nın bayrağı altında Türklerle karşı teşkil edilen Hristiyan donanmasında yer alacağını ifade etti.³¹ Hepsinden önemlisi, Rodos'a intikal eden II. Humbert'in tavsiyesi ve Papa VI. Clemens'in onayıyla ittifakın diğer üyelerinden habersiz bir biçimde Umur Bey'e gizli den gizliye barış görüşmelerine geçildi.³²

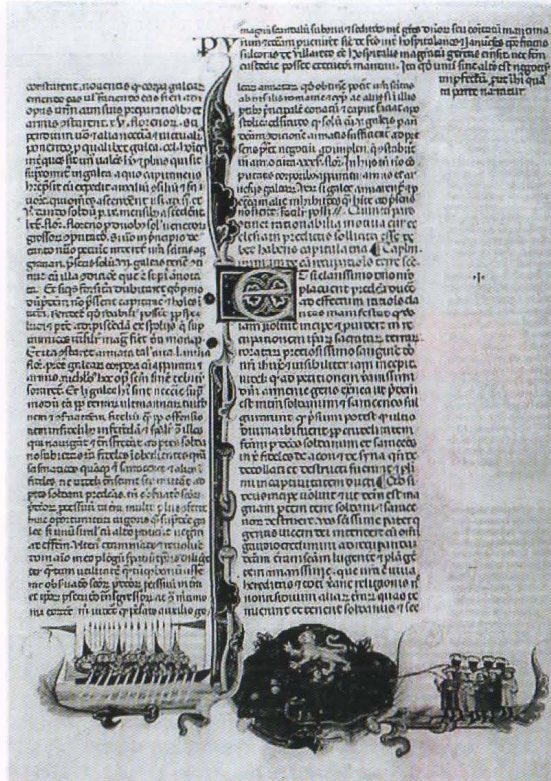
Papalık ile Aydınoğulları arasında—özellikle İzmir'in liman kalesinin boşaltılıp Türklerle teslim edilmesi meselesinde—uzayıp giden barış görüşmelerinin bir netice vermemesi üzerine hareket geçen Umur Bey, Mayıs 1348'te Haçlıların ellerinde tuttuğu İzmir'in liman kalesini kuşattı ve başarısızlıkla sonuçlanan bu kuşatma esnasında hayatını kaybetti.³³

HAÇLI İTTIFAKININ SONU, 1351

Umur Bey'den sonra beyliğin başına geçen kardeşi Hızır Bey ile İttifak'ı temsil eden Papalık makamı arasında ateşkes görüşmelerine başlandı ve müzakereler neticesinde 18 Ağustos 1348 tarihinde Papa VI. Clemens'in onayına sunulmak üzere, geçerlilik süresi Hızır Bey'in elçilerine Papalık nezdinden geri dönüşlerine kadar geçen zaman olarak belirlenen ve Aydınoğulları Beyliği için çok ağır şartları ihtiva eden bir anlaşma taslağı hazırlandı.³⁴ İttifakın düştüğü durumdaki, Papalığın maddi imkânlarının artık elvermemesinden

Doğu'ya doğru
yelken açan bir
Haçlı kadirğası.

Marino Sanudo
Torsello, Liber
Secretorum Fidelium
Crucis, Biblioteca
Apostolica Vaticana.
Vat. lat. 2922, c. 14r.

ve Avrupa'daki daha acil sorunlardan dolayı bir an önce barış yapılmasını arzulayan Papa VI. Clemens,¹⁵ taslak metni onaylaması için Avignon'a getiren Türk elçilerine, söz konusu metni Venedik, Rodos Şövalyeleri ve Kıbrıs Krallığı ile de müzakere etmesi gerektiğini, bunun için de onlara Mayıs 1350'ye kadar süre tanıyacağını bildirdi.¹⁶

Ancak taslak metin, gerek müttfikler arasında yaşanan anlaşmazlıkların birlikte hareket etmeyi güçleştir-mesi, gerekse de Venedik'in yakında patlak vereceği anlaşılın Cenova'yla savaş meselesinde kendisine bir avantaj sağlaması için Haçlı İttifak Donanması kadirgalarını bölgede

tutmak istemesi nedeniyle müttefiklerce kabul görmedi.¹⁷ Neticede bir taraftan savaşa devam edilmesi yönünde tavır sergileyen Venedik'in diğer taraftan kısa bir süre sonra Cenova'yla savaşı bahane ederek it-tifaktaki kadirgalarını geri çekmesi, Hospitalier Şövalyeleri'nin İzmir'in savunmasına yönelik sorumluluk üstlenmeyeceklerini bildirmeleri ve Hızır Bey'in Cenovalılar ve Hospita-lier Şövalyeleri ile iyi ilişkiler tes-sine yönelik adımlar atması, Papa VI. Clemens'i Rodos'taki Hospitali-er Şövalyeleri'nin Sahib-i Âzamına yazdığı 8 Eylül 1351 tarihli mektupta, ittifakın başarısız olduğunu ve tama-men dağıldığını ilan etmeye mecbur bıraktı.¹⁸

OSMANLI'YA KALAN MİRAS

1334 ve 1344 yıllarında Papalık ve Venedik öncülüğünde İzmir üzerine düzenlenen ve amacı Aydınöğulları Beyliği'nin Ege Denizi ve adalarında ki nüfuzunu kırıp Türkleri Anadolu kıyılarından uzaklaştırarak, Batı'ya doğru yönelmiş olan Türk tehdidini büyümeden bertaraf etmek olan bu Haçlı Seferleri, sonraki yüzyıllarda Papalığın Türklere karşı genel tutumu hâline dönüşecekti. Bu çerçevede yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle de 15. yüzyılda Papalık ve Türkler arasındaki ilişki-nin mahiyetini bütünüyle, Osmanlı devletinin Balkanlar'daki ilerlemesi belirledi. Nitekim, nasıl ki yüzyılın

Cenovalı Pietro Vesconte'ye ait dünya haritası (yak. 1321).

Marino Sanudo Torsello, *Liber Secretorum Fidelium Crucis*, Kadiüs 1972

ilk yarısında Türklerle karşı düzenlenen Haçlı Seferleri'nin resmi gerekçesi, Bizans İmparatorluğu'nun yani Doğu Hristiyan topraklarının "kâfirlere" karşı savunulması olduysa, Konstantinopolis'in fethine kadarki süreçte Papalığın Türklerle karşı Haçlı Seferleri düzenlenmesi yönündeki teşebbüslerinin bahanesi de Balkanlar'da ve Anadolu'da sürekli toprak kaybeden Bizans İmparatorluğu'nun Batı'dan yardım talebinde bulunmuş olmasıydı. Bununla birlikte Papalığın Haçlı Seferleri'nden beklentisi sadece Türkleri durdurmak değil aynı zamanda 1054'ten beri Şizma ile bölünmüş olan Doğu (Bizans/Ortodoks) ve Batı (Roma/Katolik) kiliselerini papaların uhdesinde yeniden birleştirmektir. Yüzyılın geri kalan döneminde Papalığın diplomatik çabaları

ve organizatörlüğünde Osmanlılara karşı düzenlenen Haçlı Seferleri'nin itici güçlerinden biri olan Kiliseler Birliği politikasının dinsel alandan sıyrılarak siyasal zeminde kendisine yer bulması da Türk tehdidinin bir ürünüydü. Böylece papalar, Haçlı Seferleri bahanesiyle Hristiyan krallar ve toplumlar nezdinde giderek kaybolmakta olan kendi güç ve otoritelerini de yeniden tesis etmeyi planlamışlardı.

Osmanlı devletinin ilerlemesi karşısında tamamiyle savunmaya çekilen Hristiyan Batı Dünyası'nın 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren papaların öncülüğünde gerçekleştirmeye çalıştıkları Haçlı Seferlerinin, bundan böyle çoğunlukla savunma ve saldırıyı savuşturma amacı taşıdığı görülmektedir. Kıbrıs Kralı I.

Pierre'in Kilikya Ermeni Kontluğu'na karşı gerçekleştirilen Türk akınlara karşı savuşturmak ve bölgede Hristiyan varlığını korumak amacıyla 1361 yılında Antalya'yı işgal etmesi, Savoy kontu VI. Amadeus'un Macar Kralı'nın da desteğiyle 1366 yılında kısa süreliğine olsa Gelibolu'yu ele geçirmesi, Haçlı ordusunun 1396 yılında Nigbolu'da Osmanlılara karşı uğradığı hezimet, Mareşal Bouccaut'un 1399 yılında İstanbul'u savunmaya yönelik küçük çaplı girişimi, Osmanlılar karşısında yeniden kurulan Haçlı ordusunun 1444'te Varna'da uğradığı bozgun ve II. Mehmed'in Konstantinopolis'i fethi esnasında şehrin savunmasına gelen Batılı kuvvetlerin çabaları gibi eylemler dönemin papaların desteğiyle hayata geçirilen teşebbüsler olarak kayda geçmiştir.

DİPNOTLAR

- David Jacoby, "L'ens Gens de Mer Dans La Marine de Guerre Venetienne de la Mer Egée aux XIV. et XV. Siècles", *La gens de Mer Méditerranée*, ed. R. Ragosta (Napoli: Lucio Pironi 1981), s. 27-35; L.B. Robbert, "Venice and the Crusades", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth Meyer Seaton, c. 5 (1985), s. 379-45; Wilhelm Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s. 294-342; Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik. Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, çev. Gül Çabalı Güven (İstanbul: Sabancı Yayınları, 2000), s. 147-150.
- Michael Balard, "The Genoese in the Aegean (1204-1567)", *Latina and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, ed. Benjamin Arbel, Bernard Hamilton, David Jacoby (Londra: Frank Cass, 1989), s. 158-174.
- Yan Şöbebe Türkmen boylarının Batı Anadolu'da siyasi teşekküller kurmaya başlamaları ve bunların politik, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatları için bkz. Mehmet Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988; Paul Wittek, *Menkıbe Beyliği*, çev. O.S. Gökay (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986); Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, (Berkeley, CA: University of California, 1970); Halil İnalcık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades", *Byzantine Forschungen* 9 (1983): 179-217.
- Bu eserler ve işlerken hakkında derli toplu bilgi için bkz. Friedrich Kuntzmann, *Studiüber Marino Sanudo den Aelteren mit einem Anhange von eingetragenen Briefen* (Münch, 1856), s. 697-750; John Delaville Le Roulx, *la France en Orient au XIV. Siècle. Expéditions du Maréchal Boucaut*, c. I. (Paris: E. Thorin, 1886), s. 110-13; Aruro Magnacavallo, *Marino Sanudo Vecchio il suo Progetto di Crociata*, Istituto Italiano d'Arti Grafiche (Bergamo, 1910), s. 75-81; Aziz S. Aliya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, (Londra 1918), s. 47-128; Frank Frankfort, *Marino Sanudo Tersaello: A Social Biography*, yayımlanmamış doktora tezi, University of Cincinnati,

- 1974, s. 133-195; Linda Ann Wheeler, *The Problem of the Saracen Injidel Crusade Proponents and Critic from Bacon to Ptolemy*, yayımlanmamış doktora tezi, McGill University, 1981, s. 12-91; Norman Housley, *The Avignon Papacy and the Crusade, 1305-1378* (Oxford: Oxford University Press, 1986), s. 82-124; Norman Housley, *The Later Crusades 1274-1580. From Lyons to Alcazar U.ondra*, Oxford University Press, 1992), s. 7-49; Sylvia Schein, *Fidelis Crucis. The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land 1274-1394* (Oxford: Clarendon Press, 1990), s. 91-111; Anthony Leopold, *How the Recover the Holy Land. The Crusade proposals of the late thirteenth and early fourteenth centuries* (Farnham: Ashgate, 2006), s. 8-52.
- Anthony Luttrell, "The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks: 1306-1421", *Christiana, Jews and Other Worlds: Patterns of Conflict and Accommodation*, ed. P. F. Gallagher (Ithaca: University Press of America, 1988), s. 83-84; Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Mentehe and Aydin (1300-1415)*, Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies (Venedik, 1983), s. 10-11; Elizabeth A. Zachariadou, "Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century", *MHR*, v. 4, no. 1 (1989), s. 214.
- Anonimo Romano, *Cronica. Vita di Cola di Rienzo*, ed. Ettore Mazzali (Rizzoli, 1990), cap. XIII, s. 30. Eser ilk defa İtalyan tarihçi Ludovico Antonio Muratori tarafından 1740 yılında *Antiquitates Italicae Medii Aevi* serisinin 3. cildinde yayımlanmıştır. *Historiae Romanae Fragmenta. Ab anno Christi MCCXXXVII usque ad MCCCLIV. Neapolitana sive Romana dialecto scripta, anonim. Antiquitates Italicae Medii Aevi*, c. III, ed. L. A. Muratori (Milano, 1740), cap. XIII, s. 35.
- Henri Moravcsik, "Les projets de Charles de Valois sur l'Empire de Constantinople", *Bibliothèque de l'École des chartes*, 1896, c. 51, s. 63-66.
- Jacques Bongars, *Gesta Dei Per Francos*, vol. II, Hannoveriae 1611, s. 2; Marino Sanudo Tersello, *Libri Secretorum Fratellum Crucis Super Terror: Sanctae Recuperatione et Conservacione*, *Gesta Dei Per Francos*, vol. II, ed. Jacques Bongars (Hannoviae, 1611), s. 29.

- Roberto Cessi-P. Sambin, *Le Deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato). Serie Mixtorum. Volume I. Libri I-XIV (1293-1331)*, *Deputazione di Storia Patria per le Venezia* (Venedik, 1960), s. 296 no. 175; David Jacoby, "Catalans, Turcs et Venitiens en Romanie (1305-1332): un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello", *Studi Medievali*, s. III, vol. XV/1, (1974), s. 248; Türk-Katalan ilişkilerinin bölgedeki faaliyetleri için bkz: David Jacoby, "Catalans, Turcs et Venitiens", s. 217-261; Elizabeth A. Zachariadou, "The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area", *Studi Medievali*, 3a Serie, XXI (1980), s. 821-838.
- Enveri, *Düvâirüme*, neşr. Mükim'in H. Yavaş (İstanbul: Türk Tarih Enstitüsü Yayınları, 1938), s. 9-20; Paul Lemerle, "L'émirat d'Aydin, s. 50-56; Hristiyan Batı Dünyası için, Türklerin denize açılması onlecek hükümdarın Cenovalı Zaccaria ailesi on etken kuvvet sayılıyordu. Bu nedenle böyle bir kuvvetin etkisi hale getirilmesi, Hristiyan Batı dünyasında çok etkili yaramıştı.
- Roberto Cessi-P. Sambin, *op. cit.* s. 131-142.
- Sanudo'nun pek çok piskoposla hitaben yazdığı 1326 tarihli tamim için bkz. Jacques Bongars, *Marini Samodicti Torselli, Epistolae. Gesta Dei Per Francos*, c. II, (Hannoviae, 1611), V. Mektup s. 297; 1327 yılının Şubat-Mart aylarında Capua başpiskoposluğu Ingramo ve Pozzuoli piskoposluğu Paulino'ya hitaben yazdığı mektup için bkz. Aldo Cerfiri, "Nuove Lettere di Marino Sanudo il Vecchio", *Bibliografia*, XIX, (1941), II Mektup s. 353-354, 1329 yılı Ocak ayında Capua başpiskoposluğu Ingramo ve Pozzuoli piskoposluğu Paulino'ya yazdığı mektup için bkz. Jacques Bongars, *Epistolae*, XIX, Mektup s. 319; Şubat 1329'da Papanın verdiği Pierre de la Vieye hitaben yazdığı mektup için bkz. Jacques Bongars, *Epistolae*, XXI, Mektup s. 344-10 Nisan 1330 tarihinde Papalık'ı için Rerard and du Pouget'e hitaben yazdığı mektup için bkz. Friedrich Kuntzmann, *Studien*, II, Mektup s. 778.
- George Martin Thomas, *Diplomatarius Veneto Levantinus. Sive Acta et Diplomata Res Venetas Graecae Aetate Levantica Illustrantia*, a. 1300-1350, c. I. Venetiis 1880-1899, s. 226 no. 16; Riccardo Predelli (ed.), *I Libri Commemorativi della Repubblica di Venezia. Regesti*, Tomo 2, Libri 3, Monumenti Storici R. Deputazione Veneta di

- Storia Patria (Venedik, 1878), s. 43 no. 264.
- 14 George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, c. I, s. 244-245 no. 126; Riccardo Predelli, *Libri Commemorali*, tomo 2, libri 4, s. 54, no. 321, Cronaca A Latina, *Cronaca Veneziana del 1342*, ed. Caterina Negri di Montegio (Perugia, 2004), s. 15; Andrea Dandolo, *Duca Venetiarum Chronica Brevis*, aa. 46-142, c. 4, c. Ester Pastorello, *Rerum Italianarum Scriptores*, c. XII, Bölüm I, ed. L.A. Muratori (Scrittori, 1938), s. 372; Freddy Thieriet, *La Romanie Vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe - XV siècles)* (Paris: De Boccard, 1975), s. 166 no. 6.
- 15 Friedrich Kuntsmann, *Studien*, VII. Mektup, s. 81-82; Paul Lemerle, *L'Émirat D'Adrin*, s. 96-97; Sandu, *Kibris Krallı IV. Hugues'e yazdığı mektubunda Hristiyan zaferinden söz etmektedir*. Bkz. Charles Ronciere-Leon Dorez, *Lettres inédites et mémoires de Marino Sanudo l'ancien (1334-1337)*, *Bibliothèque de l'École des chartes*, tome 56, (1895), II. Mektup s. 35.
- 16 Enveri, *Düstüriyatı*, s. 135.
- 17 Franz Dölger, *Register der Kaiserurkunden des Österrömisches Reiches*, 565-1453, 4. Teil. *Regesten* 1028-1341. *Corpus der Griechischen urkundens des Mittelalters*, ed. der Neuenzeit (Münch-Berlin 1969), s. 157 no. 2820; John Kantakuzenos, *Ioannis Kantakuzeni Eximperatoris Historiarum libri IV*, ed. Ludwig Schopen - Barthold Georg Niebuhr, 3. cilt. (Bonn: Impensis Ed. Weber, 1828-32), c. I, s. 482-495; John Kantakuzenos, *Geachichte iaiouros und Tilmai* Kriacher, Zweiter Teil (Buch III), (Stuttgart, 1986), s. 112-113; Enveri, *Düstüriyatı*, s. 39-40.
- 18 Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 42 n. 163.
- 19 1341 yılında Pierre Roger ile Kibris Krallı IV. Hugues ve Hospitalier Şövalye Taktikarı'nın Sahib-i Azamı arasındaki mektup ve yazışmaları için bkz. Riccardo Predelli, *Libri Commemorali*, tomo 2, libri 3, s. 99 no. 563; Norman Housley, *The Later Crusades*, s. 59; Papa VI. Clement'in 8 Ağustos 1343 tarihli mektupları ve Haç Seferi çalışmaları için bkz. George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, c. I, s. 265, no. 137; Riccardo Predelli, *Libri Commemorali*, tomo 2, libri 4, s. 124, no. 53; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, c. I, (The Thirteenth and Fourteenth Centuries) (The American Philosophical Society (Philadelphia, 1976), s. 183-190.
- 20 Giuseppe Maffei, *Documenti Sulle Relazioni Della Città Toscana col Oriente e Col Turchi fino all'anno MDCCCXI* (Firenze, 1897), s. 473; Jules Gay, *Le Pape Clement VI et les affaires d'Orient* (1342-1352) (Paris, 1904), s. 38; Paul Lemerle, *L'Émirat D'Adrin*, s. 179-185; Freddy Thieriet, *Délibérations des Assemblées Vénitienne: Concernant la Romanie, Tome I*, 1160-1363 (Paris: Ecole Pratique des Hautes Études - Sorbonne, VIème Section, 1966), s. 202 no. 500; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 186.
- 22 Anonimo Romano, *Cronica*, cap. XIII, s. 31; *Historiae Romanae Fragmenta*, cap. XIII, s. 357; Raphaeli de Esteris, *Chronica*, AA. 1343-1388, ed. Cesare Pastorello (Bologna, 1923), s. 99; *Corpus Chronicorum Bononiensium*, ed. Albano Sorbelli, *Rerum Italianarum Scriptores*, Cilt. XVII, Bölüm I, ed. L.A. Muratori, Cittadi Castello, (Bologna, 1906), s. 528; *The Morosini Codex*, ed. Michele Priolo Ghezzi, John R. Melville-Jones, Andrea Rizzi, *Archivio del Litorale Adriatico III*, vol. I: to the Death of Andrea Dandolo (1354), Padova 1999, s. 108; Enveri, *Düstüriyatı*, s. 58.
- 23 George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, c. I, s. 286 no. 150; Riccardo Predelli, *Libri Commemorali*, tomo 2, libri 4, s. 144 no. 149; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 191-192.
- 24 Anonimo Romano, *Cronica*, cap. XIII, s. 32-33.
- 25 Kibris Krallı IV. Hugues'un (1342-1359) 24 Haziran 1346 tarihinde Napoli Kraliçesi I. Giovanna'ya (1343-138) gönderdiği vahit bir mektup da bu amaçla üretilmiştir. Bkz. Nicola Jorga, "Une Lettre Apocryphe sur la bataille de Smyrne (1346)", *Revue de l'Orient Latin*, 3 (1895), s. 29-31.
- 26 Pignol Zucchello, *Lettere di Merovanti a Pignol Zucchello* (1336 1350), ed. Rimondo Morozzo della Rocca, Comitato per la Pubblicazione delle Fonti Relative alla Storia di Venezia, Fonti per la Storia di Venezia, Sez. IV, Archivi Privati, (Venedik, 1957), s. 31, no. 13: "Turchi si fecero adosso per al jatto mudo che nostri fur messi in ischiostia e puii morto el patriarcha e miser Piero Gieno e thasser Martine Zaccaria...". Ayrıca bkz. *Corpus Chronicorum Bononiensium*, s. 532-534-535; Marco Battaglini, *Marchetti Mareo Battaglini da Rimini IAA*, 1212-1354, ed. Aldo Francesco Massera, *Rerum Italianarum Scriptores*, Cilt. XVI, Bölüm II, ed. Ludovico Antonio Muratori (Bologna: Cittadi Castello, 1912-1913), s. 59; Giovanni Villani, *Nuova Cronica*, ed. Giuseppe Porta (Parma, 1991), s. 697-648; Enveri, *Düstüriyatı*, s. 64; The Morosini Codex, s. 100; Jules Gay, *Le Pape Clement VI*, s. 56-57; Hristiyanlar için felaket olarak niyelendirilen Türk zaferinin haberleri, savastan bir hafta sonra Egniboz'daki balyos tarafından Venedik'e ulaştırılmıştır. Bkz. E. Demo, *Venezia Senato. Deliberazioni Mistre Registro XXI. (1344-1345)* (Venedik, 2007), s. 296-299 no. 607-611, s. 94. Bu zorlu savaş esnasında Umur Bey ve kardeşi Hızır Bey de yaralanmış, Tire Hâkimi İbrahim Bahadır ise, 1344'ten sonra kuşnâkârdı kendisinden bahsedilmemesinden anlaşılacağına göre şüphe düşmüştü. Bkz. Pignol Zucchello, *Lettere*, s. 31-32 no. 9: "De Turchi vi fu morti intorno de CCC. fra qua' si fu el signore de la Tira jratello di Morbasiano e Morbasiano ecialbi d'Altouogho jeriti malamente, e juii morto di buona gente assai de la loro". Claude Faure, "Le dauphin Humbert II à Venise et en Orient (1345-1347)", *Mélanges d'archéologie et d'histoire* T. 27, 1907, s. 51-512; Paul Fournier, "Le dauphin Humbert II", *Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, 56e année, N. 8, 1912, s. 594.
- 27 Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 196-200.
- 29 Centoval Amiral Simone Vignoso komutasındaki 20 kadırgalık Genova donanmasının söz konusu askeri faaliyetleri için bkz. William Miller, "The Genoese in Chios, 1456-1566", *The English Historical Review*, vol. 30, n. 119 (Temmuz 1915), s. 420; Paul Lemerle, *L'Émirat D'Adrin*, s. 196, 200; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 206; Melek Delilbuşi, "Aydınolu Hızır Bey'e Ait Bir Ahidname Taslağı", *CİEPO XIV. Sempozyumu* (Çeşme 18-22 Eylül 2000), Ankara 2004, s. 102.
- 30 İzmir'in İman kalesinin müdâafasında sorumlu Hospitalier Şövalyelerinin 1346 yılında Venedik kadırgalarının İmana girişini engellemeye yönelik eylemleri için bkz. Anonimo Romano, *Cronica*, cap. XIII, s. 34; *Historiae Romanae Fragmenta*, cap. XIII, s. 371; Pignol Zucchello, *Lettere*, s. 73 no. 36: "La mastro del spidale de Rodi vetava chelle navi de Veneziani non venissimo, anche mamava lo ledoro elle arme alli Turchi...". Ayrıca bkz. Anthony Lunnell, "The Hospitallers of Rhodes", s. 92 n. 43; Elizabeth A. Zachariadou, "MIA ELLHNOGLWSH SYNOKHK TOY 'CHDHRA AIDHNOGLOY", *Byzantinische Zeitschrift* 55, (1962), s. 265.
- 31 Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 213.
- 32 İttifak adına Papalık ile Umur Bey arasında yapılan resmi barış görüşmeleri için bkz. Jules Gay, *Le Pape Clement VI*, s. 86; Kenneth Meyer Setton, *op. cit.*, s. 214; Norman Housley, *The Avignon Papacy*, s. 257; Venediklilerin gızıldın gızılı Umur Bey ile görüşme teşebbüsleri için bkz. Anonimo Romano, *Cronica*, cap. XIII, s. 34; *Historiae Romanae Fragmenta*, cap. XIII, s. 371; Papa VI. Clement'e hitaben yazılan ve Umur Bey'e atföden, ancak sonradan Cenovialıba kalemle alndığı; ortaya çıkan mektup için bkz. Jules Gay, *Le Pape Clement VI*, s. 172-174; Mekubun, Floransalı banker, diplomat ve kroniçi Giovanni Villani tarafından 16. yüzyılda kalemle alınıp hıyana tercimesi için bkz. Giovanni Villani, *Cronica*, Tomo VIII (Firenze, 1823), s. CXIV-CXVIII; Giovanni Villani, *CronicheStoriche di Giovanni Matteo e Filippo Villani*, A. Miglior Lezione Ridotte col'Autro, vol. IV (Milano, 1848), s. 260-262; Mektuptan, 1295-1385 yılları arasındaki olayları kaydeden Ser Bildo Brancin'in *Cronache Malatestiane* adlı kroniçinde de bahsedilmektedir. Bkz. *Cronache Malatestiane*, ed. Uceli Sciti XIV e XV, aa. 1295-1385 e 1416-1452, ed. Aldo Francesco Massera, *Rerum Italianarum Scriptores*, c. XV, Bölüm II (Bologna: ed. L.A. Muratori, 1922), s. 161.
- 33 Enveri, *Düstüriyatı*, s. 70; Dukas, *Bizans Tarihi*, (ev. VI. Mirmiroglio (İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956), s. 46-47; Mikhal Doukas, *Tarih*, Anadolu ve Rumeli 1376-1462, ev. Bilge-Ali Murad (İstanbul: Arkoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, 2008), s. 227-229; Paul Lemerle, *L'Émirat D'Adrin*, s. 227-229; Gregoras ile Umur Bey hayranı kaybetmişliğinde Kantakuzenos'un, gerek bir dostu yitirmiş olmanın yasını tuttuğunu kaydetmektedir. Bkz. Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 203.
- 34 Antlaşmanın Latince orijinal metni için bkz. George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, c. I, s. 313-317 no. 168; Elizabeth A. Zachariadou, *op. cit.*, s. 205-210; Riccardo Predelli, *Libri Commemorali*, tomo 2, libri 4, s. 162 no. 239.
- 35 Papa VI. Clement'in Venedik Doğu Andrea Dandolo'ya hitaben yazdığı 5 Ekim 1349 tarihli mektubunda kullandığı "Bilalare yukarıdaki emir olduğu üzere matrakeleri kabul etmek mii gerektiği yoksak kabul etmeyip savasınm mii gerektiği hakkında meclis halinde toplanıp uzun ıradıyla müzakere eyletze. Şayet harb etmeye karar verisek böyle bir harb idare etmek için gerekcek kaynakların nereden alınacağını da tespit etmek lazım gelecektir. Tira sakınlınam her türlü masraflarını yükü altında indinmayacak dercede bir sıkıntı ve darlık içindeyiz ve tarafımızdan nakden bir yardım bulunmaya imkân yoktur" şeklindeki ifadeler bu dönemde Papalığın içinde bulunduğu maddi ve manevi zorluklardan ötürü savasa devam edilmesinin son derece çetir olduğunu kamlamaktadır. Bkz. George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, c. I, s. 346, no. 172.
- 36 Kenneth Meyer Setton, *op. cit.*, s. 218.
- 37 Venedikliler, 1349 yılının Haziran ayında Papa'ya ve kardeşi Kardinal Hugues Roger'a gönderdikleri protesto mektubunda kendilerinin kullandıkları gerçeğmelerde varılan çetir anlayışını tanımayacaklarını ifade edip bunun sebeplerini ıllı emsilerdir. Bkz. Paul Lemerle, *L'Émirat D'Adrin*, s. 232-233; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 219; Hatia İttifak'ın üyelerinden Venedik, Hospitalier Şövalye ile Kibris Krallığı'na karşı aralay gelerek Tirdere karşı savasın yeniden başladığını ıllı emişler ve aralarında donanma oluşturma teşebbüsüne girişmişlerdir. Bkz. Paul Lemerle, *L'Émirat D'Adrin*, s. 233; Anthony Lunnell, "Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century", *Papers of the British School at Rome* 26 (Londra, 1958), s. 204-205.
- 38 Quaterius Consiliorum, *Duca di Candia. Quaterius Consiliorum (1340-1350)*, ed. P.R. Vidulich, Fonti per la Storia di Venezia, Archiv Publication (Venedik, 1976), s. 169; Freddy Thieriet, "Les Relations entre la Crée et les Emirs Turcs d'As Mineure au XIVème Siècle (1348-1360)", *Actes du XII. Congrès International des Etudes Byzantines*, II (1964), s. 217; Freddy Thieriet, *Deliberations*, s. 223-224, no. 581.

OSMANLI İMPARATORLUĞU- İKİ SİCİLYA KRALLIĞI İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE İSTANBUL'DAN NAPOLİ'YE DİPLOMATİK BİR HEDİYE SULTANIN FİLİ

GÜNER DOĞAN

Hediyeler, kaliteleri ve pahalaları ülkenin gücünü ve ihtişamını yansıttığı için devletler arası ilişkide son derece önemli bir rol oynardı. İşte bu yüzden olsa gerek Osmanlı devlet yöneticileri kendilerine İran Şahı tarafından hediye edilen fili bu kez Napoli kralına hediye etmeyi uygun görmüştü. Devasa boyutlardaki bu ilgi çekici hediye hiç şüphesiz onların nazarında da ihtiyamlı bir hediye olarak kabul görecekti.

EDEBİYATIN ANA MALZEMESİ OLARAK FİL

"Seyyah sadece kendi ilgisini cezbeden şeyleri görür, örneğin Marco Polo Çin kadınlarının küçük ayaklarından hiç bahsetmemiştir."¹ Bertrand Russell'in Batı medeniyeti hak-

kındaki fikirlerinin başlangıcı olan bu ilgi çekici ifadeyi, seyyahlar özelden çıkararak tarihçilerin çalıştığı konular çerçevesinde genelleştirmek mümkündür. Tarihçiler belli bir konunun biricikliğini ele alarak o mevzuu, deyim yerindeyse, evrenin merkezine oturtur ve söylemlerini

genelleştirerek ortaya attıkları teori ya da teorilerini doğrulama yoluna giderler. Elbette bu durum tarihsel mevzuların çok çeşitli ve zaman alıcı olmasından kaynaklanmaktadır. İşte bu çalışmada da tarihsel bir konunun, alınan ve verilen, karşılıklı yükümlülüklerin aritmetik bir eşitlik içinde düşünülmediği, katı kuralı ama ucu açık bir ilişki düzenini anlatan hediyeleşme ilişkisinin belli bir durumunu; "ağır" bir nesnenin etrafında anlatmak için kaleme alınmıştır. Bu ağır nesne Sultan I. Mahmud (1730-1754) zamanında İran Şahı tarafından görevlendirilen Hacı Han isimli bir elçinin İstanbul'a getirdiği ve daha sonra yine aynı Sultan tarafından bu sefer Napoli Kralı Carlo Sebastiano di Borbone'ye (1734-1759) hediye edilen bir fili konu edinmektedir.

Karada yaşayan hayvanların en irilerinden ve ağırlarından biri olan fil, tarihsel bir anlatımdan daha ziyade edebiyatın ana malzemelerinden biri olagelmıştır. Gerek dünya edebiyatında gerekse Türk edebiyatında fil karakteri farklı şekillerde ele alınmıştır. Bunlar arasında en dikkati çeken, hiç şüphesiz Nobel Edebiyat Ödüllü yazar Jose Saramago'nun

Biblioteca
di Bologna
Fondo di Luigi
Ferdinando
Marsigli,
Mss.3358.

Fotoğraf:
Güner Doğan.

1720 şenliğinde
yalancı kale
savaşı.

Metin Arid, Osmanlı
Taşınır Sanatları 1
Minyatür, İstanbul:
Yapı Kredi Yayınları,
2014, S. 311.

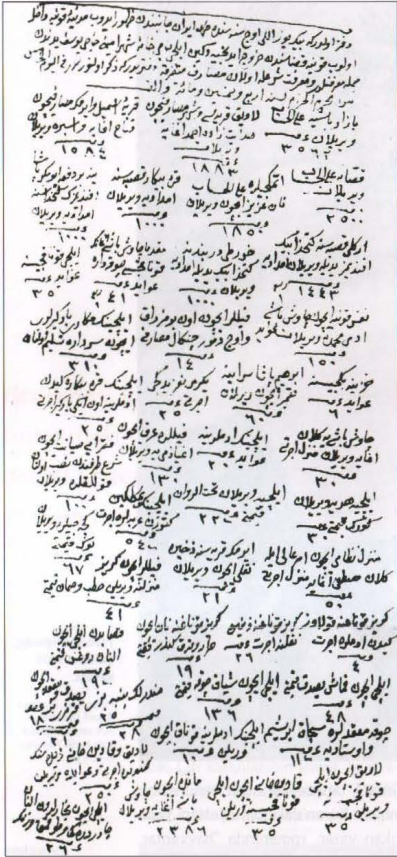
Filin Yolculuğu adlı romanıdır. Saramago bu eserinde "bir politik araç olarak" Süleyman adlı filin "hediye nesnesi olarak" İspanya'dan Viyana'ya yolculuğunu, hayatlarında ilk defa fil gören halkın şaşkınlığını da içine katarak zengin bir üslupla dile getirir.³ Bu eserden kısmen esinlenilerek yapılan bir diğer çalışma ise, Cihan adlı bir fil terbiyecisinin bakımına verilen Çota adlı beyaz bir filin hikâyesidir. Bu fil "bir hediye nesnesi olarak" Sultan Süleyman'a gönderilmiştir. Yazar Elif Şafak, Jose Saramago'nun yaptığı gibi ayrıntılı bir yolculuğu anlatmamıştır eserinde, ancak Topkapı Sarayı'ndaki filin halk nazarındaki durumunu ayrıntılarıyla resmetmiştir.⁴ Fil, Yaşar Kemal'in eserinde politik bir eleştirinin ana malzemesi haline gelmiştir. *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*'da yazar güç ve haklılık arasındaki ilişkiyi anlatır.⁵ Benzer bir politik eleştiriyi İtalyan yazar Elio Vittorini'nin eserinde de

buluruz. Dilimize *Fil* adıyla çevrilen eserde Vittorini, file özdeşleştirilen büyükbabanın hayatını, yoksulluğunu, umut ve umutsuzluklarını anlatır. Fil bu eserde hem çok tüketen bir hayvan olarak eleştirilir, hem de heybeti ve soyluluğu sebebiyle övülür.⁶ *Filler de Hatırlar* adlı eseriyle Agatha Christie ise fillerin bir diğer özelliğini vurgulamıştır. Sürükleyici cinayet romanlarıyla tanınan Christie, fillerin hafızalarının kuvvetine vurgu yaparken, insanların ise tam aksine bu tarz bir özelliğe sahip olmayışının meydana getirdiği zıtlıkları gösterir.⁷ Buna benzer bir zıtlığın Erasmus örneğinde olduğu gibi bir takım deyimlere de konu olduğunu söylemek gerekir. Erasmus, *Deliliğe Övgü* adlı eserinde âlimler hakkındaki eleştirilerini sıralarken onları sıvrisineğe benzetip, küçük ve büyük arasındaki zıtlığı vermek adına "sıvrisinecten fil türetmeye çalışmanın gereksizliğini" dile getirir.⁸ Son olarak bir başka eserde Nedim

Gürsel, tarihsel bir olayı konu edinmiştir. Kuran'daki bir ayetten yola çıkan yazar, romanında "hayvanlar âleminin değil Âdemoğullarının da hükümdarıymış gibi etrafına dehşet saçan" Mahmud adlı bir filin Kâbe'yi yıkmaya gelen Habeş ordusunda savaş aracı olarak kullanılmasına değinir.⁹

SAVAŞ ARACI VE ARMAĞAN NESNESİ OLARAK FİL

Filler hiç şüphesiz tarihte önemli birer savaş aracı ve kuvvet, arıllık, akıllılık, zekâ, basiret, sağduyu, enerji, hâkimiyet, hükümlanlık gibi kavramlarla ilişkili olan hayvanlardan biriydi.¹⁰ Her ne kadar Osmanlı devleti çıktığı seferlerde kullanılsa da, İran'da, Moğolistan'da" türlü zamanlarda önemli bir yıkıcı kuvvet olarak bu savaş aracından istifade edildiğini biliyoruz. Timur, Yıldırım Bayezid ile yaptığı Ankara Savaşı'nda otuzdan fazla fil kullan-

İran Elçisi Hacı Han ve fillerin ihtiyaçlarına dair.

Konya Şeyhi Sicilleri, no. 55, s. 390.

mişti. Yine benzer şekilde bütün Hint hükümdarları pek çok savaş fılı beslemekteydi.¹² İbn Battûta, *Seyahatnâme*'sinde bu duruma vurgu yapıp "Bu hayvanların sıvrı dişleri idamlık suçlar için demirle kaplanmıştır! Her filin tam boyunca bir sürücü oturmakta. Elindeki 'taberzin'le küçük, baltamsı alelel hayvanı istediği yöne sürer. Bu hayvanların sırtına—kuvvet ve iriliklerine göre—yirmi küsur yahut daha az savaşıcı alacak kapasitede tahta kafes şeklinde sandıklar yerleştirilmiş, dört köşesine bayraklar dikilmiştir" şeklinde canlı bir anlatım yapmıştır.¹³ Bu yıkıcı devasa kuvvetin, tarih boyunca kuvvet ve büyüklüğünden dolayı kahramanların yığılmasının, güç ve kuvvetinin, hükümdarların ihtiyaç ve debbesinin bir sembolü olan fillerin¹⁴ konumuz gereği

bir armağan nesnesi olarak kullanılması da onun kendisinden bağımsız bir başka özelliğidir. Pek çok zaman filler değişik iktidarlar tarafından bir güç simgesi şeklinde hediye olarak sunulmuştur.¹⁵ Özellikle İran hükümdarları tarafından Osmanlı padişahlarına farklı zamanlarda sunulan değerli hediyelerin içerisinde fillerin ayrı bir yeri vardı.¹⁶ Bu hediyelerden birini, İran hükümdarı Nadir Şah'ın 1741 yılında İstanbul'a, Hindistan'daki zaferlerinin haberini vermek, daha evvel Osmanlı devletiyle yapılan anlaşmada çözülemeyen (özellikle din ağırlıklı) sorunları görüşmek ve muhtemelen, iki ülke arasındaki uzun zamandır düşüş eğiliminde olan ticari ilişkileri canlandırmak adına¹⁷ görevlendirdiği elçiyle gönderdiğini biliyoruz. Venedik belgeleri İran'dan gelen elçi ve heyetinin toplamda 1600'ün üzerinde kişiden oluştuğunu, yanlarında ise dokuz kadar fil getirdiklerini bildirmektedir.¹⁸ Bu geniş maiyet ve ihtişamı hediyeler eşliğinde İstanbul'a yola çıkması elbette Nadir Şah'ın Afganistan, Hindistan ve Türkistan seferlerindeki başarılarını göstermek adınaydı. Unutmamak gerekir ki, verilen hediyeler, kaliteleri ve pahalalı ülkenin gücünü ve ihtişamını yansıttığı için son derece önemli bir role sahipti.¹⁹

Heyetin bu amaçları ne kadar gerçekleştirdiğini bir tarafa bıraksak da, konumuz gereği, gelen fillerin ihtişamını ifade etmemiz yerinde olur. 25 Aralık 1740'ta Halep'te bulunan bir Venedik temsilcisinin *relazione*'sinde (rapor/lar) ayrıntılı olarak resmettiğine göre, filler değerli ve göz alıcı kumaşlarla donatılmıştı. Aynı zamanda oldukça eğitilmişlerdi. Halep Paşası'nın dört bin yenicileri karşıladığı elçinin filleri, eğiticilerinin bir Hintçe kelimesiyle Paşa'yı ve yanındakileri selama durmuştu.²⁰ Elçi ve filler belli bir süre Halep'te kaldıktan sonra "Anadolu'nun sağ kolu ile sevk ve tesvir"²¹ edilmeleri için hüküm gönderilmiş, elçiye mihmandarlık yapması için de Derviş Mehmed Ağa²² görevlendirilmişti. Fakat kalabalık bir heyette Anadolu'ya giren ve Konya üzerinden yoluna

devam eden elçinin yolculuğu, geçtiği güzergâhlara daha evvelinden ayrıntılarıyla gönderilen "elçi ve etbalarının ve hademesi fillerin günlük tayinatlarının geçeceği kazalardan suret-i tedarik ve itası hakkında"ki hükümlerin²³ bölge halkı tarafından uygulanması noktasındaki sıkıntılar sebebiyle hiç o kadar kolay olmamıştı. Örneğin Sultanönü sancağında vaki kazalar ahalisinin "kaht ü galâ" ve ahvalleri berikasan olmağla²⁴ elçi ve fillerin ihtiyaçları temin edilememişti. Bu sıkıntılı durumun üstesinden gelmek adına bölge yöneticilerine çeşitli hükümler gönderilmişti.²⁵ Zorlu yolculuk bu şekilde devam etmiş ve nihayetinde heyet 6 Mart 1741 tarihinde Üsküdar'a ulaşmıştı.²⁶ Üç gün süreyle burada kalan elçi ve filler daha sonra 9 Mart itibarıyla Beşiktaş sahiline geçmişti. Fillerin karşı tarafa geçişi ise oldukça sıkıntılı olmuştu. Venedik belgeleri bu durumu ayrıntılarıyla anlattı ve dokuz filin, etraflarına yapılan korumalıklarla üç Maone (mavna) üzerinde geçirildiğini söylemişlerdi.²⁷ Beşiktaş tarafına geçirilen filler burada İstanbul'un uzun yıllar boyunca en eski gezinti ve şenlik alanlarından biri olan Çırpıcı Çayırı'na götürülmüştü.²⁸ Bu çayırda beketlenen devasa hayvanları halk günlerce seyretmişti.²⁹

Bu şekilde Payitaht'a gelen fillerden kaç tanesinin padişaha hediye edildiği konusunda bir bilgi yoktur, ancak bir belgede geçen, "...bundan akdem Şah-ı İran tarafından hediye gelen fil ve filbanın nalaka bahaları için İstanbul gümrüğü malından olmak üzere yevmiye 510 akçe tayin olunduğu mukayyed olmağla..."³⁰ ifadesini göz önüne alırsak bu sayının bir olduğunu tahmin edebiliriz. İran elçisi diplomatik faaliyetlerini ifa edip fil dahil diplomatik hediyelerini sunduktan sonra³¹ bu kez Anadolu'nun sol kolunu takip ederek ülkesine geri dönmüştü.³² Onun ülkesine dönmesiyle birlikte hediye olarak verilen fil, Padişah'a çeşitli yörelerden armağan olarak gelen, özellikle yaban hayvanlarının barınağı olan, has ahıra tabi devciler sınıfının içerisinde "fil bakan" adlı fil bakıcılarının emrine verilerek³³

Arslanhane'ye koyuldu.⁴⁴ Daha sonra da kendi coğrafyasının ve ikliminin çok uzağına, İki Sicilya Kralı'na armağan edilmek üzere Napoli'ye yola çıkmak için hazırlanacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı arasında özellikle ticari anlamdaki ilişkiler, taraflar arasında "Kavalier Don Bozopa de Favelon Finoketi"⁴⁵ haşmetli zir ve hâlâ Sicilya Kralının murahhas vekili [ile] yirmi bir madde ve bir hâtime..."den⁴⁶ oluşan antlaşmanın imzalanmasıyla başlamış ve akabinde ciddi anlamda perçinlenmişti. 7 Nisan 1740 tarihinde imzalanarak yürürlüğe giren ticaret antlaşmasıyla artan ilişkileri daha da kuvvetlendirmek adına Osmanlı hükümeti Napoli'ye Hacı Hüseyin adında bir orta elçi gönderdi.⁴⁷ İstanbul'dan altmış kişiyle Napoli'ye ulaşmak için 7 Temmuz 1741 tarihinde Messina limanına hareket eden elçilik heyeti kentte yaklaşık olarak iki ay kaldı.⁴⁸

Hacı Hüseyin Efendi'nin Napoli Kralı'nın davetiyle saraya girişi sırasında, "Biz duhul ettiğimizde cümlesi kıyam etdiler ve orta yere gittiği müzde kiral dahi kıyam eyledi"⁴⁹ cümlelerini referans kabul edersek, kendisinin çok itibar gördüğü sonucunu çıkarabiliriz. Şüphesiz, Napoli Kralı III. Carlos, Osmanlı devletiyle yakın temas halinde olmak istiyordu.⁵⁰ Bu istekte üç ana gaye etkili olmuştur: Ticareti geliştirmek, Akdeniz'deki korsan saldırılarına karşı işbirliği yapmak ve devletlerarası diplomatik ilişkileri sağlamlaştırmak.⁵¹ Kral'ın istekleri imzalanan antlaşmalar ve gönderilen elçiler sayesinde karşılık buldu. Osmanlı devletinin ise benzer beklentilerin yanında bir arayış içerisinde olduğunun da farkına varmak gerekir. Uzun süredir farklı güçlerle savaşan Osmanlı, Akdeniz'de ve elbette Adriyatik'te yeni bir işbirliğinin kapılarını aralamak istiyordu. Yıllar boyunca Venedik, Cenova ve Floransa gibi İtalya'nın diğer kent devletleriyle her alanda kurulmuş olan ilişkiler bu dönemde gerilemişti. Venedik dışında diğer kent devletlerinin Osmanlı devletiyle ilişkisi 18. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren

yoğun, ancak ticari ilişkiler bakımından eski dönemlerde yaşanan canlı günleri aratacak durumdaydı. İşte bu minvalden bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu için İki Sicilya Krallığı ile kurulacak, başta ekonomik ve sonrasında güvenlik temelli ilişkiler hayatı önem taşıyordu.

Elçi Hacı Hüseyin Efendi bu saydığımız ön bilgilerle Napoli'ye gelmiş ve 18 Eylül 1741 tarihinde saraya kabul edilerek hem mektubunu hem de temelde kumaşlardan mürekkep zengin hediyelerini krala sunmuştu.⁵² Görevini başarıyla ifa eden Hacı Hüseyin Efendi kendisine verilen güven mektubunu da alarak 18 Ekim 1741 tarihinde İki Sicilya Krallığı'nın İstanbul'daki yeni elçisi Nicola De

Majo (1741-1747) ile birlikte kentten ayrıldı.⁵³

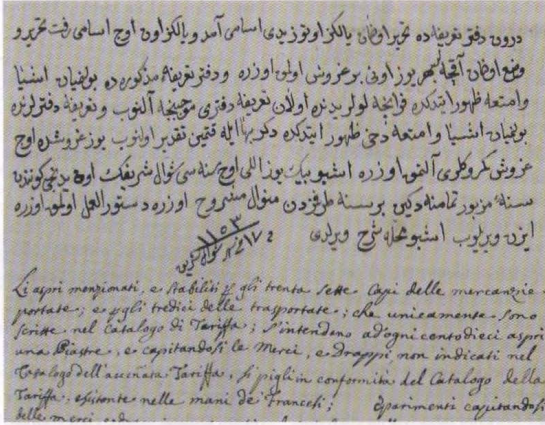
Hacı Hüseyin Efendi'nin olağanüstü elçilik görevinin sonra ermesinin⁵⁴ hemen akabinde Osmanlı hükümeti iki ülke ilişkilerini sağlamlaştırmak adına Napoli'ye bir hediye göndermeyi düşünmüştü. Şunun bir kere daha altını çizmek gerekir ki, hediyeler, kaliteleri ve pahalaları ülkenin gücünü ve ihtişamını yansıttığı için diplomatik oyunda son derece önemli bir rol oynardı.⁵⁵ İşte bu yüzden olsa gerek Osmanlı devlet yöneticileri kendilerine İran Şahı tarafından hediye edilen fili bu sefer Napoli Kralı'na hediye etmeyi uygun görmüştü. Devasa boyutlardaki bu ilgi çekici hediye hiç şüphesiz onların nazarında da ihtişamlı bir hediye olarak kabul görecekti.

İtalyan ressam Giuseppe Bonito tarafından resmedilen, Osmanlı İmparatorluğu'nun orta elçisi Hacı Hüseyin Efendi'nin portresi.

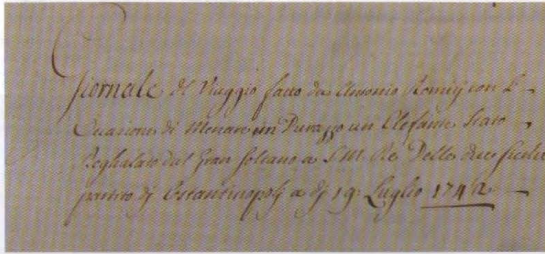
1741 yılı Napoli gümrük tarife defterinden bir ayrıntı, Ministero Affari Esteri, Busta 189.

Fotoğraf Güner Doğan

Hediye edilen filin İstanbul'dan Napoli'ye getiren görevlinin raporu. ASNP, Ministero Affari Esteri, n. 192.

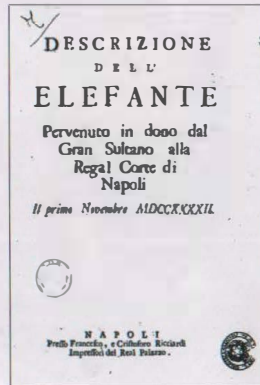
Fotoğraf Güner Doğan

"FİLİN YOLCULUĞU"

Sarayın arslanhanesinde yer alan fil, hediye edilmek üzere hazırlanmış ve kısa süre sonra 19 Temmuz 1742 tarihi itibarıyla aslen bir Napolili olan ve İzmir'deki iki Sicilya Kralığı konsolosluğunda görev yapan Antonio Romiti⁴⁶ ile yola çıkmıştı.⁴⁷ Napoli Devlet Arşivi'nde bulunan raporda filin yolculuğu ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Öncelikle kara yoluyla Draç'a ve ardından gemiyle Brindisi limanına giden filin seyahati ilginç ayrıntılarla doludur. Yolculuğu daha en başında, İstanbul'dan Silivri'ye gelişinde bölge halkı böyle bir hayvanı ilk defa görmüş olmanın şaşkınlığını yaşamış ve korkmalarından dolayı kadınlar, erkekler ve çocuklar ellerinde yanan odunlar ve silahlarla file ve yanındakilere korku dolu anlar yaşatmışlardır. Ancak daha sonra durum bir şekilde normale dönmüş ve heyet yoluna devam etmişti.⁴⁸ Edirne'ye gelmesinden sonra ise yolların bozuk olmasından dolayı türlü sıkıntılar çekilmiş ve çoğu zaman uzun süre

duraklamalarla fil ve yanındakiler dinlenme yoluna gitmişti. 17 Ağustos 1742 tarihinde İstif'e gelindiğinde Antonio Romiti yanında bulunan bir yenicieri eliindeki bir mektupla Draç'a göndererek ilgili mektubun Napoli'ye ulaştırılmasını sağladı.⁴⁹ Bu ön bilginin verilecek olması heyetin Draç limanına gelmeden Napoli'den gönderilecek bir geminin hazırlanması adına önemliydi.

Filin yolculuğu devam ederken 19 Ağustos 1742 günü Cüplü'de bekleyen halk daha önce heyete korku salan halktan farklı olarak büyük bir coşkuyla bu hediyeyle izlemeye koyuldu. Raporu kaleme alan kişi duruma öyle hayret etmişti ki, "İstanbul'dan beri filin hiçbir kalabalık bu kadar coşkuyla karşılamamıştı!" notunu düşmüştü.⁵⁰ Bu heyecanlı kalabalıktan ayrılan heyet ve fil nihayet 4 Eylül 1742 tarihinde toplamda, İstanbul'dan yola çıkışı tarihini göz önüne aldığımızda, kırk yedi günlük bir yolculuktan sonra Draç limanına vardı.⁵¹ Daha evvel gönderilen mektup dolayısıyla heyet geldiğinde limanda Napoli'den gelmiş bir gemi hazır bekliyordu. Fazla vakit kaybedilmeden ilk gün sonra fil gemiye zor da olsa yüklenmiş ve "ağır" hediye asıl adresine gönderilmek üzere Brindisi limanına doğru yola çıkmıştı.⁵²

1 Kasım 1742 tarihinde Napoli'ye ulaşan fil, halkın meraklı bakışları altında kente giriş yaptı. Bir botanikçi olan İtalyan Francesco Serao'nun bu filin her yönüyle, son derece ayrıntılı olarak kaleme aldığı bir risalesinin bulunduğunu düşünürsek, bölge halkı ve yöneticilerinin ilk defa böyle bir canlıyla karşılaştıkları sonucunu çıkarabiliriz.⁵³ Bu söyledimize bir kanıt olarak o tarihte yayın yapan bir gazetenin verdiği bilgileri de referans kabul edebiliriz. Gazete 1 Kasım'da Napoli'ye armağan olarak gelen filin sokaklara akın eden büyük bir kalabalık tarafından karşılandığını ve bu kalabalığın büyülenmiş halde, keyifle filin seyre daldığını yazmıştı.⁵⁴ Bu bilgiler daha evvel Osmanlı yetkilileri tarafından amaçlanan hedefe ulaşıldığının bir kanıtıdır. 1756 yılına kadar yaşayan ve Osmanlı devletinin özel bir hediyesi olarak Napoli krallığında muhafaza edilen bu hediye,⁵⁵ Osmanlı Sultanı'nın güç ve ihtişamını yansıtmakta ve onun imparatorluk ışığının gözbebeği, iki deniz ve kıtalarının imparatoru, Doğu ve Batı tebaasının koruyucusu sıfatlarını bir kere daha, bu kez bir armağan özelinde cisimleşmiş olarak, teyit etmekteydi.

GÜNER DOĞAN

KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

Fil Risalesi, 1741.

TÜRKİYE'NİN EFEMERA ARŞİVLERİ VE KOLEKSİYONLARI

BAHAR GÜRSEL

Şayet günlük hayat tarihine (alltagsgeschichte) ilgi duyan ve geçmişte sıradan insanların neler yapmış olduğunu merak eden bir araştırmacıysanız, tüm yollar sizi eninde sonunda "efemera" kavramına ulaştıracaktır. Türkçede genellikle "ıvır zıvır" olarak adlandırılan ve tek bir tanımla anlatılması neredeyse imkânsız olan efemera kelimesinin ilk kullanımı 14. yüzyıla kadar uzanır.

Efemera koleksiyonerliğinin öncüsü sayılan Samuel Pepys (1633-1703).

https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Pepys

Efemera çoğul bir sözcük ve kökeni eski Yunanca; "bir günden fazla dayanmayan" anlamına geliyor. "Basılı efemera" kavramı elle yazılmış veya basılmış ve üretim amaçları geçicilik olan bütün kâğıt parçalarını tanımlıyor.¹ Bu bağlamda broşürler, el ilanları, posterler, müzik notaları, tapu belgeleri, kartvizitler, fotoğraflar, kartpostallar, okul karneleri, etiketler, biletler, duvar ilanları, davetiyeler, tiyatro programları, sigara ve kibrit kutuları, gazete ve dergiler ve hatta piyango biletleri gibi günlük hayatta karşınıza çıkabilecek ve önemsiz olarak adlandırabileceğiniz her türlü geçici belge efemera olabilir. Efemeranın kitaplar kadar de-

ğerli olup olmadığı hâlâ tartışılan bir konu ama kitaplarla iç içe oldukları da aşîkâr. Bu yüzden, çok değerli bir kitabın iç kapağına kitapçının yüzüyle önce yapıştırmış olduğu bir adres etiketi ya da satıldıktan sonra sahibinin ilk sayfaya yerleştirdiği *ex libris* veya kitabı okurken içine koyduğu kitap ayracı her ne kadar efemeral dünyaya ait olsa da, bütünleştiği kitapla birlikte ürettiği zaman dilimi kapsamında değerlendirildiğinde mühim bir kalıcılığın içinde değersiz geçiciliğini yitirip bambaşka bir kimliğe bürünebiliyor.

İLK EFEMERA KOLEKSİYONU

Anglofon dünyada hızla okunup günlük hayatın içinde hızla kullanılıp tüketilmek amacıyla satışa sunulmuş olan baladlar ve küçük eğlencelik kitapların (*chapbook*)² biriktirilmeye başlandığı ilk tarih 16. yüzyıl olsa da, aslında basılı efemera koleksiyonerliğiyle ilgili her şey Samuel Pepys (1633-1703) ile başlamış. Kraliyet Donanması'nda yüksek bir bürokrat, ilerleyen yaşlarında ise parlamentolaran Pepys, 1 Ocak 1660-31 Mayıs 1669 tarihleri arasında, birkaç asır sonra kimsenin okuyacağını tahmin etmediği bir günlük tutmaya karar vermiş. Bahsi geçen yıllar, Oliver Cromwell'in kurduğu cumhuriyetin yıkıldığı ve Hollanda'da sürgünde olan II. Charles'ın (1630-1685) ülkesine geri dönerek (Pepys kralı Ada'ya getiren

gemide bulunanlardan biriymiş) başı kesilip idam edilmiş olan babası Charles Stuart'ın (1600-1649) tacını geri aldığı Restorasyon Dönemi'ni kapsamasının yanı sıra, büyük veba salgını (1665) ve Londra yangını (1666) gibi çok önemli olaylara da tanıklık etmiş bir zaman dilimini içinde barındırıyor. Tüm bu mühim olaylara ek olarak yazarın günlük hayatı ve özel yaşamıyla ilgili her türlü ayrıntıyı büyük bir açık sözlülük ve samimiyetle satırlara döktüğü bu günlük, Britanya tarihçileri için hiç şüphesiz vazgeçilmez bir birinci el kaynak olma özelliğini halen korumakta.

Pepys bugünkü haline pek de benzemeyen geç 17. yüzyıl Londra'sının günlük hayatında güzel ve zevkli olan her türlü uğraş ve sosyal etkinliği bulmayı ve tüm yaşamı boyunca elinde tutmayı başarmış. Siyaset ve denizcilik dışında tiyatroyu da çok seven ve besteler yapan Pepys'in başka bir tutkusu ise kitaplar olmuş. Okuduğu okul olan Cambridge'deki Magdalene Koleji'ne ölümünden sonra asla dışarı çıkarılmaması kaydıyla bağışladığı üç bin ciltlik şahsi kütüphanesi,³ değerli ve nadir kitaplarla birlikte 1680'li yıllardan itibaren biriktirmeye başladığı ve konularına göre farklı ciltlerde bir araya getirdiği kapsamlı bir *chapbook* koleksiyonu ve çok sayıda balad –İngiliz Broadside (el ilanı şeklinde basılmış) Balad Arşivi kayıtlarına göre, içinde "Türk"

kelimesi geçen ve erken modern dönemde olumsuz Türk imgesinin oluşmasına hatırı sayılır bir katkıda bulunmuş olan 186 baladın 72 tanesi Pepys'in koleksiyonunda bulunmaktadır.—, broşür, kartvizit (trade card), etiket ve masa oyunlarını (board games) içinde barındırıyor. Bu ayrıntı, Pepys'in efemera çalışmaları bağlamında da bir öncü olmasını sağlayan özellik. Tüketilip yok edilmesi kesin olan ama içlerinde 17. yüzyıl Britanya'sıyla ilgili sayısız siyasi, dini, sosyal, ekonomik ve kültürel ayrıntı barındıran basılı efemera onun sayesinde hâlâ bir arşivin içinde en iyi şekilde korunmakta. Aynı zamanda, İngiltere'deki Efemera Cemiyeti'nin (The Ephemer Society) kurucusu Maurice Rickards'ın da bahsettiği üzere, bahsi geçen kişisel arşiv Pepys'in "ilk genel efemerist"s veya efemera koleksiyoneri olarak tarihe geçmesinin birincil sebebi olmuştur.

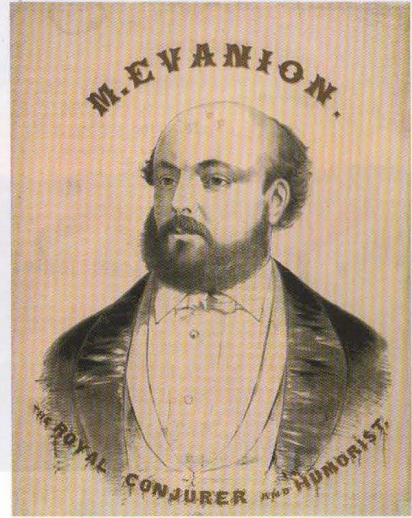
Efemera çalışmalarında Britanya ve Birleşik Devletler'in diğer memleketlerden birkaç adım ileride olduğu su götürmez bir gerçektir ve Anglo-Amerikan dünyada efemera arşivi olarak adlandırılan koleksiyonların asıl/ilk sahipleri Pepys'e benzer bir yol izlemiş ve biriktirdikleri yazılı efemerayı kurumlara bağışlayarak (arşivler kütüphanelere bazen de satın alma yoluyla intikal etmiştir) koleksiyonlarının araştırmacılarla buluşmasını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Kıta Avrupa'sına nazaran Britanya ve Birleşik Devletler'de efemera koleksiyonlarına ulaşmak, kaydadeğer bir kısmı dijital ortama aktarılmış olduğundan, daha kolay ve zahmetsizdir. Örneğin, Oxford Üniversitesi'nin Bodleian Kütüphanesi'nde yer alan ve efemera çalışmaları için çok büyük önem taşıyan John Johnson (1882-1956) Koleksiyonu Basılı Efemera Arşivi'nde bulunan belgelerin önemli bir kısmı çevrimiçi hale getirilmiş ve Birleşik Krallık sınırları içinde herkesin ücretsiz erişimine sunulmuştur. Sihirbaz ve vantrikol Henry Evans'ın (y. 1832-1905) 19. yüzyılda biriktirdiği, Viktorya Dönemi günlük hayatına dair önemli ipuçları sunan ve günümüzde British Library koleksiyonları

arasında bulunan Evanion Efemera Arşivi'nde yer alan belgelerin neredeyse yarısı dijital olarak erişime açıktır. Manchester Metropolitan Üniversitesi'nin özel koleksiyonları arasında yine 19. yüzyıl Viktorya Dönemi'ne ait albüm ve küpür albümlerinin/koleksiyon defterlerinin (scrapbook) yer aldığı bir efemera bölümü bulunmaktadır. Birleşik Devletler Kongre Kütüphanesi'nin üç yüz yıllık bir dönemi kapsayan efemera arşivinin bir kısmı da diğer bir önemli ulaşılabilir koleksiyondur.⁶

Yukarıda örnek olarak verilen koleksiyonlar ve benzerleri dışında kalan kütüphane ve arşivlerde efemeranın konusal olarak sınıflandırılması çok zorluk ve aynı şekilde gruplandırılması için de kesin bir kural bulunmamaktadır. Yine de sosyal efemera (sosyal etkinlikler ve doğum ve ölüm gibi önemli olaylara dair belgeler), ticari efemera (ticari etkinliklerde kullanılan kartvizit benzeri belgeler), eğlence efemerası (poster, tiyatro afişi ve programı gibi etkinliklere duyuran belgeler), eğitimsel efemera (eğitim faaliyetlerinde kullanılan belgeler) ve askeri, tıbbi, siyasi ve kentsel efemera olarak çok çeşitli gruplar belirlemek mümkündür.⁷ Türkiye'de bulunan arşiv ve koleksiyonlarda da tüm bu gruplara ait efemeraya rastlanmaktadır.

TÜRKİYE'DE EFEMERA ÇALIŞMALARI

Ölkemizde efemera kavramı etkisini 20. yüzyıldan itibaren bireysel seviyede bazı koleksiyonerler/toplayıcılar üzerinde göstermeye başlamış, fakat maalesef kalıcı izler bırakma konusunda yeterli derecede muvafak olamamıştır. Örneğin, filatelinin yanı sıra kartpostal koleksiyonculuğu konusunda da örgütlenmeyi hedeflemiş olan Türkiye Pul ve Kartpostal Mübadele Kulübü 1925 yılında Samsun'da kurulmuş ama kısa bir zaman içerisinde kapanmıştır.⁸ Çelik Gülersoy'un kartpostalları Türk Tarih Kurumu ya da Milli Kütüphane benzeri kurumlardan çok daha fazla merak ve tutkuyla topladığını belirttiği İstanbullu manifaturacı Herman

Boyacıoğlu,⁹ sahip olduğu binlerce kartpostaldan oluşan arşivini, 16 Aralık 1970-9 Ocak 1971 tarihlerinde Yapı Kredi'nin yetmiş dördüncü sergisi olan Kartpostallarla Eski Türk Hayatı, 1895-1920'de ziyaretçiyi buluşturmuştur.¹⁰ 2006 senesinde, Kuşadası'nda yaşayan koleksiyoncu Hüseyin Keleş, sahip olduğu on bine yakın temalı pula ek olarak sayısız yine on bini bulan ve 1700'li yıllardan başlayan çeşitli efemeral belgelere sahip olduğunu açıklayarak

British Library koleksiyonları arasındaki Evanion Efemera Arşivi'nin yaratıcısı Henry Evans (y. 1832-1905).

<http://www.themagicedetective.com/2016/01/evanion-royal-conjurer-and-magic.html>

YAPI ve KREDİ
BANKASI

Kültür ve Sanat
Hizmetlerinden:

74. Sergi

KARTPOSTALLARLA

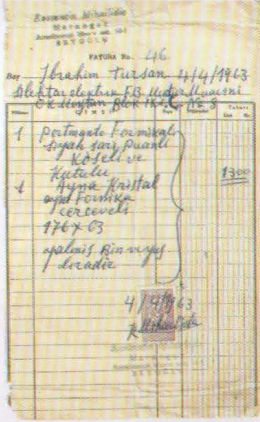
Eski Türk Hayatı
1895 - 1920

(Herman Boyacıoğlu Koleksiyonu'ndan)

16 Aralık 1970 - Çarşamba
9 Ocak 1971 - Cumartesi

Beyoğlu Belleği Arşivi'nden bir İstanbul kartpostalı ve fatura.

Kuşadası'nda Türkiye'nin ilk efemera müzesini kurmak istediğini belirtmiştir. "Çok uzun ömürlü olmasa da 1996 yılında Türkiye'nin ilk Ephemera Derneği kurulmuş, hatta dernek aynı senenin 1 Aralık'ta "antika kart, fotoğraf, bilet, broşür, ferman gibi bine yakın efemera örneğinin" satışa sunulduğu" birinci müzayedesini de İstanbul'da düzenlemiştir.

Tüm bu kişisel ve kısıtlı girişimlerin ötesinde, Türkiye'de gerçekleştirilebilecek akademik efemera çalışmalarıyla ilgili yapılabilecek ilk tespit, efemera araştırması yapmak için günlük hayat ya da kültür tarihi veya toplumsal çalışmalar benzeri konular hakkında gerekli bilgiye vâkıf olmanızın pek de kâfi gelmeyeceğidir.

Ülkemizdeki efemera çalışmaları henüz kurumsallaş(a)mamıştır. İngiltere'de bulunan Reading Üniversitesi'nde Maurice Rickards'ın oluşturduğu arşivi içinde barındıran Efemera Çalışma Merkezi'ne benzer bir üniversite ya da araştırma enstitüsüne bağlı bir efemera araştırma kurumumuz maalesef henüz yoktur. Bu sebeple, efemera çalışmak isteyen bir araştırmacı hem devlete bağlı hem de özel kurumların arşivlerini ayrıntılı bir şekilde taramalı ve ayrıca özel koleksiyonlara ve daha da önemlisi küratörlerin bu kaynaklardan nasıl faydalanarak ne gibi sergiler düzenlediğine mutlaka aşina olmalıdır. İyi bir efemera arşivi istekli, bilinçli ve bilgili bir koleksiyonerin/çenel efemeristin seneler boyunca neler toplayıp biriktirdiğiyle doğrudan ilgilidir. Ayrıca hiçbir koleksiyonerin özel arşivinin tamamını araştırmacılara açmak gibi bir zarureti yoktur ve bu tarz koleksiyonlardan sorumlu olan danışmanlara etraflarındaki cam duvarı geçip ulaşma şansınız ise imkânsız yakın bir ihtimaldir. Bu sebeple, araştırmalarınızda efemera kullanma arzusunda olanların ilk etapta özellikle çevrimiçi arşiv ve kütüphanelere yönelmesi faydalı olacaktır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ SEYFETTİN ÖZEĞE KİTAPLIĞI

Ünlü bibliyograf M. Seyfettin

Özege'nin (1901-1981) kataloğunun hazırlanması ve yayımlanması koşulluyla 1961 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağışladığı kişisel arşivi, 2014 yılında üniversite rektörlüğü tarafından dijital ortama taşınmış. Koleksiyon kapsamında sayısı kırk bini bulan eserlerin büyük bir çoğunluğunun ilk raddede nadir matbu kitaplar olabileceği düşünülse de, kısa bir katalog taramasının ardından Özege'nin eski harflerle yazılmış tüm Türkçe eserlerin bibliyografik kaydını tutma arzusunun doğal bir neticesi olarak arşive belirli sayıda efemeranın da dahil edildiği anlaşıyor. Bilhassa 1928 öncesi döneme ait ve çok iyi korunmuş durumda olan sergi broşürleri, katalogları ve hatıraları oldukça dikkat çekici. Sayıları çok fazla olmasa da ticari broşürler de incelemeye değer. Koleksiyon kapsamında yukarıda bahsi geçen Türkiye Pul ve Kartpostal Mübadele Kulübü'ne ait iki adet belge de bulunmakta. Seyfettin Özege Kitaplığı'ndaki tüm dijital yayınların yüksek çözünürlükteki kopyalarını indirmek için kütüphane sistemine ücretsiz üye olmak yeterli. (<http://kutuphane.atauni.edu.tr>)

BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ

1884 yılında, İstanbul'da bulunan Beyazıt Külliyesi'nde hizmete açılmış olan Kütüphane-i Umumi-i Osmani'nin adı 1961 yılında Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak değiştirilmiştir. Kütüphanede içinde bin üç yüzden fazla derginin farklı yıllara ait nüshalarının erişilebilir dijital kopyalarını barındıran Hakkı Tarık Üs Koleksiyonu'ndaki eserlerin önemli herkeşse malum. Ayrıca, 1928 sonrası döneme ait ulusal ve yerel gazeteleri içeren bir katalog da mevcut. Bunlara ek olarak koleksiyonda bir de "Kitap Dışı Materyaller Bölümü" bulunmaktadır. Kapsamında "derleme ya da diğer yollardan kütüphaneye gelen harita, afiş, banknot, nota, posta kartı, pul, plak, ses kaseti, CD ve filmler" olan bu koleksiyona erişmek için Beyazıt Kütüphanesi görevlilerine danışmak gerekiyor. (<http://www.beyazitdevletkutup.gov.tr/TR,126431/kitapidisi-materyaller-bolumu.html>)

BEYOĞLU BELLEĞİ ARŞİVİ

2008 senesinde Beyoğlu Belediyesi'nin desteğiyle başlamış olan Beyoğlu Belleği Projesi halen Turabi Baba Kütüphanesi içinde çalışmalarını sürdürmekte ve kapısı da araştırmacılara açık. Koleksiyonunda yer alan "nadir belgeler" arasında Beyoğlu'yla alakalı davetiye, afiş, broşür, bilet, işyeri kartı ve fatura gibi eğlence efemerası ve ticari efemera önemli bir yer tutuyor ve çevrimiçi bir katalogta bu belgelerle ilgili arama yapılabildiği gibi, bir kısmının dijital kopyalarına da erişilebiliyor (<http://bellek.beyoglu.bel.tr/Pages/NadirBelgeArama.aspx>). Ayrıca, içinde "efemera" kelimesinin bizzat kullanıldığı ve 2-25 Ağustos 2012 tarihinde Beyoğlu Belediyesi Sanat Galerisi'nde düzenlenmiş olan Beyoğlu Belediyesi 155. Yıl Efemera Sergisi'nin Beyoğlu'nun günlük hayatıyla ilgili tüm basılı efemerası bizzat bu arşivden seçilmiş. Aralarında tramvay biletleri, eczane reçeteleri, kartpostaller ve konser programları bulunan eserlerin dijital kopyaları açıklayıcı metinleriyle birlikte Beyoğlu Belleği web sayfasında sergilenmekte (http://bellek.beyoglu.bel.tr/online_sergiler/de-tay.aspx?SectionId=2157). Beyoğlu Belleği yayınları arasında yer alan ve danışmanlığı *Arkeoloji ve Sanat* dergisinin editörü arkeolog Nezih Başgelen'in yapmış olduğu *Beyoğlu 150: Fotoğraflarla Beyoğlu'nun 150 Yıllık Öyküsü (1857-2007)* (İstanbul: Beyoğlu Belediyesi, IKSİV, 2008) adlı kitap ise Beyoğlu'nun günlük hayat tarihi ve efemerasıyla ilgili araştırmaya yapmak isteyen için mutlaka iyi bir ikinci el kaynak olacaktır.

İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI

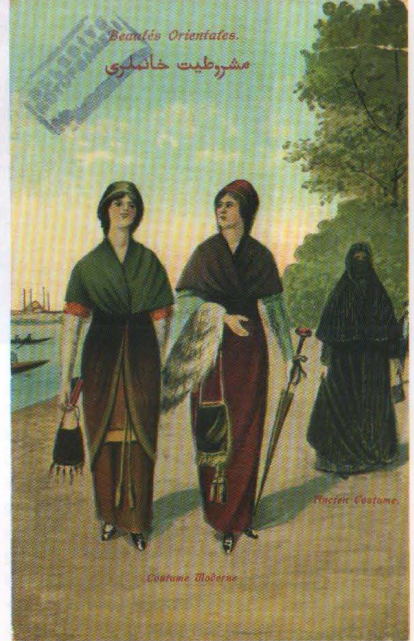
Koleksiyonlarının yaklaşık dört milyon beş yüz bin sayfası dijital ortama aktarılmış ve tüm araştırmacılara hizmetine açılmış olan Atatürk Kitaplığı, elyazmaları dahil binlerce birinci el kaynağı bünyesinde barındırır ve koruyan muazzam bir arşiv. İçinde yalnızca kupürlerin değil, ünlü yazarların yazılarının da yer aldığı gazete koleksiyonu ger-

çek bir hazine. Katalogları arasında "kartpostal" ve "albüm" başlıklarının olması ise heyecan verici. Sayısı dört yüz doksani bulan fotoğraf albümü koleksiyonu Osmanlı coğrafyasındaki farklı şehirlerin ayrıntılı ve çok iyi korunmuş fotoğraflarını içeriyor. Özellikle farklı ülkelerin geç 19. ve erken 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve İstanbul ve bu bağlamda günlük hayat hakkında ne gibi fikirlerle ve imgelere sahip olduğunu merak ediyorsanız, Atatürk Kitaplığı'nın kartpostalleri size birçok kaynak sunacaktır. Çikolata kutusu kartpostalından Wedgwood porselenlerini andıran kabartma kartlara, tam ortalarında itinayla hazırlanmış Sultan II. Abdülhamid portrelerinin bulunduğu II. Meşrutiyet kartpostallarından Kurtuluş Savaşı kartpostallarına kadar birçok efemeral kaynağa doğrudan ulaşma şansınız var. Sayısı dört yüz elliye yakın olan müzik notalarını batılı ülkelerdeki çağdaşlarıyla karşılaştırabilir, erken Cumhuriyet döneminde ne çeşit broşürlerin basıldığına dair bir araştırma yapabilirsiniz. Uzun lafın kısası, şayet ne aradığınızı çok iyi biliyorsanız, sınıflandırmasında "efemera" kelimesi telaffuz edilmemiş olsa da çok önemli bir sosyal, siyasi, eğlence ve kentsel efemera arşivine sahip olan Atatürk Kitaplığı'nda teferruatlı bir araştırma yapabilirsiniz (<http://ataturkkita-pligi.ibb.gov.tr/>).

MİLLİ KÜTÜPHANE

Efemera'nın doğası gereği, Atatürk Kitaplığı'na benzer bir şekilde Milli Kütüphane'de de efemera başlığı altında sınıflandırılmış birinci el kaynak bulunmuyor. Bu sebeple, bu kelimeyle yapacağınız bir katalog taraması sizi yalnızca Ankara'da 2000'li yılların başında yapılmış olan efemera müzayedelerinin kataloglarına, yani ikinci el kaynaklara götürecektir. Elyazması ve nadir kitapların yanı sıra, Milli Kütüphane'nin şüphesiz en zengin kaynaklarının başında gazete ve dergi koleksiyonu geliyor. Kütüphane koleksiyonu kartpostallar açısından da oldukça zengin: 1900-1950 yılları arasındaki döneme ait toplam bin kırk iki kart-

postal bulunmakta; fakat hiçbirinin dijital kopyası olmadığından, araştırmaların için Ankara'da bulunan kütüphanenin okuyucu salonlarını ziyaret etmeniz gerekecektir. Özellikle İstanbul'u betimleyen bu tarihi kartpostalların arasında Fransa'da basılmış olanları çoğunlukta ama 1860'lı yılların sonunda İstanbul'a

gelip bir çerçeveci dükkânı açan Avusturyalı Max Fruchtmann tarafından bastırılmış olanlar da var.¹⁴ Yine de Milli Kütüphane koleksiyonlarında bilhassa 20. yüzyıl sahne ve performans sanatları ve reklamcılıkla ilgili eğlence efemerası araştırması yapmak istiyorsanız, kütüphane web sitesinin sayısı yirmi bini bulan afişleri elektronik ortama taşıdığı "güzel sanatlar" sayfasını ziyaret etmeniz size yardımcı olacaktır (<http://www.mkutup.gov.tr/tr/Say-falar/default.aspx>).

CER MODERN SANATLAR MERKEZİ

2010 senesinden beri Ankara'da modern sanatla ilgili çeşitli faaliyetler yürüten Cer Modern, etkinliklerinde efemera'yı kaynak olarak kullanan

Atatürk Kitaplığı'nın zengin kartpostal koleksiyonundan bir örnek.

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde açılan "Doğunun Seyahat" başlıklı sergiden, Pierre de Gigord'a ait bir fotoğraf.

bir modern sanat müzesi ve arşivi- nin nasıl olması gerektiğinden çok, böyle bir kurumun gelişmeye ve kökleşmeye başladığında neler yapması gerektiğinin emarelerini gösteren iyi bir örnek. Cer Modern'de resimden fotoğrafa modern sanatın atölye çalışmaları da yapılıyor. Merkezin henüz tamamen aktif hale getirilmemiş bir blogu ve kütüphanesi ve genç sanatçılar için düzenlediği, Türkiye'de öncü olarak kabul edilebilecek CERSIP isimli bir sanatçı ikamet programı da bulunmaktadır. Cer Modern'in bu zamana kadar düzenlemiş olduğu çok sayıda kabul özellikle bir tanesinde Türkiye'de var olan efemera koleksiyonlarının izini sürmek ise oldukça kolay. 2014 senesinin etkinliklerinden biri olan Seyyahından Turizme Türkiye Turizm Tarihinden Sayfalar sergisinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaklaşık yüz elli yıllık bir dönemi kapsayan ve Turing, Ankara Milli Kütüphane Başkanlığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Birimleri, Ömer M. Koç, Ömer Durmaz, Odeon Tours ve Büyük Pazar Mezarı koleksiyonlarından derlenmiş olan

biletlerden kartpostallara, fotoğraflardan broşürlere, afişlere, hatta bavul etiketlerine kadar çok sayıda efemeradan faydalanılmış (<http://www.cermodern.org/seyyahından-turizme-sergisi.html>). Serginin küratörlüğünü Türkiye'nin önemli efemeristlerinden Gökhan Akçura yapmış. Hepsini doğrudan basılı efemera ile ilgili olmasa da sekiz ciltlik bir *İvr Zıvır Tarihi* serisi yayımlanmış olan ve efemera'yı hayatımızı zenginleştiren en önemli unsurlardan biri olarak tanımlayan Akçura, kendisini koleksiyoncu olarak betimlemese de,¹⁶ Cer Modern'de düzenlemiş olduğu Seyyahından Turizme benzeri sergiler hangi arşiv ve/veya özel koleksiyonlarda ne gibi kaynaklar olduğunun anlaşılması açısından Türkiye'deki efemera çalışmalarında kayda değer bir yer tutmakta.

İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Bizans, Osmanlı ve Atatürk ve Cumhuriyet araştırmaları üzerinde odaklanan ve çalışmalarını sergiler, yayınlar ve burslar yoluyla da güçlendiren İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (İAE), Suna ve İnan Kırac Vakfı'nın kurduğu bir araştırma mer-

kezi. Ayrıca, Koç Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi ile yaptığı ortaklık ve İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteği neticesinde, bu yazıda bahsi geçen iki farklı kurumun da dahil olduğu Beyoğlu'ndaki dokuz araştırma kütüphanesinin ıstırakıyla kurulmuş olan BiblioPera: Beyoğlu Araştırma Merkezleri Platformu'nun gelişimine önemli katkısı olan bir kurum. 2015 senesinde İAE'de, benzer araştırma merkezleri ve arşivlerinin sergilerinde olduğu gibi, efemera'nı kaynak olarak kullandığı Doğunun Merkezine Seyahat, 1850-1950 isimli bir sergi düzenlenmiş (<http://www.iae.org.tr/Sergi/Doğunun-Merkezine-Seyahat-1850-1950-/188>). Sergi için Fransız işadamı Pierre de Gigord'un ünlü fotoğraf albümünden derlenen eserler kullanılmış. De Gigord'un 1964 yılında sonra yaptığı İstanbul ve Türkiye ziyaretleri sırasında on iki seneyi aşan bir zaman dilimi boyunca topladığı, yüz altmış beşten fazla fotoğrafçının sayısı altı binden fazla olan eserini içeren ve Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını (1850-1958) kapsayan özel koleksiyonunun önemli bir kısmı, işadamı ve koleksiyoner Jean Paul Getty'nin 20. yüzyılda kurduğu vakfa bağlı olarak hizmet veren Los

Angeles'taki Getty Araştırma Enstitüsü tarafından dijitalleştirilmiş ve çevrimiçi olarak araştırılmaya sunulmuş durumda. IAE ise 2015 yılında gerçekleştirdiği ve eş küratör-lüklerini İstanbul'un günlük hayatını çok iyi bilen ve inceleyen Ekrem Işın (kurumun direktörü) ve Catherine Pinguet'in yaptığı sergiyle, de Gigord'un önemi herkeşçe malum fotoğraf koleksiyonunun eme-yoninin arşivinden çeşitli kaynaklar ekleme yoluyla seyahat kültürü çalışmalarıyla ilgili yeni bir bakış açısı oluşturmuş.¹⁶ Atatürk ve Cumhuriyet Araştırmaları, Osmanlı Araştırmaları ve Bizans Araştırmaları odaklı üç farklı bölümden oluşan kurumun kütüphanesi efemera çalışmaları için başvurulabilecek ikinci el kaynaklar içerdiği gibi, özellikle broşürler, si-gorta haritaları, gazete kupürleri ve müzik notaları hakkında araştırma yapmak isteyenler için nitelikli bir referans merkezi olarak karşımıza çıkıyor (<http://www.iae.org.tr/Kutuphane/2>).

İSTANBUL MODERN SANAT MÜZESİ

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı kurucusu Nejat Eczacıbaşı'nın 1980'li yıllardan itibaren kurmak istediği ve açıldığı 2004 yılından beri Türkiye'nin en önemli modern sanat müzesi olma özelliğini koruyan İstanbul Modern'in bilhassa Türk sanat tarihi ve fotoğrafçılık konuları hakkında geniş bir arşive sahip olan kütüphanesinin çevrimiçi kataloğunda "efemera" kelimesiyle arama yaptığınızda konuyla ilgili müzayedede kataloğu benzeri ikinci el kaynaklara ulaşmanız mümkün. İstanbul Modern özellikle sinemayla ilgili düzenlediği sergilerde efemeraya geniş yer veren bir sanat müzesi. Örneğin, küratörlüğünü İstanbul Modern Sinema Yöneticisi Müge Turan'ın, danışmanlığını Burçak Evren'in yaptığı, 18 Mayıs'ta başlayıp 31 Aralık 2016'ya kadar devam edecek olan Türkiye Sinemasında Ustalar: Lutfi Akad sergisinde senaryo, film karesi ve afiş benzeri yüz parçalık arşiv malzemesi bulunmaktadır (<http://www.istanbulmodern.org.tr/sergiler/guncel-sergiler/turkiye-si>

nemasinda-ustalar-lutfi-akad_1859.html

Müze kuruluşunun onuncu yılında Türk sinemasının ilk yüz yılını kutlamak için, Gökhan Akçura ve Müge Turan'ın eş küratörlüğünde 25 Eylül 2014-8 Ocak 2015 tarihleri arasında Yüzyıllık Aşk: Türkiye'de Sinema ve Seyirci ilişkisi adlı bir sergi düzenledikten sonra, tümü eğlence efemerası olan fenerlerden afişlere, sinema dergilerinden davetiyelere farklı arşiv belgelerini kalıcı hale getirmek adına yüzyıllık.istanbulmodern.org adresinde erişime açık bir dijital arşiv hazırlamış. Sergideki eserlerin büyük bir kısmı Gökhan Akçura, Müge Turan, yazar Pınar Çekirge, eserleriy-le Türkiye sinema tarihine çok önemli katkılarda bulunmuş olan Agah Özgüç ve her ikisi de yazar ve sinema arşivcisi olan Metin Şamdan ve Vadiullah Taş'ın kişisel koleksiyonlarından seçilmiş.¹⁷ Yüzyıllık Aşk sinema tarihini aktarırken ilgili efemeral kaynakları kullanarak bilgi veren ve çok geniş kapsamlı bir eğlence efemerası arşivinden seçilmiş olan eserleri açıklayıcı metinlerle birlikte araştırmacıya sunmuş olan örnek bir web sitesi.

İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ TAHA TOROS ARŞİVİ

Şehir Üniversitesi'nin 2014 yılında İstanbul Kalkınma Ajansı'nın deste-

ğiyle başlattığı ve SALT Araştırma'nın bilgi ve deneyimleriyle katkıda bulunduğu "Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği (KAİB)" Projesi kapsamında, uzun yaşamı boyunca binlerce belge ve çok sayıda kitap biriktirmiş olan ve "arşiv adam" olarak da bilinen¹⁸ tarihçi ve yazar Taha Toros'un (1912-2012) kendisinden sonra bir üniversite ya da vakıf tarafından değerlendirilmesini arzu etmiş olduğu zengin kişisel koleksiyonundan¹⁹ seçilmiş olan ve sayısı yirmi bir bini bulan dijital kopyalar arasında İstanbul ve İstanbul'la ilgili mekân ve şahıslara dair —proje yürütücüleri tarafından efemeral bir arşiv olarak adlandırılmış olmasa da— çok sayıda birinci el efemeral kaynak bulunmaktadır (<http://bellek.sehir.edu.tr/Pages/Proje.aspx>). KAİB kataloğunda "efemera" kelimesiyle yapacağınız bir araştırmanın sızı sadece dört adet ikinci el kaynağa ulaştırıyor olmasın sakın cesaretinizi kırmayın, İstanbul ile alakalı sayısız broşür, afiş, ilan, kartpostal, davetiye ve gazete kupürü betzeri kentsel efemeralın çevrimiçi kopyalarına aynı yerden kolaylıkla ulaşabilirsiniz. Özel izin gerektiren kulanıma kapalı belgeler için ise kurumla iletişime geçmeniz gerekiyor. Arşivin yayımlanmamış kataloğunun dijital kopyası da üniversitenin e-arşivinde erişime açık durumda (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/2422>).

İstanbul Modern'de düzenlenen "Yüzyıllık Aşk" başlıklı sergiden bir görüntü.

**KOÇ ÜNİVERSİTESİ ANADOLU
MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA
MERKEZİ (ANAMED)**

2006 yılından bu yana Türkiye'deki medeniyetlerin tarihini arşiv araştırmaları ve arkeolojik çalışmalarla desteklemeyi hedefleyen ve bu amaçla sergiler, sempozyumlar, yaz prog-

ge Washington Üniversitesi öğretim üyesi Holly Dugan, el kitapları, anatomi ve seyahat kitapları gibi birinci el kaynakları da faydalanarak geç 16. yüzyıldan Pepys'in yaşadığı yıllara kadar olan dönemi kapsayan zaman dilimi süresince İngiltere ve kolonilerindeki günlük hayatın içindeki belirli sosyal sınıflar için belirgin önemleri

bilhassa Osmanlı tarihçilerinin varlığından ve öneminden haberdar olduğu ve çeşitli yayınlar aracılığıyla bazı parçalarının okurla paylaştığı bu kişisel koleksiyonun farklı bir özelliği ise Murat Bardakçı'nın 2016 yılı başlarında yayımladığı bir köşe yazısında "Türkiye'de bugüne kadar gereken öneme bir türlü sahip olamayan 'efemera'yı, yani tarihi belge koleksiyonerliğini [Ömer Koç'un] başlattığı, bu alanda ve fotoğraf konusunda ilk ve çok önemli yayınları yine onun yaptırdığını" belirtmesiyle dikkatleri çekti.⁴ Ülkemizdeki Koç'tan önceki ve çağdaşı koleksiyonerler ve efemera arşivlerine bu pencereden bakılacak olursa, basılı efemera koleksiyonculuğu kavramından çok, konuyla alakalı geniş etkili ve kalıcı farkındalığın Ömer M. Koç Koleksiyonu'ndan seçilen efemeral belgeler ve ilgili yayınlar sayesinde kendisini daha belirgin ve kurumsal bir şekilde gösterdiğini ifade etmek ve böyle bir durumun efemera çalışmaları açısından şüphesiz çok belirleyici bir rol oynadığını belirtmek gerekecektir. Bardakçı'nın değindiği fotoğrafla ilgili yayınların yanı sıra ANAMED'in şimdiye kadar düzenlemiş olduğu efemeral kaynakların kullandığı sergiler göz atıldığında, Ömer Koç'un kişisel efemera koleksiyonundan kapsamlı bir biçimde yararlanılmış olan bir organizasyonun 2015 yılında düzenlenen, aynı yıl katalogu da yayımlanan ve küratörlüğünü Arter Genel Koordinatörü ve Aygaz Kültür-Sanat Danışmanı Bahattin Öztuncay'ın yapmış olduğu I. Dünya Savaşı'nda İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda sergisi olduğu ortaya çıkıyor. Afiş ve kitap kapağı için Alman grafik tasarımcısı Heinrich (Heinz) Keune'nin (1881-1946) doğan bir güneşin önünde siyah püsküllü devasa kızıl bir fesin altından koşarak çıkan elleri silahlı ve kırmızı fesli Osmanlı askerlerini tasvir ettiği 1915 tarihli Orient's Erwachen (Doğu'nun Yükselişi) adlı propaganda illüstrasyonunun seçilmiş olduğu sergi-
(<https://anamed.ku.edu.tr/tr/i-dunya-savasinda-ittifak-cephesinde-savas-ve-propaganda-o>), poster ve kartpostal benzeri birçok efemeranın yanı sıra döneme ait savaşla alakalı çeşitli günlük hayat objeleri de kulla-

ramları, projeler düzenleyip uluslararası burslar veren ve yayınlar yapan ve ayrıca BiblioPera merkezlerinden biri olan ANAMED, aynı zamanda ülkemizde efemeranın farklı çeşitlerini—kütüphane kataloğunda yer alan kaynaklar dışında kurumun web sayfalarında "efemera" kelimesi telaffuz edilmemiş olmasına rağmen— etkin ve etkileyici bir şekilde sergilerine taşıyan bir araştırma merkezi. 14 Nisan-8 Haziran 2016 tarihleri arasında Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü araştırma görevlisi Lauren Nicole Davis'in küratörlüğünü üstlendiği Koku ve Şehir, etkisinin efemeral olduğu iddia edilen parfümün ve antik çağlardan 21. yüzyıla kadar Anadolu topraklarında öne çıkmış olan elliden fazla kahve ve nane gibi güzel—bazen de güzel olmayan—kokunun nasıl üretilip tüketildiğini ve kokuların nasıl algılandığı sorusunun yanıtını ziyaretçilere açıklamayı hedeflemiş olan bir sergi. Koku ve Şehir, bilhassa üretim ve tüketim aşamalarının anlatıldığı bölümlerde özel koleksiyonlardan seçilen ve birer günlük hayat objesi olan parfüm ve kolonya şişelerini ve efemeral özelliğe sahip etiketlerini de ziyaretçilerle buluşturduğu materyallere dahil etmiş (<https://anamed.ku.edu.tr/tr/koku-ve-sehir>). 2011 senesinde Geor-

olan tütsü, gül suyu, sassafras, biberiye, amber ve yasemin kokularının nasıl üretildiğini, ne tür muhafazaların içine konduğunu ve tüketim maddesi olmalarının yanı sıra ne gibi tıbbi amaçlar için kullanıldıklarını *The Ephemeral History of Perfume: Scent and Sense in Early Modern England* [Parfümün Efemeral Tarihi: Erken Modern Dönem İngiltere'sinde Koku ve Duyul (Baltimore: The Johns Hopkins UP) adlı kitapta açıklamayı hedeflemişti.²⁰ Koku ve Şehir, Dugan'ın da eserinde bahsettiği, efemeral olduğu düşünülen farklı kokuların insan beyninde yer etmeyi başararak farklı kültür ve materyal tanımlarının çok daha geniş bir zaman dilimi içerisinde Anadolu ve İstanbul topraklarında nasıl geliştirildiğini ve anımlandırıldığını ziyaretçisine bireysel ve duyuşal tecrübeler yoluyla etkileyici bir biçimde aktarmış. Ayrıca, olfaksiyonun (koku alma duyusu) kültürel tarihi kapsamında hem basılı hem de basılı olmayan efemeradan yararlanarak neler yapılabileceğini gösteren cazip bir örnek sunmayı da başarmış.

ANAMED'in sergilerinde materyallerinden faydalandığı en önemli kaynaklardan biri şüphesiz Ömer M. Koç Koleksiyonu. Uzun senelerdir

ANAMED'de açılan "I. Dünya Savaşı'nda İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda" başlıklı serginin afiş görseli.

nılmış. Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk bilinen portresinin yer aldığı Avusturyalı ressam Wilhelm Victor Krausz'un (1878-1959) albümü de etkinlikte dahil edilmiş. Bu ve diğer sergilerde ziyaretçiyle buluşmuş olan farklı koleksiyonlara ait efemera'yı çalışmalarında birinci el kaynak olarak kullanmak isteyen araştırmacıların ANAMED ile iletişime geçmesi gerekiyor.

KOÇ ÜNİVERSİTESİ VEHBI KOÇ ANKARA ARAŞTIRMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (VEKAM)

Kurulduğu 1994 senesinden beri Ankara'yla ilgili her türlü belgeyi derleyip şehrin kültürü ve tarihi hakkında çeşitli ulusal ve uluslararası projeler, sempozyumlar, sergiler, eğitimler ve çalıştaylar düzenleyen VEKAM, Ankara'yla ilgili yayımladığı çeşitli kitap ve kaynakçalar dışında şehir hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılara burs sağlıyor. Ayrıca, yılda iki kez başkent hakkında Türkçe ve İngilizce yazılmış olan araştırma makalelerini ve görüş yazılarını yayımlayan Ankara Çalışmaları Dergisi, yayınlarının arasında. Direktörlüğünü Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'nun yaptığı VEKAM, hiç şüphesiz Türkiye'nin en etkili-yici dijital kentsel efemera koleksiyonlarından birine sahip. Eğitimel ve ticari efemera arşivleri de araştırmacılar için birçok yeni başlangıç sağlayabilecek önemli birer kaynak. Kurumun yaklaşık on bin adet kaynağa sahip kütüphanesinde iki ana koleksiyon var: Ankara'nın ticari tarihi ve sahibinin kişisel koleksiyonu olması açısından önem taşıyan Vehbi Koç Koleksiyonu ve 1900-1980 yılları arası dönemle ilgili kartpostalları içeren Ankara Koleksiyonu. Ankara Koleksiyonu'nun içinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında okullarda okutulmuş olan ders kitaplarının yanı sıra, VEKAM'ın "Akılcağı Projesi" kapsamında derlenmiş olan Eğitim Birliği yıllarına ait karneler, diplomalar, belgeler ve fotoğraflar da bulunmakta. Koleksiyonda ayrıca Ankara Devlet Konservatuarı'yla ilgili belgeler var. Çok kapsamlı bir tarama yapılmasına olanak sağlayan çev-

VEKAM arşivinden bir kartpostal: "Tiflik keçilerinden elde edilen tiftikleri işleyen insanlar" (1901-1905).

rimiçi katalog sayesinde VEKAM'ın tüm arşivlerini inceleyebilir (<https://vekam.ku.edu.tr/tr/content/aras-tirma>), dijital koleksiyonlar içinde birinci el kaynak olarak kullanmak isteyeceğiniz eserler için kuruma doğrudan bir talep formu gönderebilirsiniz (<https://vekam.ku.edu.tr/tr/content/materyal-talep-formu-o>).

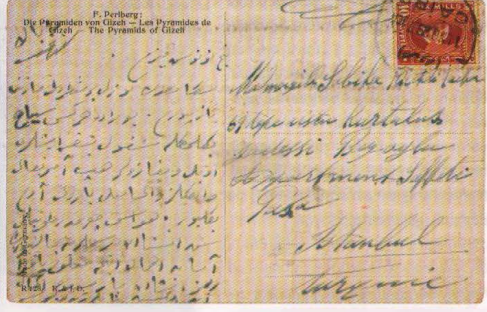
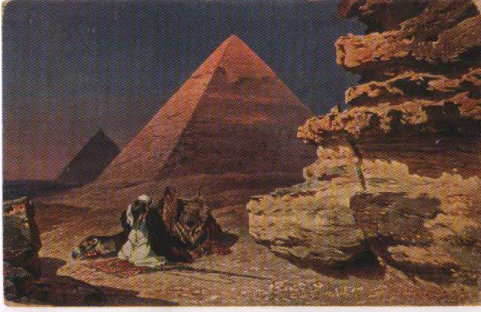
Merkezin Ankara Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi ve VEKAM LoCloud Arşivi²³ dijital efemera'ya ulaşabileceğiniz koleksiyonların başında geliyor.

SALT ARAŞTIRMA

Başka bir BiblioPera kütüphanesi olan SALT, Osmanlı Bankası Arşiv ve

VEKAM arşivinden bir kartpostal: "Hisarönü Mahallesi'nde bir sokak" (1906).

SALT Galata koleksiyonundan, Sabiha Rüştü Bozcalı adına gönderilmiş bir kartpostalın ön ve arka yüzü.

Araştırma Merkezi, Platform Garantili Güncel Sanat Merkezi ve Garantili Galerisi'nin 2011 senesinde özerk bir kurum olarak yeniden yapılandırılmasıyla kurulmuş ve koleksiyonunda üç kurumun arşiv ve kütüphanelerini barındırmakta. Çeşitli konuşmalar ve sergiler düzenleyen SALT'ın İstanbul Galata ve Ankara Ulus'ta iki ayrı merkezi bulunuyor. Kullanıcının etkin katılımını hedefleyen ve e-dergi, e-kitap ve dijital arşiv odaklı 2.0 standartlarına göre yapılandırılmış kütüphanesinin koleksiyonlarına ait parçalarının düşük çözünürlükte olan kopyalarına SALT Araştırma'nın web sayfasından ulaşabiliyorsunuz ve yüksek çözünürlükteki görselleri

de yayınlarınızda kullanma şansınız var (<http://saltonline.org/tr/191>). Üç farklı kurumun birleşmesinden meydana gelmiş olan SALT'ın çok geniş bir dijital arşivi bulunmakta. Sanat Arşivi, Osmanlı Bankası Arşivi, Mimarlık ve Tasarım Arşivi, İtalyan Büyükelçiliği Arşivleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca Basın, Aile Arşivleri ve Sabih Rüştü Bozcalı Arşivi bol miktarda efemera içeren ana koleksiyonlar. Çeşitli arşivlerde bulunan (özellikle Mimarlık ve Tasarım ve Yusuf Taktak Arşivi) kartpostalların sayısı bin üç yüze yakın ve 20. yüzyıl boyunca yayınlanmış olan reklamların sayısı bin beş yüze geçiyor. Sinema ve Tiyatro Arşivi'nde

film el ilanlarına, farklı arşivlerde ise tatil köylerinden şehir tanıtımlarına kadar çeşitli konularla ilgili yüzlerce broşüre ulaşabilirsiniz. Çeşitli dillerde yayınlanmış ve geniş bir zaman dilimini kapsayan film afişleri de kapsamlı bir araştırma olanağı sağlayacak nitelikte. 20. yüzyılın başından günümüze kadar geçen zamanda değişik etkinlikler için basılmış olan davetiyelerin dijital kopyalarının sayısı üç bin civarında. Koleksiyonda yaklaşık elli adet de kartvizit bulunuyor. Arşivde iki adet fes etiketiyle birlikte mütevazı bir bilet koleksiyonu bile var. Uzun lafın kısısı, çok hızlı bir katalog taramasının ardından (saltresearch.org) bile SALT -ben-

Sultan Abdülmecid'i camiye giderken tasvir eden ve sonradan renklendirilmiş gravür, The Illustrated London News, 21 Ocak 1854. ILN gravürünün orijinal ve renklendirilmiş hali.

■Bahar Gürsel arşivi.

zeri merkezlerde olduğu gibi arama sayfalarında "efemera" kelimesi pek de öne çıkmıyor olmasına rağmen Türkiye'nin en kapsamlı dijital efemera arşivine sahip kurumlarından biri olduğunu gösteriyor ve özellikle erken 20. yüzyıl efemerası tarihî çalışmak isteyenler için başvurulacak merkezlerin başında geliyor.

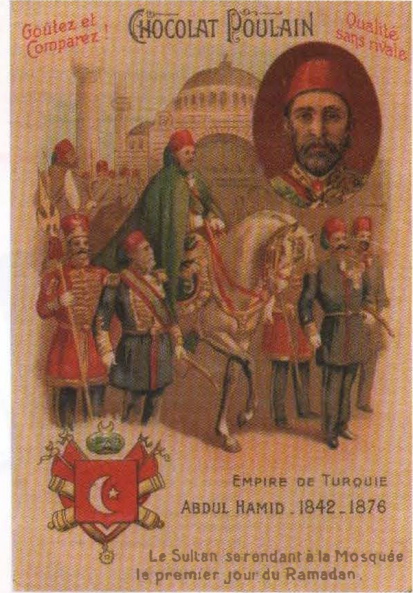
EFEMERİST OLUN, KENDİ ARŞİVİNİZİ OLUŞTURUN

Biraz dikkatlice incelediğinde, her ne kadar adlarında "efemera" sözcüğü zikredilmemiş olsa da, Türkiye'de efemera çalışmaya olanak sağlayacak birden fazla donanımlı araştırma merkezi ve arşivin var olduğu apaçık ortada ama aynı zamanda araştırmak istediğiniz konularla ilgili efemera'yı toplayarak kendi arşivinizi oluşturma imkânınız da oldukça yüksek. Her şeyden önce, efemera koleksiyonu yapmak istiyorsanız avantajlısınız, çünkü çok fazla sayıda kaynağın bazen çok cüzi meblağlarda satışa sunulduğu bir ülkede yaşıyorsunuz. Efemeristliğin iki boyutu var: Birincisi ileride efemera olarak değerlenebileceğini düşündüğünüz "ıvır zıvırları" çöpe atmak, ikincisi ise geçmişten gelen efemeral kaynakları toplamak/koleksiyonunu yapmak. Bu yüzden, değerli olduğunu düşündüğünüz tiyatro veya sinema biletlerini, davetiyeleri, kartvizitleri, kartpostal-ları, takvimleri, peçeteleri ve hatta evinizdeki küçük eşyaların kullanım kılavuzlarını bile kesinlikle elinizden çıkarmayın. Ayrıca, en çok ne biriktirmek istediğinize karar verdikten sonra büyük şehirlerde sahafaların düzenlediği efemera mezarlarına katılın. Sayısı yadsınılmayacak kadar çok olan bu mütevacı açık artırmalarda her yaş ve sosyoekonomik gruptan, her türlü efemera'ya ilgili kişilerle bir araya gelip 1800'lerden ve 1900'ların başından günümüze ulaşmış olan gazete, dergi, tapu senedi, takvim, kartpostal ve etiket gibi günlük hayat parçalarını koleksiyonunuza katabilir ve bunları birer birinci el kaynak olarak inceleyerek hepsinin kendine has olan öyküsünü anlatabilirsiniz. Belirli dönemlerde önemli antikacılar tarafından düzenlenen efemera mü-

zayedelerinin kataloglarını ve çeşitli koleksiyonları tanıtan ve sayfalarında bu konularla ilgili araştırma yazılarına yer veren yayınları¹⁴ incelemeyi de bir alışkanlık haline getirin. Bu yolla efemera kültürünüzü çok daha fazla geliştirip, özel koleksiyoncuların neler satın aldığı konusunda bir fikir sahibi olabilirsiniz.

Bir de farklı diyarlara yolunuz düşerse oralandaki sahalarda mutlaka efemera arayın. Örneğin, 1842- 2003 yılları arasında basılmış olan dünyanın ilk resimli haftalık gazetesi *The Illustrated London News*'un 21 Ocak 1854 tarihli nüshasında bulunan ve burada resmini gördüğünüz Sultan Abdülmecid'in tam sayfa tasvirine ben iki yıl önce Londra'da rastladım.¹⁵ Padişahı Kırım Savaşı esnasında, günlük hayat içinde tasvir eden ve alt yazısında Abdülmecid'in Aya-sofya Camii'ne giderken resmedildiğini belirten illüstrasyon bana farklı hikâyeler anlattı. İlki, 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de basılmış olan bir eserin kapağında bulunan bir litografinin kısa zaman içinde ortaya çıkmış olabilecek muhtemel kalıcı etkisiyle ilgiliydi. Britanyalı Oryantalist ressamların en ilgi çekicilerinden biri olarak addedilen ve eserlerindeki gerçekliğin Kahire'de günlük hayatın kalbine geçirdiği uzun yıllar neticesinde elde ettiği bilgi ve tecrübeye dayandığı kabul edilen¹⁶ John Frederick Lewis (1804-1876), İngiliz ressam Coke Smyth'in (1808-1882) İstanbul'da şahsen ziyaret etmiş olduğu mekânları tasvir ettiği yirmi altı eskizi taş üstüne nakşederek *Illustrations of Constantinople* adlı kitapta 1838 yılında yayımlanmış.¹⁷ Lewis'in kitap kapağı için tercih ettiği ve Sultan II. Mahmud'u cuma namazı çıkışı selamlık alayı esnasında betimleyen resim ile *The Illustrated London News*'ta Sultan Abdülmecid'i camiye giderken tasvir eden illüstrasyon arasında birçok açıdan kıyaslamaya değer benzerlikler bulun-makta. Diğer bir küçük ama önemli bir ayrıntı ise, bahsi geçen tasvirin renkli olmasına rağmen kromolitografı¹⁸ olmamasıyla ilgiliydi. Nedenini sahafa sorunca, gazetelerdeki siyah beyaz illüstrasyonların basıldıktan

ve okura ulaştıktan sonra kadınlar ve/veya çocuklar tarafından elde boyanarak renklendirilmiş olduğunu öğrendim. Yani yabancı bir ülkenin hükümdarının günlük hayatından bir kesit sunan ve okunduktan sonra atılması veya başka bir amaç için kullanılarak günlük hayat içinde bir şekilde tüketilmesi/dönüştürülmesi/

yok edilmesi beklenen bir 19. yüzyıl gazete sayfasının efemeral özelliğini kaybederek üzerinde emek sarf edildiği için okunma vasfını yitirmiş fakat saklanması öngörülen yeni bir günlük hayat objesi haline geldiğini keşfettim. En nihayetinde, Sultan Abdülmecid'i Fransız ve İngiliz donanmaları Karadeniz'e henüz girmişken betimlemiş olan bu gazete sayfası tam yüz altmış yıl sonra basıldığı ülkeden çıkarak tasvir ettiği topraklara ulaştı ve bir çerçevenin içinde, farklı bir günlük hayatın ortasında kendine kalıcı bir yer buldu. Kısa bir süre önce ise yurtdışında internet yoluyla efemera çakı artırmaları düzenleyen bir web sitesinde aynı illüstrasyon daha küçük boyutlarda (10,5 x 7 cm) bir kromolitografi kopyasına rastladım. 19. yüzyılın ortasında bir İngiliz gazetesinde tam sayfa yayımlanmış olan Sultan Abdülmecid tasvirini bazı

Bir çikolata firmasının dünyaya liderleriyle ilgili bir "öğrenci kartı"nda il. Abdülhamid.

<http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/lookandlearn-preview/M/M222/M222042.jpg>

ayrıntıları üzerinde ufak değişiklikler/sadeleştirmeler yapıldıktan sonra, aynı dönem sonunda meşhur bir Fransız çikolatasının dünya liderleriyle ilgili bir "öğretici kart"ında Sultan II. Abdülhamid resmi olarak, "Sultan, Ramazan'ın ilk gününde camiyeye giderken" altyazısıyla çocuklarla buluşmuştu.²⁹ Lewis ile başlayıp şimdilik Fransa'da sona eren bu ilginç rastlantı, bana 19. yüzyıl efemerasinin da betimlenmiş olan fikir ve stereotiplerin Avrupa'nın farklı ülkelerinde nasıl yaygın bir biçimde kullanılmış olabileceğine dair bir düşünce de ka-

zandırdı. İşte efemeranın büyüü de bu zaten; ilk bakışta sıradan ve ucuz görünen tek bir sayfa ya da bir kitap ayrıca incelediğiniz takdirde size bir dönem zarfında meydana gelmiş olan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişim, değişim ve etkileşimleri tasvir eden teferruatlı ve güzel bir hikâyeye anlatabiliyor. Uzun lafın kısısı, her ne kadar tek günlük olarak tanımlanmış olsa da efemera değerli, efemera çalışmak ise son derece önemlidir, çünkü size —siz de başka insanlara aktarın diye— sizin gibi insanların çok uzun seneler önce ne düşündüğünü,

nasıl hareket ettiğini ve neleri sevip nelerden etkilendiğini gelip geçiciliğinin içinde sakladığı kalıcılığı bir çerpıda anlatıverir. Efemerayı ve tarihçi ve/veya koleksiyonerin efemerayla olan ilişkisini, şair ve yazar Hayriye Ünal çok yalın ama o derece etkileyici bir şekilde şu cümleyle ne güzel aktarmış: "Efemeristin temel hareket noktası: Tarihini yarısı kütüphane rafıyndaysa diğer yarısı çöp kutusundadır."³⁰

BAHAR GÜREL
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

- 1 Efemeranın ayrıntılı bir tanımı için, S. Nihal Somer ve İshak Keskin, "Bir Bilgi Kaynağı Olarak Efemerave Türleri", *Bilgi Dünyası* 13(2) (2012), s. 441-448.
- 2 Chapbook Türkçeye tek bir kelime olarak çevrilmesi oldukça zor olan bir sözcük. İngilizce Modern Dönem Avrupa'da, özellikle İngiltere'inde son derece popüler olan bu küçük kitaplar çapman olarak tanımlanan geçirici esnallı kitaplar tarafından tanımlanır; aynı bu isim alması, 18. yüzyılda, dunderme olarak isimlendirilen on iki yapıldığı kitaplar halinde sunulmuş. En ucuz kılığa bakan bu kitaplar daki gravürler çok düşük kaliteli tahta baskı kalıpları yoluyla yapılır. Bir chapbook'un içinde dinen sayısız, trajediden komediye, aşktan kahramanlı hikâyelerine kadar her türlü konuyu bulmak mümkün olmas. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için, Lori Humphrey Newcomb, "What is a Chapbook?", *Literature and Popular Culture in Early Modern England*, ed. Matthew Dimmock & Andrew Hadfield (Surrey: Ashgate, 2009), s. 57-72.
- 3 Pepys'in şahsi kütüphanesinin katalogu daki ilk olarak ilk defa 1914 yılında yayımlanmış, *Bibliotheca Pepysiana: A Descriptive Catalogue of the Library of Samuel Pepys* (Cambridge: Cambridge UP).
- 4 Andrew C. Rouse, *Mr. Pepys and the Turk: Popular Construct of the Turk in England* (Hungary: SPECHEL Egyesület, 2014), 23.
- 5 "About the Ephemer Society", erişim tarihi: 27 Haziran 2016, <http://www.ephemer-society.org.uk/about.html>
- 6 Diğer önemli yayıncı arşivlere dair bilgi için, Julie Anne Lambert ve Maurice Rickards, "Efemera, printed", *Grove Art Online*. Oxford Art Online, Oxford University Press, erişim tarihi: 26 Haziran 2016, <http://o-www.oxfordartonline.com.library.mtu.edu/rl/subscriber/article/grove/art/1026450>.
- 7 Somer ve Kesin, *agm*, s. 451.
- 8 "Tarihçe", Türkiye Filateli Dernekleri Federasyonu, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, <http://www.tfdi.org.tr/tarihce.asp>.
- 9 Çelik Gülersoy, "Bir Koleksiyon Hazinesi: Kartpostallar", erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, <http://carsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5974/0058095050.pdf?sequence=4>.
- 10 Kendisi de efemeral bir birincil el kaynağı olan sergi başlığı: *Kartpostalların Eski Türk Hayatı 1895-1920* (Herman Roysaoglu Koleksiyonu'ndan), erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, <http://carsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5974/0059572013.pdf?sequence=4>.
- 11 "Kuşadında Zivir Zivir Müzesi: Açılacak," 30 Haziran 2016, *Aydin Denize Gazetesi*, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, <http://www.tayproject.org/haberarsiv20066.html>.
- 12 Burçak Evren, "Sek'dan Kurutulanlar", 29 Kasım 1995, *Milliyet*, erişim tarihi:

- 30 Ağustos 2016, <http://www.milliyet.com.tr/1996/11/29/yasam/seka.html>.
- 13 Zaman içinde Özege yayımlanmış istemiş olduğu katalogu kendisi şahsen hazırlamış. *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Easler Kataloğu*, 5 cilt (İstanbul: 1975-1980).
- 14 Mert Sandalcı biriktirdiği iki binden fazla Fruchtermann kartpostalını üç ciltlik bir kitap halinde yayımlamıştır. *Max Fruchtermann Kartpostalının* (İstanbul: Koçbank, 2002).
- 15 Herce dergisinin "Efemera" özel bölümünde (Ekim 2015) Akcura, Mert Sandalcı ve Haluk Oralın koleksiyonlarına ve bunların nasıl kitaplaştırıldığını ve Meisun And ile birlikte araştırmalarının artan sayıda görsel kullanmaya nasıl başladığını değinilmiş. "Gökün Akçura'nın kişisel blogu" erişim tarihi: 5 Temmuz 2016, <http://goklanakcura.blogspot.com.tr/2015/10/herce-dergisi-ekim-2015.html>. Bu listeye eklenilecek bir diğer isim, hiç şüphesiz Burçak Evren'dir. Serginin katalogu da aynı sene yayımlanmış. *Doğu'nun Merkezine Seyahat. 1850-1950 Pierre de Gisors Koleksiyonu'ndan İstanbu'dan Geçirmen* 100.Yılı, İAE Kataloğu 15 (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2015).
- 17 Nur Cintay'ın koleksiyonerlerinin üçü ve sergi hakkında bir yazısı bulunmaktadır. "Filmleri Gerçek Sanırdık", 4 Ekim 2014, Sabah, erişim tarihi: 17 Temmuz 2016, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/cumartesi/cintay/2014/10/4/filmleri-gercek-sanirdik>.
- 18 "Taha Toros'un arşivi" internete, 28 Ağustos 2015, *Milliyet*, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, <http://www.milliyet.com.tr/taha-toros-un-arşivi-internete-gundem-2018881/>.
- 19 "Bir Koca Ömür, Bir Koca Tarih Taha Toros", 2 Mayıs 2012, *Alınışır Adama Kent Kültürü ve Sanat Dergisi*, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, <http://www.alinissiradama.com/Makale/bir-koca-omur-bir-koca-tarih-taha-toros/19/>.
- 20 Kukulatın tarihyle ilgili önemli bir yayın olan, Fransız tarih profesörü Alain Corbin'ın yazdığı *The Foul and the Fragrant: Odor and the French Social Imagination* in (Mass.: Harvard UP, 1986) yanı sıra, Birmingham Üniversitesi'nde tip tarihi profesörü olan Jonathan Reinartz, 2014 yılında yayımladığı *Past Scent: Historical Perspectives on Smell* (Urbana, Chicago & Springfield: University of Illinois Press) adlı kitabında da benzer bir konu üzerinde durmuş ve Dugastın eserine çok sayıda atıfta bulunmuştur.
- 21 "Ömer Koç ve Patronaj", 9 Şubat 2016, Haber Türk, erişim tarihi: 12 Haziran 2016, <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1202384-omer-koc-ve-patronaj>. Bardakçı, Türkiye'de düzenlenmeye başlanmış olan efemera meşurlarından dem vurducu 25 Mayıs 2016 tarihli yazısında ise efemerayı "belge, kartpostal, fotoğraf, bilet, plâ, mektup, hisse senedi, vesaire gibi genellikle riviz nazariyla bakılan malzeme" olarak tanımlıyor. "İnsanlık Tarihinin Çok Önemli İki Belgesi, Bugün New York'ta Mezzata",

- 16haber Türk, erişim tarihi: 24 Temmuz 2016, <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/124257-insanlik-tarihinin-cok-onemli-iki-belgesi-bugun-new-yorkta-mezzata>.
- 22 Bahattin Öztuncay tarafından hazırlanan, Aygaz Kitaplığı serisinde yer alan ve Ömer Koç'un fotoğraf koleksiyonundan farklı seçkiler sunan iki ciltlik, *Dersaadet in Fotoğrafı* (2009), *Hatıra-i Unvanet. Perte Fotoğraflarının* (Cizabek: 1826-1954) (2005) ve 2011 yılında Sadet Hanim Nüzese'inde aynı adla düzenlenmiş olan serginin akabinde yayımlanan *Hanım ve Kamera. Osmanlı Sarayından Portreler* bu kitaplar arasında yer almaktadır. 2015 yılında ANAMED'de düzenlenmiş olan *Camera Ottomana* sergisinin Zeynep Çelik, Erdem Eldem, Bahattin Öztuncay, Frances Terpak ve Peter Louis Bonitto tarafından yazılmış olan *Camera Ottomana. Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite, 1840-1914* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015) adlı kitabı ise verilecek en yakın tarihli örnekler.
- 23 LoCloud "Local Content in a European Cloud/European Bulutunda Yerel İçerik" anlamına geliyor ve küçük ve orta ölçekli kütüphane ve arşiv kayıtların dijitalleştirilmesini amaçlayan ücretsiz bir projedir. LoCloud out iki orşiv olan bir Avrupa Birliği projesi (<https://vekam.ku.edu.tr/tr/content/locloud-projesi>).
- 24 Şerif Anıplı tarafından hazırlanan ve üç ayda bir Ant Yayıncılık tarafından yayımlanan *Collection: Geçmişin Değerlerini Geleceğe Taşıyacağın* Dergisi bu konuda verilecek en iyi örneklerden biridir.
- 25 *The Illustrated London News*'un aynı yüzünü altı benzer renklendirilmiş nüshalarını Temmuz'de düzenlenmiş müzede de sergileniyor.
- 26 "The Languid Lost-Eater," Mary Roberts, *Innumate Outlands: The Ilarem in Ottoman and Orientalist Art and Travel Literature* (Durham & Londra: Duke University Press, 2007), s. 93-97.
- 27 John F. Lewis, *Lewis's Illustrations of Constantinople made during a Residence in that City in the Years 1835-6. Arranged and drawn on Stone from the Original Sketches of Coke Smyth by John F. Lewis* (Londra: T. McLean, DGP. Colnaghi and John F. Lewis, 1836).
- 28 Gösterdiği baskı, ilk olarak Almanya'da kullanılmaya başlanmış, 1840 sonrası ulaştığı Birleşik Devletler'den İsveç'in ardından diğer birçok ülkeye ve son üretime bağlı olarak çok sayıda fiyatlara satılmalan neicesinde sanat eserleri ve çeşitli illüstrasyonların kronolojiktik kopyaları toplumun ilk karmalanları tarafından ulaşılabılır hale gelmiştir.
- 29 Kartın arkasındaki metinde padişahın ne zaman doğduğu, tahta çıktığı ve çocuklarıyla da ilgili bilgi bulunmaktadır.
- 30 "Önemli Önem", *Hece* (Ekim 2015): 59-61.

Mutfak kültürünün hafızası...

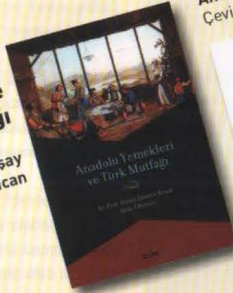
Karagöz Mutfakta

Anonim
Çeviriyazı: Efdal Sevinçli

Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı

Dr.Phil. H. Zübeyir Koşay
Akile Ülkücan

Mutfaktaki Felsefe

Francesca Rigotti
Türkçesi:
Genk Çokuslu

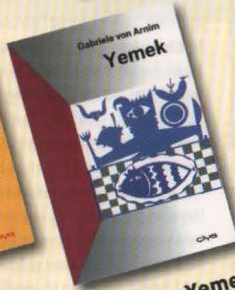
Mutfaktaki Tarifbaz

Julian Barnes
Türkçesi:
Özcan Kabakçıoğlu

Yemek

Gabriele von Arnim
Türkçesi: Sevinç Altınçekic

Çok yakında

Ev kadını
Ayşe Fahriye

Melceü't-Tabbâhin
(Aşçıların Sığınağı)
Mehmet Kâmil

Yeni Yemek Kitabı
Hazırlayan: Özge Samancı

12-20 Kasım 2016 tarihleri arasında
35. Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'nda 4. salondayız.
(TÜYAP Fuar ve Kongre Merkezi Büyükçekmece/İstanbul)

ÇİYA YAYINLARI

www.yemekvekultur.com

MİMAR SİNAN'I SAKIN BU KİTAPTAN OKUMAYIN!

BURAK ÇETİNTAŞ

"Bir kitapta bu kadar hata istense yapılamaz!" dedirtecek bir kitap çıktı yakın geçmişte. Üstelik hata yapılan eserler sıradan, bugün mevcut olmayan yahut adını belli olmayan yapılar değil; Mimar Koca Sinan'a ait mabetler, medreseler, hamamlar! Kitapta tanıtılan 107 yapıdan 60'a yakını yanlış teşhis edilmiş... Okurun aklına ister istemez şu soru geliyor: Bu kurumun yayınlarını denetleyen bir yayın kurulu ve editöryal kadro yok mu?

Birkaç ay evvel İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Kültür A.Ş.'den mutadı vechile yine İstanbul konulu bir kitap yayımlandı. Kitabın temelini İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1940'larda hazırladığı ve senelerden beri kayıp olan Mimar Sinan eserlerinin fotoğraflarından oluşan iki albümdeki resimler oluşturuyor. Önsözde bahsedildiğine göre, Konyalı tarafından kaleme alınan metin kısmı Taksim'deki Atatürk Kitaplığı'nda duruyor. İlk albüm ise izleri senelerce kaybolduktan sonra birkaç sene evvel meydana çıkmış ve İstanbul Belediyesi'nin koleksiyonuna katılmış. Buraya kadar her şey pek güzel. Ne var ki Haziran 2016'da okurla buluşan kitap herhalde İbrahim Hakkı Konyalı'nın kemiklerini sıztatmıştır!

Lafı hiç uzatmadan mevzuya girelim. *İbrahim Hakkı Konyalı'nın Kayıp Arşivinden İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri* isimli kitap altı bölümden oluşuyor ve toplam 107 Mimar Sinan eseri tanıtılıyor. Ne var ki tanıtılan eserlerden 60'a yakını ne yazık ki yanlış teşhis edilmiş, fotoğraflar birbirine karıştırılmış. İşin hazin yanı, tamamı İstanbul'da, yani adeta pençerenden bakıldığında görülebilecek, birkaç adım atıldığında dokunulabilecek kadar yakın olan bu eserlerin neredeyse tamamı birbirine katılmış! Büyük boyda, 456 sayfa, ciltli-kutulu, yani hayli masraf edilerek ve özenle basılmış ve aslında konusunda rehber olması beklenen bir kitabın böyle hazırlandığını görmek çok acı. Kitaptaki yayın sırasına göre adeta bir hata-sevap cetveli haline gelecek aşağıdaki listeyi ilgililerin ve eseri edinmiş okurların dikkatine sunalım:

* 67. sayfada kaydedilen aksine, Cihangir Camii Fındıklı'da değil, ismini verdiği Cihangir semtindedir.

* 70. sayfada fotoğrafı bulunan eser Sütlüce'deki Mahmud Ağa (Çavuşbaşı) Camii değil, Draman'daki Tercüman Yunus Bey Camii'dir.

* 72-73. sayfalardaki fotoğraf Sütlüce'deki Mahmud Ağa Camii civarındaki Mimar Sinan eseri çeşmeye değil, Edirnekapi haricindeki Emir

Buhari Tekkesi'nin avlu kapısı dışında bulunan, 1676 tarihinde inşa edilen, bir başka deyişle Mimar Sinan eseri olmayan diğer bir çeşmeye aittir.

* 74. sayfadaki eser Tophane Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi Camii değil, Kasımpaşa'daki Piyale Paşa Camii'nin son cemaat mahalli revak sütunlarıdır.

* 76. sayfada da Ebu'l-Fazl Camii avlusu değil Kasımpaşa'daki Piyale Paşa Camii avlusundaki anıt çınar ağacı görülmektedir.

* 78. ve 81. sayfalardaki eser Draman'daki Tercüman Yunus Bey Camii değil, Haseki Hürrem Sultan Camii'dir.

* 102., 104. ve 105. sayfalardaki fotoğraflar Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii'ne değil, aslında bir Mimar Sinan eseri olmayan, Yedikule civarındaki İmrhor İlyas Bey Camii'ne aittir.

* 106. sayfadaki fotoğraf Yedikule'deki Hacı Evhad Camii'ne değil Şehremini'nde, Küçükhamam civarındaki Odabaşı Behruz Ağa Camii'ne aittir.

* 109. sayfadaki fotoğrafta ise yine Yedikule'deki Hacı Evhad Camii'nin

avlu kapısının solundaki çeşme değil, Odabaşı Camii'nin avlu kapısının sağındaki çeşme ile taşmekte ve dükkan kalıntıları görülmektedir.

* 114. sayfadaki eser Haseki Hürrem Sultan Camii değil, Sütluçe'deki Mahmud Ağa Camii'dir.

* 116. sayfadaki hazire fotoğrafı Hürrem Sultan Camii'ne değil Mahmud Ağa Camii'ne aittir.

* 155. sayfadaki fotoğrafta Muhiddin Çelebi Camii'nin karşı sırasındaki çeşme değil, Tophane'deki Boğazkesen Yokuşu üzerindeki Ebu'l-Fazl Camii'nin avlu duvarı üzerindeki hicri 1145 tarihli Defter Emini yahut Sultan I. Mahmud çeşmesi görülmektedir.

* 156. ve 159. sayfalardaki eser Eyüpsultan'daki Nişancı Camii değil, Fatih'teki Bâli Paşa Camii'dir.

* 160. sayfadaki eser Mevlanakapı'da olduğu söylenen Odabaşı Behruz Ağa Camii değil, birkaç sene evvel çok kötü bir kopyası Unkapanı'nda Haliç kenarındaki parkın içine inşa edilen Süleyman Subaşı Camii'dir. 163. sayfadaki çeşme de yine Odabaşı Camii civarında değildir.

* 202. sayfadaki fotoğraf Turşucuzâde Hüseyin Çelebi Camii'ne ait değildir.

* 204. ve 205. sayfalardaki çeşme fotoğrafları Silahdar Abdullah Ağa'nın hicri 1207'de yaptırdığı çeşmeye değil, Kasımpaşa'daki Emir Camii avlusu dışında yer alan, 1732 tarihli Kiblelizâde Mehmed Bey Çeşmesi'ne aittir. Eserin kitabesinde "Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât / Kiblelizâde Mehmed Beyefendi, 1145" ibaresi mahkûtur.

* 212. sayfadaki fotoğraf Fener'deki Abdi Subaşı Mescidi'ne değil, Kocamustafapaşa'daki Arakiyeci (yahut "Takkeci") Ahmed Çelebi Camii'ne aittir.

* 216. sayfadaki eser Çarşamba'daki Beyceğiz Mescidi değil, Davud Ağa Mescidi'dir.

Fatih'in Fener semtinde, aynı isimli sokak üzerinde yer alan ve 1989'da yenilenen, Mimar Sinan eseri Abdi Subaşı Camii'nin 1940'larda Konyalı tarafından çekirilmiş bir fotoğrafı. Minare kaidesinin dibinde oturan zat İbrahim Hakkı Konyalı'dır.

Burak Çesurtaş arşivi

* 218-219. sayfalardaki eser Defterdar Şerifezâde'nin Edirnekapi'daki kabri değil, Topkapı'da İlyaszâde Mahallesi'nde ve Eski Posta Yolu üzerindeki Sakine Hatun Sebili'dir.

* 220. sayfadaki fotoğraf Samatya sahilineki Çilingirler Mescidi'ne değil, Hasköy'de Camialtı Tersanesi civarındaki Kuşkonmaz (Handân Ağa) Camii'ne aittir.

* 222. sayfadaki fotoğraf, Çilingirler Mescidi'nin mihrabına değil Handan Ağa Camii'nin çini mihrabına aittir.

* 228. sayfadaki fotoğraf Kocamustafapaşa'daki Duhanizâde Mescidi'ne ait değildir.

* 230. ve 232. sayfalarda resmi görülen eser Fatih'teki Hâcegizâde Mescidi değil, Vefa'daki Mimar Mehmed Ağa Mescidi ismiyle de bilinen Zeyni Mehmed Efendi Mescidi'dir ve Mimar Sinan eseri değildir.

* 233. sayfada Hâcegizâde Mescidi civarı değil, Fatih'te Nişanca Caddesi üzerinde ve Nişanca Aralığı ile Müezzinz Bilal Sokak arasında kalan ve bugün mevcut olmayan Mâlûlzâde Darülcür'a'sı ve bitişindeki kabristan görülmektedir. Darülcür'a'nın yerinde (fotoğrafta yenilenmekte olan bahçe duvarının hizası) bugün Nişancı Mehmed Paşa İlkokulu yükselmektedir.

* 236. sayfadaki eser, Fatih Haydar'daki Hacı Hasan Mescidi değildir.

* 244. ve 277. sayfadaki fotoğraflar Topkapı'daki İlyaszâde Mescidi'ne değil Eyüpsultan Otakçılar civarındaki Davud Ağa Mescidi'ne aittir.

* 251. sayfadaki fotoğraf, Hacı İvaz Camii civarındaki çeşmeye değil, Yedikule civarındaki Uşşakî Dergâhı duvarındaki Karahisarî'nin meşhur istif besmelesinin kitabesine hakkolunduğu çeşmeye aittir.

* 252. sayfadaki eser, Silivrikapı'daki Meşeli Mescidi değil, Karagümrük'deki Üçbaş (Nureddin Hamza) Mescidi'dir.

* 260. sayfada Eyüpsultan sırtlarındaki Davud Ağa Mescidi değil, Fatih Arabacı Bayezid Mahallesi'ndeki Karagöz Tekkesi Mescidi görülmektedir.

* 262-263. sayfalardaki türbe binası Davud Ağa Mescidi'nde değildir.

* 264. sayfadaki fotoğraf Eğrikapı'daki Sarraf (yahut Savak) Mescidi'ne değil, Yedikule'deki Hacı Evhad Camii'ne aittir.

* 267. sayfadaki kitâbe Sarraf Mescidi'ne değil Yedikule'deki Hacı Evhad Camii'ne aittir, kitâbenin ilk kartuşunun ilk iki kelimesi "Hacı Evhad"dır.

* 270. sayfadaki fotoğraf Süleyman Subaşı Mescidi'ne ait değildir.

* 274. sayfadaki resim Kumkapı'daki Ferhad Paşa Mescidi'ne ait değildir.

* 276. sayfadaki fotoğrafta görülen eser, Karagümrük'teki Üçbaş Mescidi değil, Sulukule'deki Neslişah Sultan Camii'dir.

* 284. sayfadaki fotoğraf Küçükçekmece'deki Abdüsselâm Medresesi'ne değil, Eyüpsultan sırtlarındaki Şeyh Murad Tekkesi civarındaki Nişancı Mustafa Paşa Camii bitişiğindeki mektep ve çeşmeye aittir.

* 288. sayfadaki resimde Üsküdar'daki Eski Valide Medresesi değil, Kadırga'daki Sokollu külliyesine ait medrese ve imâret duvarları görülmektedir. Resmin sağındaki bacaya benzer

yapı ise yine bir 16. yüzyıl yapısı olan Helvacıbaşı İskender Ağa Mescidi'nin minare kalıntısıdır.

* 292. sayfadaki yapı, Fatih'teki Hacıgaziye Medresesi değil, Atık Valide külliyesi bitişiğindeki Şabani Tekkesi'dir.

* 294. sayfadaki fotoğraf Yedikule'deki Hacı Evhad Mektebi'ne değil, Üsküdar'daki Atık Valide Sıbyan Mektebi'ne aittir.

* 296. sayfadaki bina Şehzadebaşı'ndaki Halız Mustafa Çelebi Mektebi değil, Sultanahmet Meydanı'nda bulunan ve bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayı'dır.

* 302. sayfadaki fotoğraf Aksaray'daki İbrahim Paşa Medresesi'ne değil, Karagümrük'teki Vasat (yahut "Cecid") Ali Paşa Medresesi'ne aittir.

* 308. sayfadaki fotoğraf Ahırkapı'da olduğu kaydedilen Kapağası Mahmud Ağa Mektebi'ne değil, Vefa'da Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'nin de haziresinde medfun olduğu Arpaemini Mustafa Efendi Mektebi'ne aittir.

* 314. sayfadaki yapı Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı değil, Edirnekapı'da inşa ettirdiği sıbyan mektebi binasıdır.

* 316. sayfada Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin değil, Haseki'deki Hürrem Sultan Medresesi'nin fotoğrafı mevcuttur.

* 318. ve 321. sayfalarda Fatih Nişancı'daki Mehmed Bey Medresesi'nin değil, Çapa Yüksekaldırım mevkiindeki Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii'nin harap halinin fotoğrafları basılmıştır.

* 322. sayfada Eyüpsultan'daki Sokollu Medresesi değil, Unkapanı'ndaki Süleyman Subaşı Camii'nin fotoğrafı neşredilmiştir.

* 327. sayfadaki medrese yapısı Süleymaniye Medresesi değil, Şehzade Medresesi'dir.

Konyalı, Eyüpsultan'da, Beybaba Sokak üzerinde yine bir Mimar Sinan eseri olan Pertev Paşa Türbesi önünde tespitite bulunuyor.

* 329. sayfadaki bina Süleymaniye Medresesi değil, Üsküdar'daki Şemsi Paşa Medresesi'dir.

* 330-331. sayfalardaki yapı Süleymaniye Medresesi değil, Şehzade Medresesi'dir.

* 344. sayfadaki mezar yapısı Eyüpsultan'daki Ayaspaşa Türbesi değildir. Kaldı ki Ayaspaşa Türbesi kapalı değil dört sütun üzerine oturan bir kubbenin örttüğü açık bir türbedir. Bu türbe Yenibahçe'deki (şimdi Vatan Caddesi üzerinde) III. Murad'ın hanımlarından Şâh Hubân Hatun Türbesi'dir, bugün mamur ve bakımlıdır.

* 346. sayfadaki fotoğraf da Ayaspaşa Türbesi'ne ait değildir, zira bu türbede çini bezemeler mevcut değildir.

* 400. sayfadaki fotoğrafta görülen yapı Vefa'daki Hüseyin Kethüdâ Darülcerrâsi değil, Üsküdar'daki Mihri-mah Sultan Sıbyan Mektebi'dir.

* 404. sayfadaki bina Müf-rü ("Müf-rü" değil!) Sadı Çelebi Darülcerrâsi değil, Eyüpsultan'daki Sokollu Mehmed Paşa Darülcerrâsi'dir. Kubbenin ardında gözünü minare ve külahı Eyüpsultan Camii'ne aittir.

* 416. sayfadaki fotoğraf Fındıklı Hamamı'na değil, Beşiktaş'taki Sinanpaşa Hamamı'na aittir.

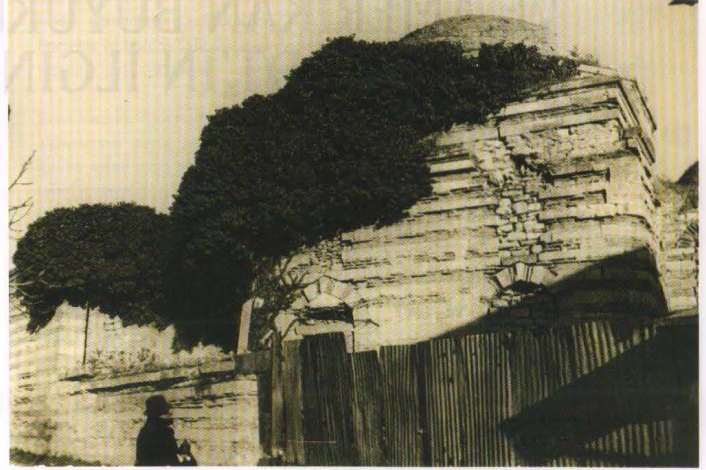
* 418. sayfadaki fotoğrafta Yedikule'deki Hacı Evhad Hamamı değil, Samatya'daki Hacı Kadın Hamamı görülmektedir.

* 422. sayfada Hırkaşerif'deki Lüt-fü Paşa Hamamı'na değil, Fındıklı'daki Fındıklı (yahut Molla Çelebi) Hamamı'na ait fotoğraf basılmıştır.

Kitaptaki yanlış tespitler bir yana, giriş yazısındaki Konyalı fotoğraflarının nerede çekildikleri dahi teşhis edilememiştir. Konyalı 23. sayfada Haseki Darüşşifası'nın iç avlusundadır, 33. sayfada ise Fenerbahçe burundaki tarihi hamam kalıntısının hemen önünde durmaktadır. 51. sayfadaki fotoğrafta ise Edirnekapısı'nda

Mısırtarlası mevkii'ndeki mezar taşlarını incelerken görülmektedir.

Yine aynı kitabın 42. sayfasında yayımlanan Konyalı'nın kabrine ait fotoğrafta gözüken ve yine aynı sayfadaki metinde Şair Nedim'e ait olduğu iddia edilen tarihi mezar taşı hususunda ise henüz fikir birliğine

varılabilmiş değildir. Nedim'in kabrini bulduğunu iddia eden Konyalı'ya, birkaç ay sonra Tarih Encümeni azasından Efdalüddin Tekiner'in imzasıyla çıkan kısa bir makaleyle cevap verilir. Nedim'in kabrinin yeri meselesi bugün de tartışmalıdır. Ne var ki İstanbul'un tarihini yazmaya ve yayımlamaya talip bir kurumun bünyesinde hazırlanmış bir kitapta bu şüpheli durum bile göz ardı edilmiş.

İşin bir diğer hazin yanı, kitapla ilgili pek çok gazetede ve dergide uzun uzun methiyeler yayımlanması. İnsan ister istemez düşünüyor: Haydi gazeteciler (mesela *Haber Türk*'ten Ece Ulusum'un yazısı, 4 Eylül 2016 Pazar, haftasonu ekinde s. 6-7) ve dergi editörleri (mesela, *Derin Tarih*'ten Halil Solak'ın yazısı, Ekim 2016 tarihli 55. sayı, s. 132-133) bir konuyu araştırıp okumadan çalakalem yazdılar, peki böyle bir kitap piyasaya çıkmalı neredeyse üç ay olmuşken, tek bir üniversitenin mimarlık bölümünden, Mimar Sinan uzmanı olduğunu söyleyen hiçbir akademisyenden de

ses çıkmaz mı? "Haberimiz yoktu...", "Tenkide değer görmedik" gibi bahaneler herhalde inandırıcı olmayacaktır.

Şimdi akla bir soru geliyor: Tamamen iyi niyetlerle çıkmış bu yolda böyle bir neticeye nasıl varıldı? Her şeyin ötesinde böyle ciddi eserler yayım-

lamak iddiasında olan pek çok yayınevi gibi Kültür A.Ş.'nin de bir danışma kurulu, yayıncılar hususunda fikir aldığı bir ilim heyeti yok mudur? Bu müesseseden çıkacak kitaplara karar veren yayın kurulu, aldığı karar doğrultusunda hazırlanan kitapların akıbetini takip etmez mi? Yayınevine gelen yahut kurum bünyesinde hazırlanan çalışmalar hiç mi kontrol edilmez, elden geçirilmez? Bunca fahiş hata "grafikerin kusuru", "mizanpaj sırasında yaşanan karışıklık" yahut "schven yapılmıştır" ifadeleriyle geçiştirilemeyecek kadar ciddi. Hiçbir şey yapılmadıysa bile, Prof. Dr. Aptullah Kuran'ın 1986'da yayımlanan *Mimar Sinan* isimli envanter niteliğindeki kitabına müracaat edilsaydı, Osmanlı coğrafyasının dört bir yanına yayılan Mimar Sinan eserlerinin neredeyse hepsinin fotoğraflarının katalog halinde verildiği bu eser Konyalı'nın çalışmasının yayına hazırlanmasına rehberlik edebilirdi... Sözün kısası: bu kitapla Mimar Koca Sinan'a yazık, aziz hatrasına ise en hafif tabirle ayp edilmiştir!

Konyalı 1940'larda kaderine terk edilmiş, Mimar Sinan eseri bir medresenin önüdür.

Bu yazıda yayımlanan üç fotoğrafın yanı sıra arşivimde bulunan ve yine İstanbul'daki Mimar Sinan eserlerini belgeleyen diğer 39 Konyalı fotoğrafı da yazık ki kitapta yok. Bu durum Konyalı'nın araştırmasının tamamına ulaşamadığını da ispat.

Burak Çerintiş Arşivi

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA FRANSA'DAKİ "ĞAYRİ MUNTAZAM" TÜRK YAHUDİLERİ VE AMERİKAN BÜYÜKELÇİSİ STEINHARDT'IN İLGİNÇ TUTUMU

İZZET BAHAR

Fransa'daki gayri muntazam Yahudi vatandaşların akıbetlerine değinen çalışmalar, yapılan teşebbüslerin özellikle Amerikan Büyükelçisi Laurence Steinhardt'ın temasları sayesinde etkili olduğunu ve Türk hükümetinin bu insanları ölüm kamplarına gönderilmekten kurtardığını dile getirir. Döneme ait belgeler ise bu söylemin yanlış olduğunu, zamanın hükümetinin tutumunda değişiklik olmadığını gösteriyor. İlginç olan, bu gerçekdışı kanının oluşmasına sebebiyet verenin büyükelçi Steinhardt'ın bizzat kendisi olmasıdır.

Paris'te
Yahudilere
yönelik kimlik
çevirmesi.

II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'da ve Alman işgali altındaki Batı Avrupa'da yaşayan Türk Yahudilerinin büyük çoğunluğu Fransa'da ikamet etmekteydi.¹ Türkiye'nin savaş boyunca tarafsız ülke konumunda olması nedeniyle diğer tarafsız ülkelerin Yahudileri gibi Türk Yahudileri de Almanların Yahudi karşıtı politikalarından ve uygulamalarından büyük ölçüde korunur haldeydiler. Örneğin, diğer Yahudilerin aksine elbiselerinde görünür bir şekilde Yahudi olduklarını gösteren sarı David yıldızı sembolünü taşımak zorunda değillerdi. Dönemin Dışişleri Bakanı

Numan Menemencioglu tarafından yazılan bir rapor, Fransa'daki Türk Yahudilerinin sayısının 3.500'i muntazam 10.000'i gayri muntazam vatandaş konumunda olmak üzere yaklaşık 13.500 olduğunu gösterir.² Gayri muntazam olarak tabir edilen vatandaşlar, 1928 Vatandaşlık Kanunu'na göre yurtdışında yaşamakta olup beş yıl boyunca Türk konsolosluklarına bildirim yapma gereğini yerine getirmemiş olan kişilerdi. Alman işgali süresince Fransa'da bulunan Türk diplomatik temsilciliklerinin³ kendi aralarındaki ve Ankara'yla olan yazışmaları, zamanın Türk hükümetinin gayri muntazam tabir edilen Yahudileri korumaları altında görmediğini ve hatta tutuklanıp toplama kamplarına sevk edildiklerinde dahi kuruma teşebbüsü içinde olmadığını gösteriyor. Bunun da ötesinde, Vatandaşlık Kanunu'nun bu statüdeki kişilerin vatandaşlıktan çıkarılmasını şart koşmamasına karşın dönemin hükümetinin bu durumdaki Yahudileri vatandaşlıktan çıkarma gayreti içinde olduğunu görüyoruz. Nitekim

Yahudi soykırımının hız kazandığı 1943 ve 1944 yılları içerisinde vatandaşlıktan çıkarılan yaklaşık 2.000 kişinin yüzde 90'ı Yahudi asıllıydı ve bunların yüzde 89 gibi yine oldukça yüksek bir oranı da Fransa'da yaşamaktaydı.⁴

Almanya, 1942 Ekim'inin ikinci haftasında Ankara'daki büyükelçisi Franz Von Papen vasıtasıyla Türkiye'den Fransa ve Batı Avrupa'da bulunan Türk Yahudilerinin yıl sonuna kadar geri çekilmesini talep etmişti. Verilen süre içinde Türkiye'ye dönecek Türk Yahudilerine vize ve ulaşım kolaylığı sağlanacak, geride kalanlar ise Almanya Yahudileri ve Alman işgali altındaki ülkelerin vatansız duruma düşmüş Yahudileriyle aynı muamele-ye tabi olacaktı.

Alman Büyükelçiliği bu bildirim çerçevesinde yaptığı görüşmeler sırasında Fransa'da Türk vatandaşı olarak gördüğü Türk Yahudilerinin önemli bir kısmının Türk hükümeti tarafından gayri muntazam olarak

Kahire konferansı, Aralık 1943. Cumhurbaşkanı İnönü'nün arkasında Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Başkan Roosevelt'in arkasında büyükelçi Steinhard.

The National Archives Image Library.

la ilgili "teknik mülahazaların" savaş sonrasında ertelenmesinin istenmesi talep ediliyordu. Amerika'daki Yahudi kuruluşlarının diğer bir teşebbüsü de Türkiye'deki ABD Büyükelçisi Laurence Steinhardt'a mektup yazmak oldu. Dünya Yahudi Kongresi başkanı Stephan Wise büyükelçiden Fransa'daki söz konusu Türk Yahudilerinin, geçici olarak da olsa vatandaş olarak kabul edilmesinin sağlanmasını istedi.¹⁴ İlginç olan ise Fransa'daki Türk Yahudilerinin içinde bulunduğu tehlikenin Güney Amerika'da yaşayan ve çoğu Türkiye'den gitmiş olan Yahudiler tarafından öğrenilmesi idi. Buenos Aires, Santiago,¹⁵ Montevideo, Caracas ve Bogota'da¹⁶ yaşayan bu kişiler ülkelerinde bulunan Türkiye büyükelçiliklerine başvurarak Türk hükümetinin Fransa'daki Türk asıllı Yahudileri kurtarmak üzere gerekli müdahaleyi yapması ricaında bulundu.

Fransa'daki gayri muntazam Yahudi vatandaşların akıbetleri konusuna kısa da olsa değinen çalışmalar, yapılan bu teşebbüslerin özellikle Amerikan Büyükelçisi Laurence Steinhardt'ın temasları sayesinde etkili olduğunu ve Türk hükümetinin bu Türk asıllı Yahudileri himaye edip ölüm kamplarına gönderilmekten kurtardığını dile getirir. Buna karşılık

o döneme ait belgeler bu söylemin yanlış olduğunu, zamanın hükümetinin tutumunda bu girişimlere rağmen bir değişiklik olmadığını gösteriyor. İlginç olan ise bu gerçek dışı söylemin oluşmasına sebebiyet verenin büyükelçi Steinhardt'ın bizzat kendisi olmasıdır.

LAURENCE A. STEINHARDT KİMDİ?

Mart 1942'de Ankara'da büyükelçilik görevine başlayan Steinhardt, Almanya'dan göç etmiş bir Yahudi ailesinin tek erkek çocuğu olarak 1892'de New York'ta doğdu. Çocukluğundan itibaren mensubu olduğu varlıklı Alman-Yahudi toplumunun değer yargılarından ve azınlık endişelerinden etkilenerek büyümüş olduğunu varsaymak yerinde olur. Örneğin, Amerika'da saygın bir yer edinmeye çalışan bu liberal görüşlü ve iyi eğitilmiş Alman Yahudi toplumunda 19. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu Avrupa'dan artan bir yoğunlukta göç eden eğitimsiz ve koyu dindar Yahudilerin ülkede giderek antisemitizmi artıracağı endişesi vardı. Diğer bir dikenli konu ise "çifte sadakat" ithamlarına neden olabilecek Siyonizm konusuydu. Bu milliyetçi ideoloji, Amerika'daki Yahudi toplumunun yabancı olarak algılanmama, geniş toplumla bir

olma çabalarına ters düşmekteydi. Gene de Steinhardt'ın gençliğinde, kısa süreli de olsa, birçokları gibi "ideolojik nedenlerden ziyade zorla olan Yahudilere yardım amacıyla"¹⁵ Siyonist derneklere devam ettiğini görürüz.

Başarılı bir sanayici olan babasını erken kaybeden Steinhardt genç yaşta hatırı sayılır bir servetin sahibi oldu. Columbia Üniversitesi'nden iddialı bir hukukçu olarak mezun oldu ve kısa zamanda başarılı bir avukat olarak ünlendi. Politikaya yakın ilgi duyan ve 1932'de Franklin D. Roosevelt'in başkan seçilmesinde etkin olan destekçiler arasındaydı. Roosevelt de bu desteği karşılıksız bırakmadı;¹⁶ onu önce iki yıl görev yapacağı İsveç'e, daha sonra ise Peru'ya büyükelçi olarak tayin etti. Steinhardt 1939 yılında tecrübe kazanmış bir diplomat olarak Moskova büyükelçisi oldu. Sovyetler Birliği'nde görev yaptığı dönem, II. Dünya Savaşı'nın en kritik yıllarına denk düşüyordu. Ağustos 1939'da Moskova'ya varır varmaz, ileride savaşı tetikleyecek olan ve Polonya'nın paylaşılmasını içeren Alman-Sovyet antlaşmasının imzalanmasına tanıklık etti. Kasım 1941'de ülkeden ayrıldığında ise ardında Avrupa'daki toprakları Almanya tarafından işgal edilmiş, idare merkezini Moskova'dan ülkenin iç taraflarındaki Kuybişev'e taşımış, zor durumda bir Rusya bıraktı.

Bu iki yılı aşkın süre içerisinde Steinhardt'ın en çok uğraştıran konu Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan Yahudi mültecileri sorunu oldu. "Profesyonel politik kışkırtıcılar" olarak gördüğü Amerika'daki yardım kuruluşları aracılığıyla yapılan yoğun vize taleplerine karşı son derece katı bir tavır aldı. Ona göre, bu hiçbir niteliği olmayan insanların Amerika'ya girişine izin verilmemeliydi. Amerikan Dışişleri Bakanlığında kuvvetle etkin olan görüş de bu yönündeydi. Özellikle bakanlığın ilgili bölümünün başında bulunan Breckinridge Long, Avrupa'dan Yahudi göçmenlere set çekilmesi politikasından taviz verilmemesi ısrarcıydı. Yakın temas içinde olduğu

başkan Roosevelt'i ikna etmek konusunda yönetimin bu gözde (ve üstelik Yahudi olan) diplomatının düşünceleri ve desteği yardımcı oldu. Nitekim 28 Kasım 1941 tarihinde Longani defterine şu notu düştü:

Steinhardt kararlılık ve cesaret sahibi, yetenekli bir insan. Göç ve mülteciler sorununda kesin bir tavır aldı ve bu ülkenin vatandaşlığı olmaya tamamiyle uygunsuz olarak nitelediği Rusya ve Polonya'dan gelmesi söz konusu olan yüksek sayıdaki Doğu Avrupalıların göç etmesine karşı çıktı. Onların kanun tanımayan, düzenbaz, serkeş ve birçok bakımdan asimile olmaktan uzak olduklarını dile getiriyor. Dediğine göre bu göçmen olmak isteyenlerin görünüşleri, tanıdığı ve hiçbir zaman ılımlı ve saygın bir Amerikan vatandaşlığı olamayacaklarını duyumsadığı New York polis mahkemelerimizin dava listelerini dolduran sabıkalı Yahudilerin aynı.⁷

Öyle görünüyor ki, Alman işgali altındaki Doğu Avrupa'da Yahudilere karşı acımasız bir baskı ve katliam hüküm sürerken Steinhardt, komunun ona verdiği olanaklara rağmen, yardımcı olmak bir yana, yardım kuruluşlarının kefil oldukları vize taleplerinin bile yerine getirilmesine engel olmaktaydı. Geldiği çevrenin göçmenlerin antisemitizmi körükleyeceği ve çifte sadakatle suçlanma kaygılarının onu meslektaşlarından çok daha fazla katı olmaya ve görevinin gereklerini yerine getirmesinde dinsel kimliğinin etken olmadığına gösterme çabasına ittiğini düşünmek pek de yanlış olmaz.

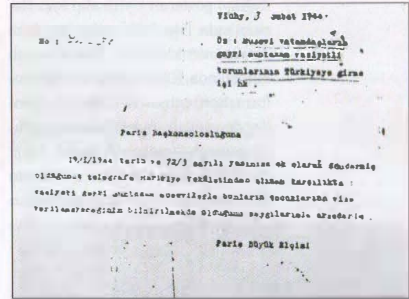
STEINHARDT ANKARA'DA

Roosevelt yönetimi 1943 yılının ilk aylarında Moskova'daki çalışmasıyla takdir gören Steinhardt'ı savaşın yayılmasıyla daha da önem kazanan Ankara'ya tayin etmeye karar verdi, fakat aşılması gereken bir sorun vardı: Atatürk'ün 1933 başında göreve başlayan Roosevelt yönetimine kalleş ettiğine istegine göre, Yahudi bir

Amerikan büyükelçisinin Türkiye'ye atanması mümkün değildi.⁸ Dolayısıyla 6 Mart 1943'te Steinhardt, Cumhurbaşkanını İnönü'ye imtina namesini sunarken yalnızca Türk hükümetinin dinsel kimliğiyle ilgili rezervini kaldırmasıyla Ankara'ya tayin edilebilmiş olduğunun bilincindeydi. Bu olgunun onu kararlarında ve davranışlarında Yahudi kimliğinin hiçbir rolü olmadığını gösterme ihtiyacı ve kaygısına daha da güçlü bir şekilde ittiğini gözlemleyebiliriz.

Steinhardt'ın iki konudaki tutumu Yahudi kimliğini anımsatabilecek davranışlardan uzak durmaya ne denli özen gösterdiğine işaret etmesi bakımından ilgi çekicidir. Bunlardan birincisi Kasım 1942'de yürürlüğe konan ve büyük ölçüde ülkedeki azınlıkları hedef alan Varlık Vergisi uygulaması karşısındaki yaklaşımıdır. Büyükelçi, İstanbul, İzmir ve İskenderun'daki Amerikan konsolosluklarından gelen çok sayıda ayrıntılı rapora ve hükümet nezdinde teşebbüse geçilmesi önerilerine karşı ılışlı kalmanın ötesinde, cevabi yazılarında azarlayıcı bir tutum içindi: "ABD'nin İzmir'deki konsolosluğuyla 1943 yılının ilk aylarında yapılan 'gizli' damgalı yazışma özellikle anlamlıdır. Geçmiş hükümetlerde ticaret bakanlığı yapmış olan İzmir milletvekili Mahmut Esat Bozkurt'un Steinhardt'ın Başbakan Saracoglu'yla görüşerek azınlıkların, özellikle de Yahudi vatandaşların vergilerine yönelik kolaylık talep ettiğini sohbetlerinde anlattığı bilgisi içeren konsolosluk raporu büyükelçiyi son derece tedirgin etmiş ve telaşlandırmıştı.⁹ Konsolosluğa yazılan cevabi yazıda Bozkurt'un söylediklerinin "tek kelimesinin bile doğru olmadığı" ve "başbakanı yakın böyle bir kişinin yaydığı tamamiyle gerçek dışı söylentiden rahatsız olan Steinhardt'ın konuyu Saracoglu'yla görüşmeyi düşündüğü" bildirildi.¹⁰

Steinhardt'ın Yahudilikle ilgili konulara mesafeli yaklaştığını gösteren diğer bir örnek ise Doğu Avrupa'dan kaçarak Türkiye üzerinden Filistin'e geçmeye çalışan Yahudi mültecilerle ilgili tutumdur. Savaş yıllarında

Akdeniz üzerinden ulaşımın kapanmasıyla, Türkiye gerek coğrafi konumu gerek tarafsız statüsüyle en önemli, hatta bir bakıma tek kaçış yolu haline gelmişti.¹¹ Eldeki belgeler, Steinhardt'ın bu mültecilerin Türkiye'ye girişlerine ve transit geçişlerine izin verilmesi yönündeki çabalarından uzak durduğunu gösterir. Nitekim mültecilerin geçişlerini düzenlemekle görevli Yahudi Ajansı'nın İstanbul'daki temsilcisi Hayim Barlas, anılarında Türk yetkilileriyle temaslarda yardımcı olması için kendisine yapılan ricayı Steinhardt'ın "Ben Yahudilerin değil Amerikan hükümetinin büyükelçisiyim" sözleriyle geri çevirdiğini belirtir. Sahte evraklarla üçüncü kuşak Katolik Hristiyan ol-

Gayri muntazam durumundaki Yahudilere ve çocuklarına vize verilmeyeceği yönündeki talimat.

Amerikan Büyükelçisi Steinhardt, Ankara'da bir görüşme çıkışında.

United States Holocaust Memorial Museum

duğunu göstererek vize alıp 1942 Ha-
ziran'ında İstanbul'a gelen ve daha
sonra Amerikan Savaş Enformasyon
Bürosu'nda (OWI-Office of War In-
formation) çalışan Eli Ofner de, ken-
disiyle yapılan söyleşide kelime oyunu
yaparak Steinhart'ı *stone heart* (taş
kalpli) diye nitelendirir ve onun
Nazi Almanyası'nın acımasız politi-

Fransa Devlet
Başkanı Mareşal
Pétain ve
Başbakan Pierre
Laval, büyükelçi
Şevki Berker'in
itimatnamesini
sunma
töreninde,
Eylül 1943.

United States
Holocaust Memorial
Museum.

kasının getirdiği Yahudi sorunlarına
olan ilgisizliğine işaret eder.²³

STEINHARDT SUÇLANIYOR

3 Ekim 1943'te haftalık bir gazete olan
New York Journal PM'de yayımlanan
Isadore Stone imzalı bir köşe yazısı,
Steinhart için ani ve beklenmedik
bir darbe oldu. Stone, kendisine sızdırılan
ve Steinhart'ın Moskova'dan
göndermiş olduğu, mültecile-
rin Amerika'ya kabul edilmesine
karşı çıkan iletilerine dayanarak
Steinhart'ı Dışişleri Bakanlığı'nın
katı anti-hümanist mülteci karşıtı
politikasının mimarlarından biri ol-
makla suçladı ve "kalpsiz ve antise-
mit" olmakla itham etti. Ortaya dökü-
len yazışmalar, Steinhart'ın Yahudi
mültecilerin Amerika'ya gelmesi için
uğraş veren yardım kuruluşlarına
karşı gösterdiği olumsuz tutumda ile-
ri gittiğini açıklıkla yansıtmaktaydı.
Köşe yazısı geniş ilgi çekti ve benzer

yazıların yayımlanmasına önayak
oldu. New York valilik seçimlerine
katılarak politikaya atılmayı düşü-
nen ve önemli bir nüfusa sahip din-
daşlarının oyuna güvenen Steinhart
ortaya çıkan bu gelişmeden epey
rahatsız oldu; bu olumsuz kampanya
karşısında gençlik yıllarından tanı-
dığı, Yahudi toplumunun etkili lideri
Stephan Wise'tan yardımını rica etti.
Wise sürece müdahale ederek, Ame-
rikan yönetiminin Ankara gibi kritik
bir noktada görevini sürdürmekte
olan bu gözde büyükelçisine karşı
yapılan yayınların kesilmesini sağ-
ladı. Steinhart, Wise'a yazdığı te-
şekkür mektubunda "kısa sürede bu
etkin yardıma mukabele edebileme"
ümidini dile getirecekti.²⁴

STEINHARDT'IN EKİM 1943 SONRASI YAKLAŞIMI: FRANSA'DAKİ GAYRİ MUNTAZAM TÜRK YAHUDİLERİ

Aleyhindeki köşe yazısı, Steinhart'ın
Nazi Avrupa'sından kaçmayı başa-
rabilen Yahudi mültecilere yaklaşı-
mında dönüm noktası oldu. Belge-
ler, 1942 ve 1943'te çok seyrek olan
Barlas'la temas ve yazışmalarının
1943'ün son aylarından itibaren
arttığını ve bunun ona çok yardım-
cı olduğunu gösteriyor. Ne var ki
Steinhart, Yahudi sorunlarına karşı
değişen ilgisinin ve bu konudaki uğ-
raşlarının Amerika'da da bilinmesi
ve takdir görmesi ihtiyacı içindeydi.

● Ocak 1944'te Fransa'daki gayri muntazam Türk Yahudilerinin içinde bu-
lunduğu tehlikeli durumun duyulma-
sı ve kendisinden bu konuda hareke-
te geçmesinin istenmesi, Steinhart
için Wise'a verdiği sözü yerine getir-
mek, bozulan itibarını düzeltmek ve
New York valiliği seçimlerine katılma
planlarını sürdürebilmek için adeta
fırsat yarattı.

Gelişmeler üzerine Steinhart gecik-
meksizin Fransa'daki Türk Yahudileri
konusunu görüşmek üzere Dışişleri
Bakanı Menemencioglu'yla bir araya
geldi. Görüşmenin ardından Ameri-
kan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdi-
ği 10 Ocak tarihli telgraf son derece
olumluydu. Telgrafta, "Türk hüküme-
tinin söz konusu bu kişileri korumak-

la ilgili olanaklarının elverdiği her
türlü teşebbüsü yapacağını; vatan-
daşlığını kanıtlayabilenlerin diğer
Türk vatandaşlarıyla aynı işleme tâbi
olacağını"²⁵ söylendiğini bildirdi.
Daha da önemlisi, ileri tarihli bir baş-
ka raporunda gayri muntazam Türk
Yahudilerin kapsayan bir kafilenin
İstanbul'a gelmiş olduğu bilgisini ve-
recekti.²⁶ Steinhart'ın Yahudi Ajansı
temsilcisi Barlas'ta yarattığı izlenim
de Menemencioglu ile yaptığı görüş-
meyle konunun halledildiği kanaati
veren türdendi. Nitekim Barlas'ın bü-
yükelçiye yazdığı 8 Şubat 1944 tarihli
teşekkür mektubu da bu yöneydi:
"Filistin'deki Yahudi Ajansı yönetimi
tarafından Fransa'daki gayri muntazam
vatandaş durumundaki Türk
Yahudileri ile ilgili yapmış olduğunuz
müdahaleye ilişkin teşekkürlerini
iletmekle görevlendirildim. (...) Sizin
müdahaleniz sayesinde bu talihsiz
insanların kaçınılmaz ölüm demek
olan Polonya'ya sevk edilmekten
kurtulmuş olacağını ümidindeyim."²⁷
Steinhart'ın bir gün sonra Barlas'a
verdiği cevap, tehlikenin büyük öl-
çüde kalktığı izlenimini yaratıyordu:
"Size dün de izah ettiğim gibi, her ne
kadar Vichy hükümeti henüz Türk
hükümetine taahhütte bulunmadıysa
da, bütün emareler Türk yetkilileri-
nin müdahalesiyle bu talihsiz kişile-
rin Vichy otoriteleri tarafından sonu
kesin ölüme biterilecek bir sevkياتı
için Almanlara tesliminin —tamamen
vazgeçilmediyse bile— ertelendiğini
gösteriyor."²⁸

Ne var ki, gerçek durum Steinhart'ın
vermekte olduğu izlenimden çok
farklıydı. Fransa'da Vichy hüküme-
tine müracaat edilmemiş olması bir
yana, tersine Ocak ayı içinde Türk
büyükelçisi Şevki Berker'in Fran-
sız Dışişleri Bakanlığı'na gönder-
diği mektup ve ekli liste, durumu
muntazam olmayanları tutuklanma
tehlikesiyle karşı karşıya bırakmak-
taydı.²⁹ Dışişleri Bakanlığı'nın 3 Şu-
bat 1944 tarihinde Fransa'daki Türk
Büyükelçiliği'ne verdiği talimat da
"vaziyeti gayri muntazam Musevi-
lerle bunların çocuklarına vize verile-
meyeceği"³⁰ şeklindeydi ve bu da
Türk hükümetinin Fransa'da yaşayan
gayri muntazam Yahudi vatandaşlar-

la ilgili tutumunda hiçbir değişiklik yapmaya niyeti olmadığını gösteriyordu. Nitekim İngiliz diplomatlarının 21 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı genel sekreter yardımcısı Feridun Cemal Erkin'le yaptıkları görüşmeden aldıkları mesaj da tereddüde yer vermeyecek şekilde bu yöneydi. İngiliz Büyükelçiliği'nin Londra'ya gönderdiği rapordan anlaşıldığı üzere, Steinhart'da bu görüşmeden ve alınan bilgidен haberdar edilmişti.³¹ Buna karşılık, Washington'a gönderdiği hiçbir mesajda Türk Dışişleri Bakanı ile yaptığı temaslardan netice vermediğini değinmiyordu. Tam tersine Barlas tarafından Lizbon'a gönderilen bir mektup Steinhart'ın İngiliz diplomatlarının Erkin'den almış oldukları bilgiyi, sürekli temas içinde olduğu Barlas'a bile iletmediğini gösteriyor. Erkin'le yapılan görüşmeden yaklaşık iki ay sonra kaleme alınan mektupta Barlas, gayri muntazam

Türk Yahudilerinin kurtarılmış olmasının gönül rahatlığı içindeydi. "Bu konuda telaşlandırılacak olumsuz haberler gelmediğine göre en azından şimdilik bu konunun halledildiğini düşünmek yerinde olur."³²

SONUÇ

Görünen o ki Steinhart'ın mesajlarıyla yarattığı imaj gerçeği yansıtmıyor ve Türk hükümetiyle yaptığı temaslardan olumlu netice verdiği, hükümetin de Vichy nezdinde teşebbüs geçeceği şeklinde bir intiba yaratıyordu. Bu durum, özellikle Menemencioglu ile arasındaki yakın kişisel ilişki sayesinde Fransa'daki gayri muntazam Yahudi vatandaşların korunarak ölüm kamplarına gitmekten kurtarılacakları izlenimi yarattı, hatta bir kısmının İstanbul'a ulaştığı gibi yanlış bir bilginin kaynağı oldu. Bütün bunlar ve ilerleyen

yıllardaki sessizliği, Holokost hakkındaki tarih yazımında gayri muntazam durumundaki Türk Yahudilerinin en azından bir kısmının kendi müdahalesi sonucunda kurtarıldığı gibi aslı olmayan bir bilginin oluşmasına yol açtı.³³ Oysa Barlas'ın zannettiğinin aksine gayri muntazam Yahudilerin içinde bulunduğu tehlikenin dış dünya tarafından öğrenildiği 1944 yılı başından Ağustos sonlarında Paris'in müttelikler tarafından kurtarılmasına kadar geçen süre, Türkiye doğumlu Yahudilerin Auschwitz'e gönderilme oranının en fazla olduğu dönem oldu. Savaş boyunca bu ölüm kampına sevk edilen 1500'ü aşkın Türk Yahudisinin yüzde 44'ü, en son trenin 31 Temmuz'da kalktığı bu yedi aylık dönemde çözüldü. Bu da tüm gidenler içindeki Türk Yahudilerinin payının 1942 yılına göre yaklaşık üç misli, 1943 yılına göre ise iki mislin-den fazla olması demekti.

DİPNOTLAR

1. "II. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da yaşayan Türk Yahudileri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Bahar, "II. Dünya Savaşı'nda Fransadaki Türk Yahudilerine Ne Oldu?" *Toplumlar Tarih* 257 (Mayıs 2015): 42-48.
2. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu'ndan Başbakan'ı, 20 Kasım 1942. TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, belge no. 03.10.10.232.562.20.
3. Savaş yıllarında Türkiye'nin Fransa'da Alman işgaline Vichy ve toprakları olan büyükelçiliğinden dışarı Paris ve Marsilya'da başkonsoloslukları bulunmaktaydı.
4. Corry Gutstadt, "Depriving non-Muslims of citizenship as part of the Turkification policy in the early years of the Turkish Republic: The case of Turkish Jews and its consequences during Holocaust", ed. Hans-Lukas Kieser, *Turkey and Beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities* (Londra: I.B. Tauris, 2006). Gutstadt bu yıllarda vatandaşlıktan çıkarılanların bir kısmının Mayıs 1927'de çıkarılan Kurtuluş Savaşı'na katılmayanları vatandaşlıktan çıkarılmasıyla ilgili kanuna dayanarak vatandaşlıktan çıkarıldığını belirtiyor. Söz konusu kanunda da bu durumdaki kişilerin vatandaşlıktan çıkarılması zorunlu olmayıp hükümetin işine bağlıydı.
5. Kroll'den Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ekim 1942. Christopher Browning, *The Final Solution, and the German Foreign Office* (Teaneck: Holmes & Meier, 2008), s. 107, not 91. Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı'nda Alman İlgali Bölgelerinde Yaşayan Türk Yahudilerinin Akıbeti, Ahmad Mahrad'ın Araştırmalarına", *Tarih ve Toplum* 108 (Aralık 1992) s. 25.
6. Luther'den Paris'te Haag'daki Alman Büyükelçilerine, 27 Ekim ve 4 Kasım 1942. Browning, s. 107, not 91.
7. Browning, s. 155-156.
8. Bahar, s. 46.
9. Weissman'dan Yahudi Ajansı başkanı Hayim Weizmann'a telgraf, 20 Aralık 1943. Central Zionist Archives (CZA), L5425-29.
10. Weissman'dan Barlas'a 20 Aralık 1943. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (Foreign Office Archives, FOA), 371, W662-47.
11. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne 2 Ocak 1943. FOA
12. W407/g/4.
13. Amerikan Yahudi Kongresi Başkanı Stephan Wise'dan Büyükelçi Laurence Steinhart'a telgraf, 9 Ocak 1944. Amerikan Kongre Kütüphanesi (Library of Congress, LC), Steinhart Dokümanları, 1944 kutusu.
14. Buenos Aires'teki Türkiye Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Ocak 1943. Bilal Şimşir, *Türk Yahudileri II* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2010), s. 501.
15. Gustadt, *Die Türkei die Juden und der Holocaust* (Berlin: Association A, 2008), s. 386.
16. Barry Rubin, "Ambassador Laurence Steinhart: The Perils of Jewish Diplomacy, 1940-1945", *American Jewish History* 70/1, s. 331.
17. Ralph Stackman, "Laurence A. Steinhart: New Deal Diplomat", yayımlanmamış doktora tezi, Michigan State University, 1971, s. 1.
18. Fred I. Israel, *The War Diary of Breckinridge Long: Selections from the Years 1939-1944* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1966), s. 225.
19. Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ile Amerikan Büyükelçisi Maslahatgüzar Robert F. Kelley arasında 30 Aralık 1941'de yapılan görüşmenin tutanağı. Amerikan Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi, Maryland (NARA) RG 84, Entry 3288, Records of the Foreign Service Posts of the Department of State, Box 4, File 9/3, Rifat N. Bali, *Bir Türk'ün Sırtımda 1942-1945* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 470.
20. Türk yönetiminin Amerikan büyükelçisinin Yahudi asıllı olmasını istemesinde Osmanlı devletinin son dönemlerde görev alan Amerikan elçilerinden dördünden adeta bir gelenek oluşturmalarına Yahudi olmasının ve özellikle 1913-1916 yılları arasında büyükelçilik yapan Henry Morgenthau'nun 1915 olaylarına yaklaşımının rolü olduğu ileri sürülebilir.
21. Stackman, s. 387. Rifat Bali, *The "Varlık Vergisi" Affair* (Istanbul: The Isis Press, 2005), s. 101.
22. İzmir Amerikan konsoloslu Elis A. Johnson'dan Büyükelçilik birinci sekreteri J.C. Satterthwaite'e gönderilen zata mahsus ve gizli başlıklı yazı, 26 Ocak 1943. NARA, RG 84, Entry 3288, FOA 7.
23. J.C. Satterthwaite'ten Ellis A. Johnson'a zata mahsus ve gizli başlıklı yazı, 1 Şubat 1943.
24. NARA, RG 84, Entry 3288, Box 7.
25. Bahar, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yahudi Mültecisi Sorunu Yaklaşımı", *Toplumsal Tarih* 230 (Şubat 2013): 22-30.
26. "Oral History Interview with Eli and Francis Ofner", 1 Mart 1992. United States Holocaust Memorial Museum Collection (USHMM) RG-50.120.115.
27. Steinhart'tan Stephan Wise'a teşekkür mektubu, 7 Ekim 1943, LC, Steinhart Dokümanları, 1943 Kutusu.
28. Steinhart'tan Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a telgraf, 28 Ocak 1944. *Bir Kurtuluş Öyküsü*, Türk Pasaportu (İstanbul: Interfilm, 2012), s. 125.
29. Steinhart'tan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Şubat 1944. LC, Steinhart Dokümanları, 1944 Kutusu.
30. Barlas'tan Steinhart'a, 8 Şubat 1944. LC, Steinhart Dokümanları, 1944 Kutusu. Söz konusu 52 kişilik kalfale 19 Şubat'ta Fransa'da yola çıkmış ve tamamen muntazam konumundaki vatandaşlardan misine çekilirdi.
31. Steinhart'tan Barlas'a, 5 Şubat 1944. Stanford Shaw, *Turkey and the Holocaust* (New York: New York University Press, 1993), s. 125.
32. Fransadaki Türk Büyükelçisi'nden Fransız Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Ocak 1944. USHMM, Stanford Shaw Collection (SSC), dosya no. 2. Bu belgenin tarihi Şimşir'de 1943 yılı olarak yanlış yer almaktadır. Bkz. Şimşir, s. 232.
33. Fransız'daki Türk Büyükelçisi'nden Paris Başkonsolosluğuna, 3 Şubat 1944. USHMM, SSC, dosya no. 2.
34. Ankara'daki İngiliz büyükelçisi Sir H. Knatchbull-Hugessen'den İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 22 Şubat 1944. FOA W375.
35. Barlas'tan Weissmann'a 20 Nisan 1944. CZA, L5425-18.
36. Bu tipteki tarihyazımına birkaç örnek olarak şu çalışmaları gösterebiliriz: Stanford Shaw, *Turkey and the Holocaust*, s. 125; Christopher Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, s. 156; Henry L. Feingold, *The Politics of Rescue: The Roosevelt Administration and the Holocaust*, s. 287; Rifat Bali, *Saray'ın ve Cumhuriyet'in Dışişleri*, Sami Günzberg, s. 157. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Bahar, *Turkey and the Rescue of European Jews* (New York: Routledge, 2005), s. 151-166.

İZLENİMCİ RESSAMLARIN PARİS'İ

Klasik anlayışın hâkim olduğu sanat ortamında İzlenimci ressamların çıkışı, yaşamın pek çok alanında olduğu gibi sanattaki bir dönüşümün de habercisiydi. Bu ressamlar ilk kez bir araya geldikleri sergilerinde küçümsenerek "izlenimci" sıfatıyla tanımlanmış, art arda yaptıkları pek çok sergide de dönemin eleştirmenlerinin olumsuz eleştirilerine maruz kalmışlardı.

Honoré Daumier, *Yıkım Altında Bir Mahalle*, 1854, Brown Üniversitesi Kütüphanesi Koleksiyonu. Hiciv içeren karikatürleriyle tanınan Daumier'in, Haussmann'ın Paris'i yeniden planlama sürecindeki yıkımlar nedeniyle evlerini boşaltmak zorunda olanları çizdiği çalışması.

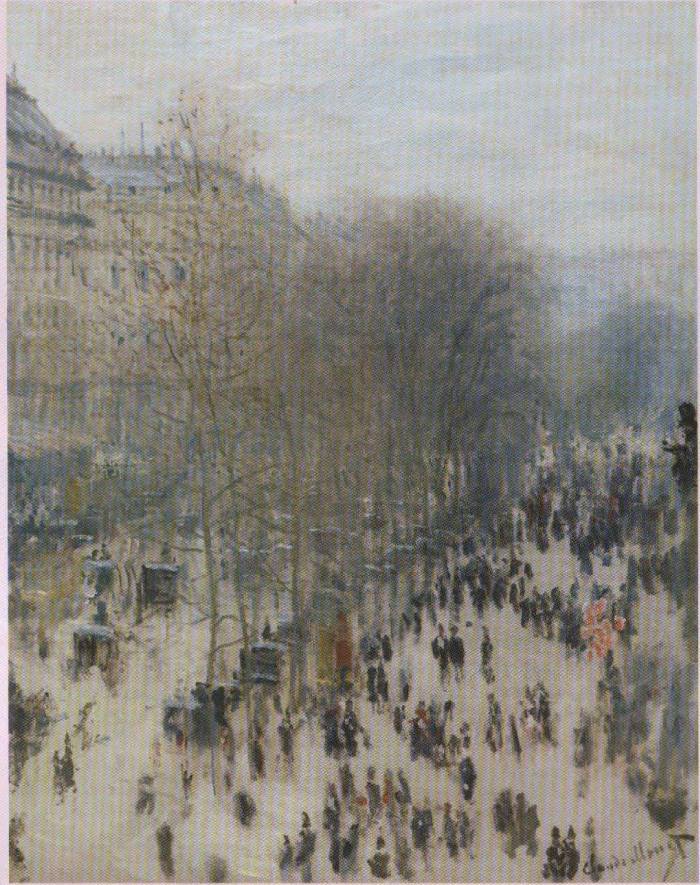
19. yüzyılda Fransa, 1789 yılında yaşanan devrim sonrasında değişen yönetimler ve halk ayaklanmalarının sonuçlarıyla başa çıkmaya çalışırken, bir taraftan da önce İngiltere'yi, ardından kısa sürede tüm Batı Avrupa'yı etkileyecek olan Sanayi Devrimi'nin sonuçlarını yaşıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde cumhuriyet yönetiminde ısrarcı olan halkın Paris sokaklarına barikatlar kurarak başlattığı isyan sonucu III. Napoléon'un (1808-1873) yönetiminde II. Cumhuriyet kuruldu. Bu dönem 1848-1852 yıllarında devam etti ve 1853'te III. Napoléon imparatorluğunu ilan etti. III. Napoléon iktidarı, Paris'in bugünkü mimari yapısı üzerindeki etkisi bakımından da önemliydi. Paris bir yandan politik çalkantılarla sürekli bir iniş çıkış yaşarken diğer yandan Sanayi Devri-

mi sonrasında işçi nüfusundaki artış hem işsizlik sorununa neden oluyor hem de kentin sınırlarını zorlayarak yeni yaşam alanları ihtiyacını doğuruyordu. Nüfustaki artış ve buna bağlı olarak altyapıdaki eksikliklerden oluşan sağlıksız yaşam koşulları bir yana, siyasi ortamdaki kaynaklanan halk ayaklanmaları sonucu çıkan olaylar sırasında isyancıların kontrol altına alınmasının güçlüğü gibi nedenlerle kentin yeniden planlanması gerekliliği gündeme geldi. 18. yüzyılda başlayan yenileme gayretleri, 19. yüzyılda hız kazandı. "Modernitenin Başkenti Paris" yeniden yapılanma ihtiyacındaydı ve III. Napoléon, bu görevi dönemin Seine bölgesi valisi Baron Georges Eugène Haussmann'a verdi. İmparatorun gücünün göstergesi olarak 1853-1870 yılları arasında yapılan yenileme çalışmalarıyla Paris

bir anlamda yıkılıp yeniden yapıldı. Haussmann'ın planlaması sonucunda geniş bulvarlar açılmış, ulaşım sistemleri buna göre düzenlenmiş, kentin önemli meydanları ve yapıları bu yollar aracılığıyla birbirine bağlanmış, yeni açılan yollarla birlikte yeni meydanlar da oluşturulmuştu. Bu bölgelerin eski sakinlerinin pek çoğu yerlerinden olurken "seçkinleştirilen" bu bulvar ve caddeler burjuva kesiminin kullanımına girdi. Bu caddelere bakan yapıların sadece dış cepheleri yenilenirken, 19. yüzyıl burjuva yaşam tarzının popüler mekânları olan pasaj ve kafelerin de sayısı hızla arttı. Bir yandan da endüstriyel gelişmelerin sunduğu imkânlarla demiryolu ve büyük gar binaları; farklı gelir gruplarından kişilerin ikamet ettiği, kat sayıları çoğalan apartmanlar; ofis, otel, okul gibi modern bir kentin ihtiyaç duyduğu yapı türlerinin inşasında artış görülmüyordu. Kısacası Paris'in çehresi değişiyordu. Kentin değişen yaşam tarzında önemli yeri olan, 1822 yılında ve takip eden on beş yılda sayıları hızla artan Paris pasajları bu değişimin öncülerindendi. Dükkânları ve eşya depolarını da barındıran bu pasajlar büyük mağazaların habercisiydi. 19. yüzyıl Paris'i, kafeleri, caddeleri, bulvarları, lüks ürünler sunan dükkânları, sanat ortamı ve entelektüelleriyle hem tüketicinin hem de kültür-sanat dünyasının gözdesi konumundaydı. Renkli görünümünün arkasında sıkıntılı yaşamların da sürdüğü kentin ekonomik ve toplumsal çehresiyle günlük

hayatını Émile Zola (1840-1902), Charles Baudelaire (1821-1867), Honoré de Balzac (1799-1850) gibi yazarlardan okuyabiliriz. Bu dönüşüm sürecine görsel olarak tanıklık etmemize vesile olanlarsa dönemin ressamlarıdır.¹ Özellikle İzlenimci (empresyonist) ressamlar, dönemin Paris'inin görünümündeki, yaşam tarzlarındaki ve ekonomik durumdaki farklılaşmayı tuvalleriyle belgelemişlerdir. Camille Pissarro (1830-1903) ve Claude Monet'nin (1840-1926) yanı sıra Gustave Caillebotte'un (1848-1894) Paris sokaklarını gösterdikleri resimlerde Haussmann'ın açtığı bulvarları, caddeleri, yenilenen cepheleriyle Paris binalarını izler, 19. yüzyıl kent yaşamı hakkında fikir edinebiliriz. Bu sokaklar ve mekânlara İzlenimci sanatçıların kendi yaşamlarını da sürdürdükleri yerler olarak bu dönüşümü bizzatı gözlemledikleri yerlerdi. O yıllarda klasik anlayışın hâkim olduğu sanat ortamında İzlenimci ressamların çıkışı, yaşamın pek çok alanında olduğu gibi sanattaki bir dönüşümü de habercisiydi. Bu ressamlar ilk kez bir araya geldikleri sergilerinde küçümsenerek "izlenimci" sıfatıyla tanımlanmış, art arda yaptıkları pek çok sergide de dönemin eleştirmenlerinin olumsuz eleştirilerine maruz kalmışlardı.²

İzlenimci ressamlar ağırlıklı olarak günlük hayattan anları yansıtır. Bazı sanatçılara, Claude Monet'nin Paris'teki Saint Lazare Garı resimlerinde olduğu gibi bir yandan dönemin mimarisini gösterirken bir yandan da dönemin karakteristik yapı malzemeleri olan dökme demir ve cam kullanımına, demiryolu ve trenlerin modern kent yaşamı içindeki yerine dikkat çeker. Monet, İzlenimcilerin ilk sergisinde, 1874 yılında sergilenen³ *Capucines Bulvarı* resminde Paris'in hareketli bir caddesini betimlemiştir. Monet'nin bu resmi, fotoğrafçı Nadar'ın stüdyosunda, sokağı görebildiği açıdan yaptığı bilinir.⁴ Bir bakıma bir fotoğraf karesini andıran bu anda, hızlıca bakılmış (ve boyanmış) hissi veren bir görüntü, titreyen parçalar, siyah lekeler halinde figürler ve geniş caddeyi ikiye bölen ağaçların⁵ arkasında yükselen yapılar görülür.

Ağaçların hemen yanında atlı arabalar yolcularını bekler.

İzlenimciliğin önemli temsilcisi Camille Pissarro da Paris bulvarlarını, caddelerini ve meydanlarını resmetmiştir. Pek çok İzlenimcinin de tercih ettiği bir tutumla bir yeri günün çeşitli saatlerinde veya değişen hava koşullarında resmetmiştir. Paris görünümü için de böyle seriler yapmış, örneğin Montmartre Bulvarı resimlerini sabah, gece, bulutlu sabah, kış sabahı gibi farklı efektleri yansıtacak şekilde boyamıştır. *Opera Caddesi* adlı çalışmasına konu olan cadde Haussmann'ın Paris'i yeniden yapılandırması sırasında 1864-1879 yılları arasında açılmıştır. Pissarro, Opera Caddesi'ni Hotel du Louvre'nin bulunduğu meydan tarafından ba-

karak resmetmiştir. Tipik ve geniş bir Haussmann caddesini yansıtan sahnede kentin günlük koşuşturması içinde insan figürleri ve çeşitli taşıma araçları dikkat çeker. Resmin ön planında olan araçlardan bir tanesi, çok sayıda kişiyi taşıma kapasitesine sahip, atlar tarafından çekilen bir tür otobüs olan *omnibus*'tür.⁶ Bulvarın sonunda Paris'in simgesel yapılarından olan Opera binası görülür. Caddenin iki yanında sıralanan yapılar, dik çatıları ve çatı katlarındaki daireleriyle tipik, çok katlı Paris apartman mimarisini yansıtır. Dört ya da beş katlı olan bu yapıların zemin katı genellikle ticari amaçla, mağaza ya da kafe olarak kullanılır. Üst katlar konuttur. Dik çatılar ve çatı katlarındaki daireler gibi çatıların üzerinde yükselen uzun bacalar da yine Paris

Claude Monet, *Capucines Bulvarı*, 1873, tuval üzerine yağlıboya, 80 x 60 cm, Nelson-Atkins Museum of Art, Kansas City.

Camille Pissarro,
Opera Caddesi,
1898, tuval
üzerine
yağlıboya,
73 x 92 cm,
Musée des
Beaux-Arts
de Reims.

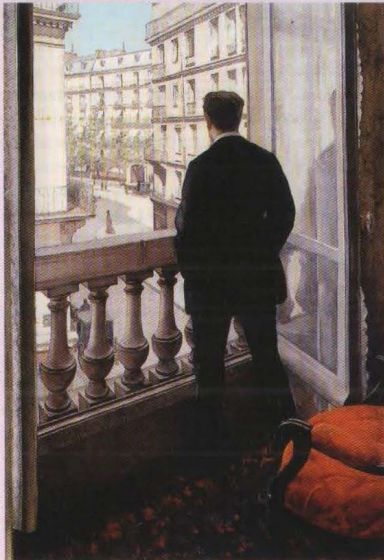
apartmanlarıyla özdeşleştirebileceğimiz detaylardır. Genellikle birinci katlarda ve çatı katlarındaki pencere-lerde tüm cephe boyunca uzanan balkon korkulukları vardır.

Gerçekçilik akımına da yakın duran ve İzlenimcilere 1876 yılında dâhil

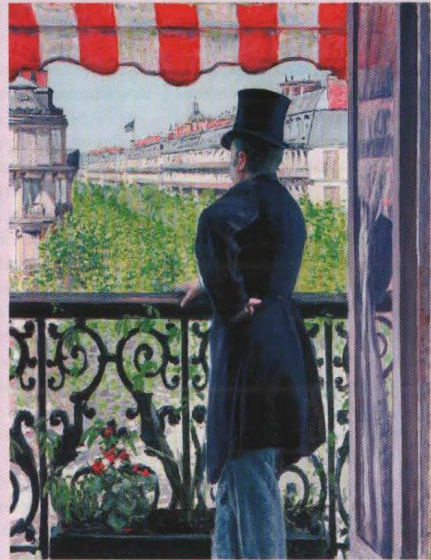
olan Fransız ressam Gustave Caillebotte, İzlenimcilere benzer yaklaşım- da Paris manzaraları da yapmış olsa da, en bilinen Paris resimleri daha gerçekçi üsluptadır. Üst sınıf bir aile- den gelen Caillebotte, Haussmann Bulvarı'nı kesen sokaklardan biri olan Miromesnil'de tipik bir Parisli

yaşam tarzı sürmüştür.⁸ Hukuk dıpl- loması olmasına rağmen resim yap- mayı tercih eden, dönemin önemli buluşlarından fotoğrafla da ilgili olan sanatçı, İzlenimcilerin ikinci sergisi- ne *Pencere Önünde Genç Adam* res- miyle katılmıştır. Resimde sanatçının kardeşi René, Miromesnil'deki kendi

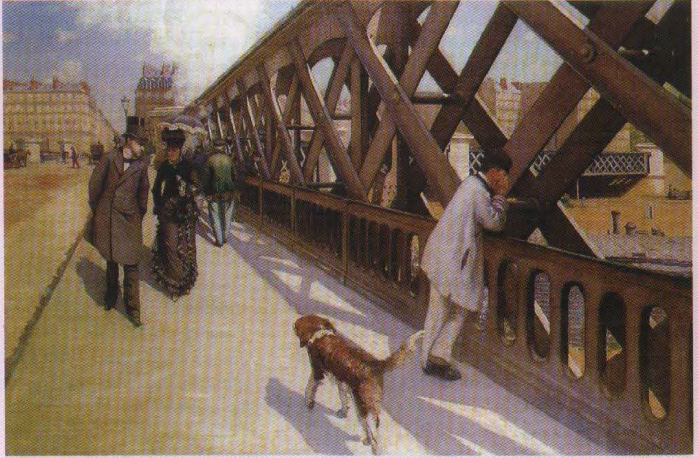
Gustave
Caillebotte,
*Pencere Önünde
Genç Adam*,
1875, 117 x 82 cm,
Özel Koleksiyon
(solda).

Gustave
Caillebotte,
*Balkondaki
Adam*,
Haussmann
Bulvarı, 1880,
tuval üzerine
yağlıboya,
116.5 x 89.5 cm,
Özel Koleksiyon
(sağda).

evlerinden Malesherbes Bulvarı'na doğru bakmaktadır. Sanatçının bu çalışmasına çok benzer başka bir örnek olan *Balkondaki Adam*. *Haussmann Bulvarı* resminde de evin içinden Haussmann Bulvarı'yla La Fayette Sokağı'nın kesişimine bakan bir figür görülür. Her iki resimde de sokağın ve mimarının genel özelliklerini yansıtan detaylar seçilmekle birlikte Caillebotte dönemin kılık kıyafeti ve ev içi yaşamına dair izlerin de (mobilyalar gibi) görülebildiği benzer balkon resimleri yapmıştır.

Gustave Caillebotte, *Avrupa Köprüsü*, 1876, tuval üzerine yağlıboya, 125 x 181 cm, Musée du Petit Palais.

Caillebotte, Paris'in sokak ya da bulvarlarından sınırlı bir kesitin görüldüğü bu çalışmalarının yanı sıra dönemin Paris'ini ve bir "Parisliyi" belki de en iyi ifade eden çalışmalarıyla İzlenimcilerin 1877 yılındaki üçüncü sergisine katılır. Sergideki yapıtlarından biri *Avrupa Köprüsü*'dür. Resmin geri planında Paris'teki St. Lazare Garı ve çevresindeki mimari doku görülür. Köprü her birine Avrupa başkentlerinin adı verilmiş altı sokağın bağlandığı Avrupa Meydanı'ndadır ve St. Lazare Garı'na giden demiryollarının üzerinden geçer. Sahne, Viyana Sokağı üzerinden

meydana doğru bir bakış açısıyla betimlenmiştir. Köprüde ön planda üç figür ve bu figürlerden bağımsız gibi görünen bir köpek yer alır. Gösterişli bir kıyafeti olan ve süslü bir şemsiye taşıyan kadına eşlik eden erkek figürünün sanatçının kendisi olabileceği düşünülür. Bir erkek figürü köprüden demiryoluna doğru bakmaktadır. Çiftin ters yönünde istasyona doğru yürüyen adamın kılık kıyafetinden işçi sınıfına dahil olduğu anlaşılır. Bu

farklı giyim kuşamlar, farklı sınıfların bir arada oluşunun gösterimi tıpkı resimlerde gördüğümüz 19. yüzyılın Paris kentinin mimarisi kadar karakteristiktir. Sokağın günlük dinamiği içerisinde buradaki gibi günün her saatinde her kesimden insanı bir arada görmek mümkündür.⁹ Kadınla yürüyen adam muhtemelen, özellikle 19. yüzyıla ve Paris'le anımsanan bir *flâneur* tiplemesi olmalıdır. Özellikle Baudelaire'in eserlerinde sıkça bah-

Gustave Caillebotte, *Paris Sokağı, Yağmurlu Bir Gün*, 1877, tuval üzerine yağlıboya, 212.2 x 276 cm, Art Institute of Chicago.

si geçen dönemin "aylak adam"ları diyebileceğimiz *flâneur*'ün bu aylak olma hali bilinçli bir seçimdir. Kendi temposu içinde pek de acelesi olmadan kenti dolaşır ve gözlem yapar. 19. yüzyıl mimarisi içinde ele alınabilecek neredeyse tüm mekânlar, *flâneur*'ü görebileceğimiz yerlerdir. Sokaklar, kafeler, barlar, sergi salonları ve dönemin yeni burjuvalarının tüketim mekânları olan pasajlar ve büyük mağazalar.. Bunların hepsi *flâneur*'ün uğrak yerleridir. Gerçi bulvarları açmak için Paris yeniden yapılrken bazı pasajlar yıkılmış, *flâneur* daha çok sokağa çıkmıştır.¹⁰ *Modern Hayatın Ressamı*'nda Baudelaire *flâneur*'ü şöyle tarif eder:

Nasıl ki kuş havada, balık suda

yaşarsa, o da kalabalıklarda yaşar. Aşk, işi, gücü kalabalıklardır. Kususuz *flâneur* için, tutkulu gözlemci için, ahalinin orta yerini, hareketin git-gel noktasını, gelip geçici ile sonsuzu arasını mesken tutmak müthiş keyiftir. Evden uzak kalmak ama her yerde evinde hissetmek, dünyanın merkezinde olmak, dünyayı gözlemek, ama dünyadan saklı kalmak --dilin tanımlamakta kifayetsiz kaldığı bu bağımsız, tutkulu, tarafsız zihinlerin en küçük zevklerinden birkaçı böyle sıralanabilir."

Caillebotte'un üçüncü sergide yer alan, 1877 yılına tarihlenen *Paris Sokağı, Yağmurlu Bir Gün*¹¹ adlı ça-

lışmasında da Avrupa Köprüsü'ndeki gibi fotografik bir gerçekçilik görülür.¹² Serginin ardından yapılan eleştirilerde bu resimler "sözde İzlenimci"¹³ olarak değerlendirilerek gerçekçi eserlere yakın bulunur.¹⁴ Çok sayıda figürün¹⁵ görüldüğü sahnede, sokakta yürüten ve üst sınıftan olduğu anlaşılan figürler, dönemin giyim modasını yansıtan kıyafetler içindedir. Erkekler dizlerine kadar inen uzun ceketler (*frock*) giymiştir ve muhtemelen Paris'te sayıları çoğalmaya başlayan büyük mağazalardan birinden alınmış olan "şemsiyeler"¹⁶ taşımaktadırlar. Ön plandaki kadının yüzünü örten tüllü şapkası, kürk detaylı üst giysisi ve inci küpeleri,¹⁷ dönemin giyim modasını gösterir. Resmin detaylarına bakıldığında arka planda işçi sınıfından figürler de seçilebilir.¹⁸ Sıradan bir Paris sokağının sıradan bir gününde bir arada görülebilecek farklı sınıftan insanların yansıtılması Caillebotte'un gerçekçi yaklaşımından kaynaklanan bir tercih olmalıdır. Resimde Rue de Turin ve Rue de Moscou adı verilen sokakların keşişiminin görüldüğü sahnede sokakların diyagonal düzeni Haussmann Paris'inin bir göstergesidir. Yapıların kesme taş cepheleri neoklasik üsluptadır. Kompozisyonu ikiye bölen sokak lambası, ilk olarak pasajlarda kullanılan, giderek Paris sokaklarında da yaygınlaşan dönemin en önemli teknik gelişmelerindendir. Sokağın parke taşları yağmurla ıslanmıştır ve resme bakan izleyicinin doğrudan dikkatini çeker. Bazı araştırmacılar Caillebotte'un, Paris Komünü¹⁹ sonrasında yaşananların kötü izlerini silmek istemesine bu kadar muntazam taşlarla döşeli bir sokak betimlemesi yaptığını düşünür.²⁰

Jean Béraud'nun (1849-1935) *Capucines Bulvarı* resmindeyse Paris'in halen karakteristik yapılarından olan bir *kiosk*²² ön plandadır. Kılık kıyafetlerinden üst-orta sınıf bir yaşam sürüyor oldukları düşünülebilecek bir kadın ve bir erkek figürü, gösterimde olan veya yakın tarihte sahnelenecek tiyatro, opera afişlerini incelerken görülür. "Yedda" balesinin ve "La Fatinitza" operasının afişleri dikkat çeker. Scribe Sokağı'nın Capucines

Jean Béraud,
Paris Kiosku
(Capucines
Bulvarı),
1880-1884,
tuval üzerine
yağlıboya,
35,5 x 26,5 cm,
Walters Art
Museum,
Baltimore.

Bulvarı'yla keşiştiği noktayı yansıtan resimde sağdaki binanın altında kafe tabelası okunur. Cadedeki güruh gezintie çıkmış gibi görünmektedir.

Ortaçağ'dan 18. yüzyıla gelene dek mimariyi konu eden resimlerde tek tek yapılar tanımlanabilir. 19. yüzyıl

kent betimlemelerindeki ölçüde bir gerçekçiliğe çok da rastlanmaz. Zaman zaman hayali unsurlar resimlere dâhil edilmiş ya da bilinen yapılar gerçek bağlamlarından koparılarak gösterilmiştir. Oysa ki 19. yüzyıl ressamlarından izleyebildiğimiz Haussmann'ın Paris'i, bugün görü-

len Paris'e çok yakındır. Kaynaklarda isimleri yazmasa bile, dikkatli ve kente aşina olan bir göz izlenimci ressamların çalışmalarında gösterilen o zamanın modern ve yeni Paris'inin bina, sokak, cadde, bulvar ve meydanlarının neresi olduğunu çıkarabilir.

KAYNAKLAR

Baudelaire, Charles, *Modern Hayatın Ressamı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
Benjamin, Walter, *1848-1850*, İstanbul: YKY, 2002.
Brettell, Richard R., *Impression: Painting Quickly in France, 1860-1890*, Londra, Yale University Press, 2000.
Hagen, Rose-Marie: Rainer, Hagen, "Under the Umbrella, Loneliness", *What Great Painting*

Soyu, Vol. II, Köln: Taschen, 2003, s. 400-405.
Harvey, David, *Paris Modernitenin Başkenti*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013.
Moffett, Charles S. (ed.) *The New Painting. Impressionism, 1874-1886*, Cenevre: University of Washington Press, 1986.
Rosenblum, Robert; Janson H.W., *Art of The Nineteenth Century: Painting and Sculpture*, Londra: Thames ve Hudson, 1984.

Volland, Ambrose, *Bir Tablo Satıcısının Anıları*, İstanbul: Doğan Kitap, 2015.
<https://publications.artic.edu/callobotte/reader/paintingsanddrawing/section/473>
<http://www.artic.edu/aic/resources/resource/412> (Analysis: Callobotte's Modern Aesthetic)
<http://www.artic.edu/aic/resources/resource/316>
<https://publications.artic.edu/callobotte/reader/paintingsanddrawing/section/574>

DİPNOTLAR

- 1 Sosyal bilimler alanının önemli akademisyenlerinden coğrafyacı ve antropolog David Harvey'nin (1935-) ikinci imparatorluk dönemi, Paris Komünü'nü, Haussmann'ın yeni Paris'i'ni ve bu süreçlerin neden ve sonuçlarını ele aldığı kitabının başlığı Paris. *Modernizm Başkenti* dir. Bkz. David Harvey, *Paris, Modernizm Başkenti* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2. Baskı, 2013).
- 2 Ressamların yanı sıra Fransalı'daki sosyal ve politik yaşama yönelik hiciv içeren karikatürleriyle tanınan Honoré Daumier (1808-1879), 19. yüzyıl Paris'i'ni betimleyen gravürleriyle ünlü baskı usası Charles Meyson (1821-1868) gibi sanatçılar da bu döneme ışık tutacak çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.
- 3 Claude Monet'in 1872 yılında yaptığı *Izlenim: Gün Doğumu* adlı tablosu 1874 yılında ilk İzlenimcilik sergisinde izleyicilerle buluştuğunda sanai eleştirmeni Louis Leroy "İzlenim (Impression)... en ham haldeki duvar kağıdı deseni bile bu deniz manzarasından daha tanımlanmış ve bitmiş" diyerek sergiye "İzlenimcilerin Sergisi" adını yakıştırmış ve sanatın kusursuz olmasa gerektiği görüşüne karşı duran bu grubu iftineleyici bir tavır içinde olmuştur. Akademik duruşa karşı olan grubun öncülü Claude Monet, Camille Pissarro ve Edgar Degas'ydı. (1834-1917) Çağın modern yaşamını tuallelerine taşıyan sanatçılar hızlı fırça darbeleriyle çalıştılar, pürüzsüz yüzeyler yerine belirgin boya katmanlarıyla tuallelerini boyadılar. Canlı ve parlak renkleri tercih eden İzlenimci ressamın atölyeleri dışında da resim yapıyor; sokakları, kafeleri, Paris çevresindeki saatiyeleri ve kirları, sıradan insanların günlük hayatı, sanayileşmenin etkisinin hissedildiği modern binaları Paris'i ve işçilerin değişen "an"ları gösteriyorlardı.
- 4 İlk sergi fotoğrafı Nadir'in (1820-1901) Capucines Bulvarı, 3 numaradaki stadyumunda yapılan futbol karşılaşmasıdır.
- 5 Robert Rosenblum, H.W. Janson, Art of The Nineteenth Century: Painting and Sculpture (Londra: Thames ve Hudson, 1984), s. 365-366.
- 6 Ağadalandırma çalışmaları ve park alanlarının düzenlenmesi de Paris'in yeniden planlanmasında üzerinde durulan konulardan olmuştur.
- 7 İki katlı da olabilen ve Paris'te toplu taşınmacılığa sık kullanılan omnibüslerin bir yıl boyunca taşıdığı yolcu sayısının 1855 yılında 40 milyon, 1863 yılındaysa 116 milyon olduğu tespit edilmiştir.
- 8 Anne ve babasını genç yaşı kaybeden sanatçıya kalan yükü miras Callobotte'un övgürece, satış kaygısı olmadan resim yapabilmese olanak verdiğini bile çağdaşlarının eserlerini satın alıp önemli bir koleksiyon oluşturmamasına da ötürü açmıyor. Vasyetinde, sahip olduğu koleksiyonu Fransız devletine bırakmıştır

- 9 Her ne kadar kadınlar kamuya açılanlarda daha sık görülmeye başlarsa da o zamanın sosyal kurallarına göre istasyon civarında bir kadın yürürmesinin pek de alışık olmadığı düşünün bazı araştırmacılar kadının bir hayat kadını olabileceğini belirtirler.
- 10 Ali Artun, "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", *Modern Hayatın Ressamı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 35-36.
- 11 Charles Baudelaire *Modern Hayatın Ressamı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 210-211.
- 12 Callobotte, bu resmi boyamadan önce yüzlerce taslak çizim yapıyor ve bir de aynı sahnenin şu anda Musée Marmottan Monet'de bulunan daha küçük boyutlu tuval versiyonu var. Ki resim arasında bazı detaylarda farklar olmasına rağmen genel kuruluşu hemen hemen aynı görünüyor. (Paris Sokakları, *Yağmurlu Bir Gün* için eskiz, 1877, tuval üzerine yağlıboya, 54 x 65 cm).
- 13 Callobotte'un bu kompozisyonu kimi sanatçıları etkileyecektir. Örneğin bu resim sergilendiğinde George Seurat (1859-1890) (sonradan Post Impresyonist gruba dâhil olacaktı) henüz 18 yaşında bir sanat öğrencisiydi. Bundan 7 yıl sonra boyadığı *Grand Jatte'de Bir Pazar Öğleden Sonra* (tuval üzerine yağlıboya, 207,5 x 308,1 cm. Art Institute of Chicago) resmindeki kurgusunun ve içeriğinin Callobotte'un bu resmine bazı karşı referanslar verdiği söylenebilir. Callobotte'un yağmurlu bir günü Seurat'da güneşli bir güne, şemsiyeleri güneşliktir (paraola), kent caddesi banliyöde bir parka, çatıgıncı ve zıkkak kompozisyonu düzlemsel bir yüzeye dönüşür.
- 14 Paul Sebillot'un dönemin yayınlarından *Le Bien Public'te* yazdığı "İzlenimcilerin Sergisi" başlıklı makalede İzlenimcilerin olumsuz olarak eleştirildiği o günlerde gerçekçiye yakın bulmak bir anlamda övgü niteliği taşıyor. Charles Bigot, Paris Sokakları, *Yağmurlu Bir Gün* adlı çalışması için "evet bazı resimleri İzlenimci'dir ama bu resmi değil" der. (Paul Sebillot, "Exposition des impressionnistes", *Le Bien Public*, 7 Nisan 1877, s. 2; Charles Bigot, "Causerie Artistique", *L'Exposition des 'Impressionnistes'", *La revue politique et litteraire*, 28 Nisan 1877, s. 1045-1048 den aktaran Charles S. Moffett, (ed.) *The New Painting. Impressionism, 1874-1886*, (Cenevre: University of Washington Press, 1986).*
- 15 İzlenimci sonlarına doğru bile İzlenimciler Paris sanat piyasasında hâlâ pek de makbul sayılmazlar. Dönemin önemli tablo satıcılarından, aynı zamanda koleksiyoncu olan Ambrose Volland (1866-1939) anılarında, galerisinde çalıştığı Alphonse Dumas parasını kârı bir yatırımda değerlendirmek için ona akıl sorgulunda "hiç düşünmeyen Renoir, Cezanne ve Degas'ın yapıtlarını al... yani tüm büyük empresyonistlerin" dediğinde bunun Dumas'ı adeta dehşete düşürdüğünü

- yazar. Hatta öyle ki Dumas bir daha ağundan "empresyonizmi" lafi çıkmasın diye Volland'a söz veriyor. Ambrose Volland, *Bir Tablo Satıcısının Anıları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2015), s. 58.
- 16 Resimde 24 adet figür sayılabilir. Şemsiyeler aracıyla figürler arasında zıkkak bir ilişki kurulmuştur.
- 17 Burada görülen şemsiyeler ipekten yapılmış olmalı, 1891 yılında İngiltere'de Samuel Fox tarafından geliştirilen, celik tek kullanımlık bu tip şemsiyeler Fransa'da da yaygın olarak kullanıma girmiştir. Sağdaki ilk şemsiye burada bulunan binaların detaylarını hemen hemen tamamen kapatacak şekilde ve büyüklükte boyanmış.
- 18 Tablo 2014 yılında Chicago Art Institute'da bakıma alındı. Yapılan temizlemeden sonra kadının kırık olduğu sanılan küpelerin altında elmas olduğu anlaşıyor. Yine bu temizlik sonucunda ten renklerinin daha açık, gıyisilerin daha koyu olduğu ortaya çıkıyor. Temizlik öncesinde neredeyse sarı olan gökyağdağı içlem sonrası farklı tonları ortaya çıkmıştır.
- 19 Resmin içine dağılmış figürlerin farklı düzeyden sınırları artı olukluktan gösteren bazı ayrıntılar dikkat çeker. Örneğin, resmin arka planında, caddenin tam ortasında birlikte yürüyen iki kişinin adının uzun paltosu diğer figürlerin giydiği diğ hizasından biraz *paltoza* (ya da *brock*) denen, o günün moda ceketlere benzeyen, bir zıkkak den. Dahaz az geliri bir sınıfın mensubu olduğu izlenimini yaratıyor. Kadımsa eskimis görünümlü bir şalı ve etek usuz düğün olmaları bir kayıvalar var. Ana figürlerden olan öndeki kadının iki parçalı yünü kumaştan, kürk manşetli gıyısı, ipek eşarbi, akseuarları ve tüllo şapkasıyla daha zengin sınıfı artı olduğunu gösteriyor. Sağ tarafta önlüklü kadın ve merdiven taşıyan adamsa muhtemelen çalışan sınıfı mensup.
- 20 1870 yılında III. Napoleon döneminde Fransa ve Prusya arasında yaşanan savaş sonunda Paris'in kuzbatma altına girmesinin ardından huzursuzluklar çıktı. Dört ay süren kuşatmanın ardından Prusya çekildi, ancak karşılaşılmıy denimedi ve halk yönetime karşı bir isyan başladı. Sonunda 1871 yılının Mart ayında, kısa süre yönetimi elinde tutacak olan Paris Komünü kuruldu. Komün, yaklaşık üç ayın sonunda ordunun saldırısıyla karşı karşıya kaldı. Komün'ü destekleyen halk sokaklarda park taşlarıyla barikatlar kurdu ve zaman zaman bu taşları fırlattı. Parle taşları, Paris Komünü'nün ve halk hareketinin (ve bundan sonraki pek çok halk hareketinin) simgesi haline geldi.
- 21 Rose-Marie Hagen-Rainer Hagen, "Under the Umbrella, Loneliness", *What Great Painting* Sayı, Cilt II (Köln: Taschen, 2003), s. 403.
- 22 Bazıları gazete, dergi satmak için yapılan küçük dükkânlar olan bu yapıların altında da yuvayarak formülce olanlarında güncel etkinliklerin afişleri asılırdı.

Plast Eurasia istanbul 2016

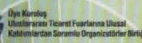
26. ULUSLARARASI İSTANBUL PLASTİK ENDÜSTRİSİ FUARI

www.plasteurasia.com

7 - 10 Aralık 2016

Çarşamba - Cumartesi

Plastik Sektörünün Uluslararası
Buluşma Noktası

TUYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş. FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi Cumhuriyet Mahallesi Eski Hadımköy Yolu Caddesi 9/1, 34500, Büyükkçekmece / İstanbul Tel: 0212 867 11 00 - 867 12 00 Faks: 0212 886 66 98

E-posta : Yurtiçi Satış: yurtcisatis@tuyap.com.tr Yurtdışı Satış: sales@tuyap.com.tr Reklam Satış: reklamsatis@tuyap.com.tr Yurtdışı Fuarlar: tuyapoverseas@tuyap.com.tr

Proje Pazarlama: tanitim@tuyap.com.tr Fuar Alanı: fairarea@tuyap.com.tr

İSTANBUL

TUYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ

Büyükkçekmece, İstanbul / Türkiye

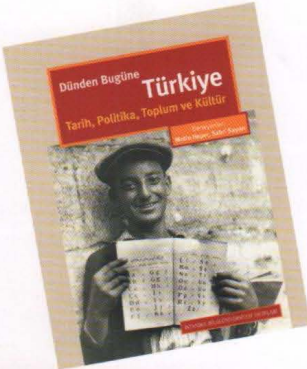
AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press**, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

(0212) 370 11 00 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE
TARİH, POLİTİKA, TOPLUM VE KÜLTÜR
DERLEYENLER METİN HEPER, SABRİ SAYARI

540 sayfa, 978-605-399-459-6

Bu eser, tarih, kültür, politika, toplum, coğrafya ve ekonomi gibi kısımlarla inceleyerek, Türkiye'nin dünden bugüne olan serüvenini, yapısını, kültürünü her alanda ele almaktadır. Alanında önemli akademisyenlerin makalelerinden oluşan bu çalışma, her kesimden okuyucunun ilgisini çekecektir.

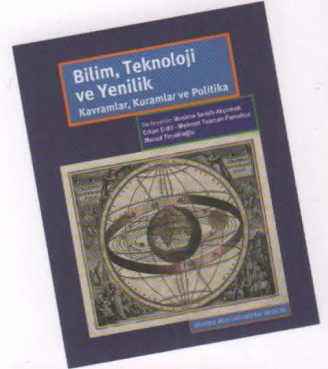

BİR HİÇ VE ŞİDDET TARİHİ
KIBRIS'TA STATÜ KAVGASI VE ETNİK ÇATIŞMA

NIYAZI KIZILYÜREK

586 sayfa, 978-605-399-404-6

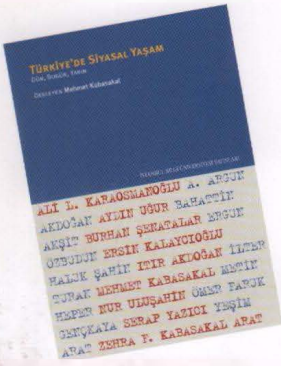
Prof. Dr. Niyazi Kızılyürek, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarında hiç duygusunun ortaya çıkışı ve akıl almaz bir biçimde yayılan toplumsal şiddet olgusunu, her iki kesim milliyetçilerinin uyguladığı politikaların boyutlarını tüm ayrıntılarıyla ele alıyor. Bugün de süregelen ve adeta çözümsüzlüğe terk edilen "Kıbrıs'ın Sırrı" üzerine yazılmış en kapsamlı eser.

BİLİM, TEKNOLOJİ VE YENİLİK
KAVRAMLAR, KURAMLAR VE POLİTİKA
DERLEYENLER İBRAHİM SEMİH AKÇOMAK,
ERKAN ERDİL, MEHMET TEOMAN PAMUKÇU,
MURAD TIRYAKIOĞLU

762 sayfa, 978-605-399-448-0

Bilim, teknoloji ve yeniliğin oynadığı rolü, bu konuları kavram, kuram, uygulama ve politika çerçevesinde ele alan, anlaşılır kılan ve kavramlar arası ilişkileri belirgin şekilde ortaya koyan bu eser, alanında öncü akademisyenlerin katkılarının bulunduğu ilk başvuru kaynağı olma amacıyla derlenmiştir.

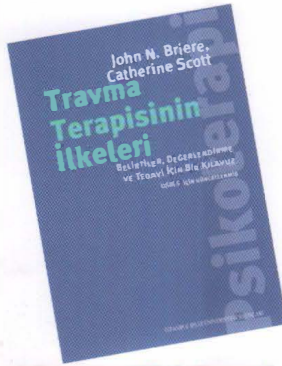

TÜRKİYE'DE SİYASAL YAŞAM
DÜN, BUGÜN, YARIN

DERLEYEN MEHMET KABASAKAL

490 sayfa, 978-605-399-461-9

Demokrasinin pekişme sürecinden, anayasa tartışmalarına, kuvvetler ayrılığından yargının bağımsızlığına, sivil toplum anlayışından siyasal katılıma, etnik yapı ve siyasetten Kürt sorununa, kadın sorunlarından, medya ve siyaset, din ve siyaset ilişkilerine, eğitim sorunlarına kadar uzanan geniş bir çerçevede değerlendirmelerin sunulduğu bu çalışma, bir başvuru kitabı olma niteliğini taşıyor.

TRAUMA TERAPİSİNİN İLKELERİ
BELİRTİLER, DEĞERLENDİRME VE TEDAVİ
İÇİN BİR KILAVUZ
DSM-5 İÇİN GÜNCELLENMİŞ

JOHN N. BRIERE, CATHERINE SCOTT

447 sayfa, 978-605-399-460-2

Bu çalışma, travmanın psikolojik etkileri, değerlendirilmesi ve tedavisi konularında en yeni bilgileri içeren bir rehber görevi üstlenmenin yanı sıra, travma mağdurlarıyla çalışan ruh sağlığı profesyonelleri için vazgeçilmez bir kitap olarak yerini alacaktır.

KUANTUM DÖNEMİ
PLANCK, BOHR, EINSTEIN VE
HEISENBERG BELİRSİZLİĞİ SEVMEYİ
BİZE NASIL ÖĞRETTİ

ALFRED S. GOLDHABER, ROBERT P. CREASE

272 sayfa, 978-605-399-458-9

Bu çalışmada kuantum teorisinin bilgi, metafor, entelektüel alış-veriş ve çağdaş dünya üzerindeki sonuçları açığa çıkmaktadır. Bir fizikçi ve diğeri felsefeci olan yazarlar sahip oldukları birikimden ve altı yılı aşkın zamandır birlikte verdikleri derslerden istifade ederek kuantumun, bilimsel bir teoriden toplumsal bir anlayışa giden engeli yolumu ortaya koymaktadır.